

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ, ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Львів
2019

УДК 346.21:346.24:346.25:346.27:347.19
П68

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 24 квітня 2019 р. № 9)

Рецензенти:

В. М. Коссак, доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка);
М. С. Долинська, доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
А. Г. Гулик, кандидат юридичних наук
(Львівський окружний адміністративний суд)

Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в
П68 Україні: навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-
Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

ISBN 978-617-511-290-8

Видання підготовлено на основі чинного законодавства України та практики його застосування. У навчальному посібнику докладно проаналізовано чинні нормативно-правові акти і судову практику, пов'язану з вирішенням спорів, що стосуються особливостей правового статусу та діяльності юридичних осіб в Україні. Нормативний матеріал подано станом на 1 квітня 2019 р.

Цей навчальний посібник буде корисним для студентів при вивченні навчальної дисципліни «Цивільно-правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні», аспірантів під час підготовки до навчального курсу «Правовий статус юридичних осіб в Україні та тенденції його законодавчого регулювання», викладачів, а також суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, усіх, хто цікавиться питаннями правових засад створення, діяльності та припинення юридичних осіб.

The study guide has been prepared on the basis of the current legislation of Ukraine and the practice of its application. In the study guide the current legal acts and judicial practice related to the resolution of disputes concerning the peculiarities of the legal status and activity of legal entities in Ukraine have been analyzed in details. The normative material has been submitted as of April 1, 2019.

This study guide will be useful for students in studying the discipline «Civil-legal principles of creation, activity and cessation of legal entities in Ukraine», postgraduates in preparation for the training course «Legal status of legal entities in Ukraine and trends in its legislative regulation», teachers, as well as judges, lawyers, notaries, legal advisers, all who are interested in legal bases for the creation, operation and cessation of legal entities.

УДК 346.21:346.24:346.25:346.27:347.19

© Юркевич Ю. М., Андрусів У. Б.,
Верба-Сидор О. Б. та ін., 2019
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

ISBN 978-617-511-290-8

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ГЛАВА 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	7
§ 1.1. Поняття та класифікація юридичних осіб.....	7
§ 1.2. Правове регулювання порядку створення юридичних осіб. Загальні та спеціальні умови їх створення.....	19
§ 1.3. Засоби індивідуалізації юридичних осіб в Україні.....	33
§ 1.4. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом.....	50
§ 1.5. Ліквідація юридичних осіб.....	65
§ 1.6. Банкрутство як підстава припинення юридичних осіб.....	79
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	95
ГЛАВА 2. ПІДПРИЄМСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	97
§ 2.1. Поняття підприємств та їх класифікація.....	97
§ 2.2. Зовнішньоекономічна та соціальна діяльність підприємств.....	114
§ 2.3. Особливості створення та діяльності окремих видів підприємств: приватних підприємств, фермерських господарств, підприємств з іноземними інвестиціями; іноземних підприємств.....	132
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	149
ГЛАВА 3. ДЕРЖАВНІ ТА КОМУНАЛЬНІ УНІТАРНІ ПІДПРИЄМСТВА.....	151
§ 3.1. Поняття державного унітарного підприємства.....	151
§ 3.2. Правовий статус державних комерційних підприємств.....	161
§ 3.3. Правові засади створення та діяльності казенних підприємств.....	168
§ 3.4. Особливості порядку створення, діяльності та припинення комунальних унітарних підприємств.....	173
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	193
ГЛАВА 4. ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА.....	195
§ 4.1. Поняття і види господарських товариств.....	195
§ 4.2. Майно та майнові права в господарських товариствах.....	203
§ 4.3. Правова характеристика акціонерних товариств.....	214
§ 4.4. Особливості створення публічних та приватних акціонерних товариств.....	239
§ 4.5. Особливості припинення акціонерних товариств.....	241

§ 4.6. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: порядок створення, діяльності, управління та припинення.....	253
§ 4.7. Особливості створення, діяльності та припинення повних і командитних товариств.....	273
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	295
ГЛАВА 5. ПІДПРИЄМСТВА КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	297
§ 5.1. Поняття підприємства колективної власності та його види.....	297
§ 5.2. Правове регулювання створення, діяльності та припинення кооперативів.....	306
§ 5.3. Виробничі кооперативи: поняття, види, особливості створення та припинення.....	317
§ 5.4. Правовий режим майна виробничого кооперативу.....	325
§ 5.5. Членство у виробничому кооперативі.....	328
§ 5.6. Порядок управління виробничим кооперативом.....	335
§ 5.7. Правовий статус підприємств споживчої кооперації.....	343
§ 5.8. Підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій.....	351
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	354
ГЛАВА 6. ОБ'ЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	355
§ 6.1. Загальна характеристика об'єднань юридичних осіб та їх види.....	355
§ 6.2. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств.....	363
§ 6.3. Асоційовані підприємства, холдингові компанії та інші форми об'єднання інтересів підприємств.....	371
§ 6.4. Майнові відносини учасників, особливості управління та припинення господарських об'єднань.....	377
§ 6.5. Особливості господарської діяльності юридичних осіб у формах індустриальних і технологічних парків.....	385
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	390
ГЛАВА 7. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	392
§ 7.1. Правовий статус фінансових установ як юридичних осіб.....	392
§ 7.2. Особливості статусу благодійних та інших неприбуткових організацій у сфері цивільного та господарського оборотів.....	398
§ 7.3. Правове регулювання діяльності іноземних юридичних осіб в Україні.....	403
Завдання, задачі та питання для самоконтролю.....	406
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	408

ВСТУП

Створення юридичних осіб є одним із механізмів забезпечення сприятливих умов для розвитку ринкових відносин у сучасній економіці. Роль юридичних осіб, а також створюваних ними об'єднань, останнім часом стає дедалі помітнішою. Незважаючи на це, в законодавстві України досі не визначено єдиного підходу до розвитку правового регулювання відносин щодо їхнього функціонування, а наявні норми законодавства не зовсім узгоджуються із практикою та досвідом країн Європейського Союзу. Відносини, пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням різних видів та організаційно-правових форм юридичних осіб у цивільному і господарському праві України, не систематизовані. Це, своєю чергою, призводить до виникнення прогалин у правовому регулюванні.

З огляду на вказане є потреба у детальному теоретичному аналізі правових засад створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні. Водночас реформаційні процеси у нашій державі обумовлюють необхідність розроблення якісно нових підходів, зокрема із питань участі розглядуваних суб'єктів у цивільних та господарських відносинах.

У пропонованому навчальному посібнику здійснено загальнотеоретичну характеристику юридичних осіб, досліджено підприємство як організаційну форму господарювання, проаналізовано правовий статус державних і комунальних унітарних підприємств, з'ясовано особливості створення, діяльності та припинення господарських товариств, підприємств колективної власності, об'єднань юридичних осіб. Окрему увагу приділено особливостям правового статусу окремих видів юридичних осіб. У виданні розглянуто велику кількість прикладів із судової

практики та наукові підходи у юридичній літературі і на основі цього сформульовано бачення шляхів розвитку чинного законодавства, яке забезпечує правову регламентацію статусу юридичних осіб в Україні.

Навчальний посібник «Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні» є цілісною навчально-методичною роботою, що допоможе оволодіти знаннями у цій сфері.

Глава 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

§ 1.1. Поняття та класифікація юридичних осіб

Юридичною особою, згідно з законодавством України, є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Із указанного легального визначення поняття юридичної особи випливає, що обов'язковими ознаками юридичної особи як організації є:

1) її створення та реєстрація у встановленому законом порядку;

2) наявність власної цивільної правоздатності й дієздатності, а також відокремленого майна;

3) можливість самостійно виступати в цивільному обороті, а також бути позивачем і відповідачем у суді.

У юридичній літературі є різні підходи до правової природи та суті юридичної особи. Коротко варто зазначити про існування таких:

1) теорії фікції, суть якої полягає в запереченні існування реального суб'єкта з властивостями юридичної особи; юридична особа, на думку прихильників цієї теорії, є створеним законодавцем у практичних цілях абстрактним поняттям, юридичною фікцією.

Більшість дослідників пов'язують виникнення теорії з папою Інокентієм IV, який ще в середньовіччі визначив корпорацію як дещо, що є лише в людській уяві. Надалі ця теорія одержала суттєвий розвиток у працях Савіньї і Пухти¹;

2) теорії цільового майна чи персоніфікованої цілі (вказана теорія також заперечує існування юридичної особи як реального суб'єкта; її фундатором є німецький юрист XIX ст. Брінц, а прихильники розглядають юридичну особу лише як майно, що призначене слугувати певній меті)²;

3) теорії інтересу, що розроблена німецьким юристом Ієрінгом (юридична особа, відповідно до поглядів прихильників цього підходу, розглянута як захищені законодавством інтереси груп людей)³;

4) органічної теорії німецького юриста Гірке (її прибічники досліджують юридичну особу як реально існуючий організм, подекуди ототожнюючи юридичну особу з людиною, наділивши власною волею)⁴;

5) реалістичної теорії французького вченого Саллейя (основні постулати зводяться до визнання юридичної особи певною інтелектуальною реальністю, юридичним уявленням, створеним людським розумом)⁵.

Своєю чергою, представники радянської цивілістичної науки переважно вважали юридичну особу соціальною реальністю⁶, конкретним суспільним утворенням. Тоді також були розроб-

¹ Братусь С. Н. Субъекты гражд. права. Курс советского гражданского права. М.: Гос. изд-во юрид. л-ры, 1950. С. 164–165; Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник / отв. ред. Е. А. Васильев. М.: Междунар. отношения, 1992. С. 78.

² Гражданское право: учебник / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. СПб.: Изд-во ТЕИС, 1996. Ч. I. С. 110.

³ Генкин Д. Юридические лица в советском гражданском праве. *Проблемы социалистического права*. 1939. № 1. С. 90.

⁴ Братусь С. Н. Субъекты гражд. права. Курс советского гражданского права. М.: Гос. изд-во юрид. л-ры, 1950. С. 174–176.

⁵ Грибанов В. П. Юридические лица. М.: Издательство Московского университета, 1961. С. 18.

⁶ Черепяхин Б. Б. Волеобразование и волеизъявление юридических лиц. *Правоведение*. 1959. № 2. С. 43–50.

лені й запропоновані окремі теорії, наприклад теорії: колективу⁷, держави⁸, директора⁹ (Ю. К. Толстой), персоніфікованого майна¹⁰ тощо.

У сучасних наукових джерелах акцентують, що в економічних ринкових відносинах їх суб'єкти виступають не як особистості, а насамперед як економічні суб'єкти, волю яких визначають економічні закономірності¹¹.

Загалом варто зазначити, що юридичні особи створюються шляхом об'єднання осіб та (або) майна. Прикладами юридичних осіб, які утворюються шляхом об'єднання осіб, є повне та командитне товариства. Своєю чергою, акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю можна розглядати як юридичних осіб, утворених шляхом об'єднання майна.

Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права й обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Отже, цим положенням передбачено правило про так звану «загальну» правоздатність юридичних осіб. На відміну від цього, за радянським цивільним законодавством передбачалося, що юридична особа має цивільну правоздатність відповідно до встановлених цілей її діяльності, тобто юридична особа володіла «спеціальною» правоздатністю. З іншого боку, є особливості створення та діяльності окремих видів юридичних осіб, що характеризують їхню правоздатність саме як «спеціальну» (наприклад, ломбарди є фінансовими установами, *виключним* видом діяльності яких є надання на

⁷ Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность. М.; Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1948. 840 с.

⁸ Тархов В. А. Советское гражданское право. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. С. 48.

⁹ Толстой Ю. К. О государственных юридических лицах в СССР. *Вестник Ленингр. ун-та. Серия общественных наук*. 1955. № 3. С. 109–125.

¹⁰ Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. 1 / под ред. Е. А. Суханова. М.: Изд-во БЕК, 1994. С. 76–77.

¹¹ Безух О. В. Господарський (комерційний) та цивільний оборот: сутність та відмінності в умовах ринкової економіки / Сайт Наук.-досл. ін-ту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. URL: <http://ndippp.gov.ua> (дата звернення 23.02.2019).

власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів; посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів у страхуванні та перестраховуванні здійснюється як *виключний* вид діяльності; *спеціальною* правоздатністю наділяються, зокрема, державні установи тощо).

Моментом виникнення правоздатності юридичної особи вважається її створення, а припинення – день внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Необхідність для здійснення певних видів підприємницької діяльності спеціальних умов (наприклад, ліцензування, квотування), своєю чергою, не може вважатися обмеженням цивільної правоздатності юридичної особи.

На відміну від фізичної особи, в юридичної особи цивільна дієздатність виникає з моменту її створення, тобто одночасно із виникненням правоздатності. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом. Водночас у випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Окрім того, якщо члени органу юридичної особи й інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

Юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію й інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

У ході своєї діяльності юридичні особи вправі створювати філії та представництва. **Філією** є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням і виконує всі або частину її функцій. **Представництвом**, своєю чергою, є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований

поза її місцезнаходженням і здійснює представництво та захист інтересів юридичної особи. Отже, спільною ознакою цих відокремлених підрозділів є їх розташування поза місцезнаходженням юридичної особи. Філії та представництва наділяються майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення. Своєю чергою, їх керівники призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності. Окремо потрібно зауважити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 04.02.2005 з Господарського кодексу України (далі – ГК України) вилучено положення щодо структурних підрозділів господарських організацій як самостійних суб'єктів господарювання та щодо права оперативного використання майна, на якому вони повинні були діяти.

Юридична особа як самостійний суб'єкт наділений власною цивільною право- та дієздатністю та самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним їй майном. Своєю чергою, учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за її зобов'язаннями, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями засновника (учасника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом (наприклад, такі винятки встановлені щодо повних і командитних товариств). Важливою гарантією інтересів кредиторів є норма, відповідно до якої особи, які створюють юридичну особу, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до її державної реєстрації. З іншого боку, юридична особа відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), що пов'язані з її створенням, тільки у разі наступного схвалення їхніх дій відповідним органом юридичної особи.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) залежно від способів утворення та суб'єктів, які приймають рішення про заснування, поділяє юридичних осіб на юридичних осіб приватного права й юридичних осіб публічного права.

Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України; юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом президента України, органу державної влади, органу влади Автономної

Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 167 ЦК України, держава може створювати юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом; держава може створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь у їхній діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом¹².

Як вказано в юридичній літературі, критерієм, який закладений при поділі юридичних осіб на публічного та приватного права, є порядок створення юридичної особи¹³. Однак водночас не можна відкидати й інтерес, який, з одного боку, слугує для осіб мотивацією для об'єднання з іншими особами задля створення юридичної особи або взагалі для мети, задля якої вирішено її створити.¹⁴

З-поміж ознак юридичних осіб публічного права у юридичній літературі, зокрема, наводять такі: є не цивільно-правовим, а публічно-правовим утворенням, призначенням якого є не участь у цивільному обороті чи здійснення підприємницької та господарської діяльності, а вирішення завдань суспільного характеру; особливе цільове призначення – реалізація не загальних інтересів приватних осіб, а суспільних інтересів; відповідальність має не приватно-правовий характер, а публічноправовий тощо¹⁵.

¹² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40 (3 жовт.).

¹³ Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 71.

¹⁴ Спасибо-Фатєєва І. В. Деякі розсуди про юридичні особи та їх організаційно-правові форми. *Право України*. 2007. № 2. С. 88–102.

¹⁵ Анпілогов О. В. Структура реформування територіального та галузевого управління регіональним комплексом: адміністративно-правовий аспект: монографія. К.: Логос, 2016. С. 218; Кисіль Л. Є. Теоретичні питання адміністративної правосуб'єктності органів виконавчої влади. Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку: зб. наук. праць: VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 вересня 2011 р.) / ред. кол.: О. Ф. Андрійко та ін. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2011. С. 191–192; Чиркин В. Е. Необходимо ли понятие юридического лица публичного права. *Государство и право*. 2006. № 5. С. 22–26.

Зокрема, І. М. Кучеренко, підтримуючи наведену в літературі концепцію щодо виокремлення ключових ознак юридичних осіб публічного та приватного права, зробила висновок про виокремлення такої ознаки юридичних осіб публічного права, як відповідальність держави, АРК, органів місцевого самоврядування за їх зобов'язаннями при виконанні ними публічних функцій, і субсидіарна відповідальність у випадку недостатності майна таких осіб чи неможливості звернення стягнення на їх майно¹⁶.

Все-таки необхідно підкреслити, що *чітких формальних критеріїв поділу об'єднань зі статусом юридичної особи на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права, крім підстави створення, в ЦК України не закріплено, а окремого закону, який визначав би правовий статус об'єднань осіб публічного права досі не прийнято* (хоча ЦК України чітко встановлює, що порядок їх утворення та правовий статус встановлюються Конституцією України та законом).

Отже, з огляду на те, що спеціальний закон, який би врегулював питання правового статусу юридичних осіб публічного права та їх об'єднань, досі не прийнятий, будь-яких особливостей участі таких суб'єктів у цивільному/господарському обороті немає. Однак недопустимо ставити знак тотожності між статусом юридичної особи (публічного чи приватного права) і правовим режимом майна, на основі якого вона діє та обсягом її відповідальності. Наприклад, статутами окремих закладів вищої освіти передбачено, що майно, закріплене за ними засновниками, належить їм на праві господарського відання. Проте такі навчальні заклади можуть мати у власності майно, зокрема: придбане за власні надходження, благодійні внески та гранти, відсотки, отримані від розміщення їх коштів на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державної форми власності; отримане від органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, зокрема як благодійну допомогу, тощо.

Тому питання віднесення юридичних осіб та їх об'єднань, заснованих на основі державної (комунальної) власності до юридич-

¹⁶ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2004. 475 с.

них осіб приватного чи публічного права, не має однозначного вирішення на рівні законодавства. З огляду на це, для з'ясування, чи належить та чи інша юридична особа (об'єднання юридичних осіб) до юридичних осіб публічного чи приватного права, – необхідно аналізувати всю сукупність нормативно-правових актів, які визначають правовий статус безпосередньо цієї юридичної особи¹⁷.

Чинними законодавчими актами передбачено поділ юридичних осіб на види також за іншими критеріями. Так, ГК України в частині класифікації господарських організацій (підприємств) і їх об'єднань пішов іншим шляхом, не закріплюючи формального поділу на юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права. Наприклад, у ч. 3 ст. 63 ГК України передбачено, що залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні, хоча, згідно з ч. 7 ст. 74 ГК України, державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство¹⁸. Водночас питання функціонування державних акціонерних товариств були предметом наукових досліджень¹⁹ і в них звернуто увагу, зокрема, на особливий порядок формування статутного капіталу цих юридичних осіб.

З-поміж критеріїв поділу юридичних осіб, які містяться в чинному законодавстві України, необхідно згадати про положення ГК України щодо класифікації об'єднань підприємств. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Виходячи з положень ГК України, розрізняють договірні та статутні об'єднання, які класифікуються також залежно від їхньої організаційно-правової форми: державні, недержавні, змішані. До договірних об'єднань належать: 1) корпорація; 2) асоціація. До

¹⁷ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 71–72.

¹⁸ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18 (2 трав.).

¹⁹ Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2006. 20 с.

статутних об'єднань належать: 1) концерн; 2) консорціум²⁰. За чинним законодавством України, об'єднання підприємств можуть утворюватися підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК України та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств, – Кабінету Міністрів України або у визначених законом випадках рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Залежно від строку, об'єднання підприємств поділяються на два види: ті, що утворюються на невизначений строк і тимчасові об'єднання.

На думку В. С. Щербини, господарські об'єднання можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1) залежно від характеру діяльності учасників господарського об'єднання можна виокремити:

а) об'єднання товаровиробників (об'єднання підприємств, об'єднання кооперативів, об'єднання сільськогосподарських кооперативів, об'єднання фермерських господарств);

б) об'єднання учасників інфраструктури ринку (банківські об'єднання, об'єднання інших фінансових установ);

в) холдинги (холдингові групи);

2) залежно від мети утворення господарські об'єднання можна поділити на:

а) підприємницькі (холдинги);

б) непідприємницькі (об'єднання товаровиробників, об'єднання учасників інфраструктури ринку (крім банківських холдингових груп)²¹.

Варто також згадати, що, згідно зі ст. 63 ГК України, залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти приватні підприємства, підприємства колективної власності, комунальні підприємства, державні підприємства, підприємства,

²⁰ Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. Б. Бек, І. Я. Верес, А. А. Герц та ін.; за ред. В. М. Коссака. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 68.

²¹ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 161–162.

засновані на змішаній формі власності, спільні комунальні підприємства²².

Свою чергою, Ю. О. Заїка залежно від виду права власності класифікує юридичних осіб на державні та комунальні, приватні й ті, які засновані на спільній власності юридичних та фізичних осіб і юридичних осіб та громадян іншої держави²³.

Варто зазначити, що стосовно статусу окремих видів юридичних осіб закріплено спеціальне нормативне регулювання (наприклад, закони України «Про індустриальні парки», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про холдингові компанії в Україні», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» тощо). Тому залежно від ступеня законодавчої регламентації юридичних осіб можна класифікувати на тих, статус яких урегульований спеціальним нормативно-правовим актом і тих, статус яких регулюють загальні норми цивільного та господарського законодавства.

Законодавством України визначено дві організаційно-правові форми юридичних осіб, а саме: товариство та установа. Іншими законодавчими актами передбачено відмінні форми юридичних осіб (наприклад, ГК України). Організаційно-правова форма юридичної особи насамперед характеризує спосіб, мету та цілі її діяльності, взаємини між засновником (засновниками), правовий режим її майна, особливості створення, припинення, управління, відповідальності тощо. Згідно з п. 2.1. Державного Класифікатора України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004», затвердженого Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97, організаційно-правове господарювання – це форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства

²² Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18 (2 трав.).

²³ Заїка Ю. О. Українське цивільне право: навч. посібник. К.: Істина, 2005. С. 45.

(організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо²⁴.

У ЦК України передбачено можливість створення підприємницьких (господарські товариства і виробничі кооперативи) та непідприємницьких товариств. Установою, на відміну від товариства, є організація, створена однією або декількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Основні відмінності між цими організаційно-правовими формами юридичних осіб зводяться до членства і мети (цілей) створення. Правовий статус установ також може бути визначено окремими законодавчими актами. Наприклад, згідно з Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків із ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених законом²⁵; згідно з Законом України «Про національний архівний фонд та архівні установи», архівні установи можуть засновуватися на будь-якій формі власності, а їх засновниками можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи²⁶, тощо.

Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. У ГК України дається визначення некомерційного господарювання, яким є самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господа-

²⁴ Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04> (дата звернення 16.02.2019).

²⁵ Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення 16.02.2019).

²⁶ Про національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 № 3814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення 16.02.2019).

рювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Окремо варто розглянути співвідношення понять «підприємницькі товариства» і «непідприємницькі товариства», наведені у ЦК України, з поняттями «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства». Власну позицію з цього приводу висловив Вищий Господарський Суд України в Інформаційному листі від 07.04.2008 № 01-8/211 «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» та зазначив, що ЦК України згідно зі ст. 83 поділяє поняття «юридична особа» на два поняття за ознакою наявності чи відсутності учасників юридичної особи: якщо юридична особа має учасників, то це – товариство, якщо юридична особа не має учасників – то це установа. Поняття «товариство», своєю чергою, ЦК України (ст.ст. 84, 85) поділяє на два поняття за ознакою наявності чи відсутності в учасників товариства корпоративного права на отримання певної частки прибутку (дивідендів): товариство, яке здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, є підприємницьким товариством, товариство, яке не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, є непідприємницьким товариством. ГК України, на відміну від ЦК України, не використовує корпоративних прав як ознак для поділу поняття «підприємство» на комерційні та некомерційні²⁷.

Водночас ***особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюються законом.*** ЦК України передбачає право непідприємницьких товариств та установ здійснювати підприємницьку діяльність у випадку дотримання таких умов: така діяльність здійснюється поряд із їх основною діяльністю; така діяльність може здійснюватися, якщо інше не встановлено законом; така діяльність відповідає меті, для якої вони створені; така діяльність сприяє досягненню мети, для якої вони створені.

²⁷ Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист ВГСУ від 07.04.2008 № 01-8/211. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 45.

§ 1.2. Правове регулювання порядку створення юридичних осіб. Загальні та спеціальні умови їх створення

Господарські організації – це юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку (ч. 2 ст. 55 ГК України).

Порядок створення господарських організації регламентується нормами ЦК України, ГК України, Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», а також законами України, що регулюють правове становище окремих видів юридичних осіб.

Способи створення юридичних осіб. У теорії цивільного права прийнято виокремлювати такі основні способи створення юридичних осіб: розпорядчий, нормативно-явочний, договірний і дозвільний.

Відповідно до *розпорядчого* способу, власник майна або уповноважений ним органом приймає рішення (розпорядження) про створення юридичної особи та затверджує установчі документи про неї. Цей спосіб характерний для утворення юридичних осіб, засновниками яких є тільки публічно-правові утворення, тобто юридичних осіб публічного права. Наприклад, державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності (ч. 1 ст. 73 ГК України), а казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України (ч. 2 ст. 76 ГК України).

Нормативно-явочний спосіб полягає в тому, що порядок створення юридичної особи передбачено у законі (нормативному акті) у вигляді загального дозволу держави. Однак прийняття такого акта не зумовлює автоматичне утворення того чи іншого виду юридичної особи. Обов'язково має бути ініціатива засновників на її створення, їх волевиявлення, спільна мета і проведена реєстрація

у відповідному органі. Цей порядок утворення характерний для кооперативів, громадських об'єднань тощо.

Договірний спосіб передбачає, що засновники перед тим, як створити юридичну особу укладають засновницький (установчий) договір. У ньому вони визначають мету створення, правове становище засновників. У такому порядку виникають господарські товариства, асоціації, концерни тощо.

Створення юридичної особи в *дозвільному* порядку передбачає обов'язкове отримання попередньої згоди або дозволу уповноваженого державного органу. Наприклад, деякі види об'єднань підприємств створюються за дозволом Антимонопольного комітету України.

Процес створення юридичних осіб є сукупністю організаційно-правових дій, спрямованих на легалізацію – надання юридичним особам законного статусу на участь у господарському обороті.

Прийнято виокремлювати **загальні та спеціальні умови** створення і здійснення діяльності юридичних осіб. До таких належать: волевиявлення засновників господарської організації, розроблення установчих документів і формування органів управління її засновниками, державна реєстрація, а також відкриття поточного рахунку й ліцензування для здійснення нею діяльності.

Відповідно до ст. 56 ГК України, господарська організація може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства.

Отже, в основі створення господарської організації є волевиявлення її засновників. Засновниками господарських організацій можуть бути: фізична особа, юридична особа, держава і територіальна громада в особі відповідних органів.

Під час створення юридичної особи шляхом заснування не існує таких суб'єктів, як учасники. Вони виникають тільки після створення юридичної особи. Тому застосування у законо-

давстві до таких осіб, які створюють юридичну особу, терміна «учасник» не відповідає правовому положенню таких суб'єктів²⁸.

Обмеження права на створення юридичних осіб:

– вік фізичної особи-засновника (наприклад, засновниками громадської організації, політичної партії можуть бути особи, які досягли 18 років, засновниками молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років; право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку);

– надання права на створення окремих видів юридичних осіб тільки окремим видам суб'єктів правовідносин, а саме – тільки фізичним особам (наприклад, виробничих кооперативів, громадських об'єднань, політичних партій тощо), тільки фізичним та юридичним особам приватного права (наприклад, благодійних організацій) або тільки юридичним особам приватного права (наприклад, громадських спілок);

– встановлення мінімальної кількості засновників (наприклад, кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою ніж 2 особи (ч. 3 ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання»), кооперативу – 3 особи (ст. 7 Закону України «Про кооперацію»), фондової біржі – 20 осіб (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»), кредитної спілки та торгово-промислової палати – 50 осіб (ст. 6 Закону України «Про кредитні спілки», ст. 6 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»), політичної партії – 100 осіб (ст. 10 Закону України «Про політичні партії в Україні»));

– надання права на створення тільки громадянам України чи юридичним особам, зареєстрованим на території України (наприклад, лише громадяни та юридичні особи України мають право на заснування телерадіоорганізацій (ст. 12 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»), інформаційного агентства (ст. 9 Закону України «Про інформаційні агентства»));

– надання права на створення тільки господарським організаціям, які здійснюють визначений законом вид діяльності

²⁸ Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2009. С. 11.

(наприклад, засновниками фондової біржі можуть бути – торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»);

– заборони деяким суб'єктам правовідносин бути засновниками юридичних осіб (наприклад, громадяни, які за вироком суду відбувають покарання у місцях позбавлення волі, не мають права створювати телерадіоорганізації (ст. 12 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»)); та інші обмеження.

Установчі документи юридичних осіб. Створення юридичної особи неможливе без певного виду установчих документів.

Згідно зі ч. 1 ст. 87 ЦК України, для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження.

Різні організаційно-правові форми юридичних осіб, їхні види, специфіка їхнього створення чи наступного перетворення або зміни складу учасників викликали необхідність установлення різних видів їхніх установчих документів.

Згідно з ч. 2 ст. 87 ЦК України, установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Отже, товариство може мати лише один установчий документ.

Статут є установчим документом акціонерного товариства (ст. 154 ЦК України), товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), виробничого кооперативу (ст. 164 ЦК України) громадських об'єднань (ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання») благодійного товариства та благодійного фонду (ст. 14 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»). На підставі статуту також діють підприємства, кредитні спілки, банки, товарні біржі тощо.

Відповідно до ст. 87 ЦК України та ст. 56 ГК України, господарські організації можуть створюватися та діяти на підставі

модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», модельний статут – типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані зі створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб.

Модельні статuti можуть бути застосовані до будь-якої організаційно-правової форми. Але водночас потрібно зазначити, що модельні статuti можуть бути використані лише тими юридичними особами, що діють на підставі статуту.

Засновницький договір є установчим документом повного (ст. 120 ЦК України) й командитного товариства (ст. 134 ЦК України). Крім того, законом може бути передбачений інший вид установчого документа, на підставі якого створюється і діє певний тип товариства. Наприклад, якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум) (ч. 3 ст. 134 ЦК України). На підставі положення можуть здійснювати свою діяльність релігійні організації (ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), профспілки (ст. 14 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності») тощо.

Потрібно розрізняти засновницький договір, що є установчим документом товариства від договору про створення акціонерного товариства (ч. 2 ст. 153 ЦК України), товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») та товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ), який ним не є.

Відповідно до ч. 3 ст. 87 ЦК України, установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також і в заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками).

У ст. 88 ЦК України встановлені загальні вимоги до змісту установчих документів для всіх юридичних осіб. Так, у статуті товариства вказується найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, якщо додаткові вимоги до змісту статуту не встановлені цим Кодексом або іншим законодавством.

У засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги до змісту засновницького договору не встановлені цим Кодексом або іншим законом.

В установчому акті установи вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою. Якщо в установчому акті, який міститься у заповіті, нема окремих із зазначених положень, то їх встановлює орган, що здійснює державну реєстрацію.

Вимоги до установчих документів окремих юридичних осіб містяться в нормативно-правових актах, які регулюють їх правове становище, наприклад, ГК України, законах України: «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з додатковою та обмеженою відповідальністю» тощо.

Державна реєстрація юридичної особи. Згідно з ч. 4 ст. 87 ЦК України, юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Державна реєстрація юридичної особи (господарської організації) – це офіційне визнання шляхом засвідчення державою створення або припинення господарської організації, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі про неї, а також проведення інших реєстраційних дій.

Згідно зі ст. 89 ЦК України, юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом. Дані державної реєстрації включаються до єдиного державного реєстру, відкритого для загального ознайомлення. Підстави для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи встановлюються законом. Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи з інших підстав, ніж встановлені законом, не допускається.

Відмова у державній реєстрації, а також зволікання з її проведенням можуть бути оскаржені до суду.

Державна реєстрація юридичної особи здійснюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Дія цього Закону поширюється на відносини у сфері державної реєстрації всіх господарських організацій незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування. Процедура проведення державної реєстрації господарських організацій відповідно до вказаного Закону визначає Порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 09.02.2016 р. № 359/5.

Державна реєстрація проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації, нотаріуса.

Суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб є:

- Міністерство юстиції України – у разі державної реєстрації політичних партій, всеукраїнських професійних спілок, їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців; відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійних третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації – у разі державної реєстрації юридичних осіб – релігійних організацій;

- територіальні органи Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі – у разі державної реєстрації первинних, місцевих, обласних, регіональних та республіканських професійних спілок, їх організацій та об'єднань, структурних утворень політичних партій, регіональних (місцевих) творчих спілок, територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок, місцевих, обласних, республіканських Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських

організацій роботодавців та їх об'єднань, постійних третейських судів, громадських об'єднань, їх відокремлених підрозділів;

– виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси, акредитовані суб'єкти.

Державна реєстрація проводиться суб'єктом державної реєстрації незалежно від місцезнаходження юридичної особи в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, крім державної реєстрації на підставі документів, поданих в електронній формі, що проводиться незалежно від місцезнаходження такої особи в межах України.

Заява та документи для державної реєстрації юридичних осіб можуть подаватися у паперовій або електронній формі. У паперовій формі заява та документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви для державної реєстрації поштовим відправленням справжність підпису заявника повинна бути нотаріально засвідчена.

Документи в паперовій формі приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу до результатів розгляду документів через портал електронних сервісів.

Із поданих для державної реєстрації документів у паперовій формі державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації виготовляють електронні копії таких документів шляхом їх сканування, які долучаються до заяви, зареєстрованої у Єдиному державному реєстрі. Документи, що містять більше однієї сторінки, скануються в один файл. У разі перевищення допустимого для завантаження файла розміру такий файл розділяється на декілька файлів.

Моментом прийняття заяви та документів вважається дата і час реєстрації заяви у Єдиному державному реєстрі. Реєстрація заяв в Єдиному державному реєстрі проводиться в порядку черговості їх надходження.

Подання заяви та документів в електронній формі здійснюється заявником через портал електронних сервісів.

Заява у електронній формі формується за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру на порталі електронних сервісів з обов'язковим долученням до неї оригіналів електронних документів для державної реєстрації. Вони мають відповідати вимогам, встановленим законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронні довірчі послуги». Після формування заяви та долучення до неї документів для державної реєстрації в електронній формі такі заява та документи за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру блокуються для можливості редагування.

Суб'єкт державної реєстрації в день формування заяви в електронній формі за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру реєструє таку заяву та після накладення кваліфікованого електронного підпису із застосуванням засобів кваліфікованого електронного підпису, які мають вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, від безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання, надсилає код доступу до результатів розгляду документів через портал електронних сервісів заявникові на електронну адресу, зазначену ним у відповідній заяві.

Моментом прийняття заяви та документів в електронній формі вважається дата і час реєстрації заяви у Єдиному державному реєстрі. Реєстрація заяв та документів в електронній формі проводиться в порядку черговості їх надходження, зокрема з урахуванням заяв, що подаються в паперовій формі.

Перелік документів та вимоги до їх оформлення, що подаються для державної реєстрації юридичної особи, передбачені в ст.ст. 15, 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Державна реєстрація може проводитися за заявою заявника шляхом звернення до фронт-офісів, що забезпечує прийняття та видачу документів під час державної реєстрації.

Центри надання адміністративних послуг, утворені відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», передають заяву та електронні копії оригіналів документів для державної

реєстрації, виготовлені шляхом сканування, відповідним виконавчим органам міських рад (міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення), Київській, Севастопольській міським, районним, районним у містах Києві та Севастополі державним адміністраціям, при яких вони утворені, а також на основі узгоджених рішень виконавчим органам сільських, селищних, міських рад, а у разі, коли державна реєстрація проводиться Міністерством юстиції України та його територіальними органами, – Міністерству юстиції України або його територіальним органам за місцезнаходженням громадського формування.

Порядок проведення державної реєстрації створення юридичних осіб на підставі документів, що подаються для її проведення, охоплює такі дії:

1) заповнення форми заяви про державну реєстрацію – у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);

2) прийом документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;

3) виготовлення копій документів в електронній формі – у разі подання документів у паперовій формі;

4) внесення копій документів в електронній формі до Єдиного державного реєстру;

5) перевірку документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;

6) перевірку документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;

7) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів;

8) видача за бажанням заявника виписки з Єдиного державного реєстру у паперовій формі за результатами проведеної реєстраційної дії (у разі подання заяви про державну реєстрацію у паперовій формі).

Підставами для зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації, є:

1) подання документів або відомостей не в повному обсязі;

2) невідповідність документів вимогам, установленим ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;

3) невідповідність відомостей, зазначених у заяві про державну реєстрацію, відомостям, зазначеним у документах, поданих для державної реєстрації, або відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

4) невідповідність відомостей, зазначених у документах, поданих для державної реєстрації, відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

5) невідповідність реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта) відомостям, наданим відповідно до ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;

6) несплата адміністративного збору або сплата не в повному обсязі;

7) подання документів з порушенням встановленого законодавством строку для їх подання.

Зупинення розгляду документів здійснюється протягом 24 годин, крім вихідних та святкових днів, після надходження документів, поданих для державної реєстрації.

Розгляд документів зупиняється на строк, що становить 15 календарних днів з дати їх зупинення. На порталі електронних сервісів у день зупинення та надсилаються заявнику на адресу його електронної пошти розміщуються повідомлення про зупинення розгляду документів із зазначенням строку та виключного переліку підстав для його зупинення та рішення суб'єкта державної реєстрації про зупинення розгляду документів.

У разі подання документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, протягом встановленого строку розгляд документів поновлюється. У разі поновлення розгляду документів обчислення строку розгляду документів, поданих для державної реєстрації, і проведення реєстраційних дій починається з дня подання документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів.

Документи, що потребують усунення підстав для зупинення розгляду документів, повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення.

Підстави для відмови у державній реєстрації створення юридичної особи:

- 1) документи подано особою, яка не має на це повноважень;
- 2) у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії;
- 3) не усунуто підстави для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку;
- 4) документи суперечать вимогам Конституції та законів України;
- 5) документи суперечать статуту громадського формування;
- 6) невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону;
- 7) щодо засновника (учасника) юридичної особи, що створюється, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

За відсутності підстав для зупинення розгляду документів та/або відмови в державній реєстрації державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про державну реєстрацію створення юридичної особи, за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру присвоює ідентифікаційний код з Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України.

За результатом проведеної державної реєстрації державний реєстратор за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру вносить відомості до цього реєстру та формує з нього виписку, яка за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день проведення державної реєстрації.

Після внесення запису про державну реєстрацію створення юридичної особи формується в паперовій та електронній формі реєстраційна справа.

Технічний адміністратор Єдиного державного реєстру в день проведення реєстраційної дії забезпечує передачу до інформацій-

них систем центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері статистики, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику та державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, – відомостей про проведення такої реєстраційної дії.

До центрального органу виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику та державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, одночасно з відомостями Єдиного державного реєстру про державну реєстрацію створення юридичної особи, технічним адміністратором Єдиного державного реєстру забезпечується передача копії заяви про обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій в електронній формі, якщо такі заяви були подані як додаток до заяви про державну реєстрацію.

Відкриття поточного рахунку. Зареєстрована господарська організація зобов'язана відкрити поточний рахунок у банку. Детальніше порядок відкриття поточного розкрито в § 3 Глави 1.

Ліцензування. У передбачених законом випадках для зайняття окремими видами діяльності потрібно одержання ліцензії.

Ліцензія – це запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Перелік видів діяльності, що не можуть здійснюватися без ліцензії, визначено у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Спеціальні умови створення юридичних осіб (господарських організацій). Для окремих видів господарських організацій (наприклад, акціонерних товариств, корпоративних фондів, фермерських господарств тощо) законодавством передбачені спеціальні умови їх створення та здійснення діяльності.

Зокрема, в ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачені такі основні етапи його створення:

1) прийняття зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;

2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

3) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

5) укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій;

6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;

7) оплата засновниками повної вартості акцій;

8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також прийняття інших рішень, передбачених законом;

9) реєстрація товариства в органах державної реєстрації;

10) подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

11) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

12) отримання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену цим Законом, є підставою для прийняття Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства.

Корпоративний фонд утворюється у формі акціонерного товариства (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). У ч. 4 ст. 9 Закону України «Про інститути спільного інвестування» передбачені етапи створення корпоративного фонду, які є аналогічними етапам створення акціонерного товариства.

Порушення етапів створення корпоративного фонду є підставою для відмови Комісії у видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій корпоративного фонду, реєстрації регламенту та звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників корпоративного фонду.

У разі отримання відмови Комісії у видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій корпоративного фонду, реєстрації регламенту та звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників корпоративного фонду усі залучені корпоративним фондом кошти повинні бути повернені учасникам корпоративного фонду протягом 30 робочих днів з дня отримання такої відмови.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Спеціальною умовою його створення є отримання засновником земельної ділянки для ведення фермерського господарства зі складу земель державної чи комунальної власності у власність та/або користування.

§ 1.3. Засоби індивідуалізації юридичних осіб в Україні

Вступаючи в цивільні правовідносини, юридична особа індивідуалізується за допомогою певних засобів.

Засоби індивідуалізації юридичної особи – це правові засоби, за допомогою яких одна юридична особа відрізняється

від інших²⁹, виділяється серед маси інших собі подібних³⁰ та спрощується пошук інформації про неї у відкритих інформаційних системах³¹.

У широкому розумінні **засоби індивідуалізації юридичної особи** – це система дій, що має на меті ідентифікацію, відокремлення, виділення юридичної особи, її діяльності, вироблених або таких, що реалізуються товарів, наданих послуг, виконаних робіт. У вузькому розумінні – це способи використання різних символів, слів, словосполучень і інших відмінних позначень з метою персоніфікації та індивідуалізації відповідної юридичної особи, її діяльності, вироблених або таких, що реалізуються товарів, виконаних робіт, наданих послуг³².

Найхарактернішими засобами індивідуалізації для юридичних осіб є: найменування, комерційне (фірмове) найменування, місцезнаходження, відбиток печатки, банківські рахунки, ідентифікаційний код, електронний підпис чи печатка, торговельна марка, географічне зазначення.

Класифікація засобів індивідуалізації юридичних осіб. Засоби індивідуалізації юридичних осіб можна поділити на групи за певними критеріями.

Залежно від кола (кількості) юридичних осіб, яких вони індивідуалізують, розрізняють: загальні та спеціальні засоби індивідуалізації юридичних осіб. Загальні засоби індивідуалізації притаманні всім юридичним особам (наприклад, найменування, місцезнаходження), а спеціальні – лише деяким із них, залежно від організаційно-правової форми, виду діяльності, цілей діяльності

²⁹ Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Індивідуалізація юридичних осіб та їх об'єднань у нотаріальній практиці. *Адвокат*. 2012. № 8 (143). С. 18.

³⁰ Дмитриев В. А. Гражданско-правовая индивидуализация юридических лиц и результатов их деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Екатеринбург, 2010. С. 32; Федюк Л. В. Право юридичної особи на індивідуальність. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 68.

³¹ Малиновська Т. М. Індивідуалізація суб'єктів підприємницької діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2007. С. 74.

³² Карунная Я. А. Правовая природа средств индивидуализации коммерческих организаций: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Новосибирск, 2004. С. 17–18.

та інших факторів (наприклад, комерційне (фірмове) найменування може мати лише юридична особа, що є підприємницьким товариством).

Залежно від того, чи вказівка на їх обов'язковість містить в законодавстві, розрізняють: імперативні (обов'язкові) та факультативні засоби індивідуалізації юридичних осіб. Імперативні (обов'язкові) засоби індивідуалізації прямо передбачені законодавством і їх відсутність є підставою для відмови у реєстрації юридичної особи, чи в разі їх втрати – для її припинення в судовому примусовому порядку. Натомість факультативні засоби індивідуалізації не є обов'язкові, тому можуть бути і відсутні.

За функціональним призначення розрізняють: основні та допоміжні засоби індивідуалізації юридичних осіб. Основні засоби індивідуалізації надають достатню інформацію про специфіку юридичної особи та виконують основні функції, а допоміжні засоби індивідуалізації можуть використовуватися, якщо основні не забезпечують достатню розрізняльну здатність юридичної особи, що має місце при вузькій і різній спеціалізації юридичних осіб на одному і тому ж ринку (магазин «Аліна» та кафе «Аліна»). До допоміжних засобів індивідуалізації належать, приміром, логотип, бренд тощо.

За механізмом реєстрації засоби індивідуалізації юридичних осіб поділяються на: ті, що підлягають реєстрації, тобто обов'язково повинні бути зареєстровані, та ті, що не підлягають реєстрації, однак за бажанням засновників юридичної особи можуть бути зареєстровані (наприклад, доменне ім'я)³³.

Функції, які виконують засоби індивідуалізації юридичних осіб:

- розрізняльна полягає в тому, що за допомогою них юридична особа (результати її діяльності) відрізняється від інших юридичних осіб як учасників цивільних правовідносин (результатів їх діяльності);
- інформаційна – засоби індивідуалізації доводять до відома третіх осіб інформацію про юридичну особу (наприклад,

³³ Малиновська Т. М. Індивідуалізація суб'єктів підприємницької діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2007. С. 75–76.

її належність, організаційну форму тощо) чи про наявність певних споживчих якостей товарів (послуг), які нею виробляються (надаються);

– охоронна – вони забезпечують охорону та захист прав споживачів через належну персоніфікацію виробників товарів, робіт і послуг, а також охорону прав добросовісних виробників³⁴.

Найменування юридичної особи – це словесне, істинне, виключне та незмінне позначення юридичної особи, яке містить вказівку на її організаційно-правову форму, інколи й характер діяльності, що індивідуалізує юридичну особу з-поміж учасників цивільних правовідносин, не порушуючи водночас права і законні інтереси інших осіб³⁵.

Згідно з ст. 90 ЦК України, кожна юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму та назву. Найменування установи має містити інформацію про характер її діяльності.

Поряд із повним найменуванням, юридична особа може мати скорочене. Скорочене найменування юридичної особи є довільним. У ньому може міститися абревіатура, адекватна організаційно-правовій формі юридичної особи та її виду.

Організаційно-правову форму не повинні містити найменування державних органів, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим, державних, комунальних організацій, закладів, установ.

Організаційно-правова форма юридичної особи визначається відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання, затвердженій центральним органом виконавчої влади, що

³⁴ Малиновська Т. М. Індивідуалізація суб'єктів підприємницької діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2007. С. 13–15; Дмитриев В. А. Гражданско-правовая индивидуализация юридических лиц и результатов их деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Екатеринбург, 2010. С. 37–38.

³⁵ Федюк Л. В. Поняття найменування юридичної особи. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. Вип. 29. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2012. С. 168; Федюк Л. В. Особисті немайнові права юридичних осіб: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. С. 208.

забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері технічного регулювання.

Назва юридичної особи – це індивідуальна частина найменування. Вона складається з власної назви юридичної особи, а також може містити інформацію про мету діяльності, вид, спосіб утворення, залежність юридичної особи та інші відомості.

Особливі вимоги до найменування деяких видів юридичних осіб містяться в окремих нормах ЦК України або спеціальних законах, наприклад:

- найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з додаванням слів «і компанія», а також слова «повне товариство» (ч. 4 ст. 119 ЦК України, ст. 66 Закону України «Про господарські товариства»);

- найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з додаванням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство» (ч. 2 ст. 133 ЦК України, ст. 75 Закону України «Про господарські товариства»);

- найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство» (ч. 4 ст. 73 ГК України);

- найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство (ч. 5 ст. 78 ГК України);

- найменування громадського об'єднання повинно складатися з двох частин – загальної та власної назви. Загальна назва повинна містити вказівку на організаційно-правову форму громадського об'єднання такі, як «громадська організація», «громадська спілка». Власна назва громадського об'єднання не повинна бути тотожною власним назвам інших зареєстрованих громадських об'єднань. Власна назва громадського об'єднання може містити інформацію про його статус («дитяче», «молодіжне», «всукраїнське») та/або про його вид («екологічне», «правозахисне» тощо),

а також може містити ім'я (псевдонім) фізичної особи за умови попередньої письмової згоди цієї особи або її спадкоємців, засвідченої у встановленому законом порядку (ст. 10 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- найменування банку, крім вказівки на організаційно-правову форму має містити слово «банк», за умови реєстрації юридичної особи Національним банком України як банк і наявності банківської ліцензії. Виняток становлять міжнародні організації, які діють на території України відповідно до міжнародних договорів. Уживання у найменуванні банку слів «Україна», «державний», «центральный», «національний» і похідних від них можливе лише за згодою Національного банку України (ст. 15 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);

- в найменуванні пенсійного фонду повинні бути зазначені вид фонду, слова «недержавний пенсійний фонд» або «пенсійний фонд» (ч. 6 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»);

- найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»);

- у найменуванні спортивної федерації зазначається вид спорту, розвитку якого вона сприяє, а у найменування спортивної федерації осіб з інвалідністю – відповідна вада здоров'я (ст. 20 Закону України «Про фізичну культуру і спорт»).

Найменування юридичних осіб приватного права не можуть включати повне чи скорочене найменування державних органів (наприклад, Міністерство внутрішніх справ України, КМУ) або органів місцевого самоврядування (наприклад, райрада), або похідні від цих найменувань, або історичні державні найменування, що містяться в Переліку повних та скорочених історичних державних найменувань, які забороняється використовувати у найменуваннях юридичних осіб приватного права, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.07.2016 № 479-р.

Забороняється використовувати у найменуванні юридичних осіб символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, заборона використання яких встановлена Законом України «Про засудження комуністичного та

націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Законами України може заборонятися використання певних термінів, аббревіатур або похідних термінів, наприклад, слова «страховик», «страхова компанія», «страхова організація» та похідні від них дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності (ст. 2 Закону України «Про страхування»); слова «фондова біржа» та похідні від них дозволяється використовувати лише юридичним особам, які створені та функціонують відповідно до вимог Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» (ч. 3 ст. 21); підприємства, установи та організації не мають права використовувати у своїх найменуваннях термін «кредитна спілка» і не підлягають державній реєстрації під найменуваннями, які включають цей термін, якщо вони створені в іншому порядку, ніж це передбачено Законом України «Про кредитні спілки» (ст. 4) тощо.

Згідно з Вимогами до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 05.03.2012 № 368/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 17.10.2018 № 3236/5) назва юридичної особи береться у лапки та зазначається безпосередньо після організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим, державних, комунальних організацій, закладів, установ.

Для написання найменування юридичної особи використовуються: літери українського алфавіту – при написанні найменування українською мовою; літери латинського алфавіту – при написанні найменування англійською мовою; розділові знаки та символи; арабські та римські цифри. Використання інших символів, розділових знаків у найменуванні юридичної особи не допускається.

Для написання найменування юридичної особи використовуються великі та малі літери: українського алфавіту – при написанні найменування українською мовою або латинського алфавіту – при написанні найменування англійською мовою.

Великі та малі літери, використані в установчих документах та при заповненні заяви у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, вважаються тотожними.

Комерційне (фірмове) найменування може мати юридична особа, що є підприємницьким товариством.

Комерційне (фірмове) найменування юридичної особи складається з двох частин: основної, яка називається корпусом, та допоміжної, яка називається додаванням. Корпус є обов'язковою частиною комерційного (фірмового) найменування і містить вказівку на організаційно-правову форму юридичної особи, її вид та тип і предмет діяльності. Допоміжна частина складається з обов'язкового та факультативного елементів. Обов'язковий елемент – це спеціальна назва особи, номер або інше позначення, необхідне для її відособлення від інших осіб. Факультативними додаваннями є різні вказівки: «універсальний», «центральный», «спеціалізований», «науково-виробнича», «ріелторська», «консалтингова» тощо, в тому числі скорочене позначення комерційного (фірмового) найменування³⁶.

Комерційне (фірмове) найменування юридичної особи може бути зареєстроване у порядку, встановленому законом. Правова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки. Відомості про комерційне найменування можуть вноситися до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. На відміну від звичайних найменувань, особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману

³⁶ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. проф. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. Т. 3: Юридична особа. С. 61.

споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються.

Місцезнаходження юридичної особи. Згідно з ст. 93 ЦК України, місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку.

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право», для цілей цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави.

Законодавством передбачені особливі правила для визначення місцезнаходження юридичних осіб публічного права та деяких юридичних осіб приватного права. Місцезнаходження юридичних осіб публічного права може встановлюватися: законом (наприклад, місцезнаходженням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є місто Київ (ч. 6 ст. 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»)), Указом Президента (наприклад, місцезнаходженням Львівського окружного адміністративного суду є місто Львів (Додаток № 3 до Указу Президента України «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі»)), Постановою Кабінету Міністрів (наприклад, місцезнаходженням Національної акціонерної компанії «Надра України» є м. Київ, вул. Володимирська, 34 та вул. Золоторітська, 9 (п. 5 Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної акціонерної компанії «Надра України»)).

Місцезнаходження (розташування) деяких юридичних осіб приватного права, зокрема господарських товариств, повинно бути на території України (ч. 3 ст. 2 Закону України «Про господарські товариства»).

Відомості про місцезнаходження юридичної особи повинні міститися в Єдиному державному реєстрі.

Вказівка місцезнаходження юридичної особи є обов'язковою в її установчих документах у випадку наявності такої вимоги в законі. Вказівка місцезнаходження обов'язково повинна міститись в установчих документах таких юридичних осіб: банків (п. 2 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), коопе-

ративів (п. 1 ч. 2 ст. 8 Закону України «Про кооперацію»), фондової біржі (ч. 2 ст. 22 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»), релігійних організацій (ч. 3 ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») тощо.

За місцезнаходженням юридичної особи визначається місце: виконання зобов'язань (п. 4 ч. 1 ст. 532 ЦК України), укладення договору (ст. 647 ЦК України), виконання договору купівлі-продажу за зразками (ч. 2 ст. 702 ЦК України), одержання адресатом електронного документа (ч. 4 ст. 11 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»), зберігання документів акціонерного товариства (ч. 2 ст. 77 Закону України «Про акціонерні товариства») тощо.

Місцезнаходження юридичної особи використовується для визначення підсудності цивільних (ч. 2 ст. 27 ЦПК України), господарських (чч. 1, 2 ст. 27 ГПК України), адміністративних (ч. 2 ст. 26 КАС України) справ.

Зміна місцезнаходження юридичної особи є наслідком внесення змін до Єдиного державного реєстру. Відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням є наслідком її ліквідації в судовому порядку.

Відбиток печатки юридичної особи є одним із засобів її індивідуалізації. Незважаючи на те, що 21 лютого 2011 р. втратив чинність Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок видачі міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням та громадянам дозволів на право відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штампів, а також порядок видачі дозволів на оформлення замовлень на виготовлення печаток і штампів, та затвердження Умов і правил провадження діяльності з відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штампів» від 11.01.1999 № 17, актуальність цього засобу індивідуалізації поки що не слід применшувати.

Згідно зі ст. 58-1 ГК України, суб'єкт господарювання має право використовувати у своїй діяльності печатки. Використання суб'єктом господарювання печатки не є обов'язковим.

Відбиток печатки не може бути обов'язковим реквізитом будь-якого документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Копія документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування, вважається засвідченою у встановленому порядку, якщо на такій копії проставлено підпис уповноваженої особи такого суб'єкта господарювання. Орган державної влади або орган місцевого самоврядування не вправі вимагати нотаріального засвідчення вірності копії документа у разі, якщо така вимога не встановлена законом.

Наявність або відсутність відбитка печатки суб'єкта господарювання на документі не створює юридичних наслідків.

Виготовлення, продаж та/або придбання печаток здійснюється без одержання будь-яких документів дозвільного характеру.

Банківські рахунки юридичної особи. Для забезпечення своєї господарської діяльності юридичні особи мають право відкрити банківські рахунки у встановленому законом порядку. Порядок відкриття банківських рахунків, використання коштів за ними і порядок їх закриття регламентований Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 № 492.

Банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунку поточні рахунки, за договором банківського вкладу – вкладні (депозитні) рахунки, за договором рахунку умовного зберігання (ескроу) – рахунки умовного зберігання (ескроу).

Клієнти мають право відкрити рахунки в будь-яких банках України відповідно до власного вибору, крім випадків, якщо банк не має змоги прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами. Згідно з ст. 342 ГК України рахунки юридичної особи, що є клієнтом банку, відкриваються в установах банків за місцем їх реєстрації чи в будь-якому банку на території України за згодою сторін.

Поточний рахунок – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Для відкриття поточного рахунку юридична особа, яка не має рахунку в цьому банку, повинна подати такі документи:

- заяву про відкриття поточного рахунку, яка має бути підписана керівником юридичної особи або іншою уповноваженою на це особою;

- копії належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту/засновницького договору/установчого акта/положення). Юридичні особи, установчі документи яких оприлюднені на порталі електронних сервісів, установчий документ у паперовій формі не подають. Юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають. Юридична особа, яка створена та/або діє на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, подає копію рішення про її створення або про провадження діяльності на підставі модельного статуту, підписаного усіма засновниками;

- картки із зразками підписів.

Якщо суб'єкт господарювання вже має в цьому банку рахунок, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа юридичного оформлення рахунку, то відкриття поточного рахунку здійснюється за умови подання цим клієнтом заяви про відкриття поточного рахунку та засвідченої в установленому порядку картки із зразками підписів.

У разі відкриття поточного рахунку клієнту в його заяві уповноважений працівник банку зазначає дату відкриття та номер рахунку. Днем відкриття поточного рахунку клієнта вважається дата, що зазначена на заяві про відкриття рахунку в розділі «Відмітки банку».

Клієнти можуть відкрити лише один поточний рахунок для формування (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання – юридичної особи (у національній та/або іноземній валюті).

Під час відкриття поточного рахунку для формування (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання – юридичної особи (крім банків) подаються такі документи:

- заява про відкриття поточного рахунку, що має бути підписана особою, уповноваженою на відкриття рахунку засновниками (учасниками) новостворюваної юридичної особи;

- один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально. У разі відкриття рахунку для формування (статутного капіталу) акціонерного товариства замість установчого документа подається договір/рішення про створення акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально;

- рішення засновників (учасників) про визначення особи, якій надається право відкриття та розпорядження рахунком новостворюваної юридичної особи, що оформляється у формі довіреності, посвідченої нотаріально (якщо хоча б одним із засновників (учасників) є фізична особа). Замість оригіналу довіреності до банку може бути подана її копія, засвідчена нотаріально.

У разі відкриття поточного рахунку для формування (статутного або складеного капіталу) господарського товариства, засновником (учасником) якого є одна особа, подаються такі документи:

- заява про відкриття поточного рахунку. Інформація про те, що рахунок відкривається для формування (статутного або складеного капіталу) господарського товариства, засновником (учасником) якого є одна особа, зазначається в рядку «Додаткова інформація» заяви про відкриття поточного рахунку;

- один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально. У разі відкриття рахунку для формування (статутного капіталу) акціонерного товариства замість установчого документа подається рішення про заснування акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально;

- довіреність або копія довіреності на ім'я особи, яка має право відкриття та розпорядження рахунком, засвідчена нотаріально. Якщо рахунок відкривається особисто засновником (учасником), то цей документ не вимагається.

На цей рахунок зараховуються кошти засновників (учасників) для формування статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду новостворюваної юридичної особи до її державної реєстрації як юридичної особи. Цей рахунок починає функціонувати як поточний тільки після одержання банком документів, які подаються для відкриття поточного рахунку, та отримання банком повідомлення-відповіді або корінця повідомлення про взяття рахунку на облік контролюючим органом за місцезнаходженням суб'єкта господарювання – юридичної особи. У разі

відмови в державній реєстрації суб'єкта господарювання – юридичної особи кошти повертаються засновникам (учасникам), а рахунок закривається на підставі письмового звернення із зазначенням підстав закриття рахунку, підписаного особою, уповноваженою засновниками (учасниками) новостворюваної юридичної особи на закриття рахунку. Якщо засновником (учасником) суб'єкта господарювання є одна особа, то письмове звернення із зазначенням підстав закриття рахунку підписується цією особою або уповноваженою нею особою.

У разі відкриття рахунку для формування статутного капіталу новостворюваного банку подаються такі документи:

- заява про відкриття поточного рахунку, що підписана уповноваженою особою юридичної особи, яка має намір надавати банківські послуги;

- один примірник оригіналу договору/рішення про створення банку в формі публічного акціонерного товариства або його копія, засвідчена в установленому порядку. У разі відкриття рахунку для формування статутного капіталу новостворюваного кооперативного банку подається витяг з протоколу зборів засновників (учасників) з рішенням про визначення особи, уповноваженої укласти договори і діяти від імені засновників (учасників) банку, засвідчений нотаріально;

- картка із зразками підписів, яка засвідчується підписом уповноваженого працівника банку.

Рахунок використовується для акумулювання коштів засновників (учасників) новостворюваного банку та їх внесення на накопичувальний рахунок, відкритий у Національному банку для формування статутного капіталу. Цей рахунок закривається на підставі заяви про закриття рахунку, що підписана уповноваженою особою юридичної особи, яка має намір надавати банківські послуги, після внесення відомостей про юридичну особу до Державного реєстру банків або в разі відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір надавати банківські послуги, після повернення коштів засновникам (учасникам).

Вкладний (депозитний) рахунок – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений строк або

без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору.

Банк відкриває вкладний (депозитний) рахунок юридичній особі, яка не має рахунку в цьому банку, на підставі копії належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту/засновницького договору/установчого акта/положення). Юридичні особи, установчі документи яких оприлюднені на порталі електронних сервісів, установчий документ у паперовій формі не подають. Юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають. Юридична особа, яка створена та/або діє на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, подає копію рішення про її створення або про провадження діяльності на підставі модельного статуту, підписаного всіма засновниками.

Якщо суб'єкт господарювання вже має в цьому банку рахунок, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, то відкриття вкладного (депозитного) рахунку здійснюється на підставі договору банківського вкладу.

Кошти на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання перераховуються з його поточного рахунку і після настання обставин їх повернення, визначених договором банківського вкладу, повертаються на поточний рахунок суб'єкта господарювання, крім випадків, передбачених законодавством України.

Нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) суб'єкта господарювання відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту).

Рахунок умовного зберігання (ескроу) – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів та перерахування їх/видачі коштів готівкою у випадках, передбачених законодавством України, особі (особам), зазначеній (зазначеним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), або повернення таких коштів клієнту за настання підстав, передбачених договором.

Ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (далі – ідентифікаційний код). Присвоєння ідентифікаційних кодів новоствореним юридичним особам та відокремленим підрозділам юридичних осіб здійснюється автоматично системою Єдиного державного реєстру.

Формування ідентифікаційних кодів та передача їх Укрдержреєстру здійснюється автоматизованою системою ведення Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України. Підставою для формування та передачі ідентифікаційних кодів є відповідна заявка Укрдержреєстру, в якій зазначається необхідна кількість кодів. Заявка на отримання ідентифікаційних кодів формується при використанні більше 70% попередньо переданих кодів і направляється інформаційно-телекомунікаційними засобами в електронному вигляді з бази даних Єдиного державного реєстру до Держстату України разом з інформаційними файлами передачі відомостей з Єдиного державного реєстру. Держстат України здійснює контроль за надходженням реєстраційних даних щодо юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб за наданими переліками ідентифікаційних кодів.

Перелік ідентифікаційних кодів надається протягом п'яти робочих днів з дня отримання заявки за умови використання не менше 70% попередньо переданих кодів.

Структура, формат та вимоги до контролю файла заявки визначаються суб'єктами інформаційного обміну відповідними спільними рішеннями, які оформляються окремими протоколами, підготовленими відповідно до Порядку взаємного обміну інформацією з реєстрів Державної реєстраційної служби України та Державної служби статистики України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України та Державної служби статистики України від 30.11.2012 № 1772/5/492.

Ідентифікаційний код зберігається за юридичною особою, якій він присвоюється, протягом усього періоду її існування і є єдиним. У разі перетворення юридичної особи, крім центральних органів виконавчої влади, за правонаступником зберігається її ідентифікаційний код. У разі припинення юридичної особи шляхом приєднання до іншої юридичної особи та створення на базі юридичної особи, що припинилася, відокремленого підрозділу, іденти-

фікаційний код такої юридичної особи залишається за відокремленим підрозділом. В інших випадках припинення юридичної особи присвоєння її ідентифікаційного коду новоствореним суб'єктам забороняється. Ідентифікаційний код є обов'язковим для використання в усіх видах звітних та облікових документів суб'єктах і зазначається на його печатках та штампах.

Електронний підпис чи печатка є засобом електронної ідентифікації юридичної особи. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа.

Згідно з ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги», електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис, а електронна печатка – це електронні дані, які додаються створювачем електронної печатки до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються для визначення походження та перевірки цілісності пов'язаних електронних даних.

Електронний підпис чи печатка можуть бути удосконаленими або кваліфікованими.

Удосконалений електронний підпис чи печатка – це електронний підпис чи печатка, створений за результатом криптографічного перетворення електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис чи печатка, з використанням засобу удосконаленого електронного підпису чи печатки та особистого ключа, однозначно пов'язаного з відповідно підписувачем чи створювачем електронної печатки, і який дає змогу здійснити електронну ідентифікацію підписувача чи створювача електронної печатки та виявити порушення цілісності електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис чи печатка.

Кваліфікований електронний підпис чи печатка – це вдосконалений електронний підпис чи печатка, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису чи печатки і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа.

Організаційно-методологічні, технічні та технологічні умови, яких повинен дотримуватися кваліфікований надавач електронних довірчих послуг, його відокремлені пункти реєстрації під час надання кваліфікованих електронних довірчих послуг

їх користувачам визначають Вимоги у сфері електронних довірчих послуг, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 992. Зокрема, у п. 81 зазначено вимоги, яким повинні відповідати кваліфікований електронний підпис чи печатка, а саме: встановлювати однозначний зв'язок з підписувачем чи створювачем електронної печатки; надавати можливість здійснити електронну ідентифікацію підписувача або створювача електронної печатки; забезпечувати одноосібний контроль підписувача або створювача електронної печатки за відповідним особистим ключем; виявляти будь-які зміни пов'язаних електронних даних, на які накладено кваліфікований електронний підпис чи печатку.

Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів (ст. 492 ЦК України).

Географічне зазначення – будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характеристиками для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.

§ 1.4. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом

Порядок припинення юридичних осіб установлений чинним законодавством, зокрема ЦК України, ГК України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 104 ЦК України, юридична особа припиняється в результаті **реорганізації** (злиття, приєднання, поділу,

перетворення) або **ліквідації**. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників. Подібно, відповідно до ч. 1 ст. 56 ГК України, суб'єкт господарювання – господарська організація, яка може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватися шляхом примусового поділу (виділу) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України.

Отже, є дві форми припинення юридичних осіб: реорганізація та ліквідація.

Водночас З. В. Ромовська вказує, що під час підготовки проекту ЦК України доцільність збереження терміна «реорганізація» як способу припинення юридичних осіб окремими членами робочої групи категорично заперечувалася – «такого в світі ніде немає, є лише ліквідація»³⁷. Тому терміна «реорганізація» у ст. 104 ЦК України не було до набрання чинності Законом України від 10.10.2013 № 642-VII.

З огляду на зазначене вважаємо за необхідне навести концепції реорганізації юридичних осіб у деяких зарубіжних країнах. Так, у французькому законодавстві немає єдиної концепції реорганізації, яка була б схожою до тої, що притаманна вітчизняному праву. В правовій теорії цей термін іноді вживається для того, щоб об'єднати операції з перетворення (*transformation*), злиття (*fusion*), поділу (*scission*) і часткового виділу активів (*apports partiels d'actifs*). Однак з юридичного погляду чіткого визначення цього терміна немає. В іспанському праві також немає формального визначення реорганізації; у ньому регламентується кожна з операцій, об'єднана під цією назвою.

³⁷ Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс: підручник. К.: Атіка, 2005. С. 315–316

В англійському праві концепції реорганізації як такої нема. Навіть власне терміни «реорганізація» та «реструктуризація» не мають чіткого юридичного визначення. Вживають такі терміни, як «reductions», «reconstructions», «schemes of arrangement», «amalgamations», «mergers», «de-mergers», «buy-out»³⁸. У Сполучених Штатах Америки інститут реорганізації широко застосовується в разі неплатоспроможності підприємств. У США до всіх боржників (за винятком залізничних, страхових і банківських організацій, кредитних об'єднань) можуть бути розпочаті процедури або ліквідації, або реорганізації³⁹.

В. П. Емельянцев вважає, що огляд літературних джерел дає змогу стверджувати про можливість розгляду поняття «реорганізація» у двох самостійних напрямках: а) реорганізація юридичної особи; б) реорганізація бізнес-процесів (реінжиніринг бізнес-процесів – BPR – Business Process Reengineering). Водночас, як зазначає вчений, ці процеси часто об'єднуються збірними поняттями «реформування» і «реструктуризація»⁴⁰.

За змістом форми реорганізації поділяють на об'єднувальні (злиття, приєднання), розподільчі (поділ, виділ) і на реорганізацію шляхом перетворення⁴¹. За ініціативою проведення визначають примусову, обов'язкову (як приклад наводиться обов'язкова реорганізація банків; метою проведення масової обов'язкової реорганізації шляхом приєднання, злиття є необхідність забезпечення високої концентрації банківського капіталу (створення великих банків, а не множини середніх і дрібних)) та реорганізацію за власною

³⁸ Брагинский М. И. Реорганизация и ликвидация юридических лиц по законодательству России и стран Западной Европы. М.: Юристъ, 2000. С. 64.

³⁹ Степанов В. И. Правовое регулирование несостоятельности в Германии, США, Англии, Франции и России. Актуальные проблемы гражданского права: сборник статей / под ред. М. И. Брагинского; Исслед. центр частного права, Рос. школа частного права, М.: Статут, 1999. С. 180.

⁴⁰ Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005. С. 107.

⁴¹ Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія. К.: Кондор, 2004. С. 131; Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: навч. посібник / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова. К.: Знання КОО, 2002. С. 21.

ініціативою⁴². Також є класифікація реорганізації за ставленням до волевиявлення власника на: добровільну (за рішенням учасників, власників чи уповноваженого органу); примусову (за рішенням компетентного державного органу); вимушену (зумовлену змінами чинного законодавства)⁴³.

Слушною є думка, відповідно до якої реорганізацією є особливий процес, під час якого провадиться припинення і (або) створення юридичної особи, яке супроводжується переходом прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи (правопопередника) у порядку правонаступництва до іншої юридичної особи (правонаступника). З-поміж ознак реорганізації обґрунтовано виокремити такі: суб'єктом реорганізації може бути виключно юридична особа; під час реорганізації відбувається припинення наявних та (або) створення нових юридичних осіб; у результаті реорганізації є правонаступництво⁴⁴.

У разі злиття юридичних осіб усі майнові права й обов'язки кожної з них переходять до новоутвореної внаслідок злиття юридичної особи. В разі приєднання однієї або декількох юридичних осіб (правопопередників) до іншої юридичної особи (правонаступника), – до останньої переходять усі майнові права й обов'язки приєднаних юридичних осіб. У разі поділу юридичної особи всі її майнові права й обов'язки переходять за розподільчим актом (балансом) у відповідних частках до кожної з нових юридичних осіб, утворених унаслідок цього поділу. Перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. Відповідно, припинення юридичних осіб із правонаступництвом потрібно визначати як склад юридичних фактів, пов'язаний із переходом єдиного майнового комплексу юридичних осіб-правопопередників до їх право-

⁴² Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія. К.: Кондор, 2004. С. 132–133; Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: навч. посібник / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова. К.: Т-во «Знання» КОО, 2002. С. 23.

⁴³ Шапкина Г. С. Арбитражно-судебная практика применения Федерального закона «Об акционерных обществах». М.: АО «Центр деловой информ.», 1997. С. 32.

⁴⁴ Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Самара, 2000. С. 7.

наступників, у результаті якого відбувається припинення юридичних осіб-правопопередників та зазвичай утворення нових юридичних осіб (за винятком приєднання, у результаті якого відбувається лише припинення юридичних осіб). Отже, поняття «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» охоплює злиття, приєднання, поділ і перетворення, але не включає ліквідацію (оскільки в разі ліквідації не відбувається правонаступництва до іншого новоствореного суб'єкта). Однак норма ст. 609 ЦК України, відповідно до якої зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема, за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, все-таки не може слугувати обґрунтуванням наявності правонаступництва в разі ліквідації юридичних осіб, оскільки встановлює винятки із загального правила, а обов'язок виконання зобов'язання в цьому разі впливає не з факту правонаступництва, а з прямої вказівки законів чи інших нормативно-правових актів про його виконання. Отже, закон чи інші нормативно-правові акти встановлюють норму, згідно з якою зобов'язання ліквідованої юридичної особи виконуються іншим суб'єктом, який може бути жодним чином не пов'язаний із нею⁴⁵.

Водночас юридична особа, яка не вправі розподіляти прибуток між учасниками, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не вправі розподіляти прибуток між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймається одностайно загальними зборами учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. Юридична особа, яка не вправі розподіляти майно між учасниками, зокрема у разі ліквідації, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не вправі розподіляти

⁴⁵ Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький: Цюпак, 2010. С. 11.

майно між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймається одностайно загальними зборами учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства.

Також ЦК України передбачає, що установа не може бути перетворена. З огляду на наведене потрібно також згадати підхід, згідно з яким чинним законодавством не встановлений механізм реорганізації шляхом перетворення суб'єктів підприємницької діяльності в організації, заклади, установи, однак надано право органам місцевого самоврядування та місцевим державним адміністраціям приймати рішення про створення, ліквідацію, реорганізацію підприємств, установ і організацій комунальної і державної форм власності⁴⁶.

Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення, а порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється законом.

Особливості припинення банку як юридичної особи встановлюються законом. Так, згідно з ст.ст. 26–27 Закону України від 07.12.2000 № 2121 «Про банки і банківську діяльність», у разі реорганізації банку шляхом перетворення до таких правовідносин не застосовуються норми законодавства щодо припинення юридичної особи. Під час проведення реорганізації банку шляхом перетворення кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання. Реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України про господарські товариства за умови надання попереднього дозволу Національного банку України на реорганізацію банку та затвердження Національним банком України плану реорганізації банку. Водночас у разі здійснення реорганізації банку за рішенням його власників шляхом перетворення план реорганізації банку не складається. Також Національний банк України не дає дозволу на реорганізацію банку в разі, якщо є достатні підстави вважати, що

⁴⁶ Относительно реорганизации предпринимательской деятельности в организации, заведения, учреждения: Письмо Государственного комитета Украины по вопросам регуляторной политики и предпринимательства от 16.11.2001 № 4-422-307/6816. *Бухгалтерская газета*. 13.01.2002. № 2.

реорганізація загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів і банк, створений у результаті реорганізації та/або банк, який не припиняється як юридична особа у результаті приєднання до нього або виділу з нього, не будуть відповідати вимогам до економічних нормативів їх діяльності, порядку реєстрації банків і ліцензування їх діяльності⁴⁷.

Аналіз положень чинних законодавчих актів дає змогу визначити такі етапи припинення юридичних осіб усіх видів з правонаступництвом:

- **початковий етап**, пов'язаний із прийняттям рішення учасників юридичних осіб (або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами), відповідних органів державної влади або суду про злиття, приєднання, поділ або перетворення. Цей етап завершується утворенням комісії з припинення юридичної особи (у разі припинення юридичних осіб із правонаступництвом на підставі рішень відповідних органів державної влади або суду). Початковий етап припинення юридичних осіб має свої особливості, а у випадках, встановлених законом (зокрема, у разі концентрації суб'єктів господарювання), необхідним є також одержання дозволу уповноваженого органу державної влади);

- **етап діяльності спеціально створеного органу** – комісії з припинення юридичної особи – пов'язаний, зокрема, з ужиттям всіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів та їх письмового повідомлення про припинення юридичної особи, розглядом вимог кредиторів тощо. Цей етап завершується складанням передавального акта або розподільчого балансу;

- **завершальний етап** припинення юридичних осіб із правонаступництвом пов'язаний, зокрема, із затвердженням передавального акта або розподільчого балансу. Цивільно-правовим наслідком згаданого етапу є державна реєстрація новоутвореної юридичної особи (юридичних осіб) або внесення відповідних змін до установчих документів правонаступника в разі приєднання та виключення з Єдиного державного реєстру юридичної особи-правопопередника (правопопередників).

⁴⁷ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *Голос України*. 2001. № 12 (23 січ.).

Перетворення, поділ, злиття та приєднання здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Що стосується правової характеристики перетворення як способу припинення юридичних осіб із правонаступництвом, то вона буде неповною без з'ясування можливості проведення так званої «змішаної» реорганізації (під «змішаною» реорганізацією в літературі розуміють реорганізацію, в якій беруть участь або в результаті проведення якої виникають юридичні особи іншої організаційно-правової форми).

Застосування «змішаної» форми припинення юридичних осіб із правонаступництвом полягає в тому, що одночасно з перетворенням використовуються інші способи припинення юридичних осіб, наприклад:

- злиття юридичних осіб різних організаційно-правових форм, оскільки в такому разі принаймні щодо однієї з них відбувається додатково ще й перетворення;
- приєднання до юридичної особи іншої організаційно-правової форми;
- поділ юридичних осіб, у результаті якого хоча б один із її правонаступників утворюється в іншій організаційно-правовій формі, ніж юридична особа-правопопередник.

Деякі автори, аналізуючи можливість застосування змішаної реорганізації, фактично виходять із загальнодозвільного принципу «що прямо не заборонено законом, – те дозволено» (Д. В. Жданов⁴⁸, С. А. Макаров⁴⁹).

Проте, на нашу думку, не можна в цій ситуації виходити із загальнодозвільного принципу, оскільки припинення юридичних осіб пов'язане також із діяльністю державного реєстратора, який як державний службовець при державній реєстрації припинення

⁴⁸ Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. М.: Статут, 2001. С. 23.

⁴⁹ Макаров С. А. Общество с ограниченной ответственностью как субъект гражданского права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Саратов, 2004. С. 93.

юридичних осіб повинен діяти виключно в межах і порядку, передбаченими законом, що регулює вказані правовідносини.

Тому висновок про можливість здійснення чи нездійснення змішаних реорганізацій повинен ґрунтуватися виключно на аналізі законодавчих норм.

Водночас потрібно враховувати законодавчі обмеження можливості здійснення перетворення. Так, відповідно до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», перетворенням є зміна організаційно-правової форми товариства із його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству – правонаступнику; ГК України встановлює правило, згідно з яким державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство; Закон України «Про акціонерні товариства» передбачає, що акціонерне товариство може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив; акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Втім такий підхід законодавця в частині господарських товариств, на наш погляд, підлягає перегляду.

Подібно щодо поділу зауважуємо, що реорганізація товариства, яке зловживає своїм монопольним становищем на ринку, може здійснюватися шляхом його примусового поділу в порядку, передбаченому чинним законодавством, а також, що Законом України «Про Антимонопольний комітет України» встановлено право АМК давати обов'язкові для виконання розпорядження про примусовий поділ монопольних утворень. Чинним законодавством не встановлено переліку підстав прийняття судом рішень про примусове припинення юридичних осіб із правонаступництвом.

Водночас доцільно погодитися із поглядом, висловленим у Правових позиціях ВСУ від 01.12.1997, і зазначити, що рішення суду доцільно було б розглядати як підставу примусового припинення юридичних осіб, а не як рішення про їх припинення. Для з'ясування особливостей припинення юридичних осіб із правонаступництвом на підставі рішення суду варто проаналізувати компетенції суду щодо розгляду справ за заявами органів Антимоно-

польного комітету України (далі – АМК) із питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції. Так, на нашу думку, забезпечення виконання рішень уповноважених органів державної влади про припинення юридичних осіб із правонаступництвом має бути можливим лише шляхом звернення зазначених органів до суду. Зокрема, чинним законодавством України право приймати рішення про примусове припинення юридичних осіб із правонаступництвом надано АМК, який, у разі невиконання юридичною особою рішення про примусовий поділ, має право звертатися до суду з метою забезпечення його виконання.

Також потрібно зазначити, що згідно з ч. 2 ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», примусовий поділ не застосовується у разі:

1) неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць;

2) наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць (якщо обсяг продукції, яка вживається суб'єктом господарювання, перевищує тридцять відсотків валового обсягу продукції підприємства, структурного підрозділу чи структурної одиниці)⁵⁰.

Отже, відповідно до ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та ст. 40 ГК України, у разі якщо суб'єкти господарювання зловживають монопольним становищем на ринку, АМК має право прийняти рішення про примусовий поділ монопольних утворень. Строк виконання такого рішення не може бути меншим шести місяців. Рішення АМК про примусовий поділ суб'єктів господарювання, які зловживають монопольним становищем на ринку, є, виходячи зі змісту ст. 106 ЦК України, обов'язковою підставою для здійснення припинення юридичних осіб. Вищий господарський суд України у п. 9 Роз'яснення від 12.09.1996 № 02-5/334 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією

⁵⁰ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12 (23 берез.).

підприємств»⁵¹ зазначив, що прийняті АМК чи його територіальними відділеннями постанови про примусовий поділ монопольних утворень є не рішеннями про реорганізацію цих утворень, а підставами для її здійснення на розсуд самого утворення за умови усунення його монопольного становища на ринку. У разі незгоди з цією постановою підприємство, об'єднання, господарське товариство вправі звернутися до господарського суду із заявою про визнання її недійсною. Ця позиція узгоджується зі ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб⁵².

Стосовно злиття та приєднання потрібно зауважити, що, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 22 Закону України від 11.01.2001 № 2210 «Про захист економічної конкуренції», такі реорганізаційні процедури визнаються концентрацією. Своєю чергою, відповідно до ч. 1 ст. 24 вказаного Закону визначено випадки, коли концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу АМК чи адміністративної колегії АМК.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів із дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію. Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації), голову комісії та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

⁵¹ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств: Роз'яснення ВАСУ від 12.09.1996 № 02-5/334. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 16.02.2019).

⁵² Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький: Цюпак, 2010. С. 179.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»⁵³, рішення про припинення юридичної особи з правонаступництвом має містити відомості про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації), її голову, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог. Для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом, подають: примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про припинення юридичної особи; примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації), реєстраційні номери облікових карток платників податків (або відомості про серію та номер паспорта – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), строк заявлення кредитором своїх вимог, – у разі відсутності зазначених відомостей у рішенні учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – у рішенні відповідного державного органу, про припинення юридичної особи.

До комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації) з моменту призначення переходять повноваження щодо

⁵³ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755. Голос України. 2003. № 115 (24 черв.).

управління справами юридичної особи. Голова комісії, її члени представляють юридичну особу у відносинах з третіми особами та виступають у суді від її імені. Строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи. При цьому, кожна окрема вимога кредитора, зокрема щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.

Кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом.

Особливості захисту інтересів кредиторів окремих видів юридичних осіб встановлені спеціальними законами.

Так, згідно з ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства»⁵⁴, протягом 30 днів з дати прийняття загальними зборами рішення про припинення акціонерного товариства шляхом поділу, перетворення, а також про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання – з дати прийняття відповідного рішення загальними зборами останнього з акціонерних товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство зобов'язане письмово повідомити про це кредиторів товариства і розмістити повідомлення про ухвалені рішення в загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку. Товариство зобов'язане також повідомити про прийняття такого рішення кожному фондову біржу, на якій акції такого товариства допущено до торгів. Кредитор, вимоги якого до акціо-

⁵⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51 (19 груд.).

нерного товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 20 днів після надіслання йому повідомлення про припинення товариства може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у строк, передбачений цією частиною, до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним.

Відповідно до ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»⁵⁵, кредитор товариства, що припиняється з правонаступництвом, вимоги якого до товариства не забезпечені договором забезпечення, протягом 30 днів з дати направлення йому повідомлення, або з дати опублікування відповідного повідомлення, має право звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: надання забезпечення виконання зобов'язання; дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором. При цьому, товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб – правонаступників та інші умови припинення. При цьому, на нашу думку, недоцільним у вказаному випадку є запровадження законодавцем поняття «договір про припинення», замість якого варто

⁵⁵ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/conv> (дата звернення 22.02.2019).

запровадити «договір про злиття (приєднання)» корпоративних юридичних осіб.

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорюються сторонами.

Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом.

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подають: заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) розподільчого балансу – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу; примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) передавального акта – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання; довідку архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу, злиття або приєднання; документи для державної реєстрації, які подають у разі створення юридичної особи вперше, – у випадку припинення юридичної особи в результаті перетворення; документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання.

Юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть

солідарно. Якщо правонаступниками юридичної особи є декілька юридичних осіб і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків юридичної особи, що припинилася, неможливо, юридичні особи – правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася. Учасники (засновники) припиненої юридичної особи, які відповідно до закону або установчих документів відповідали за її зобов'язаннями, відповідають за зобов'язаннями правонаступників, що виникли до моменту припинення юридичної особи, у такому самому обсязі, якщо більший обсяг відповідальності учасників (засновників) за зобов'язаннями правонаступників не встановлено законом або їх установчими документами.

§ 1.5. Ліквідація юридичних осіб

Ліквідація юридичної особи – це така форма припинення юридичної особи, яка не передбачає перехід прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших юридичних осіб, окрім випадків, спеціально обумовлених законодавством.

Процедура ліквідації юридичних осіб залежить від багатьох чинників.

1. Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи ліквідація поділяється на: ліквідацію товариств і ліквідацію установ.

2. За видом юридичної особи ліквідація буває: ліквідація юридичних осіб публічного права й ліквідація державних юридичних осіб приватного права.

3. Залежно від суб'єкта, який ініціює процедуру ліквідації: добровільна ліквідація та примусова ліквідація⁵⁶.

⁵⁶ Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 2. С. 105–111.

Добровільна ліквідація означає, що юридична особа припиняє свою діяльність з власної ініціативи за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчим документом, зокрема й у судовому порядку.

Особи, повноважні приймати рішення про добровільну ліквідацію юридичної особи:

1) учасники юридичної особи. У повних і командитних товариствах немає будь-яких органів, тому рішення про ліквідацію цих товариств приймається всіма учасниками (повними учасниками), якщо інший порядок не встановлений в їх засновницьких договорах. Питання ліквідації унітарного підприємства вирішує його засновник (ч. 4 ст. 63 ГК України);

2) загальні збори юридичної особи. В інших підприємницьких і непідприємницьких товариствах рішення про їх ліквідацію належить до виключної компетенції загальних зборів (ч. 2 ст. 98, п. 4 ч. 2 ст. 159 ЦК України, п. 23 ч. 2 ст. 33, ч. 2 ст. 79, ч. 1 ст. 88 Закону України «Про акціонерні товариства» п. 13 ч. 2 ст. 30, ч. 2 ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ч. 1 ст. 102 ГК України, ч. 2 ст. 15 Закону України «Про кооперацію», ч. 2 ст. 14 Закону України «Про кредитні спілки», п. 3 ч. 4 ст. 20 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», ст. 21 Закону України «Про товарну біржу», ч. 2 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»). Однак винятком є рішення про ліквідацію аграрної біржі, що приймається Аграрним фондом як учасником такої біржі (пп. «г» п. 17.1 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»);

3) правління або наглядова рада приймає рішення про ліквідацію установи.

Підстави для прийняття рішення про добровільну ліквідацію юридичної особи поділяються на загальні та спеціальні⁵⁷. Загальні підстави поширюються на всіх юридичних осіб і передбачені в п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК України.

⁵⁷ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. проф. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. Т. 3: Юридична особа. 736 с.

До них належать:

- закінчення строку, на який було створено юридичну особу;
- досягнення мети, для якої її створено;
- інші випадки, передбачені установчим документом юридичної особи (наприклад, висновок засновників про недоцільність її існування).

Для прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи у зв'язку із цими підставами потрібно, щоб вони були вказані в установчому документі юридичної особи. У разі відсутності такої вказівки в установчому документі учасники або уповноважений орган не можуть приймати рішення про ліквідацію юридичної особи за цих підстав.

Спеціальні підстави поширюються на окремі види юридичних осіб. Наприклад:

1) повне товариство ліквідується, якщо в ньому залишився один учасник і він протягом шести місяців з цього моменту не перетворив таке товариство в інше господарське товариство (ч. 1 ст. 132 ЦК України);

2) командитне товариство ліквідується, якщо з нього вибули всі вкладники, а повні учасники не перетворили його у повне товариство (ч. 1 ст. 139 ЦК України);

3) акціонерне товариство підлягає ліквідації, якщо вартість його чистих активів стає меншою від встановленого законом мінімального розміру статутного капіталу (ст. 39 Закону України «Про господарські товариства»);

4) об'єднання співвласників багатоквартирного будинку підлягає ліквідації, якщо однією особою придбані всі приміщення у багатоквартирному будинку (ст. 28 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»);

5) ліквідація холдингової компанії здійснюється у разі: ліквідації всіх її корпоративних підприємств та залишення у її статутному капіталі холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання (ст. 10 Закону України «Про холдингові компанії в Україні»).

Кількість голосів, необхідна для прийняття рішення про добровільну ліквідацію юридичної особи. Рішення про ліквідацію повного або командитного товариства приймається за спільною згодою відповідно учасників повного товариства або повних учасників командитного товариства, якщо інший порядок не передбачено установчими документами.

У ч. 2 ст. 98 ЦК України передбачене загальне правило, що рішення про ліквідацію товариств (як підприємницьких, так і непідприємницьких) приймається більшістю не менше як у $\frac{3}{4}$ голосів, якщо інше не встановлено законом.

Спеціальні вимоги до правил обчислення та кворуму на загальних зборах встановлюються у ЦК України та на рівні окремих законів.

Зокрема, рішення про ліквідацію:

- акціонерного товариства приймаються більшістю не менш як у $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів, які беруть участь у зборах (ч. 4 ст. 159 ЦК України);

- ТОВ або ТДВ приймається $\frac{3}{4}$ голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідного питання (ч. 2 ст. 34 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

- кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 відсотків членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу (ч. 11 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- кредитної спілки вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 відсотків членів кредитної спілки, присутніх на загальних зборах (ч. 4 ст. 14 Закону України «Про кредитні спілки»).

У законодавстві можуть бути встановлені й **обмеження щодо прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи у добровільному порядку.** Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 18 Закону України «Про іпотечні облігації», ліквідація спеціалізованої іпотечної установи до повного виконання зобов'язань за структурними іпотечними облігаціями може здійснюватися виключно за рішенням суду.

Примусова ліквідація означає, що припинення юридичної особи відбувається поза її волею з ініціативи інших суб'єктів.

Суб'єкти, повноважні приймати рішення про примусову ліквідацію юридичної особи. Залежно від виду юридичних осіб рішення про примусову ліквідацію може прийматися:

- адміністративним судом, коли вимога про примусову ліквідацію юридичної особи висувається суб'єктом владних повноважень, зокрема, органом, що здійснює державну реєстрацію, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

- господарським судом. Господарськими судами можуть розглядатися справи, пов'язані з ліквідацією юридичної особи, в яких сторонами є юридичні особи та фізичні особи – учасники господарських товариств;

- місцевим (районним, районним у містах, міським та міськрайонним) судом. Справи, пов'язані з примусовою ліквідацією юридичної особи мають розглядатися місцевим судом у порядку, передбаченому ЦПК України, в тому випадку, коли стороною відповідного спору є фізична особа, за виключенням учасників господарських товариств, оскільки відповідні спори віднесені до підсудності господарських судів;

- Верховним Судом. До підсудності Верховного Суду як суду першої інстанції віднесено розгляд справ про ліквідацію профспілок зі статусом всеукраїнських і республіканських та об'єднань профспілок з відповідним статусом (ч. 3 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»).

У ч. 3 ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки» міститься виняток із загального правила про те, що рішення про примусову ліквідацію приймається судом. Зокрема, ліквідація кредитної спілки провадиться на підставі рішення Уповноваженого органу про скасування державної реєстрації кредитної спілки у зв'язку з виявленими фактами фальсифікації чи викривлення інформації, яка була подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації і мала істотне значення для прийняття відповідного рішення Уповноваженим органом. Однак таке рішення Уповноваженого органу може бути оскаржене кредитною спілкою в суді.

Із позовом до суду про ліквідацію юридичної особи може звернутися учасник юридичної особи або відповідний орган державної влади.

Органи державної влади, які можуть звернутися до суду з вимогою про ліквідацію юридичної особи:

– контролюючі органи (пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20 ПК України);

– Служба безпеки України, її органи і співробітники (п. 4 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України»);

– спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України (ч. 3 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»);

– орган, що здійснює державну реєстрацію щодо громадського об'єднання (ч. 1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання»), благодійної організації (ч. 2 ст. 27 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»), політичної партії (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні»);

– Державна реєстраційна служба України щодо політичної партії (ч. 1 ст. 21 Закону України «Про політичні партії в Україні»);

– Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку щодо акціонерного товариства (ч. 5 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»), корпоративного інвестиційного фонду та саморегулювальних організацій (п. 22 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);

– Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг щодо кредитної спілки (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки»), страховика (перестраховика) або страхового посередника (п. 12 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про страхування»);

– орган, уповноважений здійснювати реєстрацію конкретної релігійної організації або прокурор щодо релігійної організації (ч. 5 ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»);

– кредитори щодо кредитної спілки (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки»).

Підстави для прийняття рішення про примусову ліквідацію юридичної особи:

1) допущення при її створенні порушення, які не можна усунути (п. 2 ст. 110 ЦК України);

2) інші випадки, встановлені законом (п. 3 ст. 110 ЦК України), а саме:

- за наявності ознак фіктивної діяльності суб'єкта господарювання (ст. 55-1 ГК України);

- як адміністративно-господарська санкція щодо суб'єкта господарювання (ст. 247 ГК України);

- як захід кримінально-правового характеру (ст. 96-6 КК України);

- наявність дій, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену Законом України «Про акціонерні товариства», що є підставою для прийняття Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства (ч. 5 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»);

- в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог ст.ст. 36, 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» (ч. 1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання»);

- політична партія може бути ліквідована у разі заборони її у випадку порушення вимог щодо її створення і діяльності, встановлених Конституцією України, Законом України «Про політичні партії в Україні» та іншими законами України (ст. 21 Законом України «Про політичні партії в Україні») та анулювання її реєстрації у разі невиконання нею вимог ч. 7 ст. 11 Законом України «Про політичні партії в Україні», виявлення протягом трьох років з дня її реєстрації недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах, невисування нею своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років (ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні»);

- релігійна організація може бути ліквідована у разі: вчинення нею дій, недопустимість яких передбачена ст.ст. 3, 5 та 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»; поєднання обрядової чи проповідницької її діяльності з посяганням

на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; систематичного порушення нею встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій (ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»);

– у разі заборони профспілок, їх об'єднань у зв'язку із тим, що їх діяльність порушує Конституцію України та закони України (ч. 3 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»).

Підстави для прийняття рішення про примусову ліквідацію юридичної особи можуть бути передбачені тільки законом, тобто не допускається їх встановлення іншими нормативно-правовими актами.

Вимоги до рішення про ліквідацію юридичної особи. Рішення про добровільну та примусову ліквідацію юридичної особи, що подається для державної реєстрації, має містити відомості про персональний склад ліквідаційної комісії, її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог (п. 7 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»).

Процедура ліквідації юридичної особи. Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію.

Для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом

юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом, подаються такі документи:

- примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про припинення юридичної особи;

- примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад ліквідаційної комісії або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків (або відомості про серію та номер паспорта – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), строк заявлення кредитором своїх вимог, – у разі відсутності зазначених відомостей у рішенні учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – у рішенні відповідного державного органу, про припинення юридичної особи.

Рішення про ліквідацію юридичної особи прийняте її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом може бути відмінене. Для державної реєстрації про рішення про відміну відповідного рішення подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу, про відміну рішення про припинення юридичної особи.

Для ліквідації юридичної особи учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, призначають ліквідаційну комісію, голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що ліквідується. Виконання функцій ліквідаційної комісії може бути покладено на орган управління юридичної особи. Якщо з позовом про ліквідацію юридичної особи звернувся орган державної влади, ліквідатором може бути призначений цей орган, якщо він наділений відповідними повноваженнями.

На ліквідаційну комісію покладаються такі завдання:

- здійснення повноважень з управління справами юридичної особи;
- виступ у суді від імені юридичної особи, яка припиняється;
- повідомлення кожного з боржників у письмовій формі про припинення юридичної особи;
- інвентаризація активів і зобов'язань та застосування заходів щодо виявлення кредиторів та їх повідомлення;
- закриття рахунків, що відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи;
- закриття відокремлених підрозділів юридичної особи (філій, представництв) та здійснення звільнення працівників юридичної особи, що припиняється;
- повернення органам державної влади, органам місцевого самоврядування ліцензій, документів дозвільного характеру та інших документів, а також печаток та штампів;
- передача документів юридичної особи на зберігання відповідним архівним установам;
- складання проміжного ліквідаційного балансу.

Задоволення вимог кредиторів юридичної особи, що ліквідується, здійснюється в порядку черговості, встановленому ст. 112 ЦК України. Особливості щодо задоволення вимог кредиторів окремих юридичних осіб містяться у деяких законах України, наприклад, у ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства».

Згідно зі ст. 112 ЦК України, насамперед задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом. Це правило деталізується в приписах ЦК України та спеціальних законах. Так, згідно з ч. 2 ст. 1205 ЦК України, у разі ліквідації юридичної особи платежі, належні потерпілому або іншим особам, мають бути капіталізовані для виплати їх потерпілому або цим особам у порядку, встановленому законом або іншим нормативно-правовим актом. У разі відсутності в юридичної особи, що ліквідується, коштів для капіталізації платежів, які підлягають сплаті, обов'язок щодо їх капіталізації покладається на ліквідаційну комісію на підставі

рішення суду за позовом потерпілого. Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 43 Закону України «Про страхування», при ліквідації платоспроможного страховика вимоги страхувальників за договорами страхування відносяться до вимог першої черги.

У другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності.

У третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів).

У четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

У разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду кредитор має право протягом місяця з дати, коли він дізнався або мав дізнатися про таку відмову звернутися до суду із позовом до ліквідаційної комісії. За рішенням суду вимоги кредитора можуть бути задоволені за рахунок майна, що залишилося після ліквідації юридичної особи.

Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна юридичної особи, яку ліквідовують, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно.

Вважаються погашеними вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторів відмовлено, а також вимоги, які не задоволені через відсутність майна юридичної особи, що ліквідується.

Після завершення розрахунків із кредиторами ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає ліквідаційний баланс, який затверджується учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи.

Майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. Однак, згідно з чч. 6 та 7 ст. 29 Закону України «Про

кооперацію», майно кооперативу, що залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів кооперативу, розподіляється між членами кооперативу, за виключенням майна неподільного фонду, що не підлягає поділу між його членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям) або зараховується до доходу бюджету. Водночас у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна. Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», при ліквідації професійної спілки майно та кошти, що залишилися після проведення всіх необхідних розрахунків, не передаються її членам, а використовуються на статутні чи благодійні цілі. У ч. 3 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання» передбачено, що майно, кошти та інші активи громадського об'єднання за рішенням суду спрямовуються до державного бюджету, в разі прийняття рішення про його заборону, що має наслідком припинення його діяльності. Відповідно до ч. 5 ст. 20 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», майно релігійної організації, що ліквідувалася, переходить у власність держави. У разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням цього Закону та інших законодавчих актів України майно, що перебуває у її власності, за винятком культового, може безоплатно переходити у власність держави. Культове майно передається іншим релігійним організаціям.

Після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, ліквідаційна комісія (ліквідатор) подає державному реєстраторові такі документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації:

- заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;
- довідку архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»).

Спрощена процедура ліквідації юридичної особи. У чч. 6, 7 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб,

фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачена спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації, що проводиться на підставі:

1) судового рішення про скасування (визнання недійсною) державної реєстрації юридичної особи у випадках, передбачених законом, якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 року, крім судового рішення про визнання юридичної особи банкрутом;

2) судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 р., і в разі якщо голова ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатор юридичної особи протягом трьох років з дати оприлюднення повідомлення про постановлення судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, не надав суб'єкту державної реєстрації документи, необхідні для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

3) неподання головою ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатором юридичної особи документів, необхідних для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації протягом одного року з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про зупинення проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Порядок проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації охоплює:

1) проведення реєстраційної дії щодо початку проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру – не пізніше наступного робочого дня з дати настання підстави, передбаченої ч. 4 ст. 25;

2) державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації – не пізніше наступного робочого дня після отримання відомостей: про відсутність заборгованості із сплати податків і зборів та відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

про відсутність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування; про відсутність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи – емітента; про відсутність нескасованої реєстрації випуску акцій акціонерного товариства. У разі неодержання від державних органів відомостей, зазначених у цій частині, у порядку та строки, визначені цим Законом, державна реєстрація припинення юридичної особи в результаті її ліквідації проводиться за принципом мовчазної згоди;

3) проведення реєстраційної дії щодо зупинення проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру – не пізніше наступного робочого дня з дати отримання відомостей про наявність заборгованості із сплати податків і зборів або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, або наявність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування, або наявність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи – емітента, або наявність нескасованої реєстрації випуску акцій акціонерного товариства;

4) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки – у разі зміни відомостей, що містяться у ній.

Юридична особа вважається ліквідованою з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Наслідки ліквідації юридичної особи. Ліквідація юридичної особи може спричинити певні наслідки для інших осіб, що зумовлює особливості здійснення або набуття ними окремих суб’єктивних цивільних прав, зокрема:

- у випадку якщо використання пожертви за призначенням виявиться неможливим після ліквідації юридичної особи-пожертвувача, використання її за іншим призначенням можливе лише за рішенням суду (ч. 2 ст. 730 ЦК України);

- у разі ліквідації юридичної особи-набувача право власності на майно, передане за договором довічного утримання (догляду), переходить до відчужувача. Якщо в результаті ліквідації юридичної особи-набувача майно, що було передане їй за догово-

ром довічного утримання (догляду), перейшло до її засновника (учасника), до нього переходять права та обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) (ч. 2 ст. 758 ЦК України);

– якщо сума відшкодування, присуджена Європейським судом з прав людини, на яку мала право ліквідована юридична особа, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, не була отримана під час процедури ліквідації, то вона перераховується на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача – юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній статус засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача – юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів) (п. «г» ч. 2 ст. 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

§ 1.6. Банкрутство як підстава припинення юридичних осіб

Однією з підстав припинення юридичних осіб як суб'єктів господарювання є банкрутство. Правовому регулюванню порядку припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства присвячений Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Цей Закон регулює також й особливості банкрутства окремих категорій суб'єктів господарювання, зокрема містоутворюючих та особливо небезпечних суб'єктів господарювання, сільськогосподарських підприємств, страхових організацій, організацій – професійних учасників ринку цінних паперів тощо.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Неплатоспроможність – це неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності.

Боржник – юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено Законом.

Кредитор – юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги до грошових зобов'язань до боржника.

Кредитори поділяються на три види: *конкурсні кредитори* – це кредитори за вимогами до боржника, які виникли до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; *поточні кредитори* – це кредитори за вимогами до боржника, які виникли після відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство; *забезпечені кредитори* – це кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя).

Припиненню суб'єкта господарювання шляхом банкрутства в судовому порядку обов'язково мають передувати певні запобіжні заходи, наприклад, санація боржника до порушення справи про банкрутство.

Санація боржника до порушення справи про банкрутство – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство.

Лише тоді, коли запобіжні заходи не спрацьовують, боржник або кредитор мають право звернутися до суду із заявою про порушення справи про банкрутство.

На боржника покладається обов'язок звернення до суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин: задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності); під час ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі; в інших випадках, передбачених Законом.

Є такі правила подачі заяви кредитором: вона може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника за сукупністю його різних зобов'язань перед ним; декілька кредиторів мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до суду з однією спільною заявою.

Справа про банкрутство порушується господарським судом за місцезнаходженням боржника, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено Законом.

Безспірні вимоги кредиторів – це грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. До складу цих вимог, у тому числі щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції.

У Постанові від 26.06.2018 (справа № 923/516/17) Верховним Судом висловлена правова позиція, що інше судове рішення, за яким не здійснюється списання коштів з рахунків боржника, не може бути підставою для порушення справи про банкрутство за заявою ініціюючого кредитора. Так, мирова угода, затверджена судом, є судовим рішенням, яке виконується державною виконавчою службою. Однак, не кожна затверджена судом мирова

угода є таким судовим рішенням, за яким здійснюється списання коштів з рахунків боржника⁵⁸.

Судові процедури, які застосовуються до боржника: розпорядження майном боржника, мирова угода, санація (відновлення платоспроможності) боржника, ліквідація банкрута.

Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності у нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження у справі про банкрутство. Загальний порядок передбачає застосування процедури розпорядження майном з подальшим переходом до процедур санації, ліквідації або мирової угоди. Спеціальний порядок передбачає залучення до участі у справі додаткових учасників, продовження строків санації, збігу процедур розпорядження майном та санації. Спрощений порядок застосовується під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном та санації.

Отримавши заяву про порушення справи про банкрутство, господарський суд може: прийняти її до розгляду; відмовити в її прийнятті (за наявності підстав, передбачених в ч. 1 ст. 14); повернути її без розгляду (за наявності підстав, передбачених в ч. 1 ст. 15). Повернення заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду.

Заявник може відкликати заяву про порушення справи про банкрутство до дати проведення підготовчого засідання суду. Заяву про порушення справи про банкрутство не має права відкликати боржник, якщо вона подана ним відповідно до вимог ч. 5 ст. 11.

Якщо господарський суд приймає заяву про порушення справи про банкрутство до розгляду, то не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить ухвалу, в якій зазначаються: дата проведення підготовчого засідання суду; прізвище, ім'я та по батькові арбітражного керуючого, визначеного автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

⁵⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.06.2018 № 923/516/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75295882>

Ухвала про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство надсилається сторонам та відповідному органу або особі, яка здійснює примусове виконання судових рішень, рішень інших органів за місцезнаходженням боржника, державному реєстратору за місцезнаходженням боржника, органу, уповноваженому управляти державним майном боржника, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, арбітражному керуючому.

Підготовче засідання суду проводиться не пізніше чотирнадцятого дня з дня винесення ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство, а за наявності поважних причин (здійснення сплати грошових зобов'язань кредиторам тощо) – не пізніше тридцятого дня.

До дати проведення підготовчого засідання боржник надає до господарського суду та заявнику відзив на заяву про порушення справи про банкрутство.

У підготовчому засіданні господарським судом здійснюються перевірка обґрунтованості вимог заявника, а також з'ясування наявності підстав для відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство.

За наслідками розгляду заяви про порушення справи про банкрутство та відзиву боржника господарський суд виносить ухвалу про відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство або відмову у відкритті провадження (проваджень) у справі про банкрутство.

В ухвалі про відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство зазначається про:

- відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство;
- визнання вимог кредитора та їх розмір;
- введення мораторію на задоволення вимог кредиторів;
- введення процедури розпорядження майном;
- призначення розпорядника майна, встановлення розміру оплати його послуг та джерела її сплати;
- вжиття заходів щодо забезпечення вимог кредиторів шляхом заборони боржнику та власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника приймати рішення щодо

ліквідації, реорганізації боржника, а також відчужувати основні засоби та предмети застави;

- строк подання розпорядником майна до господарського суду відомостей про результати розгляду вимог кредиторів, який не може перевищувати місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

- дату складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів та подання його на затвердження до господарського суду, яка не може бути пізніше місяця та двадцяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду;

- дату попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше двох місяців та десяти днів, а в разі великої кількості кредиторів – не пізніше трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду;

- строк проведення розпорядником майна інвентаризації майна боржника, який не може перевищувати двох місяців, а в разі значного обсягу майна – трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду.

На офіційному вебсайті Вищого господарського суду України в мережі інтернет здійснюється офіційне оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство.

Процедура розпорядження майном боржника. Під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів.

Процедура розпорядження майном боржника вводиться строком на сто п'ятнадцять календарних днів і може бути продовжена господарським судом за вмотивованим клопотанням розпорядника майна, комітету кредиторів або боржника не більше ніж на два місяці.

Здійснення процедури розпорядження майном забезпечує розпорядник майна, що призначається ухвалою господарського суду. Він наділяється певними повноваженнями, зокрема зобо-

в'язаний: розглядати заяви кредиторів про грошові вимоги до боржника; вести реєстр вимог кредиторів; повідомляти кредиторів про результати розгляду їхніх вимог; вживати заходів для захисту майна боржника; аналізувати фінансово-господарську діяльність, інвестиційне становище боржника та його становище на ринках; виявляти (за наявності) ознаки фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства; скликати збори кредиторів та організовувати їх проведення; надавати державному реєстратору в електронній формі через портал електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомості, необхідні для ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; надавати господарському суду та комітету кредиторів звіт про свою діяльність, відомості про фінансове становище боржника, пропозиції щодо можливості відновлення платоспроможності боржника; не пізніше двох місяців від дня відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство разом з боржником організувати та забезпечити проведення інвентаризації майна боржника та визначити його вартість; брати участь у розробці плану санації та за можливості проведення санації боржника розробити разом з боржником не пізніше двох місяців від дня відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство план санації боржника та подати його на розгляд комітету кредиторів тощо.

Призначення розпорядника майна не є підставою для припинення повноважень керівника чи органу управління боржника. Однак якщо керівником чи органом управління боржника не вживаються заходи щодо забезпечення збереження майна боржника, створюються перешкоди діям розпорядника майна чи допускаються інші порушення законодавства, то за клопотанням кредиторів або інших учасників справи про банкрутство ухвалою господарського суду їх повноваження припиняються. У цьому випадку виконання відповідних обов'язків тимчасово покладається на розпорядника майна до призначення нового керівника боржника та виконавчих органів управління боржника.

Розпорядник майна зазвичай не має права втручатися в оперативно-господарську діяльність боржника. Водночас після його

призначення органи управління боржника не мають права без його згоди приймати рішення про: реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) і ліквідацію боржника; створення юридичних осіб або про участь в інших юридичних особах; створення філій та представництв; виплату дивідендів; проведення боржником емісії цінних паперів; вихід зі складу учасників боржника юридичної особи, придбання в акціонерів раніше випущених акцій боржника; участь боржника в об'єднаннях, асоціаціях, спілках, холдингових компаніях, промислово-фінансових групах чи інших об'єднаннях юридичних осіб.

Повноваження розпорядника майна припиняються з дня закриття провадження у справі про банкрутство, а також у разі затвердження господарським судом мирової угоди, призначення керуючого санацією або ліквідатора, якщо інше не передбачено Законом.

У ході процедури розпорядження майном боржника збори кредиторів обирають комітет кредиторів, у складі не більше ніж сім осіб. Він представляє інтереси всіх кредиторів під час проведення процедури банкрутства.

У підсумковому засіданні господарський суд за пропозицією розпорядника майна боржника та на підставі рішення зборів кредиторів приймає одне з таких судових рішень: ухвалу про введення процедури санації та затвердження плану санації у разі схвалення плану санації боржника зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами; ухвалу про введення процедури санації та зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі відхилення плану санації боржника зборами кредиторів або неподання його боржником; постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури; ухвалу про закриття провадження у справі про банкрутство; ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду в межах граничного строку, визначеного Законом.

У разі якщо комітетом кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного рішення, господарський суд протягом п'яти днів після закінчення процедури розпорядження майном боржника за наявності ознак банкрутства

приймає постанову про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

У разі якщо комітетом кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного рішення або прийняте рішення про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, господарський суд має право винести ухвалу про введення процедури санації у випадках: якщо є достатні підстави вважати, що рішення комітету кредиторів про звернення до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури прийнято на шкоду більшості кредиторів – членів комітету кредиторів та встановлена реальна можливість відновити платоспроможність боржника; якщо після проведення засідання комітету кредиторів виявились обставини, які дають достатні підстави вважати, що платоспроможність боржника може бути відновлена; в інших випадках, передбачених цим Законом.

Процедура санації боржника – це пріоритетна процедура, адже саме в цій судовій процедурі вирішується основне завдання – фінансове оздоровлення господарюючого суб'єкта.

Під санацією розуміється система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

За клопотанням комітету кредиторів господарський суд виносить ухвалу про введення процедури санації та призначення керуючого санацією, яка набирає чинності з дня її винесення.

Санація вводиться строком на шість місяців. Цей строк може бути продовжено господарським судом за вмотивованим клопотанням керівника санації чи комітету кредиторів, але не більше ніж на дванадцять місяців.

На офіційному вебсайті Вищого господарського суду України в мережі інтернет здійснюється офіційне оприлюднення повідомлення про введення процедури санації.

Із моменту винесення ухвали про проведення процедури санації: керівник боржника звільняється з посади, управління боржником переходить до керуючого санацією, зупиняється провадження органів управління боржника, арешт на майно боржника та інші обмеження дій боржника щодо розпорядження його майном можуть бути накладені лише в межах процедури санації.

Керуючий санацією має право: розпоряджатися майном боржника; укладати від імені боржника мирову угоду, цивільно-правові, трудові та інші правочини (договори); подавати заяви про визнання правочинів (договорів), укладених боржником, недійсними.

Керуючий санацією зобов'язаний протягом трьох місяців із дня винесення ухвали про санацію боржника подати господарському суду розроблений та схвалений комітетом кредиторів план санації боржника. План санації боржника вважається схваленим, якщо він підтриманий на засіданні комітету кредиторів більш як половиною голосів кредиторів – членів комітету кредиторів.

План санації у разі наявності інвесторів розробляється за їх участю та має передбачати строк відновлення платоспроможності боржника, забезпечення погашення заборгованості боржника з виплати заробітної плати, погашення вимог кредиторів. План санації має містити заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, якими можуть бути: реструктуризація підприємства, перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, відстрочення та/або розстрочення платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається мирова угода, ліквідація дебіторської заборгованості, реструктуризація активів боржника, продаж частини майна боржника, виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань, відчуження майна та погашення зобов'язань боржника шляхом заміщення активів, звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санації, одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільняються згідно з планом санації тощо.

Із метою відновлення платоспроможності та задоволення вимог кредиторів план санації може передбачати продаж майна

боржника як цілісного майнового комплексу, відчуження майна боржника шляхом заміщення активів або продаж частини майна боржника.

Якщо боржник за рахунок суми, вирученої від продажу майна як цілісного майнового комплексу або вирученої внаслідок заміщення активів та їх продажу, задовольняє вимоги кредиторів у повному обсязі, провадження у справі про банкрутство боржника підлягає припиненню господарським судом за заявою керуючого санацією; якщо суми недостатньо – керуючий санацією пропонує кредиторам укласти мирову угоду. Якщо ж така угода не укладена, господарський суд визнає боржника банкрутом та відкриває ліквідаційну процедуру.

Процедура санації боржника може бути достроково припинена у разі укладення мирової угоди, погашення вимог кредиторів, невиконання умов плану санації та/або в разі невиконання поточних зобов'язань боржника.

За п'ятнадцять днів до закінчення строку проведення процедури санації, визначеного планом санації, а також за наявності підстав для дострокового припинення процедури санації керуючий санацією зобов'язаний надати комітету кредиторів письмовий звіт, який повинен містити такі відомості: баланс боржника на останню звітну дату; розрахунок прибутків і збитків боржника; відомості про наявність у боржника грошових коштів, які можуть бути спрямовані на задоволення вимог кредиторів боржника; відомості про дебіторську заборгованість на дату подання звіту та про нереалізовані права вимоги боржника; відомості про стан кредиторської заборгованості боржника на дату подання звіту. До звіту керуючого санацією додаються докази задоволення вимог конкурсних кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів. Окрім того, керуючий санацією вносить до комітету кредиторів одну з таких пропозицій про:

- прийняття рішення про дострокове припинення процедури санації у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника;
- прийняття рішення щодо припинення процедури санації і укладення мирової угоди;
- звернення до закінчення строку процедури санації, визначеного в плані санації, до господарського суду з клопотанням про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;

– звернення до господарського суду з клопотанням про продовження процедури санації.

Комітет кредиторів розглядає звіт керуючого санацією та за наслідками його розгляду приймає рішення про звернення до господарського суду з клопотанням щодо: припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника; припинення процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури; припинення або продовження процедури санації та укладення мирової угоди. У разі виникнення обставин, що є підставою для припинення процедури санації, комітет кредиторів може прийняти відповідне рішення за відсутності звіту керуючого санацією.

Ліквідаційна процедура є заключною процедурою у справі про банкрутство, в якій немає фінансового оздоровлення, оскільки відбувається реалізація майна. Ця процедура застосовується у випадку, коли всі інші можливості погашення боргу перед кредиторами вичерпані.

Господарський суд у судовому засіданні за участю сторін приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру строком на дванадцять місяців за наявності певних обставин, які передбачені в Законі, а саме: за рішенням зборів кредиторів, що прийняте до закінчення процедури розпорядження майном боржника (ч. 2 ст. 27); у разі якщо комітетом кредиторів у межах строку дії процедури розпорядження майном не прийнято жодного рішення (ч. 4 ст. 27); якщо процедура санації боржника припиняється достроково в разі невиконання умов плану санації та/або в разі невиконання поточних зобов'язань боржника (ч. 12 ст. 28); за рішенням комітету кредиторів, коли останнім відхилено план санації керуючого санацією (ч. 7 ст. 29); якщо протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію до господарського суду не буде поданий план санації боржника (ч. 8 ст. 29); за рішенням комітету кредиторів за наслідками розгляду звіту керуючого санацією (ч. 5 ст. 36); якщо комітетом кредиторів не прийнято жодного з рішень або таке рішення не подано до господарського суду до закінчення строку процедури санації, визначеного в плані санації або протягом п'ятнадцяти днів з дня виникнення підстав для її дострокового припинення (ч. 6 ст. 36); якщо

розрахунки з кредиторами не проведено у строки, передбачені планом санації, та за умови відсутності внесення клопотання комітету кредиторів про продовження строків, передбачених планом санації, і відповідних змін до плану санації (ч. 11 ст. 36).

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута та членів ліквідаційної комісії.

До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності – також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, Антимонопольного комітету України, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування.

На ліквідатора переходять права керівника (органів управління) юридичної особи – банкрута. Ліквідатор (ліквідаційна комісія) виконує свої повноваження, що передбачені в ст. 41, до завершення ліквідаційної процедури.

На офіційному вебсайті Вищого господарського суду України в мережі інтернет з метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства здійснюється офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Наслідки визнання боржника банкрутом. Із дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури: господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо; строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав; у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових

платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури; припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута; відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю; продаж майна банкрута допускається в порядку, передбаченому цим Законом; скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника; вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

У ході ліквідаційної процедури формується склад ліквідаційної маси. У Постанові від 06.06.2018 (справа № 904/4863/13) Верховним Судом висловлена правова позиція, якщо ліквідатор не виявив майнових активів, що підлягають включенню до складу ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна⁵⁹.

Після проведення інвентаризація та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута шляхом проведення аукціону чи безпосередньо юридичній або фізичній особі. Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у порядку черговості. Відповідно до ст. 45, є шість черг задоволення вимог кредиторів.

Після проведення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс. Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута. Копія цієї ухвали надсилається державному реєстратору для проведення

⁵⁹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.06. 2018 у справі № 904/4863/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74570914>

державної реєстрації припинення юридичної особи – банкрута, а також власнику майна.

Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. Господарський суд може винести ухвалу про ліквідацію юридичної особи, що звільнилася від боргів, лише у разі, якщо залишок її майнових активів менший, ніж вимагається для продовження нею господарської діяльності згідно із законодавством.

Мирова угода. Під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (спищення) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами.

У Постанові від 10.04.2018 (справа № 5015/2298/11) Верховним Судом висловлена правова позиція, що мирова угода у справі про банкрутство одночасно є і цивільно-правовою угодою (правочином), і судовою процедурою у справі про банкрутство⁶⁰.

Мирова угода може бути укладена між боржником і кредитором на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство, але тільки щодо вимог, забезпечених заставою, а також вимог другої та наступних черг кредиторів.

Рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів – членів комітету, а рішення від імені боржника – керівником боржника чи арбітражним керуючим.

Мирова угода укладається у письмовій формі та підлягає затвердженню господарським судом. З дня її затвердження господарським судом вона набирає чинності і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг. Не допускається одностороння відмова від мирової угоди.

За заявою будь-кого із конкурсних кредиторів мирова угода може бути визнана господарським судом недійсною, що є підста-

⁶⁰ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10.04.2018 р. у справі № 5015/2298/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73565073>

вою для поновлення провадження у справі про банкрутство. Водночас вимоги кредиторів, за якими зроблено розрахунки згідно з умовами мирової угоди, вважаються погашеними.

Мирова угода може бути розірвана в разі невиконання боржником умов мирової угоди щодо не менш як третини вимог кредиторів у межах провадження справи про банкрутство. Розірвання мирової угоди господарським судом щодо окремого кредитора не тягне її розірвання щодо інших кредиторів.

У разі визнання мирової угоди недійсною або її розірвання вимоги кредиторів, щодо яких були надані відстрочка та/або розстрочка платежів або прощення (списання) боргів, відновлюються в повному розмірі у незадоволеній частині.

Слід зазначити, що 18 жовтня 2018 Верховна Рада України прийняла Кодекс України з процедур банкрутства. Його направлено на підпис Президенту України 21 грудня 2018 р.

Проект Кодексу України з процедур банкрутства складається із чотирьох книг: Книга перша містить загальні положення, Книга друга регулює діяльність арбітражних керуючих, Книга третя – питання банкрутства юридичних осіб, а Книга четверта – відновлення платоспроможності фізичної особи-підприємця.

Відповідно до Проекту Кодексу України з процедур банкрутства, щодо боржника – юридичної особи застосовуються такі судові процедури неплатоспроможності: розпорядження майном боржника, санація боржника, ліквідація банкрута⁶¹.

Згідно з прикінцевими та перехідними положеннями Кодексу, він має набрати чинності та буде введений в дію через шість місяців з дня його офіційного опублікування, крім положень, які визначають створення електронної торгової системи та авторизації електронних майданчиків, які мають набрати чинності та будуть вводитися в дію через три місяці з дня офіційного опублікування цього Кодексу.

Із моменту набрання чинності Кодексу України з процедур банкрутства втрачає чинність Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

⁶¹ Проекту Кодексу України з процедур банкрутства. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518

Із дня набрання чинності Кодексом України з процедур банкрутства подальший розгляд справ про банкрутство здійснюється відповідно до положень цього Кодексу, незалежно від дати відкриття провадження у справі про банкрутство, крім справ про банкрутство, які на момент набрання чинності цим Кодексом перебувають на стадії санації, провадження в яких продовжується відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Перехід до наступної судової процедури та подальше провадження у цих справах здійснюється відповідно до згаданого кодексу.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Дайте визначення юридичної особи.
2. Визначте перелік документів, передбачених законом, для створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності.
3. Розкрийте загальні й охарактеризуйте спеціальні умови створення окремих видів суб'єктів підприємництва.
4. Охарактеризуйте правову природу внесення змін до установчих документів суб'єкта господарювання. Чи вправі орган державної реєстрації відмовити у реєстрації змін до установчих документів, якщо вони подані з порушенням встановленого строку?
5. Перелічіть способи припинення юридичних осіб із правонаступництвом.
6. Що таке злиття юридичних осіб?
7. Що таке поділ юридичних осіб?
8. Визначте поняття перетворення юридичних осіб.
9. Які механізми захисту інтересів кредиторів передбачені у разі припинення юридичних осіб з правонаступництвом?
10. Що таке банкрутство юридичних осіб?
11. ПАТ «Мрія» 2009 створило дочірнє підприємство «Веселка». Згідно з статутом ДП «Веселка», вищим органом його управління був власник, тобто публічне акціонерне товариство. Акціоне-

рне товариство 2018 визнано банкрутом. Під час ліквідаційної процедури виникло питання про звернення стягнення на частину майна дочірнього підприємства. Керівництво дочірнього підприємства заперечувало проти вказаних дій, мотивуючи це тим, що ДП є самостійним суб'єктом господарювання з відокремленим балансом і майном, а отже не повинно нести відповідальності за зобов'язаннями своїх засновників.

Дайте правовий аналіз ситуації. Які правові наслідки настають для дочірнього підприємства у разі визнання материнської компанії банкрутом? У яких випадках і в якому порядку може бути звернено стягнення на частину майна суб'єкта господарювання за боргами його учасника?

Глава 2

ПІДПРИЄМСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ

§ 2.1. Поняття підприємств та їх класифікація

Первинною ланкою економіки України, а також основним суб'єктом господарювання є підприємство, результат діяльності якого – задоволення суспільних потреб у продукції, роботах і послугах.

Термін «підприємство» з погляду положень господарсько-правової доктрини є збірним (узагальненим). Він характеризує підприємство як суб'єкта господарських правовідносин усіх організаційно-правових форм і різновидів. Окрім того, це поняття загальногалузеве⁶², тому що охоплює види підприємств за всіма пріоритетними галузями економіки, а саме: промислові, сільсько-господарські, торговельні, будівельні, транспортні тощо.

До набрання чинності ГК України підприємства трактувалися лише як суб'єкти підприємницької діяльності, діяльність яких спрямовувалася на одержання прибутку. Водночас нині підприємства можуть створюватися й для здійснення некомерційної діяльності.

⁶² Економіка підприємства: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка», ступінь підготовки бакалавр, для денної та заочної форм навчання / укл.: М. В. Чорна, Т. Б. Кушнір, П. В. Смірнова та ін. Х.: ФО-П Шейніна О. В., 2017. 12 с.

Відповідно до ст. 62 ГК України, підприємством є самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами⁶³.

Ключовим законодавчим актом, який окреслює правову основу функціонування підприємств, є ГК України, у Гл. 7 якого розкрито понятійний апарат, види та організаційно-правові форми підприємств, загальні вимоги до діяльності й управління ними, а також містяться інші важливі положення. Особливості правового статусу окремих різновидів підприємств регламентовані гл. 8–11 ГК України та спеціальними законами.

Зауважимо на характерні ознаки, притаманні підприємству.

1. Підприємство є суб'єктом права. Таке трактування підприємства закріплено у ГК України. ЦК України, на відміну від ГК України, визначаючи види суб'єктів, не оперує терміном «підприємство», закріплюючи таку правову категорію, як «товариство». Однак це не свідчить про те, що нівелюється статус підприємства як суб'єкта права. З приписів ст. 191 ЦК України вбачається, що законодавець відносить підприємство до об'єктів цивільних прав і не надає підприємству статус юридичної особи⁶⁴. На основі проведеного аналізу зазначеної норми можна дійти висновку, що поняття «підприємство» відповідає визначенню цілісного майнового комплексу, який, відповідно до ч. 3 ст. 66 ГК України, визнається нерухомістю і може бути об'єктом різноманітних правочинів. Тому доцільно мовити не про підприємство як об'єкт майнових прав, а про цілісний майновий комплекс підприємства.

2. Підприємство належить до суб'єктів господарювання та є самостійним учасником господарських відносин.

⁶³ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 26.02.2019).

⁶⁴ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 26.02.2019).

Суб'єктами господарювання, у розумінні ст. 55 ГК України, визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Як суб'єкт господарювання підприємство є товаровиробником, який на професійній основі виготовляє та реалізовує свій товар (роботу, послуги) з метою отримання прибутку.

Самостійність підприємства під час здійснення господарської діяльності є однією з ключових і необхідних передумов його ефективної діяльності та полягає у комерційній свободі, сутність якої розкрито у ст.ст. 43–44 ГК України. Крім того, самостійність виявляється в тому, що підприємство вільне у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських відносин, що не суперечать законодавству України (ч. 2 ст. 67 ГК України). Ступінь самостійності залежить від правового титулу майна підприємства.

Самостійність виявляється й у несенні підприємством відповідальності за своїми зобов'язаннями перед контрагентами, державними інституціями всім належним йому майном. Учасник підприємства не несе відповідальності за зобов'язаннями підприємства, а останнє не відповідає за зобов'язаннями його учасника, за певними винятками, які визначаються спеціальними законами та установчими документами.

3. Підприємство має статус юридичної особи, а відтак наділяється всіма притаманними їй ознаками, зокрема має відокремлене майно, самостійний баланс, розрахункові й інші рахунки у фінансових установах, можливість від свого імені набувати майнові права і нести зобов'язання, бути позивачем і відповідачем у суді. Крім того, під час здійснення своєї діяльності підприємство може використовувати печатку, хоча її відбиток не є елементом підпису суб'єкта господарювання та не вважається обов'язковим реквізитом документа, правочину.

Підприємство отримує право здійснювати свою діяльність, тобто вважається легітимним із моменту його державної реєстрації, яка проводиться у порядку, регламентованому Законом України

«Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»⁶⁵.

4. Підприємства функціонують на підставі установчих документів, якими окреслюються межі їх правосуб'єктності як юридичних осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 57 ГК України, установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, — статут (положення) суб'єкта господарювання. З приписів ч. 2 ст. 87 ЦК України вбачається, що установчим документом товариства є статут або засновницький договір.

З огляду на те, що установчі документи є основними правовими актами підприємства, у ст. 57 ГК України закріплено перелік відомостей, які необхідно включати до статуту і засновницького договору. Статут скріплюється підписом власника майна (засновником) суб'єкта господарювання або його уповноваженими представниками, органами чи іншими суб'єктами.

5. Згідно із ч. 2 ст. 62 ГК України, підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Комерційні підприємства здійснюють господарську діяльність для досягнення соціально-економічних результатів та з метою одержання прибутку. Натомість некомерційні підприємства спрямовують свою діяльність на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання (ч. 3 ст. 3 ГК України).

6. Індивідуалізація підприємства забезпечується наявністю у нього найменування, яке складається з відомостей про організаційно-правову форму та про характер його діяльності, а також ідентифікаційного коду (ЄДРПОУ).

7. Підприємство незалежно від специфіки внутрішньої структури не може мати у своєму складі інших юридичних осіб.

⁶⁵ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15/paran174> (дата звернення 26.02.2019).

Проте це не означає, що засновниками підприємства не можуть бути інші юридичні особи, оскільки вони вносять лише свій вклад, не входячи до підприємства.

У разі заснування за рахунок власного майна нового підприємства (дочірнього) зі статусом юридичної особи, новоутворене підприємство не включається до складу материнки та є самостійним у організаційно-правовому відношенні.

8. Підприємство створюється компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами. Засновником підприємства є особа, що прийняла рішення про створення підприємства, підписала установчі документи та внесла свої кошти (майно) до статутного капіталу підприємства. Учасником суб'єкта господарювання є власник корпоративних прав, зокрема власник прав засновника унітарного підприємства.

9. Підприємства, за винятком державних і комунальних підприємств, на виконання приписів ст. 64¹ ГК України, зобов'язані зазначити у реєстраційній картці кінцевого бенефіціарного власника, тлумачення якого міститься в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»⁶⁶.

10. Метою створення підприємства є задоволення суспільних потреб, а також особистих потреб учасників (засновників) та найманих працівників. Ця мета досягається шляхом здійснення систематичної виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності у порядку, передбаченому ГК України й іншими законами.

11. Майно закріплюється за підприємством на певному правовому титулі (праві власності, повного господарського відання, оперативного управління або на інших речових правах) відповідно до компетенції, визначеної ГК України та спеціальними законами.

⁶⁶ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення 26.02.2019)

Це майно зазвичай юридично відокремлене від майна засновника і належить підприємству як суб'єкту права.

Підприємство на власний розсуд визначає свою внутрішню структуру, встановлює кількісний склад найманих працівників і штатний розклад. Згідно зі ст. 64 ГК України, підприємство може формувати виробничі структурні підрозділи (виробництва, цехи, відділення, бригади, бюро, лабораторії тощо), а також утворювати підрозділи апарату управління (управління, відділи, бюро, служби тощо)⁶⁷. Функції, права й обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства або іншими установчими документами.

Окрім структурних підрозділів, підприємство наділене правомочністю створювати філії, представництва й інші відокремлені підрозділи, які не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них.

На основі аналізу ст. 95 ЦК України можна дійти висновку, що відмінність філії від представництва полягає в тому, що представництво виконує лише представництво та захист інтересів юридичної особи, натомість філія може здійснювати як всі, так і деякі функції юридичної особи, зокрема представляти і захищати її інтереси.

Згідно зі ст. 65 ГК України, управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна та участі в управлінні трудового колективу. Порядок управління залежить від типу підприємства – унітарне (управління здійснюється одноособовим керівником, що призначається (обирається) власником майна) чи корпоративне (управління здійснюється за допомогою створених учасниками (засновниками) органів управління).

Одним із важливих питань діяльності підприємств є їх класифікація.

На законодавчому рівні підприємства поділяються на види за низкою критеріїв.

⁶⁷ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 26.02.2019).

Законодавець оперує такими поняттями, як організаційні форми та види підприємств, завдяки яким окреслюють суб'єкта, який має право присвоювати результати діяльності підприємства.

У ГК України зазначені категорії ототожнюються хоча, на нашу думку, такий підхід не є однозначним. Однак із практичного погляду можна погодитися з легальним закріпленням класифікації підприємств на види, яка регламентована ст. 63 ГК України.

Так, згідно з цією нормою підприємства диференціюються за такими критеріями: формою власності; способом утворення (заснування) та формування статутного капіталу; чисельністю працівників та обсягу валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) протягом року.

І. Залежно від форми власності на майно, яке утворює основу діяльності, діють підприємства таких видів:

- *приватне підприємство;*
- *підприємство колективної власності;*
- *комунальне підприємство;*
- *державне підприємство;*
- *підприємство, засноване на змішаній формі власності;*
- *спільне комунальне підприємство.*

Потрібно зазначити, що класифікація підприємств за формами власності, яка регламентована ГК України, входить у колізію з положеннями ЦК України, оскільки цей кодифікований акт не передбачає такої форми власності, як колективна.

Приватним є підприємство, яке базується на приватній власності громадян, іноземців, осіб без громадянства або юридичних осіб (суб'єктів господарювання) з використанням або без використання найманої робочої сили. До них також відносяться сімейні та індивідуальні підприємства. Водночас потрібно зауважити, що, незважаючи на закріплення у Державному класифікаторі України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання»⁶⁸, таких підприємств, як сімейні (засновані на власності

⁶⁸ Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 № 59 та скасування нормативних документів: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04> (дата звернення 26.02.2019).

та праці громадян України – членів однієї сім'ї, які проживають разом) та індивідуальні (засновані на особистій власності фізичної особи та виключно її праці), чинне законодавство не передбачає створення та реєстрацію нових суб'єктів господарювання з такими організаційними формами.

До **підприємств колективної власності** належать виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських і релігійних організацій тощо.

Кооперативні підприємства – це добровільні об'єднання громадян із метою спільного ведення господарської або іншої діяльності. Для кооперативів притаманна така особливість, як особиста участь кожного в спільній діяльності, використання власного або орендованого майна. Відповідно до законодавчих положень в Україні функціонують два види кооперативів: виробничі та споживчі.

Комунальне підприємство засноване на комунальній власності територіальної громади. Їх діяльність покликана сприяти економічному та соціальному розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Державне підприємство функціонує на основі державної власності. До кола державних підприємств належать державні унітарні підприємства: державні комерційні підприємства і казенні підприємства.

Підприємством зі змішаною формою власності є підприємство, яке створено шляхом об'єднання майна різних форм власності. На основі змішаної форми власності можуть створюватися такі підприємства, внеском до статутного капіталу яких є майно, яке перебуває у приватній, колективній, комунальній, державній власності.

Під **спільним комунальним підприємством** потрібно розуміти підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

Відповідно до приписів ст. 13 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» із метою реалізації спільних інфраструктурних проектів і виконання функцій, що становлять спільний інтерес, суб'єкти співробітництва на підставі договору

можуть утворювати спільні комунальні підприємства, спільно їх утримувати⁶⁹.

II. Залежно від способу утворення, формування статутного капіталу та порядку управління підприємством виокремлюють:

- *унітарні підприємства;*
- *корпоративні підприємства.*

Основними критеріями, які відмежовують унітарні підприємства від корпоративних, є способи створення та формування статутного капіталу підприємства. Ключова відмінність між зазначеними суб'єктами господарювання полягає у кількості їх засновників.

Особливості правового статусу унітарних і корпоративних підприємств регламентовані нормами ГК України.

Із положень ч. 4 ст. 63 ГК України випливає, що **унітарне підприємство** створюється одним засновником, який надає майно, необхідне для забезпечення функціонування такого підприємства, формує, у порядку встановленому законом, статутний капітал, який не ділиться на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи безпосередньо або через керівника, призначеного (обраного) засновником (наглядовою радою у разі її створення), здійснює керівництво підприємством і формує трудовий колектив на засадах відносин трудового найму, приймає рішення щодо припинення (реорганізації або ліквідації) підприємства.

Ці підприємства створюються у розпорядчому порядку – за розпорядженням титульного володільця майна.

Особливістю унітарного підприємства є те, що його майно неподільне і не може бути розподілено на внески (частки, паї), зокрема між працівниками підприємства. Правосуб'єктність такого підприємства наділена особливостями, оскільки воно може здійснювати лише ті види господарської діяльності, які закріплені в статуті.

Унітарними є державні та комунальні підприємства, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

⁶⁹ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення 26.02.2019).

Корпоративне підприємство, на відміну від унітарного, створюється не одним, а двома чи декількома засновниками. Так, корпоративним вважається підприємство, яке утворюється здебільшого на основі спільного волевиявлення (яке оформлюється зазвичай протоколом загальних (установчих) зборів, договором) двох або більше засновників, шляхом об'єднання їх майна та/або підприємницької чи трудової діяльності, їх спільного управління справами, у тому числі через органи управління, що ними формуються, на засадах участі у розподілі доходів та ризиків підприємства.

Легальною основою участі засновників (учасників) в управлінні справами підприємства є так звані корпоративні права.

З огляду на наведену дефініцію, до корпоративних належать кооперативні підприємства, господарські товариства, а також інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності двох або більше осіб.

III. Залежно від кількості працюючих та обсягів господарської діяльності (валового доходу від реалізації продукції протягом року) підприємства можуть бути віднесені до:

- *мікропідприємств*;
- *малих*;
- *середніх*;
- *великих*.

Варто зазначити, що нині позначення наведеної класифікації, зокрема, таких термінів, як «середнє підприємство» та «мале підприємство» майже не використовуються, натомість уживають терміни «суб'єкти малого підприємництва» і «суб'єкти середнього підприємництва», які закріплені у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»⁷⁰. Термін «суб'єкти малого підприємництва» охоплює суб'єктів мікропідприємництва.

Практичне значення поділу підприємств на вказані категорії полягає, зокрема, в тому, що на законодавчому рівні можуть перед-

⁷⁰ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення 26.02.2019).

бачатися заходи державної підтримки, встановлення пільг для малих підприємств (приміром, надання можливості перейти на спрощену систему оподаткування).

До 1 січня 2018 р. підприємства для визначення свого розміру керувались приписами ГК України, у ст. 55 якого закріплені критерії віднесення підприємства до мікропідприємства, малого, середнього або великого.

Проте Законом України від 05.10.2017 № 2164-VIII ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»⁷¹ (далі – Закон про бухоблік) доповнено ч. 2, в якій відображено класифікацію підприємств за розміром.

Нині положення ГК України не увідповіднено до Закону про бухоблік у частині критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до мікропідприємства, малого, середнього або великого підприємництва. Тому доводиться констатувати, що на законодавчому рівні встановлені різні вимоги до віднесення підприємства до певного розміру. Для проведення порівняльного аналізу нормативного понятійного апарату та виявлення неузгодженостей, схематично зобразимо розглядувані різновиди у таблиці, зосереджуючись водночас на ключових розбіжностях.

№ з/п	Критерії класифікації згідно з ГК України (ст. 55)	Критерії класифікації відповідно до Закону «Про бухоблік» (ст. 2)
1	Мікропідприємства	
	Підприємства будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб <i>річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро</i> , визначену за середньорічним курсом НБУ	Підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: – балансова вартість активів – до 350 тисяч євро; – <i>чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро</i> ; – середня кількість працівників – до 10 осіб

⁷¹ Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 26.02.2019).

№ з/п	Критерії класифікації згідно з ГК України (ст. 55)	Критерії класифікації відповідно до Закону «Про бухоблік» (ст. 2)
2	Малі підприємства	
	Підприємства будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро , визначену за середньорічним курсом НБУ	Підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: – балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро ; – середня кількість працівників – до 50 осіб
3	Великі підприємства	
	Підприємства будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб і річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро , визначену за середньорічним курсом НБУ	Підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: – балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро ; – середня кількість працівників – понад 250 осіб
4	Середні підприємства	
	Усі інші підприємства належать до середніх підприємств	Підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: – балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; – середня кількість працівників – до 250 осіб

Із приписів Закону про бухоблік випливає, що для визначення відповідності критеріям, встановленим у євро, застосовується офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період), розрахований на підставі курсів Нацбанку України, що встановлювалися для євро протягом відповідного року.

Для віднесення підприємства до певного розміру не обов'язково відповідати всім критеріям, підприємство відноситься до певного розміру, якщо воно відповідає принаймні двом критеріям. Окрім того, передбачена можливість автоматичного переходу з однієї категорії підприємств до іншої, якщо підприємство однієї з наведених категорій за показниками річної фінансової звітності протягом двох років поспіль не відповідає наведеним критеріям.

IV. 3 положень ч. 2 ст. 63 ГК України вбачається, що залежно від частки іноземної інвестиції у статутному капіталі, підприємства поділяються на:

- *підприємство з іноземними інвестиціями;*
- *іноземне підприємство;*
- *національне підприємство.*

Підприємством з іноземними інвестиціями визнається підприємство, якщо у його статутному капіталі розмір іноземної інвестиції становить не менш як 10%. Правовий статус та особливості діяльності таких підприємств регламентується законами України «Про режим іноземного інвестування»⁷² та «Про зовнішньоекономічну діяльність»⁷³.

Підприємство, у статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить 100%, вважається іноземним підприємством. Іноземні підприємства не можуть створюватися в сферах суспільного життя, які мають стратегічно важливе значення для безпеки держави.

На законодавчому рівні диференційовані такі терміни, як «іноземна юридична особа» (суб'єкт, створений із дотриманням

⁷² Про режим іноземного інвестування: Закон України від 20.05.1993 № 55-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93> (дата звернення 26.02.2019).

⁷³ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 26.02.2019).

законодавчих вимог іноземних держав) та «іноземне підприємство» (підприємство, засновниками якого є нерезиденти, яке, по суті, є формою іноземного інвестування).

Порядок створення й організація діяльності іноземного підприємства визначається законодавством держави, якій воно належить. Національне українське законодавство не регулює цих відносин, проте на ці підприємства загалом поширюється національний правовий режим господарської діяльності.

Національним є підприємство, в якому під час формування статутного капіталу не залучаються іноземні інвестиції.

V. За ступенем залежності розрізняють такі підприємства:

- *головні;*
- *дочірні;*
- *асоційовані;*
- *філії.*

Головними (материнськими) вважаються підприємства, які наділені самостійністю, технологічною й територіальною цілісністю та які контролюють інші підприємства.

Відповідно до ч. 8 ст. 63 ГК України, у випадках існування залежності від іншого підприємства підприємство визнається дочірнім.

На законодавчому рівні немає дефініції терміна «дочірнє підприємство». Згідно з згадуваним Класифікатором організаційно-правових форм господарювання під дочірнім потрібно розуміти підприємство, єдиним засновником і власником якого є інше підприємство.

Дочірнє підприємство наділено статусом юридичної особи, тобто є самостійним суб'єктом підприємницької діяльності, статутний капітал якого сформований за рахунок «материнки» і закріплений за ним на праві повного господарського відання. Дочірні підприємства мають статут, складають баланс та від свого імені можуть укладати правочини, проте контрольним пакетом володіє материнське підприємство.

Асоційовані підприємства – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в ста-

тутному капіталі та/або управлінні. Асоційовані підприємства є формально самостійними, однак за певних обставин вони можуть залежати та повинні підпорядковуватися стратегічним завданням материнського підприємства.

Відповідно до чч. 2–3 ст. 126 ГК України, залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність виникає за умови, що одне з підприємств має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність має місце у випадку, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій⁷⁴.

Згідно з положеннями ЦК України, *філія* – відокремлений підрозділ юридичної особи, який знаходиться поза її межами та виконує всі або частину її функцій.

На відміну від дочірніх та асоційованих підприємств філія не наділена статусом юридичної особи, не користується юридичною й господарською самостійністю, не має власного статуту та балансу, діє від імені і за дорученням материнського підприємства, має ідентичне з ним найменування.

Залежно від форми відповідальності розрізняють такі різновиди підприємств у формі господарських товариств: акціонерне товариство, ТОВ, ТДВ, повне товариство, командитне товариство.

Ще один критерій класифікації підприємств пов'язаний безпосередньо з таким основним напрямом економічної політики держави (ст. 10 ГК України), як податкова політика, що спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантажен-

⁷⁴ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 26.02.2019).

ня на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності.

Відповідно до приписів ст. 291 Податкового кодексу України, суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку. Стосовно підприємств доцільно звернутися до четвертої групи, до якої віднесено сільськогосподарських товаровиробників, зокрема юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, в яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. Однак податкове законодавство встановлює обмеження щодо юридичних осіб, які не можуть бути платниками єдиного податку та які закріплені у ст. 291.5¹1. – 291.5¹.3 Податкового кодексу України⁷⁵.

Окрім класифікацій, які знайшли закріплення на законодавчому рівні, підприємства можна класифікувати за соціально-економічними показниками.

Підприємства можна поділяти за належністю до виду економічної діяльності (так звану галузеву належність). Відповідно до ст. 260 ГК України, термін «галузь» трактується як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові чи подібні види економічної діяльності. Кожна галузь займається певним видом економічної діяльності.

В Україні діє Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009:2010 (КВЕД-2010)⁷⁶, який і за структурою, і за змістом категорій відповідає статистичній класифікації видів діяльності ЄС – NACE (Rev. 2).

Отже, за галузеву спеціалізацією підприємства поділяються на:

– *промислові підприємства*, які виготовляють продукти харчування, одяг, взуття, меблі, побутову техніку і багато іншого,

⁷⁵ Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 26.02.2019).

⁷⁶ Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> (дата звернення 26.02.2019).

що необхідно людині, а також виготовляють машини, устаткування, видобувають корисні копалини, виробляють електроенергію й інші засоби виробництва тощо;

- *сільськогосподарські підприємства*, які виробляють (виращують) рослинницьку, тваринницьку продукції;

- *підприємства транспорту*, які покликані забезпечувати потреби громадян, підприємств і організацій у перевезеннях вантажу, пасажирів та багажу;

- *підприємства будівельної індустрії* – підприємства, що спеціалізується на виконанні ремонтно-будівельних робіт і створенні будівельної продукції;

- *підприємства зв'язку*, які забезпечують функціонування засобів і мереж зв'язку з метою надання телекомунікаційних послуг та послуг зв'язку;

- *торговельні підприємства і підприємства побутового обслуговування тощо.*

За предметною спеціалізацією виокремлюють підприємства таких різновидів: підприємства харчової промисловості; легкої промисловості; підприємства машинобудування; металургійні підприємства; підприємства деревообробної промисловості; підприємства сільського господарства; підприємства будівництва; підприємства транспорту.

Принагідно потрібно зазначити, що на практиці галузеву і предметну спеціалізації підприємств не завжди можна чітко відмежувати.

Залежно від мети і характеру діяльності підприємства поділяють на:

- *комерційні* – підприємства, які здійснюють самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність із метою отримання прибутку;

- *некомерційні* – підприємства, діяльність яких спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку.

За структурою підприємства можна класифікувати на такі види:

- *вузькоспеціалізовані* – це підприємства, що виготовляють обмежений асортимент продукції масового чи багатосерійного виробництва;

– *багатопрофільні* – підприємства, які випускають продукцію різноманітного асортименту і різного призначення. Наприклад, сільськогосподарське підприємство може спеціалізуватися на вирощуванні зерна, овочів, фруктів, худоби;

– *комбіновані підприємства* – підприємства, на яких один вид сировини або готової продукції перетворюють паралельно або послідовно в інший вид, потім у третій тощо. Наприклад, вирощене зерно переробляється на борошно, а потім із нього випікають хліб.

За міжгалузеву структуру виокремлюють:

– *моногалузеві, або монопродуктові* – підприємства, які спеціалізуються на виготовленні одного виду продукції;

– *диверсифіковані* – в межах одного підприємства об'єднані різні види діяльності.

Наведені класифікації підприємств за різними критеріями мають важливе значення не лише на доктринально-теоретичному рівні, а й є необхідними для практики господарювання та кваліфікованого управління підприємствами в ринкових умовах.

§ 2.2. Зовнішньоекономічна та соціальна діяльність підприємств

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств

Підприємство є одним із головних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єкта господарювання ґрунтується на можливості отримання економічних переваг за межами України.

Ця діяльність має: сприяти трансформаційним процесам у економіці; співвідносити витрати виробництва на національному рівні та закордоном; реалізувати переваги міжнародного поділу праці, що сприяє підвищенню темпів внутрішнього економічного розвитку.

Відповідно до ст. 378 ГК України, зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка

в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою⁷⁷.

Із наведеної дефініції можна виокремити такі ознаки, які характеризують зовнішньоекономічну діяльність (далі – ЗЕД):

- за своєю природою вона є господарською діяльністю, спрямованою на виготовлення та реалізацію товарів, надання послуг чи виконання робіт, що мають вартісну визначеність;

- здійснюється колом суб'єктів, що визначається на законодавчому рівні;

- об'єктами здійснення ЗЕД є процеси обміну продукцією, послугами, результатами інтелектуальної (творчої) діяльності;

- обов'язковою умовою віднесення того чи іншого виду діяльності до зовнішньоекономічної є перетин митного кордону України майном чи робочою силою.

Легальне визначення ЗЕД міститься й у ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Так, під зовнішньоекономічною потрібно розуміти діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами⁷⁸.

Як бачимо, зазначена норма закону конститутивною ознакою ЗЕД визначає взаємовідносини між резидентами та нерезидентами. Тому можна зробити висновок, що будь-які відносини, які містять так званий «іноземний елемент», є виявом ЗЕД. Натомість дефініція, яка міститься у ГК України, окреслює провідною ознакою ЗЕД можливість перетину митного кордону України майном та/або робочою силою, що, на нашу думку, є суттєвим обмеженням трактування цього терміна.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств ґрунтується на таких принципах: суверенітету народу України у здійсненні ЗЕД; свободи зовнішньоекономічного підприємництва; юридичної

⁷⁷ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 26.02.2019).

⁷⁸ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 26.02.2019).

рівності та недискримінації; верховенства закону; захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

Сутність кожної із наведених засад здійснення ЗЕД розкрита у ст. 2 спеціального закону. Однак, застосовуючи цю норму, потрібно брати до уваги, що принципи, які у ній закріплені, підлягають застосуванню лише за умови, якщо вони за своїм змістом не суперечать приписам ч. 2 ст. 377 ГК України.

Розглядаючи принципи ЗЕД, необхідно зважати і на ту обставину, що ця діяльність є одним з різновидів господарської діяльності, відтак під час її здійснення необхідно керуватися й ключовими засадами господарської діяльності.

ЗЕД виконує низку функцій: забезпечує організацію й обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці в їх матеріальній і вартісній формах; сприяє організації міжнародного грошового обігу; сприяє вирівнюванню національного та міжнародного рівнів економічного розвитку; забезпечує міжнародне призначення споживчої вартості продуктів міжнародного поділу праці.

Під час здійснення ЗЕД підприємства повинні керуватися положеннями ГК України, Митного кодексу України⁷⁹, такими законами України: «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про валюту і валютні операції»⁸⁰, «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності»⁸¹, «Про режим іноземного інвестування»⁸², «Про інвестиційну діяльність»⁸³ та ін.

⁷⁹ Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 26.02.2019).

⁸⁰ Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення 26.02.2019).

⁸¹ Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23.12.1998 № 351-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14> (дата звернення 26.02.2019).

⁸² Про режим іноземного інвестування: Закон України від 20.05.1993 № 55-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93> (дата звернення 26.02.2019).

⁸³ Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 26.02.2019).

Підприємства мають право здійснювати ЗЕД відповідно до їх установчих документів із моменту отримання ними статусу юридичної особи, тобто з моменту державної реєстрації.

Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкту ЗЕД потрібно виконати такі процедури: відкрити власний валютний рахунок у банку; отримати ліцензії, якщо відповідний вид ЗЕД підлягає ліцензуванню; укласти контракти на різні види діяльності з іноземними підприємствами; ознайомитися з правилами митних процедур і дотримуватися їх⁸⁴.

Особливості здійснення ЗЕД підприємствами передбачені у ст. 68 ГК України. Цією нормою закріплено загальне право підприємств здійснювати ЗЕД, водночас наголошено, що поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» є складовою більш широкого поняття «зовнішньоекономічна діяльність України».

Із положень ГК України очевидно, що ЗЕД регламентується не тільки законами України, а й підзаконними нормативно-правовими актами. Натомість у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», при розкритті сутності принципу верховенства закону, зазначено, що зовнішньоекономічна діяльність регулюється тільки законами (ч. 4 ст. 2). На нашу думку, норми ГК України мають переважну силу над положеннями вказаного закону.

Згідно з ч. 1 ст. 379 ГК України, суб'єкти ЗЕД можуть здійснювати будь-які види зовнішньоекономічної діяльності і зовнішньоекономічних операцій. Із наведеного законодавчого припису вбачається, що законодавець розмежовує зазначені категорії. Вважаємо, що термін «зовнішньоекономічна діяльність» є значно ширшим, оскільки охоплює і зовнішньоекономічні операції, і інші різновиди ЗЕД.

Спеціальним законом, який регламентує перелік різновидів ЗЕД, є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який, з-поміж іншого, регламентує види ЗЕД і зовнішньоекономічних операцій (наголошуючи на невичерпаності їх переліку) (ст. 4),

⁸⁴ Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навч. посібник / за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, М. А. Зайця. 4-те вид., перероб. та доп. К.: Освіта України, 2012. С. 75–76.

умови та порядок їх здійснення (ст.ст. 5, 11, 12), перелік товарів (робіт, послуг), заборонених для експорту й імпорту (ст. 17).

До ключових видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють підприємства, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили. Зовнішньоторговельна модель охоплює комплекс експортних та імпортних операцій, які пов'язані з торгівлею товарами, послугами, продукцією інтелектуальної праці. Експортні операції – це діяльність, яка пов'язана з продажем і вивезенням за кордон товарів для передачі їх у власність нерезидента. Імпортні операції передбачають діяльність, що пов'язана із закупівлею і ввезенням іноземних товарів для подальшої їх реалізації на внутрішньому ринку;

- надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності;

- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;

- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;

- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що охоплює створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном і на території України, і за її межами;

- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- орендні, зокрема лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах і на міжбанківському валютному ринку;
- інші види ЗЕД, не заборонені прямо й у виключній формі законами України.

Певні види ЗЕД віднесено чинним законодавством до видів діяльності, здійснення яких потребує наявності спеціального дозволу.

У процесі здійснення зовнішньоекономічних операцій може запроваджуватися ліцензування, яке є одним із важливих заходів обмеження експорту й імпорту товарів.

Дефініція терміна «ліцензування», процедура здійснення ліцензування експортно-імпортних операцій, а також порядок видачі відповідних ліцензій закріплені у ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Під ліцензуванням зовнішньоекономічних операцій потрібно розуміти комплекс дій органу виконавчої влади з надання дозволу на здійснення суб'єктом ЗЕД експорту (імпорту) товарів. Ліцензування здійснюється у формі автоматичного чи неавтоматичного ліцензування. Варто наголосити, що ліцензування експорту (імпорту) певних видів товарів регулюється спеціальним законодавством.

Відповідно до приписів ст. 1 зазначеного нормативного акта, виокремлюють такі *види ліцензії*:

генеральна – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції по певному товару (товарах) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування по цьому товару (товарах);

експортна (імпортна) – належно оформлене право на експорт (імпорт) протягом встановленого строку певних товарів або валютних коштів із метою інвестицій та кредитування;

разова (індивідуальна) – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший, ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції;

відкрита (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду (але не менше місяця) з визначенням його загального обсягу;

спеціальна – належно оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

Водночас за кожним видом товару встановлюється лише один вид ліцензії.

Зазначені ліцензії видає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері економічного розвитку, яким нині є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, а також у межах наданих ним повноважень – відповідний республіканський орган АРК, структурні підрозділи обласної, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.

Перелік об'єктів (товарів, робіт, послуг), експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, відповідно до приписів ч. 1 ст. 381 ГК України, визначається Кабінетом Міністрів України. Це нормативне положення кореспондується з ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», відповідно до якої на зазначений орган покладається забезпечення проведення зовнішньоекономічної політики України та регулювання ЗЕД⁸⁵.

Поряд із ліцензуванням широко застосовується такий метод нетарифного регулювання, як квотування. Загальні засади квотування зовнішньоекономічних операцій визначені законодавцем у ч. 3 ст. 381 ГК України, окреслюючи цей механізм як обмеження загальної кількості та/або сумарної вартості товарів, які визначаються у натуральних чи вартісних одиницях та які можуть бути ввезені (імпортовані) чи вивезені (імпортовані) протягом певного періоду.

Порядок квотування та види квот визначаються спеціальним законом, яким є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Вважаємо, що ст. 16 зазначеного нормативного акта, хоча

⁸⁵ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 26.02.2019).

й містить окремі положення, які стосуються процедури квотування, проте все ж таки очевидно недостатньо регламентований цей складний метод регулювання експортно-імпортних операцій.

Із приписів ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» вбачається можливість запровадження таких видів *експортних (імпортних) квот*:

глобальні – квоти, що встановлюються по товару (товарах) без зазначення конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

групові – квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

експортні (імпортні) – граничний обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати з території України (імпортувати на територію України) протягом встановленого строку та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях;

індивідуальні – квоти, що встановлюються по товару (товарах) із визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватись або з якої він (вони) може імпортуватись;

спеціальні – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру.

Перелік конкретних товарів (робіт, послуг), що підпадають під режим квотування, визначається Кабінетом Міністрів України. Принагідно слід зазначити, що щорічно вищий орган у системі органів виконавчої влади приймає постанови, в яких визначається перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню та квотуванню в поточному році.

Ліцензування та квотування є засобами державного регулювання, які покликані забезпечити уніфіковану державну політику в сфері господарювання та захист соціально-економічних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів.

Зазначимо, що квоти та ліцензії обмежують самостійність суб'єктів ЗЕД з приводу обрання ними ринку й обсягу торгівлі.

Держава здійснює митне регулювання ЗЕД, основні напрями якого врегульовані Митним кодексом України, а ставки ввізного

мита, якими обкладаються товари, передбачені Законом України «Про Митний тариф України»⁸⁶.

Законодавець наділив підприємства, які займаються ЗЕД, правом відкривати будь-які валютні рахунки у фінансових установах іноземних держав. Порядок і умови відкриття таких рахунків на території нерезидентів визначаються законодавством відповідної іноземної держави. Водночас на суб'єкта ЗЕД покладається обов'язок протягом трьох робочих днів з моменту відкриття валютного рахунку за межами України повідомити про цей факт НБУ України, шляхом направлення письмового повідомлення.

Потрібно враховувати специфіку реалізації права на відкриття валютних рахунків суб'єктами, у статутному капіталі яких є державна частка, розмір такої частки значення не має. За таких обставин підприємству необхідно отримати схвалення від Фонду державного майна України.

Відповідно до приписів ч. 4 ст. 386 ГК України, суб'єкти ЗЕД зобов'язані систематично повідомляти органи доходів і зборів про використання валютних рахунків в банку нерезидента. Правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду регламентовані Законом України «Про валюту і валютні операції»⁸⁷.

Підприємства, що здійснюють ЗЕД, наділені правом відкривати (засновувати) за межами України свої структурні підрозділи. Безперечно, при реалізації такого волевиявлення, крім дозвільної національної норми, підлягатимуть застосуванню законодавчі положення тієї країни, в якій підприємство відкриватиме відповідно свої представництва, філії та виробничі підрозділи. Іноземний суб'єкт господарської діяльності при здійсненні ним ЗЕД має право відкрити в Україні своє представництво.

Для функціонування такого структурного підрозділу за межами України підприємство може здійснювати передачу

⁸⁶ Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-18> (дата звернення 26.02.2019).

⁸⁷ Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення 26.02.2019).

відповідного майна. Зазначені операції по передачі майна регламентуються спеціальними нормативними приписами (Указом президента України «Про інвестування майнових цінностей резидентами за межами України»⁸⁸, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України і Положення про порядок контролю та звітності щодо використання майнових цінностей, які інвестуються за межами України»⁸⁹), а також нормами країни, в якій національне підприємство відкриватиме відокремлений структурний підрозділ.

Окрему увагу потрібно приділити іноземним суб'єктам господарської діяльності. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» на території України запроваджують такі правові режими для іноземних підприємств:

- режим найбільшого сприяння. У межах цього режиму іноземні суб'єкти господарської діяльності наділяються обсягом прав, преференціями та пільгами щодо мит, податків та зборів, якими користується та/або буде користуватися суб'єкт господарської діяльності іншої держави, якій надано згаданий режим, за винятком випадків, коли зазначені мита, податки, збори та пільги за ними встановлюються в рамках спеціального режиму. Основний критерій встановлення цього режиму передбачає застосування цієї норми до конкретного товару, який підлягає імпорту в нашу країну. Суб'єкти повинні сплачувати при перетинанні їх продукції через митний кордон України податок у розмірі верхньої межі преференційної ставки митного податку;

- національний режим, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав та обов'язків не мен-

⁸⁸ Про інвестування майнових цінностей резидентами за межами України: Указ президента України від 13.09.1995 № 839/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/839/95> (дата звернення 26.02.2019).

⁸⁹ Про затвердження Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України і Положення про порядок контролю та звітності щодо використання майнових цінностей, які інвестуються за межами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.02.1996 № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-96-%D0%BF> (дата звернення 26.02.2019).

ший, ніж суб'єкти господарської діяльності України. Національний режим застосовується до всіх видів господарської діяльності іноземних суб'єктів цієї діяльності, пов'язаної з їх інвестиціями на території України, а також щодо експортно-імпортних операцій іноземних суб'єктів господарської діяльності тих країн, які входять разом з Україною до економічних союзів. Отже, у сфері зовнішньої торгівлі, принцип національного режиму доповнює принцип режиму найбільшого сприяння і припускає, що імпортний товар, що перетинає кордон після сплати мита й інших зборів, повинен одержувати режим не менш сприятливий, ніж режим, який одержують аналогічні товари, виготовлені вітчизняними виробниками;

– спеціальний режим, який застосовується в таких випадках: до територій спеціальних економічних зон згідно із ст. 24 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»; до територій митних союзів, до яких входить Україна; у разі запровадження будь-якого спеціального режиму згідно з міжнародними договорами за участю України відповідно до ст. 25 зазначеного нормативного акта. Спеціальний режим, своєю чергою, передбачає: встановлення пільгових ставок податку та митних зборів; надання пільгових державних кредитів суб'єктам ЗЕД та їх страхування; надання субсидій та дотацій суб'єктам ЗЕД.

Також в Україні окремо запроваджується національний режим і режим найбільшого сприяння для товарів, що імпортуються з держав-членів Світової організації торгівлі. Їх зміст тлумачиться приписами ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Соціальна діяльність підприємств

Соціальна діяльність підприємства, в економічному сенсі, – це фінансове забезпечення соціально-економічних потреб трудового колективу, яке має на меті: поліпшення продуктивності праці; захист життя і здоров'я працівників; їхній соціальний захист, підвищення кваліфікації персоналу; забезпечення комфортного психологічного клімату в колективі тощо.

Соціальна діяльність підприємств регулюється і централізовано, на рівні держави, і децентралізовано, на рівні підприємства.

На законодавчому рівні питання соціальної діяльності підприємств регулюється, зокрема, ст. 69 ГК України. Варто зазна-

чити, що хоча ця норма є дещо декларативною і не регулює господарські відносини як такі, проте передбачає низку важливих зобов'язань підприємства перед трудовим колективом у сфері соціального захисту.

Зауважимо на складові соціальної політики підприємств.

1. Питання щодо поліпшення умов праці, життя і здоров'я, гарантії обов'язкового медичного страхування працівників підприємства та їх сімей, а також інші питання соціального розвитку вирішуються трудовим колективом за участі власника або уповноваженого ним органу відповідно до законодавства, установчих документів підприємства, колективного договору.

Закон України «Про колективні договори і угоди»⁹⁰ (ст. 7) визначає, що в колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема:

- зміни в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивної зайнятості; нормування й оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій тощо); встановлення гарантій, компенсацій, пільг; участі трудового колективу в формуванні, розподілі та використанні прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом); режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;

- умов та охорони праці; забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників; гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій працівників; умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; заборона дискримінації.

Також колективний договір може передбачати додаткові, порівняно з чинним законодавством і угодами, гарантії, соціально-побутові пільги, зокрема щодо дитячого оздоровлення та придбання новорічних подарунків для дітей працівників тощо.

⁹⁰ Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12> (дата звернення 26.02.2019).

2. Виявом соціальної діяльності підприємства є забезпечення підготовки кваліфікованих робітників та спеціалістів, їх економічне і професійне навчання і у власних навчальних закладах, і в інших навчальних закладах за відповідними правочинами. Підприємство надає пільги відповідно до чинного законодавства своїм працівникам, які навчаються без відриву від виробництва.

Ст. 43 Конституції України закріплено, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та виду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб⁹¹.

Питання професійної підготовки регулюються Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві»⁹², Наказом Міністерства праці та соціальної політики України і Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві»⁹³, Постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи організації виконання актів законодавства з питань зайнятості населення»⁹⁴ та Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до 2010 року»⁹⁵.

⁹¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.02.2019).

⁹² Про заходи щодо сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2001 № 13-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-2001-%D1%80> (дата звернення 26.02.2019).

⁹³ Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України і Міністерства освіти і науки України від 26.03.2001 № 127/151. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0315-01> (дата звернення 26.02.2019).

⁹⁴ Про заходи організації виконання актів законодавства з питань зайнятості населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-2002-%D0%BF> (дата звернення 26.02.2019).

⁹⁵ Про схвалення Концепції розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до 2010 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2006 № 158-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-2006-%D1%80> (дата звернення 26.02.2019).

Натомість питання надання пільг регулюються главою XIV «Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням» Кодексу законів про працю України⁹⁶. Так, у ст. 201 кодифікованого акта зазначено, що для професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників, особливо молоді, власник або уповноважений ним орган організує індивідуальне, бригадне, курсове та інше виробниче навчання за рахунок підприємства, організації, установи, а ст. 208 закріплено, що для працівників, які навчаються без відриву від виробництва в середніх і професійно-технічних навчальних закладах, встановлюється скорочений робочий тиждень або скорочена тривалість щоденної роботи із збереженням заробітної плати у встановленому порядку; їм надаються також і інші пільги.

Пільги також передбачені ст.ст. 13–15 Закону України «Про відпустки»⁹⁷. Ст. 14 регламентовано, що працівникам, які успішно навчаються на вечірніх відділеннях професійно-технічних навчальних закладів, надається додаткова оплачувана відпустка для підготовки та складання іспитів загальною тривалістю 35 календарних днів протягом навчального року.

3. Приписами ч. 3 ст. 69 ГК України гарантовано, що пенсіонери та особи з інвалідністю, які працювали до виходу на пенсію на підприємстві, користуються нарівні з його працівниками наявними можливостями медичного обслуговування, забезпечення житлом, путівками в оздоровчі та профілактичні заклади, іншими соціальними послугами і пільгами, що передбачені статутом підприємства.

Порядок призначення пенсій визначається Законом України «Про пенсійне забезпечення»⁹⁸, у ст. 101 якого передбачено, що підприємства та організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам або державі внаслідок несвоєчасного оформлення або подання пенсійних документів, а також за видачу недостовірних документів, і відшкодовують її.

⁹⁶ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 26.02.2019).

⁹⁷ Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.02.2019).

⁹⁸ Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12> (дата звернення 26.02.2019).

У ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»⁹⁹ зазначено, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист. Окрім того, цією нормою забороняється дискримінація за ознакою інвалідності. З приписів ст. 26 цього закону випливає, що підприємства, установи й організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю (зокрема осіб з інвалідністю, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення, а ст. 36 передбачено, що матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, що корелюється з приписами ГК України.

4. На власників, органи управління підприємства покладається обов'язок забезпечити всім працівникам підприємства належні та безпечні умови праці. Підприємство несе відповідальність в установленому законом порядку за шкоду, заподіяну здоров'ю та працездатності його працівників.

Ст. 43 Основного Закону задекларовано право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

У главі XI Кодексу законів про працю України, якою регламентовані правові засади охорони праці, наголошено, що на всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці. Водночас обов'язок з забезпечення таких умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган.

Спеціальний закон, який регулює цю сферу відносин, а саме Закон України «Про охорону праці»¹⁰⁰, охоплює систему правових,

⁹⁹ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення 26.02.2019).

¹⁰⁰ Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення 26.02.2019).

соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини у процесі трудової діяльності, а також конкретизує державну політику в галузі охорони праці, визначену відповідно до Конституції України й спрямовану на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням.

5. Підприємство зобов'язане забезпечити сприятливі умови праці жінок та неповнолітніх, забезпечувати їх роботою переважно в денний час; жінок, які мають малолітніх дітей, вагітних жінок переводити на легшу роботу з нешкідливими умовами праці, надавати їм інші пільги, передбачені законом. Підприємство із шкідливими умовами праці створює окремі цехи, дільниці для надання жінкам, неповнолітнім та окремим категоріям працюючих більш легкої роботи.

Особливості праці жінок та молоді (неповнолітніх) охороняється відповідно до положень, закріплених гл. XII–XIII Кодексу законів про працю України.

Ст. 24 Конституції України вказує на необхідність створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Питання щодо охорони праці жінок та неповнолітніх відображено й у Законі України «Про охорону праці». Так, відповідно до ст. 10, забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Згідно зі ст. 11, зазначеного нормативного акта не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

6. Підприємство самостійно встановлює для своїх працівників додаткові відпустки, скорочений робочий день та інші пільги, а також має право заохочувати працівників інших підприємств, установ, організацій, які його обслуговують.

Пільги та додаткові відпустки встановлені Главою XIV Кодексу законів про працю України.

Додаткові відпустки також регламентуються Розділом III Закону України «Про відпустки»¹⁰¹. Принагідно потрібно зазначити, що цей нормативний акт доповнено ст. 16², якою встановлено право на отримання додаткової відпустки окремим категоріям громадян та постраждалим учасникам Революції Гідності. З наведеної норми вбачається, що учасникам бойових дій, постраждалим учасникам Революції Гідності надається додаткова відпустка із збереженням заробітної плати тривалістю 14 календарних днів на рік.

7. Підприємство має право забезпечувати додатковою пенсією, незалежно від розмірів державної пенсії, працівника, який став особою з інвалідністю на цьому підприємстві внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання. У разі смерті працівника підприємства при виконанні ним службових обов'язків власник, підприємство добровільно чи за рішенням суду забезпечують сім'ю працівника допомогою відповідно до закону.

Із приписів ст. 26 Закону України «Про пенсійне забезпечення» вбачається, що інвалідність вважається такою, що настала вна-

¹⁰¹ Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.02.2019).

слідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який спричинив інвалідність, стався (крім випадків протиправного діяння):

а) при виконанні трудових обов'язків (у тому числі під час відрядження), а також при здійсненні будь-яких дій в інтересах підприємства або організації, хоча б і без спеціального доручення;

б) по дорозі на роботу або з роботи;

в) на території підприємства, організації або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком або після закінчення роботи;

г) поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку;

д) при виконанні державних або громадських обов'язків;

е) при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку.

Список професійних захворювань затверджується згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника, проводиться Фондом соціального страхування України відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»¹⁰².

Роботодавець може за рахунок власних коштів здійснювати потерпілим і членам їх сімей додаткові виплати відповідно до колективного чи трудового договору.

У разі смерті працівника підприємства при виконанні ним службових обов'язків власник, підприємство добровільно чи за

¹⁰² Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20110101> (дата звернення 26.02.2019).

рішенням суду забезпечують сім'ю працівника допомогою відповідно до закону.

8. Підприємство з правом найму робочої сили забезпечує визначену відповідно до закону кількість робочих місць для працевлаштування неповнолітніх, осіб з інвалідністю, інших категорій громадян, які потребують соціального захисту. Відповідальність підприємства за невиконання цієї вимоги встановлюється законом.

Так, у ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначено, що для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, встановлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця.

Доводиться констатувати, що такий напрям діяльності підприємств, як соціальна діяльність, має надзвичайно важливе значення, оскільки він суттєво впливає на розвиток усіх інших напрямів і сфер діяльності суб'єктів господарювання, результативність яких безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки й компетентності всіх категорій працівників, дієвості мотиваційного механізму, забезпечуваних на необхідному рівні умови праці та відпочинку, гарантування основних соціальних гарантій членам трудового колективу.

§ 2.3. Особливості створення та діяльності окремих видів підприємств: приватних підприємств, фермерських господарств, підприємств з іноземними інвестиціями; іноземних підприємств

Різновидом підприємств за формою власності, що утворює майнову основу їх господарської діяльності, є приватні підприємства.

Відповідно до ч. 1 ст. 113 ГК України¹⁰³, **приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці або на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.**

Нині немає спеціального нормативно-правового акта, який би регулював діяльність приватних підприємств, незважаючи на те, що приватні підприємства є доволі поширеним видом юридичних осіб. Немає вказівки на існування підприємства як організаційно-правової форми юридичних осіб і в ЦК України. Водночас формулювання ч. 1 ст. 83 ЦК України, яке встановлює, що юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та інших формах, встановлених законом, свідчить про ймовірність існування інших видів підприємницьких юридичних осіб приватного права. Зважаючи на зазначене, всі питання, пов'язані з створенням, діяльністю та припиненням приватних підприємств потрібно вирішувати, виходячи з загальних норм ГК України та субсидіарного застосування положень ЦК України стосовно інституту юридичних осіб¹⁰⁴.

Приватне підприємство може бути створене:

- а) однією фізичною особою;
- б) кількома фізичними особами;
- в) однією юридичною особою.

Заснування приватного підприємства фізичними та юридичними особами, а також декількома юридичними особами законодавство не передбачає.

Відповідно до законодавчого визначення приватного підприємства, наведеного у ст. 113 ГК України, воно може створюватися двояким чином: як підприємство унітарного типу та як підприємство корпоративного типу.

Приватне підприємство набуває статусу унітарного підприємства, якщо воно створюється одним засновником, який

¹⁰³ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁰⁴ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Т. 1. С. 138.

виділяє необхідне майно, формує відповідно статутний капітал, неподілений на частки.

Правовий режим майна приватного підприємства повинен бути закріплений засновником у статуті. За підприємством унітарного типу майно може закріплюватися на будь-якому з основних правових титулів – праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління¹⁰⁵. Правовий режим поширюється на все майно приватного підприємства. А тому засновник не може передати якусь частину майна підприємству у власність, а якусь у господарське відання. Засновник має право, наділяючи приватне підприємство майном на праві власності, передати окреме індивідуально визначене майно підприємству в користування. В такому випадку внеском засновника до статутного капіталу буде не майно, а майнове право¹⁰⁶.

Приватне підприємство можна відносити до корпоративних підприємств за умови, що воно утворюється двома чи більше засновниками. На відміну від унітарного, засновниками корпоративного приватного підприємства можуть бути лише фізичні особи.

Варто усвідомлювати, що корпоративне підприємство – це об'єднання осіб і капіталів для отримання додаткових прибутків. А тому ще одним беззаперечним доводом на користь визнання приватного підприємства корпоративним є підприємницький характер його діяльності, тобто і приватне підприємство, і корпоративне підприємство утворюються для отримання прибутку¹⁰⁷. Приватне підприємство корпоративного типу має ту особливість, що майно за ним зазвичай закріплюється на праві спільної часткової приватної власності¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. К.: Атіка, 2005. 624 с. URL: <http://uristinfo.net/hozjajstvennoe-pravo/117-om-vinnik-gospodarske-pravo-ukrayini/3076-tema-7-pravove-standovische-pidpriemstv.html?start=7>

¹⁰⁶ Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. В. М. Коссака. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 127.

¹⁰⁷ Колосов Р. Корпоративне підприємство: поняття, ознаки та місце серед інших видів юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 72.

¹⁰⁸ Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. К.: Атіка, 2005. 624 с. URL: <http://uristinfo.net/hozjajstvennoe-pravo/117-om-vinnik-gospodarske-pravo-ukrayini/3076-tema-7-pravove-standovische-pidpriemstv.html?start=7>

Законодавче визначення приватного підприємства, закріплене у ст. 113 ГК України, не дає змоги чітко розмежувати його від інших організаційно-правових форм здійснення господарської діяльності. А, це, своєю чергою, призводить до багатьох спірних моментів, що виникають на практиці, зокрема, і таких, що пов'язані з питаннями юрисдикції при вирішенні спорів між приватним підприємством та його засновниками (учасниками), і спорів, пов'язаних із діяльністю приватного підприємства. Зважаючи на те, що приватне підприємство за своєю суттю близьке до господарського товариства, судова практика з метою вирішення спорів, що стосуються управління приватним підприємством, захисту прав його засновників (учасників) тощо, пішла шляхом застосування положень про господарські товариства за аналогією закону.

Прикладом може слугувати такий випадок із судової практики. Так, ВГСУ у справі про визнання недійсними рішень зборів учасників ПП «Експрес-Зв'язок», оформлених протоколом № 3 від 08.07.2013 р., та визнання недійсним договору дарування частки в статутному капіталі ПП «Експрес-Зв'язок» від 14.09.2011 р. врахував, що ПП «Експрес-Зв'язок» створене кількома особами, а його статутний фонд поділений на частки між засновниками, отже, за всіма ознаками ПП «Експрес-Зв'язок» належить до господарських товариств, а тому при вирішенні цього спору застосовуються норми, що регулюють діяльність господарських товариств¹⁰⁹. Водночас така практика є доволі поширеною.

Невизначеність специфіки правового статусу приватних підприємств спричиняє на практиці застосування доволі неоднозначних механізмів його врегулювання. Підтвердженням цього є прийняте рішення Конституційним Судом України від 19.09.2012 № 17-рп/2012 у справі за конституційним зверненням ПП «ІКІО» щодо офіційного тлумачення ч. 1 ст. 61 СК України, згідно із якою об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту щодо вирішення питання про те, чи є статутний капітал і майно

¹⁰⁹ Постанова ВГСУ від 10.08.2016 у справі № 914/18/76. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59631510> (дата звернення 27.02.2019).

приватного підприємства об'єктом права спільної сумісної власності подружжя¹¹⁰. Конституційний суд України дійшов висновку, що статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільного майна подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності. Прийняте рішення, на думку А. В. Зеліско, викривлює принцип самостійності та майнової відокремленості юридичної особи. Очевидним, як стверджує науковець, є те, що майно приватного підприємства та майно фізичної особи – засновника не є тотожним за змістом, оскільки підприємство та фізична особа – засновник є різними суб'єктами правовідносин¹¹¹.

Прийняття КСУ наведеного рішення, зазначає О. В. Дзера, може мати негативні наслідки й іншого характеру, адже визнання вкладу (частки) внесеного до статутного капіталу корпоративного чи унітарного приватного підприємства одним із подружжя, формально надає другому з них можливостей вимагати надання йому здійснення корпоративних чи інших управлінських прав. Урешті, воно не ґрунтується на достатніх доктринальних засадах і не усуває колізій між підприємницьким і сімейним законодавством, а відтак може створювати відповідні перепони у розвитку підприємництва. В будь-якому разі досліджувані відносини вимагають подальшого їх урегулювання, в процесі якого обов'язково потрібно враховувати, що подружжю майно може належати не лише на засадах права власності, а й за зобов'язальними правовідносинами. Тобто воно може бути в одних випадках об'єктом права спільної сумісної власності, в інших – об'єктом права вимоги, що не завжди враховується в цивілістичній доктрині, законотворчій і судовій практиці. Щоб уникнути таких негативних наслідків потрібно законодавчо закріпити в ст. 61 СК України норму, яка б передбачала визнання вкладів до статутного капіталу спільним майном подружжя і надавала тому з подружжя, який не є учасником, засновником, право

¹¹⁰ Рішення КСУ від 19.09.2012 р. № 17-рп/2012 у справі за конституційним зверненням ПП «ІКІО» щодо офіційного тлумачення ч. 1 ст. 61 СК України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12> (дата звернення 27.02.2019).

¹¹¹ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. унів-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 357.

вимагати від іншого подружжя відповідної грошової компенсації та частини одержаних останнім доходів від використання їх спільного майна. Така конструкція правового режиму зазначеного майна не створювала б перешкод у здійсненні корпоративних прав одним із подружжя та врахувала б належно майнові інтереси другого з подружжя¹¹².

Отож беззаперечним залишається те, що з метою вирішення багатьох проблем питання створення, діяльності приватних підприємств як однієї з найпоширенішої форми господарювання потребують своєї детальної законодавчої регламентації.

Фермерські господарства як суб'єкти права посідають важливе місце у цивільному і господарському обігу.

Правове регулювання фермерських господарств здійснюється ст. 114 ГК України. Однак ГК України містить лише загальні положення стосовно фермерських господарств, покладаючи завдання регулювання їх правового статусу на закони. Спеціальним нормативно-правовим актом, який присвячений правовому регулюванню створення та діяльності фермерських господарств, є Закон України «Про фермерське господарство»¹¹³.

Відповідно до ч. 1 ст. 114 ГК України, **фермерське господарство** є формою підприємництва громадян із метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Положенням ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» **фермерське господарство** визначається, як форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках,

¹¹² Дзера О. В. Деякі питання співвідношення сімейного та корпоративного законодавства в сфері майнових відносин подружжя. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наук.-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 26–27 вересня 2014 р.) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 47.

¹¹³ Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення 28.02.2019).

наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільсько-господарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Передумовою створення фермерського господарства є вільне волевиявлення його засновників. Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону.

До членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства ч. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство» відносять: дружину (чоловіка), батьків, дітей, бабу, діда, прабабу, прадіда, внуків, правнуків, мачуху, вітчима, падчерку, пасинка, рідних та двоюрідних братів та сестер, дядька, тітку, племінників як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також осіб, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти).

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець. Установчими документами фермерського господарства є *статут* (для юридичної особи) і *договір (декларація) про створення фермерського господарства* (для господарства без статусу юридичної особи).

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства.

Ч. 2 ст. 114 ГК України, а також ч. 1 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство» встановлюють заборону членства у фермерському господарстві осіб, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

Із цього приводу в юридичній літературі стверджують, що навіть за умови належності осіб до членів сім'ї, працювати за трудовим договором і одночасно набувати статусу членів у фермерському господарстві ці особи не можуть. Отже, законодавством не допускається подвійності статусу членів фермерського господарства¹¹⁴.

Члени фермерського господарства реалізують свою трудову функцію в його діяльності на підставі членських відносин¹¹⁵. Праця членів фермерського господарства, на думку Н. І. Титової, є своєрідним різновидом індивідуальної трудової діяльності, тобто члени цих господарств не перебувають у трудових відносинах із будь-якими підприємствами, установами¹¹⁶. Застосування подвійності статусу членів фермерського господарства, як зазначає А. В. Зеліско, вимагатиме застосування додаткових механізмів, пов'язаних із специфікою розподілу прибутку, а також нівелюватиме притаманну для фермерських господарств так звану «сімейність» функціонування¹¹⁷.

Законодавець не передбачає порядку набуття та припинення членства в фермерському господарстві, залишаючи це питання, згідно з ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», на вирішення засновників вказаного суб'єкта господарювання шляхом зазначення положень щодо вступу та виходу з господарства в його установчому документі.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство», при створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами

¹¹⁴ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. унів-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 326.

¹¹⁵ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беляневич, О. М. Вітник, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. С. 223.

¹¹⁶ Титова Н. І. Селянське (фермерське) господарство України: правове регулювання, поняття, ознаки, перспективи. *Право України*. 1995. № 9–10. С. 9.

¹¹⁷ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 328.

цього фермерського господарства після внесення змін до його установчого документа.

У ст. 5 Закону України «Про фермерське господарство» передбачено можливість створення сімейних фермерських господарств.

Статус сімейного фермерського господарства може мати фермерське господарство будь-якої організаційно-правової форми, але за таких умов: а) використання при здійсненні господарської діяльності праці виключно членів такого господарства – членів однієї сім'ї відповідно до ст. 3 СК України; б) головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї¹¹⁸.

Однак, у ст. 3 СК України¹¹⁹, яка присвячена визначенню поняття сім'ї, підставам її виникнення, немає чіткого переліку осіб, які вважаються членами сім'ї. Водночас на підставі комплексного аналізу зазначеної норми, а також відповідних положень Закону України «Про фермерське господарство», можна припустити, що членами сімейних фермерських господарств можуть бути фізичні особи, які досягли 14-річного віку, проживають спільно, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки.

Залучення сімейним фермерським господарством інших громадян за трудовим договором (контрактом) може здійснюватися виключно у разі виробничої потреби для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навиків.

Положеннями ст. 8¹ Закону України «Про фермерське господарство» регулюються особливості створення та діяльності сімейного фермерського господарства без набуття статусу юридичної особи, а саме:

1) фермерське господарство без набуття статусу юридичної особи організовується фізичною особою самотійно або спільно з членами її сім'ї;

¹¹⁸ Коваленко Т. Новели законодавства про фермерські товариства: позитивні та негативні аспекти. *Юридична Україна*. 2016. № 7–8. С. 31–32.

¹¹⁹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 27.02.2019).

2) підставою створення такого фермерського господарства є договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства;

3) головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи є член сім'ї, визначений договором (декларацією) про створення сімейного фермерського господарства, який реєструється як фізична особа-підприємець;

4) від імені сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи має право виступати голова цього господарства або уповноважений ним у встановленому цивільним законодавством порядку один із членів господарства.

Договір про створення сімейного фермерського господарства укладається фізичною особою спільно з членами її сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню за місцем розташування майна та земельних ділянок фермерського господарства. У разі одноосібного ведення такого господарства фізичною особою самотійно в письмовій формі складається декларація.

Умови договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства визначають:

а) найменування, місцезнаходження (адресу) господарства, мету та види його діяльності;

б) порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів господарства;

в) правовий режим спільного майна членів господарства;

г) порядок покриття витрат та розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами;

г) порядок вступу до господарства та виходу з нього;

д) трудові відносини членів господарства;

е) прізвище, ім'я та по батькові членів господарства, ступінь їх родинного зв'язку, паспортні дані та реєстраційні номери облікових карток платників податків (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті, реєстраційні номери облікових карток платників податків не зазначаються);

є) інші положення, що не суперечать чинному законодавству.

Договір про створення сімейного фермерського господарства, виходячи з аналізу змісту його умов, за своєю правовою природою є договором про спільну діяльність¹²⁰.

Громадяни, які створили фермерське господарство, мають право облаштувати житло в тій частині наданої для ведення фермерського господарства земельної ділянки, з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. Якщо житло членів фермерського господарства знаходиться за межами населених пунктів, то вони мають право на створення відокремленої фермерської садиби, якій надається поштова адреса.

Для облаштування відокремленої садиби фермерському господарству надається за рахунок бюджету допомога на будівництво під'їзних шляхів до фермерського господарства, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем.

Переселенцям, які створюють фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, надається одноразова грошова допомога за рахунок державного бюджету в розмірі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про фермерське господарство», землі фермерського господарства можуть складатися із:

- а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

¹²⁰ Юркевич Ю. М. Фермерське господарство як об'єднання фізичних осіб із метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. С. 213.

Положення ст. 14 та ст. 15 Закону України «Про фермерське господарство» наділяє фермерське господарство і його членів комплексом прав та обов'язків стосовно земельних ділянок. Так, фермерське господарство та його члени, відповідно до закону, мають *право*:

- а) продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;
- б) самостійно господарювати на землі;
- в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію;
- г) на відшкодування збитків;
- г) споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди;
- д) реалізовувати вироблену сільськогосподарську продукцію на вітчизняних ринках і поставляти на експорт;
- е) інші права.

Порушені права власників земельних ділянок підлягають поновленню в порядку, встановленому законом.

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону, *зобов'язані*:

- а) забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням;
- б) дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля;
- в) сплачувати податки та збори;
- г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;
- г) не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;
- д) надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів;
- е) дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції;
- є) дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель і земельних сервітутів;
- ж) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Законом можуть бути встановлені інші обов'язки власників земельних ділянок.

Важливою умовою здійснення фермерськими господарствами ефективної діяльності є наявність у них майна. Згідно з ст. 19 Закону України «Про фермерське господарство», до складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством в результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу.

Фермерське господарство діє на умовах самоокупності та самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, зокрема іноземних. Тому фермерське господарство, зокрема, має право:

- вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

- здійснювати відчуження та набуття майна на підставі цивільно-правових угод;

- відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку поточні та вкладні (депозитні) рахунки, розпоряджатися власними коштами, одержувати у фінансово-кредитних установах довгострокові та короткострокові кредити на підставі укладеного договору.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства. Водночас варто зауважити, що звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення фермерського господарства, допускається у випадках, коли у фермерського господарства немає іншого майна, на яке може бути звернено стягнення.

Фермерське господарство як цілісний майновий комплекс за рішенням членів фермерського господарства відповідно до закону може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства, або юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Громадяни, які придбали майно фермерського господарства як цілісного майнового комплексу на підставі цивільно-правової угоди, подають у встановленому порядку статут фермерського господарства на державну реєстрацію.

Згідно з положенням ст. 35 Закону України «Про фермерське господарство», діяльність фермерського господарства припиняється у разі:

- 1) реорганізації фермерського господарства;
- 2) ліквідації фермерського господарства;
- 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- 4) якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Рішення про припинення діяльності фермерського господарства приймається:

а) власником у разі реорганізації або ліквідації фермерського господарства – відповідно до закону та статуту фермерського господарства;

б) у разі якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства у порядку, встановленому законом;

в) у разі банкрутства фермерського господарства – відповідно до закону.

Спори про припинення діяльності фермерського господарства вирішуються судом.

У випадку ліквідації фермерського господарства (як і, зрештою, у випадку припинення членства у фермерському господарстві) член такого господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства, розмір та порядок отримання якої визначаються статутом.

За критерієм участі іноземного інвестора та його частки у статутному капіталі законодавець виокремлює дві категорії підприємств: підприємства з іноземними інвестиціями та іноземні підприємства.

Відповідно до ч. 1 ст. 116 ГК України, **підприємством з іноземними інвестиціями є підприємство, в статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція.**

Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

З огляду на це в юридичній літературі наголошується, що виникнення право- та дієздатності підприємства з іноземними інвестиціями має місце складний юридичний факт, і лише однієї державної реєстрації такого підприємства недостатньо¹²¹.

На території України підприємства з іноземними інвестиціями можуть створюватися і діяти в будь-якій організаційно-правовій формі.

До установчих документів підприємств з іноземними інвестиціями висуваються спеціальні вимоги: крім відомостей, передбачених законодавством України для відповідних організаційно-правових форм підприємств, вони також повинні містити відомості про державну належність засновників (учасників) такого підприємства.

Особливості режиму іноземного інвестування на території України визначає Закон України «Про режим іноземного інвестування»¹²².

Іноземною інвестицією є цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Згідно з ст. 2 Закон України «Про режим іноземного інвестування», іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді:

¹²¹ Липницька Є. О. Набуття правового статусу підприємств з іноземними інвестиціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 42. С.120.

¹²² Про режим іноземного інвестування: Закон України від 10.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 27.02.2019).

- іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України;
- валюти України – відповідно до законодавства України;
- будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав;
- акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті;
- грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов'язань, які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;
- будь-яких прав інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо;
- прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;
- інших цінностей відповідно до законодавства України.

Форми здійснення іноземних інвестицій закріплює ст. 3 Закону України «Про режим іноземного інвестування». Іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти, інвестування в які не заборонено законами України.

Підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств, створювати філії і представництва на території України і за її межами з дотриманням вимог законодавства України та законодавства відповідних держав.

Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Підприємство з іноземними інвестиціями самостійно визнає умови реалізації продукції (робіт, послуг), включаючи ціну на них, якщо інше не передбачено законодавством України.

Із метою залучення іноземних інвестицій держава закріплює гарантії захисту прав іноземних інвесторів (ст. 397 ГК України, ст.ст. 8–12 Закону України «Про режим іноземного інвестування»).

Продукція підприємств з іноземними інвестиціями не підлягає ліцензуванню і квотуванню за умови її сертифікації як продукції власного виробництва у порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України. Так, продукцією власного виробництва визнається продукція, яка була повністю вироблена або піддана достатній переробці чи обробці підприємством з використанням власного або орендованого майна. До повністю виробленої підприємством продукції належать, зокрема: а) корисні та супутні копалини, видобуті підприємством, якщо воно має право на розробку надр; б) рослинна продукція, вирощена та зібрана на земельних ділянках, що належать підприємству або орендованих цим підприємством; в) живі тварини, вирощені на підприємстві, та продукція, одержана від тварин, які є власністю підприємства; г) продукція мисливського промислу; д) продукція рибальського та морського промислів, добута або вироблена суднами підприємства, а також суднами, орендованими (зафрахтованими) ним; е) вторинна сировина та відходи, які є результатом виробничих операцій, здійснених підприємством¹²³.

Оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями здійснюється відповідно до податкового законодавства України.

Різновидом підприємства з іноземними інвестиціями є іноземне підприємство, тобто *унітарне або корпоративне*

¹²³ Порядок визначення продукції власного виробництва підприємств з іноземними інвестиціями: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.1996 № 1061. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1061-96-%D0%BF> (дата звернення 27.02.2019).

підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб.

Із метою захисту інтересів національної економіки та національної безпеки законом можуть визначатися галузі, в яких створення іноземних підприємств забороняється.

Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Умови і порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК України, Законом України «Про режим іноземного інвестування», іншими нормативно-правовими актами.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте допустимі джерела формування майна окремих видів юридичних осіб.
2. Дайте порівняльну характеристику «злиття підприємств» та «об'єднання підприємств» як юридичних категорій.
3. Розробіть проєкт установчих документів приватного підприємства.
4. Підготуйте пакет необхідних документів для створення підприємства з іноземними інвестиціями.
5. Зобразіть схематично етапи створення фермерського господарства як юридичної особи.
6. Охарактеризуйте головні відмінності сільськогосподарського кооперативу та фермерського господарства.
7. Окресліть основні відмінності іноземного підприємства від підприємства з іноземними інвестиціями.
8. Дайте визначення приватного підприємства.
9. Дайте визначення фермерського господарства.

10. Охарактеризуйте особливості припинення фермерських господарств як юридичних осіб.

11. Гр. М. звернулася до Господарського суду з позовом про визнання недійсним договору дарування частки у статутному капіталі приватного підприємства на користь гр. О., який на момент укладення цього правочину був учасником цього ж підприємства. В обґрунтування своїх позовних вимог покликала на те, що статутом підприємства передбачено можливість відчуження його частки у статутному капіталі виключно зі згоди інших учасників, якої вона не давала, а також на п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України про права учасників господарських товариств, який потрібно застосовувати до приватних підприємств за аналогією закону. Вирішіть спір.

Глава 3

ДЕРЖАВНІ ТА КОМУНАЛЬНІ УНІТАРНІ ПІДПРИЄМСТВА

§ 3.1. Поняття державного унітарного підприємства

Господарське законодавство України визначає поняття державного унітарного підприємства як підприємства, утвореного компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності зазвичай без поділу її на частки і входить до сфери його управління. До цього потрібно вказати, що згідно з ст. 326 ЦК України, у державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна.

Згідно з Державним Класифікатором «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004», затвердженим Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97 «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів», державне підприємство – підприємство, що діє на основі державної власності. Водночас унітарне підприємство визначається як таке, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє

доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Необхідно також зауважити, що унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства.

Державні підприємства (цехи, виробництва, дільниці, інші підрозділи, якщо в разі їх виділення у самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва з основної спеціалізації підприємства, із структури якого вони виділяються) як єдині майнові комплекси, до складу яких входять усі види майна, призначені для їх діяльності, що визначені ЦК України, можуть підлягати приватизації. Однак доцільно підкреслити, що, відповідно до ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», приватизації не підлягають казенні підприємства та об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України¹²⁴.

Подібно, чинною ст. 4 Закону України від 07.02.1991 № 698-ХІІ «Про підприємництво»¹²⁵, визначено засади обмеження у здійсненні підприємницької діяльності та виокремлено види діяльності, що можуть здійснюватися лише підприємствами державної форми власності.

ЦК України, закріплюючи у ст. 395 перелік речових прав на чуже майно, передбачає можливість встановлення законом інших речових прав. Так, ГК України уповноважив власника під час створення підприємств передавати їм як суб'єктам господарювання

¹²⁴ Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 № 2269. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19/conv> (дата звернення 16.02.2019).

¹²⁵ Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (дата звернення 16.02.2019).

майно на праві господарського відання чи праві оперативного управління.

Також потрібно зазначити, що відповідно до Закону України від 29.11.2001 № 2864-III «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», встановлено мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних капіталах яких частка держави становить не менше 25 відсотків, до вдосконалення визначеного законами України механізму примусової реалізації майна¹²⁶.

На підставі аналізу норм чинного законодавства можна визначити такі ознаки державного унітарного підприємства:

- утворюється компетентним органом державної влади;
- утворюється в розпорядчому порядку;
- представником власника і виконує його функції орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство;
- майно державного унітарного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання чи праві оперативного управління;
- найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство»;
- керівник підприємства призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу;
- підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника й органу влади, до сфери управління якого воно входить.

Отже, органами управління державного унітарного підприємства є керівник підприємства, який призначається (обирається) суб'єктом управління об'єктами державної власності, що виконує функції з управління підприємством, або наглядовою радою такого підприємства (у разі її утворення) й є підзвітним органу, який його призначив (обрав); наглядова рада підприємства (у разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює та регулює діяльність керівника підприємства.

¹²⁶ Про введення мораторію на примусову реалізацію майна: Закон України від 29.11.2001 № 2864-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-14/conv> (дата звернення 16.02.2019).

Наглядова рада державного унітарного підприємства утворюється за рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, що виконує функції з управління підприємством. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та її комітетів визначається Кабінетом Міністрів України та переглядається не рідше ніж раз на п'ять років. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства оборонно-промислового комплексу визначається відповідно до Закону України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі», а особливості управління державним унітарним підприємством визначаються Законом України «Про управління об'єктами державної власності».

Законом можуть бути визначені особливості статусу керівника державного унітарного підприємства, зокрема встановлено підвищену відповідальність керівника за результати роботи підприємства. Річна фінансова звітність державного унітарного підприємства може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором. Критерії віднесення державних унітарних підприємств до таких, фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, визначаються Кабінетом Міністрів України залежно від балансової вартості активів державних унітарних підприємств.

Державне унітарне підприємство оприлюднює інформацію про свою діяльність, окрім випадків, установлених законом, шляхом розміщення її на власній вебсторінці (вебсайті) або на офіційному вебсайті суб'єкта управління об'єктами державної власності, що виконує функції з управління підприємством, у строки та в порядку, визначені Кабінетом Міністрів України. Доступ до таких вебсторінок та вебсайтів є цілодобовим і безоплатним.

Водночас обов'язковому оприлюдненню підлягає така інформація: цілі діяльності державного унітарного підприємства і стан їх досягнення; квартальна, річна фінансова звітність державного унітарного підприємства за останні три роки, включаючи (за наявності) видатки на виконання некомерційних цілей державної політики та джерела їх фінансування; аудиторські висновки щодо

річної фінансової звітності державного унітарного підприємства за останні три роки, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради державного унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами державної власності, що виконує функції з управління підприємством; статут державного унітарного підприємства у чинній редакції, а також у редакціях, що діяли раніше; біографічна довідка (включаючи професійну характеристику) керівника державного унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних); біографічні довідки (включаючи професійні характеристики) членів наглядової ради (у разі її утворення) державного унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних), принципи їх добору, їхнє членство у наглядових радах інших суб'єктів господарювання, а також зазначається, хто із членів наглядової ради державного унітарного підприємства є незалежним; річні звіти наглядової ради та керівника державного унітарного підприємства; структура, принципи формування і розмір винагороди керівника та членів наглядової ради державного унітарного підприємства, включаючи компенсаційні пакети і додаткові блага, які вони отримують (або на отримання яких мають право) під час виконання посадових обов'язків, а також у зв'язку із звільненням; рішення суб'єкта управління об'єктами державної власності щодо державного унітарного підприємства; опис істотних передбачуваних факторів ризику, що можуть вплинути на операції та результати діяльності державного унітарного підприємства, та заходи щодо управління такими ризиками; відомості про договори, учасником яких є державне унітарне підприємство, інформація про які підлягає оприлюдненню відповідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів»; інформація про операції та зобов'язання державного унітарного підприємства з державним та/або місцевим бюджетом, державними та/або місцевими установами, підприємствами та організаціями, включаючи договірні зобов'язання державного унітарного підприємства (фінансові та нефінансові), що виникають у результаті державно-приватного партнерства.

Державне унітарне підприємство оприлюднює річну фінансову звітність разом із аудиторським висновком щодо неї, якщо

аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради державного унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами державної власності, що виконує функції з управління підприємством до 30 квітня року, що настає за звітним періодом.

Відповідальність за оприлюднення та достовірність указаної інформації несе керівник державного унітарного підприємства відповідно до законів України й умов укладеного з ним контракту.

ГК України встановив також особливості виникнення і виконання господарських зобов'язань державних унітарних підприємств, які підпадають під критерії значних і таких, щодо яких є заінтересованість.

Отже, особою, заінтересованою у вчиненні господарського зобов'язання, є: посадова особа органів управління державного унітарного підприємства; посадова особа органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, якщо така особа є особою, відповідальною за прийняття рішення щодо надання згоди на вчинення таким державним унітарним підприємством господарського договору; член сім'ї такої посадової особи, – чоловік (дружина), особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки, батьки (усиновителі), опікун (піклувальник), брат, сестра, діти та їхні чоловіки (дружини); юридична особа, в якій будь-яка із згаданих осіб є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органу, який виконує функції контролю та/або нагляду.

Водночас такі особи (разом або окремо) мають відповідати принаймні одній із таких ознак: бути сторонами такого господарського зобов'язання або членами виконавчого органу юридичної особи, яка є стороною правочину; отримувати винагороду за вчинення такого господарського зобов'язання від державного унітарного підприємства (посадових осіб органів управління державного унітарного підприємства) або від особи, яка є стороною господарського зобов'язання; внаслідок такого господарського зобов'язання набувати майно, будь-які майнові права, вигоди або блага; брати участь у господарському зобов'язанні як представники або посередники (крім представництва державного унітарного підприємства посадовими особами).

Законодавче регулювання ГК України з метою визначення особливостей господарських зобов'язань державних унітарних підприємств, щодо яких є заінтересованість поширюється на такі, предметом яких є: відчуження або придбання за одним договором або декількома пов'язаними договорами товарів або іншого майна, балансова вартість якого перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання державним унітарним підприємством у власність товарів або майна безоплатно або за одну гривню); передача або отримання в оренду, інше платне користування товарів або майна, балансова вартість яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання; передача державним унітарним підприємством у безоплатне користування товарів або іншого майна, балансова вартість якого перевищує 20 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання; виконання або замовлення робіт або надання послуг, ринкова вартість яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання державним унітарним підприємством результатів робіт або послуг безоплатно або за одну гривню); надання або отримання позики, іншого фінансування на поворотній, безповоротній або частково поворотній основі на суму, що перевищує 50 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання державним унітарним підприємством позики або іншого фінансування безоплатно або за одну гривню); надання державним унітарним підприємством застави, поручительства або іншого забезпечення виконання зобов'язань, розмір яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання.

Статутом державного унітарного підприємства може бути встановлено нижче граничне значення вартості майна, робіт або послуг чи суми коштів, що є предметом господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість.

Відповідно, господарське зобов'язання із заінтересованістю підлягає погодженню наглядовою радою державного унітарного підприємства або, у випадках, передбачених законом, органом, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, в порядку, передбаченому законом. Зокрема, особа, яка є заінтересованою у вчиненні господарського зобов'язання, повинна протягом трьох робочих днів із моменту виникнення у неї заінтересованості, але до вчинення господарського зобов'язання, подати на розгляд наглядової ради, а у випадках, передбачених законом, – органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство: проєкт господарського зобов'язання із зазначенням вартості одиниці товару або послуг, якщо вона передбачена господарським зобов'язанням, і загальної суми господарського зобов'язання, передбаченого ГК України; інформацію з посиланням на конкретні норми ГК України із зазначенням ознаки заінтересованості особи у вчиненні господарського зобов'язання.

Своєю чергою, наглядова рада державного унітарного підприємства протягом 10 робочих днів із дня отримання відповідної інформації, приймає одне з таких рішень: про надання згоди на вчинення господарського зобов'язання; про відмову у вчиненні відповідного господарського зобов'язання; про передачу питання на розгляд органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство.

Окрім того, наглядова рада або орган, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, з метою проведення оцінки господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, на відповідність його умов звичайним ринковим умовам може залучити суб'єкта оціночної діяльності. Однак, якщо заінтересована у вчиненні господарського зобов'язання особа є членом наглядової ради державного унітарного підприємства, вона не має права голосу під час прийняття рішення про надання згоди на вчинення такого господарського зобов'язання.

Рішення про надання згоди на вчинення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, приймається

більшістю голосів членів наглядової ради, які не є заінтересованими у вчиненні такого господарського зобов'язання.

Також потрібно вказати, що рішення про надання згоди на вчинення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, виноситься на розгляд органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, якщо: на підприємстві не утворена наглядова рада; наглядова рада ухвалила рішення про передачу питання на розгляд органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, із зазначенням мотивів такого рішення; більшість членів наглядової ради є заінтересованими у вчиненні господарського зобов'язання; балансова вартість майна або послуг чи сума коштів, що підлягають наданню, відчуженню, отриманню або передачі, перевищує 10 відсотків вартості активів, за даними останньої річної фінансової звітності підприємства; предметом договору є нерухоме або інше майно, якщо режим його оренди або відчуження регулюється спеціальним законодавством.

Якщо наглядова рада або орган, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, не прийняли жодного рішення протягом 10 робочих днів із дня отримання відповідної інформації, господарське зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, вважається схваленим.

У разі, якщо з метою проведення оцінки господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, на відповідність його умов звичайним ринковим умовам залучається суб'єкт оціночної діяльності, строк прийняття рішення наглядовою радою або органом, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, збільшується на період, необхідний для здійснення оцінки, але не більш як на 30 календарних днів, які обчислюються з дня отримання відповідної інформації.

Господарське зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, вчинене з порушенням встановленого порядку створює, змінює, припиняє права й обов'язки його сторін лише у разі подальшого схвалення такого господарського зобов'язання наглядовою радою державного унітарного підприємства або органом, до сфери управління якого відноситься державне унітарне підприємство. У разі неотримання подальшого схвалення господарського

зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, таке зобов'язання може бути визнано судом недійсним за позовом державного унітарного підприємства або органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство.

Відповідальність за шкоду, заподіяну державному унітарному підприємству господарським зобов'язанням, щодо вчинення якого є заінтересованість, вчиненим із порушенням установлених вимог, несе особа, заінтересована у вчиненні державним унітарним підприємством такого господарського зобов'язання.

Що стосується значного господарського зобов'язання державного унітарного підприємства, то ним визнається господарське зобов'язання, що вчиняється державним унітарним підприємством, якщо ринкова вартість майна, робіт, послуг, що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів державного унітарного підприємства, за даними останньої річної фінансової звітності. Статутом державного унітарного підприємства можуть бути визначені додаткові критерії для віднесення господарського зобов'язання до значного господарського зобов'язання.

Значне господарське зобов'язання підлягає погодженню наглядовою радою державного унітарного підприємства або, у випадках, передбачених законом, органом, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, в порядку, передбаченому цією статтею.

Рішення про надання згоди на вчинення значного господарського зобов'язання, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є його предметом, становить більше 25 відсотків вартості активів державного унітарного підприємства, за даними останньої річної фінансової звітності, приймається органом, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство.

Водночас заборонено ділити предмет господарського зобов'язання з метою ухилення від передбаченого ГК України порядку прийняття рішень про вчинення значного господарського зобов'язання. Значне господарське зобов'язання, вчинене з порушенням установленого порядку, може бути визнане судом недійсним за позовом державного унітарного підприємства або органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство.

§ 3.2. Правовий статус державних комерційних підприємств

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності всім належним йому на праві господарського відання майном згідно з ГК України та іншими законами, прийнятими відповідно до ГК України. Також, згідно з Державним Класифікатором «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004», затвердженим наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97 «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів», державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва й несе відповідальність за наслідки своєї діяльності всім належним йому на праві господарського відання майном.

Отже, майно за таким підприємством закріплюється на праві господарського відання. Відповідно до Листа Міністерства юстиції України від 11.01.2007 № 19-32/2 «Роз'яснення порядку реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна залежно від форм власності»¹²⁷ право господарського відання та право оперативного управління становлять основу правового режиму майна так званих «державних юридичних осіб».

Відповідно до ст. 136 ГК України, право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомоч-

¹²⁷ Роз'яснення порядку реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна залежно від форм власності: Лист Міністерства юстиції України від 11.01.2007 № 19-32/2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v32_2323-07 (дата звернення 16.02.2019).

ності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК України та іншими законами. Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись у оперативно-господарську діяльність підприємства. Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

Водночас власником майна, закріпленого за державним комерційним підприємством, є держава в особі органу влади, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, та під час реєстрації прав власності робиться відмітка про правовий режим майна, а саме, належність майна підприємству на праві господарського відання.

Статутний капітал державного комерційного підприємства утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно належить, а його розмір встановлюється зазначеним уповноваженим органом. Наприклад, у постанові КМУ від 09.06.2010 № 471 «Про утворення державного підприємства «Державна інвестиційна компанія» встановлено, що статутний фонд підприємства формується шляхом передачі до нього частини ліквідного майна Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, а майно та майнові права закріплюються за підприємством на праві господарського відання¹²⁸. До цього потрібно додати, що згідно з пп. «г» п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України від 21.09.2006 № 185 «Про управління об'єктами державної власності» Фонд державного майна України відповідно до законодавства щодо нерухомого та іншого окремого індивідуально визначеного державного майна

¹²⁸ Про утворення державного підприємства «Державна інвестиційна компанія»: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2010 № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2010-%D0%BF> (дата звернення 16.02.2019).

приймає рішення про передачу до статутного капіталу господарських організацій об'єктів державної власності¹²⁹.

ГК України передбачає, що збитки, завдані державному комерційному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню вказаними органами добровільно або за рішенням суду. До цього потрібно також додати, що, згідно з ст. 1175 ЦК України, шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

Згідно з ч. 5 ст. 74 ГК України, держава й орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених ГК України та іншими законами.

Досліджуючи відповідні проблеми, Верховний Суд указав, що основним є питання обґрунтованості застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як норми прямої дії, яка покладає на засновника відповідальність за боргами заснованого ним підприємства. Водночас виключність проблеми полягає у тому, що всі кредитори такого боржника мають легитимні очікування щодо погашення боржником наявних боргів у силу ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹³⁰. При цьому в низці випадків ЄСПЛ визнавав державу відповідальною за борги підприємств незалежно від їх формальної класифікації у внутрішньодержавному праві (рішення від 30 листопада 2004 у справі

¹²⁹ Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16/conv> (дата звернення 16.02.2019).

¹³⁰ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 3 квітня 2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73353143>

«Михайленки та інші проти України», хоча Уряд України наполягав, що згідно з національним законодавством держава не відповідає за боргованості своїх підприємств).¹³¹

Державне комерційне підприємство зобов'язане приймати і виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх під час формування виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного й соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік.

Державне підприємство, його дочірні підприємства, а також підприємства, господарські товариства, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків належить державному підприємству, об'єднання таких підприємств, у разі здійснення ними закупівель за умови, що вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує межі, визначені Законом України «Про публічні закупівлі», оприлюднюють на вебпорталі Уповноваженого органу, визначеного Законом України «Про публічні закупівлі», звіт про укладення договору про закупівлю товарів, робіт і послуг за кошти підприємств та інформацію про зміну його істотних умов не пізніше ніж через сім днів із дня укладення договору про закупівлю або внесення змін до нього. У звіті обов'язково зазначаються: найменування, кількість товару та місце його поставки, вид робіт і місце їх виконання або вид послуг і місце їх надання, інформація про технічні та якісні характеристики товарів, робіт і послуг, найменування і місцезнаходження постачальника, виконавця робіт і надавача послуг, з яким укладено договір, ціна за одиницю товару, робіт і послуг та сума, визначена в договорі, дата укладення договору, строк поставки товарів, виконання робіт і надання послуг тощо.

Водночас основним плановим документом державного комерційного підприємства є фінансовий план, відповідно до якого підприємство отримує доходи і здійснює видатки, визначає обсяг та спрямування коштів для виконання своїх функцій протягом року

¹³¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михайленки та інші проти України» від 06.06.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_231/conv

відповідно до установчих документів. Фінансовий план підлягає затвердженню до 1 вересня року, що передує плановому, якщо інше не передбачено законом: підприємств, що є суб'єктами природних монополій, та підприємств, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 мільйонів гривень, – Кабінетом Міністрів України; інших підприємств – органами, до сфери управління яких вони належать.

Підприємства електроенергетики, ліцензована діяльність яких регулюється шляхом затвердження національною комісією, що здійснює державне регулювання в сфері енергетики, складають фінансові плани з урахуванням затвердженої цією комісією структури тарифів на електричну та теплову енергію. Фінансові плани таких підприємств підлягають затвердженню до 31 грудня року, що передує плановому.

За несвоєчасне подання на розгляд, погодження або затвердження річного фінансового плану та звіту про його виконання посадові особи державного комерційного підприємства несуть адміністративну відповідальність, установлену законом.

Своєю чергою, органи, до сфери управління яких входять державні комерційні підприємства, надають центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері економічного розвитку, до 1 вересня року, що передує планованому, зведені показники фінансових планів та фінансові плани у розрізі окремих державних комерційних підприємств, які входять до сфери їх управління.

Реалізуючи право господарського відання, державне комерційне підприємство володіє, користується та розпоряджається зазначеним майном на свій розсуд, вчиняючи щодо нього будь-які дії, які не суперечать чинному законодавству та статуту підприємства. Однак державне комерційне підприємство не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майнові об'єкти, що належать до основних фондів, державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно належить, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів,

державне комерційне підприємство має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені ГК України та іншими законами. Відчуження нерухомого майна, а також повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту здійснюється за умови додаткового погодження в установленому порядку з Фондом державного майна України.

Кошти, одержані від продажу майнових об'єктів, що належать до основних фондів державного комерційного підприємства, використовуються відповідно до затвердженого фінансового плану, якщо інше не передбачено законом. Кошти, одержані від продажу нерухомого майна, за вирахуванням балансової (залишкової) вартості такого майна, якщо інше не встановлено законом, зараховуються до загального фонду Державного бюджету України.

Також списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить це підприємство.

Згідно з діючими правилами амортизація основних засобів може наховуватися із застосуванням таких методів:

1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів;

2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість;

3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта і подвоюється.

Метод прискороного зменшення залишкової вартості застосовується лише під час нарахування амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини й обладнання) та 5 (транспортні засоби);

4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання;

5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

Державні комерційні підприємства утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних із їх діяльністю: амортизаційний фонд; фонд розвитку виробництва; фонд споживання (оплати праці); резервний фонд; інші фонди, передбачені статутом підприємства.

Окрім того, відповідно до Декрету КМУ від 10.05.1993 № 48-93 «Про порядок використання прибутку державних підприємств, установ і організацій»¹³², державні підприємства, установи й організації після сплати обов'язкових платежів провадять відрахування від прибутку, що залишається в їхньому розпорядженні, на технічне переобладнання виробництва, освоєння нових технологій, здійснення природоохоронних заходів і нового будівництва та на поповнення власних оборотних коштів за нормативами, встановленими органами, які виконують функції з управління майном, що перебуває у державній власності.

Органи, до сфери управління яких належать державні комерційні підприємства, до 15 липня року, що передує плановому,

¹³² Про порядок використання прибутку державних підприємств, установ і організацій: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 48-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-93> (дата звернення 16.02.2019).

надають Кабінету Міністрів України інформацію про обсяги перерахування прибутку державних комерційних підприємств для їх урахування під час формування державного бюджету. В разі зміни керівника державного комерційного підприємства обов'язковим є проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства в порядку, передбаченому законом.

§ 3.3. Правові засади створення та діяльності казенних підприємств

Казенне підприємство – це підприємство, створене за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться за рішенням органу, до компетенції якого належить створення цього підприємства.

У ГК України визначено галузі народного господарства, в яких створюються казенні підприємства. Так, казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких:

- законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;
- основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;
- за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами та характером потреб, що ним задовольняються, зазвичай не може бути рентабельним;
- приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом;
- здійснюється медичне обслуговування населення.

Варто підкреслити, що до казенних підприємств не застосовуються положення Закону України від 14.05.1992 № 2343-ХІІ

«Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»¹³³.

Відповідно до Типового статуту казенного підприємства, затвердженого постановою КМУ від 16.06.1998 № 914,¹³⁴ казенне підприємство має самостійний баланс, розрахунковий, валютний та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням. Підприємство може мати товарний знак, який реєструється відповідно до законодавства України. Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями коштами й іншим майном, що є в його розпорядженні, крім основних фондів. У разі недостатності таких коштів і майна у підприємства відповідальність за його зобов'язаннями несе власник. Водночас казенне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями держави та міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, уповноваженого управляти майном казенного підприємства.

Казенні підприємства наділені правом оперативного управління та отримують певну визначену сукупність прав та обов'язків щодо закріпленого за ними майна.

Відповідно до ст. 137 ГК України, правом оперативного управління визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що вико-

¹³³ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (в редакції Закону від 22.12.2011 № 4212-VI. ВВР. 2012. № 32–33. Ст. 413 (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* від 04.08.1992. № 31.

¹³⁴ Про Типовий статут казенного підприємства: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1998 № 914. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-98-%D0%BF> (дата звернення 16.02.2019).

ристовується ним не за призначенням. Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, установлених для захисту права власності.

Водночас власником майна залишається держава, в зв'язку з чим ГК України передбачає певні обмеження щодо розпорядження його майном.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, зокрема, затверджує статут підприємства і призначає його керівника. Також вказаним Типовим статутом передбачено, що керівник казенного підприємства:

- несе відповідальність за формування і виконання фінансового плану і плану розвитку підприємства, результати господарської діяльності підприємства, виконання показників ефективності діяльності підприємства, використання державного майна і прибутку згідно з контрактом;

- самостійно визначає структуру управління і встановлює штати з урахуванням умов і фонду оплати праці підприємства, за погодженням з органом управління призначає та звільняє своїх заступників і головного бухгалтера;

- діє без довіреності від імені підприємства, представляє його на всіх підприємствах, в установах та організаціях;

- користується правом розпорядження майном та коштами підприємства відповідно до законодавства;

- укладає договори, видає довіреності, відкриває в установах банків розрахункові та інші рахунки;

- у межах своєї компетенції видає накази та інші акти, дає вказівки, обов'язкові для всіх підрозділів та працівників підприємства;

- вирішує інші питання, віднесені законодавством, органом управління, статутом підприємства та контрактом до компетенції керівника.

Особливістю порядку створення та діяльності казенних підприємств є законодавча вимога зазначення в їх найменуванні слів «казенне підприємство».

Казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить, самостійно організовуючи виробництво продукції

(робіт, послуг) і реалізуючи її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Казенне комерційне підприємство, його дочірні підприємства, а також підприємства, господарські товариства, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків належить казенному комерційному підприємству, в разі здійснення ними закупівель та за умови, що вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує межі, визначені Законом України «Про публічні закупівлі»¹³⁵, оприлюднюють на вебпорталі Уповноваженого органу, визначеного Законом України «Про публічні закупівлі», звіт про укладення договору про закупівлю товарів, робіт і послуг за кошти підприємств та інформацію про зміну його істотних умов не пізніше ніж через сім днів із дня укладення договору про закупівлю або внесення змін до нього.

Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить. Відчуження нерухомого майна, а також повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту здійснюється за умови додаткового погодження в установленому порядку з Фондом державного майна України.

Джерелами формування майна казенного підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення; кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства; цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків; частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом; інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство. Казенне підприємство відповідає за своїми

¹³⁵ Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення 16.02.2019).

зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Відповідно до Типового статуту казенного підприємства, затвердженого постановою КМУ від 16.06.1998 № 914, майно казенного підприємства становлять основні фонди й оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається у самостійному балансі підприємства.

Особливістю господарської діяльності казенних підприємств є також те, що згідно з Законом України від 10.04.1992 № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна»¹³⁶ цілісні майнові комплекси казенних підприємств не можуть бути об'єктами оренди.

Основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємства є прибуток або інший показник ефективності його діяльності, визначений органом управління. Порядок використання чистого прибутку казенного підприємства визначається органом управління шляхом встановлення обов'язкових нормативів розподілу такого прибутку. Джерелом формування фінансових ресурсів казенного підприємства є чистий прибуток, кошти, виділені в установленому порядку з державного бюджету і державних позабюджетних фондів, амортизаційні відрахування, кредити та інші надходження. Казенне підприємство здійснює оплату праці, виходячи з особливостей управління казенним підприємством, відповідно до умов та в межах фонду оплати праці, затверджених органом управління з урахуванням умов, передбачених галузевою угодою. Казенне підприємство здійснює бухгалтерський, оперативний облік та веде бухгалтерську і статистичну звітність згідно з законодавством України, а також обов'язкову звітність за формою, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

¹³⁶ Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10.04.1992 № 2269-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-12> (дата звернення 16.02.2019).

§ 3.4. Особливості порядку створення, діяльності та припинення комунальних унітарних підприємств

Здійснення господарської діяльності органами місцевого самоврядування через створення комунальних підприємств впливає з конституційного права місцевого самоврядування та є однією із його гарантій. Комунальні унітарні підприємства відрізняються від інших суб'єктів господарювання характером і сферою діяльності, правовим режимом майна, своєю структурою управління та механізмом відносин із засновником – власником майна.

Різні правові аспекти комунальних підприємств досліджували такі науковці, як Н. О. Багай¹³⁷, Р. Ф. Гринюк¹³⁸, Л. Федченко¹³⁹. Економічні аспекти функціонування комунальних підприємств досліджено такими вченими, як А. В. Аллахвердян¹⁴⁰, С. М. Галенко¹⁴¹, О. В. Пустяк¹⁴², Р. Ю. Тормосов¹⁴³, І. В. Труш¹⁴⁴ та ін.

¹³⁷ Багай Н. О. Комунальне сільськогосподарське підприємство: поняття та ознаки. URL: http://www.rusnauka.com/38_NIEK_2014/Pravo/7_182076.doc.htm

¹³⁸ Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. 20 с.

¹³⁹ Федченко Л. Комунальне підприємство: створення та управління. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/october...>

¹⁴⁰ Аллахвердян А. В. Управління витратами комунальних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Держ. вищ. навч. закл. «Приазов. держ. техн. ун-т». Маріуполь, 2013. 20 с.

¹⁴¹ Галенко С. М. Аналіз господарської діяльності комунальних підприємств: методика та організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К., 2012. 20 с.

¹⁴² Пустяк О. В. Облік і аналіз власного капіталу комунальних унітарних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К., 2012. 303, [3] арк.

¹⁴³ Тормосов Р. Ю. Стратегічне планування інвестиційної діяльності комунальних підприємств із залученням громадськості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2005. 19 с.

¹⁴⁴ Труш І. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності комунальних підприємств: монографія. Нац. акад. наук України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк: Інтерсервіс, 2012. 399 с.

Як зазначає Р. Ф. Гринюк, у результаті реформування відносин власності протягом 1990-х рр. в Україні сформувався комунальний сектор економіки, який охоплює об'єкти 14 галузей господарства, а саме: житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури та спорту, громадського харчування, торгівлі та інших галузей, зокрема промисловість, будівництво, транспорт¹⁴⁵.

Відповідно до чч. 1–3 ст. 78 ГК України, комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування у розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності та входить до сфери його управління. Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади та виконує його функції.

Отже, зважаючи на вказані законодавчі положення, комунальне підприємство є самостійним господарюючим статутним суб'єктом із правами юридичної особи певної правової форми, який створений уповноваженим органом місцевого самоврядування та зареєстрований у встановленому законом порядку на основі комунальної форми власності для здійснення виробничої, науково-дослідної та комерційної діяльності, основною метою якого є забезпечення соціально-економічних потреб територіальної громади¹⁴⁶.

Для прикладу, наведемо визначення одного із видів комунального підприємства – сільськогосподарського. Це особливий суб'єкт господарювання, утворений органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності, що входить до сфери його управління, та систематично здійснює виробничу сільськогосподарську діяльність на землях сільськогосподарського призначення з метою задоволення потреб територіальної громади та досягнення економічних чи соціальних результатів¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. С. 6.

¹⁴⁶ Там само. С. 7.

¹⁴⁷ Багай Н. О. Комунальне сільськогосподарське підприємство: поняття та ознаки. URL: http://www.rusnauka.com/38_NIEK_2014/Pravo/7_182076.doc.htm.

Згідно з ч. 1 ст. 60 «Право комунальної власності» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР, територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить *право комунальної власності* на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини¹⁴⁸.

Управління є комплексом дій, спрямованих на об'єкт права власності чи іншого титульного володіння¹⁴⁹. Управління публічною власністю виявляється у приватноправових правомочностях уповноважених органів із метою здійснення права власності¹⁵⁰.

Майно комунального унітарного підприємства перебуває у *комунальній власності* та закріплюється за таким підприємством на *праві господарського відання* (комунальні комерційні підприємства – мають на меті отримання прибутку) або на *праві оперативного управління* (комунальні некомерційні підприємства – метою яких є задоволення потреб відповідної територіальної громади).

На думку М. Г. Ісакова, ці конструкції були штучно створені за часів адміністративної економіки як похідні від права державної власності для обґрунтування права державних соціалістичних

¹⁴⁸ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97...>

¹⁴⁹ Первомайський О. О. Участь територіальних публічно-правових утворень в цивільних відносинах: проблеми теорії та практики: монографія. К.: Право України, 2013. С. 190.

¹⁵⁰ Гелич А. О. Особливості управління державною та комунальною власністю шляхом створення підприємств. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/17...>

підприємств на закріплене за ними майно¹⁵¹. З погляду В. А. Болдырева, для юридичних осіб із правом оперативного управління чи правом господарського відання на закріплене за ними майно є можливість лише одного публічного власника цього майна, водночас оперативне управління і господарське відання – конструкції, які не мають вдалого поєднання з власністю на відповідне майно декількох осіб, так само як і можливість набуття приватної власності на нього¹⁵².

Законодавству європейських держав невідомі такі види прав, як права господарського відання й оперативного управління, що ускладнює регулювання відносин з іноземним елементом за участю комунальних підприємств¹⁵³.

За ч. 4 ст. 78 ГК України, *статутний капітал* комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою. Статутний капітал комунального унітарного підприємства підлягає сплаті до закінчення першого року з дня державної реєстрації такого підприємства.

Відповідно до ч. 5 ст. 78 ГК України, *найменування* комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» і вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить це підприємство.

Комунальне унітарне підприємство не несе *відповідальності* за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить (ч. 6 ст. 78 ГК України). Як самостійний суб'єкт господарювання комунальне унітарне підприємство несе відповідальність лише за своїми зобов'язаннями¹⁵⁴.

¹⁵¹ Ісаков М. Г. Щодо правового режиму майна унітарних підприємств. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 2. С. 130–134. URL: http://www.globus.ua/ua/publ/publ_one/13.html?SID=0155bffb3645af88762f73.

¹⁵² Болдырев В. А. Конструкция юридического лица несобственника: опыт цивилистического исследования. М.: Статут, 2012. С. 352.

¹⁵³ Васильченко В. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». К.: Істина, 2007. С. 97.

¹⁵⁴ Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Д. М. Притики, І. В. Булгакової. К.: «Юрисконсульт», «Юстініан», 2010. С. 220.

Органами управління комунального унітарного підприємства є:

1) керівник підприємства, який призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав);

2) наглядова рада підприємства (у разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Наглядова рада комунального унітарного підприємства утворюється за рішенням органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство. Критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради комунального унітарного підприємства є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення членів наглядової ради затверджуються рішенням відповідної місцевої ради (ч. 7 ст. 78 ГК України).

Річна фінансова звітність комунального унітарного підприємства може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором у порядку, передбаченому рішенням відповідної місцевої ради. Критерії відбору незалежного аудитора та критерії віднесення комунальних унітарних підприємств до таких, фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, встановлюються рішенням відповідної місцевої ради.

Комунальне унітарне підприємство оприлюднює інформацію про свою діяльність, окрім випадків, установлених законом, шляхом розміщення її на власній вебсторінці (вебсайті) або на офіційному вебсайті суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством, у строки та в порядку, визначені рішенням відповідної місцевої ради. Доступ до таких вебсторінок та вебсайтів є цілодобовим і безоплатним.

Обов'язковому оприлюдненню підлягає така інформація:

1) цілі діяльності комунального унітарного підприємства;

2) квартальна, річна фінансова звітність комунального унітарного підприємства за останні три роки, включаючи (за наявності) видатки на виконання некомерційних цілей державної політики та джерела їх фінансування;

3) аудиторські висновки щодо річної фінансової звітності комунального унітарного підприємства за останні три роки, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради комунального унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством;

4) статут комунального унітарного підприємства у чинній редакції, а також у редакціях, що діяли раніше;

5) біографічна довідка (включаючи професійну характеристику) керівника комунального унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних);

6) біографічні довідки (включаючи професійні характеристики) членів наглядової ради (у разі її утворення) комунального унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних), принципи їх добору, їхнє членство у наглядових радах інших суб'єктів господарювання, а також зазначається, хто із членів наглядової ради комунального унітарного підприємства є незалежним;

7) річні звіти керівника та наглядової ради (у разі її утворення) комунального унітарного підприємства;

8) структура, принципи формування і розмір винагороди керівника та членів наглядової ради комунального унітарного підприємства, включаючи компенсаційні пакети і додаткові блага, які вони отримують (або на отримання яких мають право) під час виконання посадових обов'язків, а також у зв'язку із звільненням;

9) рішення суб'єкта управління об'єктами комунальної власності щодо комунального унітарного підприємства;

10) опис істотних передбачуваних факторів ризику, що можуть вплинути на операції та результати діяльності комунального унітарного підприємства, та заходи щодо управління такими ризиками;

11) відомості про договори, учасником яких є комунальне унітарне підприємство, інформація про які підлягає оприлюдненню відповідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015 № 183-VIII¹⁵⁵;

¹⁵⁵ Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>

12) інформація про операції та зобов'язання комунального унітарного підприємства з державним та/або місцевим бюджетом, державними та/або місцевими установами, підприємствами та організаціями, включаючи договірні зобов'язання комунального унітарного підприємства (фінансові та нефінансові), що виникають у результаті державно-приватного партнерства.

Комунальне унітарне підприємство оприлюднює річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком щодо неї, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради комунального унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством до 30 квітня року, що настає за звітним періодом.

Відповідальність за оприлюднення та достовірність інформації, визначеної цією статтею, несе керівник комунального унітарного підприємства відповідно до законів України та умов укладеного з ним контракту.

Збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду (ч. 9 ст. 78 ГК України).

Особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених цим Кодексом щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом. Комунальне унітарне підприємство, його дочірні підприємства, а також підприємства, господарські товариства, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків належить комунальному підприємству, у разі здійснення ними закупівель та за умови, що вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує межі, визначені ч. 1 ст. 2 Закону України від 25.12.2015 № 922-VIII¹⁵⁶ «Про публічні закупівлі», оприлюднюють на вебпорталі Уповноваженого органу, визначеного Законом України «Про публічні закупівлі», звіт про укладення договору про закупівлю товарів, робіт і послуг за кошти

¹⁵⁶ Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>

підприємств та інформацію про зміну його істотних умов не пізніше ніж через сім днів з дня укладення договору про закупівлю або внесення змін до нього. У звіті обов'язково зазначаються: найменування, кількість товару та місце його поставки, вид робіт і місце їх виконання або вид послуг і місце їх надання, інформація про технічні та якісні характеристики товарів, робіт і послуг, найменування і місцезнаходження постачальника, виконавця робіт і надавача послуг, з яким укладено договір, ціна за одиницю товару, робіт і послуг та сума, визначена в договорі, дата укладення договору, строк поставки товарів, виконання робіт і надання послуг тощо (ч. 10 ст. 78 ГК України).

Ст. 13 Закону України від 17.06.2014 № 1508-VII¹⁵⁷ «Про співробітництво територіальних громад» передбачена можливість утворення на підставі договору *спільних комунальних підприємств*, установ та організацій і спільного їх утримання територіальними громадами з метою реалізації спільних інфраструктурних проєктів і виконання функцій, що становлять спільний інтерес (наприклад, Житомирське обласне комунальне агролісогосподарське підприємство «Житомироблагроліс» Житомирської обласної ради).

Виокремлюють такі *ознаки* комунального унітарного підприємства:

1) володіння майном на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство), а не на праві власності;

2) неподільність майна на частки (паї);

3) спеціальна правоздатність;

4) вільне володіння, користування і розпорядження рухомим майном, що знаходиться в повному господарському віданні;

5) вільне володіння і користування й обмежене – за згодою власника – розпорядження нерухомим майном, що знаходиться в повному господарському віданні;

6) відповідальність підприємства за своїми зобов'язаннями всім закріпленим за ним майном;

¹⁵⁷ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

7) здійснення управління унітарним комунальним підприємством одноосібним керівником, якого призначає на посаду з укладанням контракту власник підприємства або уповноважений ним орган;

8) відсутність субсидіарної відповідальності засновника – територіальної громади за боргами унітарного комунального підприємства у випадку недостатності майна останнього для погашення боргів;

9) обов'язок засновника – територіальної громади вживати заходів для попередження банкрутства унітарного комунального підприємства¹⁵⁸.

Н. О. Багай наводить такі ознаки комунального сільськогосподарського підприємства, які, однак, можемо застосувати до комунальних підприємств різних сфер діяльності:

1) *загальні ознаки*, які характеризують комунальне сільськогосподарське підприємство як суб'єкта господарювання:

- наявність статусу юридичної особи (а відтак і такі ознаки, як:
- організаційна єдність,
- наявність відокремленого майна,
- здатність нести майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями,
- здатність виступати від власного імені у господарських правовідносинах тощо),
- наявність господарської правоздатності та дієздатності;

2) *спеціальні ознаки*, зумовлені:

а) особливостями виду підприємства:

- утворення у розпорядчому порядку органом місцевого самоврядування;
- майнова основа господарювання – майно, що є комунальною власністю і закріплене за підприємством на праві господарського відання чи оперативного управління (сучасні комунальні підприємства діють лише як комунальні комерційні підприємства, тому майно закріплюється за ними на праві господарського відання);

¹⁵⁸ Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. С. 7–8.

- здійснення внутрішньогосподарського управління керівником підприємства, що призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство;

- здійснення господарської діяльності з метою задоволення потреб територіальної громади та досягнення економічних чи соціальних результатів;

б) особливостями сфери діяльності:

- основний вид діяльності – виробнича сільськогосподарська та пов'язана з нею інша діяльність (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції);

- використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва на праві постійного користування¹⁵⁹.

Розглянемо *порядок створення* комунальних унітарних підприємств. Так, згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», *виключно на пленарних засіданнях* сільської, селищної, міської ради вирішуються такі питання:

- встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету (п. 29 ч. 1 ст. 26);

- прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; вирішення питань про придбання в установленому законом порядку приватизованого майна, про включення до об'єктів комунальної власності майна, відчуженого у процесі приватизації, договір купівлі-продажу якого в установленому порядку розірвано або визнано недійсним, про надання у концесію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію та репрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади. Реорганізація або ліквідація навчальних закладів

¹⁵⁹ Багай Н. О. Комунальне сільськогосподарське підприємство: поняття та ознаки. URL: http://www.rusnauka.com/38_NIEK_2014/Pravo/7_182076...

комунальної форми власності здійснюється за рішенням місцевої ради (п. 30 ч. 1 ст. 26);

- прийняття рішень про визначення критеріїв, відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим у комунальних унітарних підприємствах та у господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать територіальній громаді; про затвердження порядку утворення наглядової ради, порядку призначення членів наглядової ради комунального унітарного підприємства; про визначення кола питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради комунального унітарного підприємства; про встановлення вимог до незалежних членів наглядової ради комунальних унітарних підприємств і господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать територіальній громаді (п. 30¹ ч. 1 ст. 26);

- визначення критеріїв відбору незалежного аудитора та критеріїв віднесення комунальних унітарних підприємств і господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать територіальній громаді, до таких, фінансова звітність яких (у тому числі консолідована) підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, та затвердження порядку такої перевірки і порядку залучення незалежного аудитора (п. 30² ч. 1 ст. 26);

- прийняття рішень про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення (п. 31 ч. 1 ст. 26);

- створення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проєктів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів (служб) (п. 32 ч. 1 ст. 26);

- вирішення відповідно до законодавства питань про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями (п. 33 ч. 1 ст. 26);

- прийняття рішень щодо надання згоди на організацію співробітництва територіальних громад, суб'єктом якого є тери-

торіальна громада села, селища, міста, у формах, визначених ст. 4 Закону України «Про співробітництво територіальних громад», щодо схвалення проєкту договору про співробітництво та інших рішень, пов'язаних із здійсненням відповідно до зазначеного Закону співробітництва територіальних громад (п. 33¹ ч. 1 ст. 26).

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать такі власні (самоврядні) повноваження:

1) управління в межах, визначених радою, майном, що належить до комунальної власності відповідних територіальних громад;

2) встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

3) заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

4) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проєктів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо визначення сфер господарської діяльності та переліку об'єктів, які можуть надаватися у концесію, подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна.

У п. 2 ч. 2 ст. 52 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» міститься положення про те, що виконавчий комітет ради координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників.

Сільський, селищний, міський голова також наділений певними повноваженнями у процесі управління комунальним підприємством. Зокрема, за п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», голова територіальної громади призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних

територіальних громад, окрім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка регулює відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, ці відносини будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом.

Л. Федченко виокремлює такі основні *етапи створення комунального підприємства*:

1) *визначення потреби територіальної громади у створенні комунального підприємства*;

2) *визначення доцільності та економічної обґрунтованості створення комунального підприємства, вибір місця його розташування*. (На цьому етапі відповідними фахівцями має бути визначено й обґрунтовано доцільність створення комунального підприємства, спрогнозовано очікуваний прибуток від його діяльності та надходження відповідної частини його прибутку до місцевого бюджету. Щодо вибору місця розташування насамперед необхідно визначитися із земельною ділянкою, на якій планується розташування комунального підприємства);

3) *розробка проекту статуту комунального підприємства* (ч. 1 ст. 56, ст. 57, Глава 7, ст.ст. 62–66, Глава 8 ГК України);

4) *підготовка матеріалів на розгляд профільної постійної комісії ради щодо створення комунального підприємства*. (У Регламенті відповідної місцевої ради визначено процедуру підготовки матеріалів на розгляд постійної комісії ради або пленарного засідання ради);

5) *отримання висновку профільної постійної комісії щодо створення комунального підприємства*. (Йдеться про погодження профільною постійною комісією проекту рішення про створення комунального підприємства, проекту його статуту та, можливо, одразу й кандидатури на посаду керівника комунального підприємства відповідно до норм Регламенту місцевої ради, а також Положення про відповідну постійну комісію ради, в яких визначено порядок попереднього розгляду постійними комісіями питань, що вносяться на розгляд пленарного засідання місцевої ради);

6) розгляд питання про створення комунального підприємства на пленарному засіданні сесії ради. (Це один із найважливіших і найвідповідальніших етапів у цьому процесі, який, за умови прийняття депутатським корпусом позитивного рішення, закінчується фактом створення комунального підприємства);

7) здійснення державної реєстрації комунального підприємства як юридичної особи. (Державна реєстрація комунального унітарного підприємства здійснюється у загальному порядку відповідно до положень Закону України від 15.05.2003 № 755-IV¹⁶⁰ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»);

8) призначення керівника комунального підприємства та укладення з ним контракту (відповідно до п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільський, селищний, міський голова призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Стосовно укладення контракту з керівником комунального підприємства місцеві ради застосовують положення постанови Кабінету Міністрів України від 19.03.1993 № 203 «Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності»¹⁶¹ та відповідними положеннями, порядками укладення контрактів з керівниками підприємств, установ, організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, затвердженими ними)¹⁶².

¹⁶⁰ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15/paran174>

¹⁶¹ Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1993 № 203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-93-%D0%BF>

¹⁶² Федченко Л. Комунальне підприємство: створення та управління. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/october/issue-10/article-31238.html?utm_expid=.7YZnTF...www.google.com.ua%2F

Важливим аспектом діяльності комунального унітарного підприємства є питання про господарське зобов'язання комунального унітарного підприємства, щодо вчинення якого є заінтересованість. Ст. 78¹ ГК України (якою доповнено ГК України відповідно до Закону від 02.06.2016 № 1405-VIII) передбачено, що господарське зобов'язання комунального унітарного підприємства, предмет якого підпадає під ознаки, визначені ч. 3 цієї статті, і яке укладається з особою, заінтересованою у його вчиненні, від імені або за рахунок або в інтересах такої особи, є господарським зобов'язанням, щодо вчинення якого є заінтересованість.

Особою, заінтересованою у вчиненні господарського зобов'язання, є:

1) посадова особа органів управління комунального унітарного підприємства;

2) посадова особа органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, якщо така особа є особою, відповідальною за прийняття рішення про надання згоди на вчинення таким комунальним унітарним підприємством господарського договору;

3) член сім'ї посадової особи, зазначеної в абзацах другому і третьому цієї частини, – чоловік (дружина), особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, батьки (усиновителі), опікун (піклувальник), брат, сестра, діти та їхні чоловіки (дружини);

4) юридична особа, в якій будь-яка з осіб, зазначених в абзацах другому – четвертому цієї частини, є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління.

Особи (разом або окремо), зазначені вище, мають відповідати принаймні одній із таких ознак:

1) бути сторонами такого господарського зобов'язання або членами виконавчого органу юридичної особи, яка є стороною правочину;

2) отримувати винагороду за вчинення такого господарського зобов'язання від комунального унітарного підприємства (посадових осіб органів управління комунального унітарного підприємства) або від особи, яка є стороною господарського зобов'язання;

3) унаслідок такого господарського зобов'язання набувати майно, будь-які майнові права, вигоди або блага;

4) брати участь у господарському зобов'язанні як представники або посередники (крім представництва комунального унітарного підприємства посадовими особами).

Господарські зобов'язання комунальних унітарних підприємств вважаються такими, щодо вчинення яких є заінтересованість, якщо їх предметом є:

1) відчуження або придбання за одним договором або декількома пов'язаними договорами товарів або іншого майна, балансова вартість якого перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання комунальним унітарним підприємством у власність товарів або майна безоплатно або за одну гривню);

2) передача або отримання в оренду, інше платне користування товарів або майна, балансова вартість яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання;

3) передача комунальним унітарним підприємством у безоплатне користування третім особам товарів або іншого майна, балансова вартість якого перевищує 20 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання;

4) виконання або замовлення робіт або надання послуг, ринкова вартість яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання комунальним унітарним підприємством результатів робіт або послуг безоплатно або за одну гривню);

5) надання або отримання позики, іншого фінансування на поворотній основі на суму, що перевищує 50 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встанов-

леної на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання (крім випадків отримання комунальним унітарним підприємством позики або іншого фінансування безоплатно або за одну гривню);

б) надання комунальним унітарним підприємством застави, поручительства або іншого забезпечення виконання зобов'язань, розмір яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому вчиняється відповідне господарське зобов'язання.

Статутом комунального унітарного підприємства може бути встановлено нижче граничне значення щодо вартості майна, робіт або послуг чи суми коштів, що є предметом господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість.

Особа, яка є заінтересованою у вчиненні господарського зобов'язання, повинна протягом трьох робочих днів із моменту виникнення у неї заінтересованості, але до вчинення господарського зобов'язання, подати на розгляд наглядової ради, а у випадках, передбачених ч. 9 ст. 78¹ ГК України, – органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство:

1) проєкт господарського зобов'язання із зазначенням вартості одиниці товару або послуг, якщо вона передбачена господарським зобов'язанням, і загальної суми господарського зобов'язання, передбаченого ч. 3 ст. 78¹ ГК України;

2) інформацію з посиланням на конкретні норми ч. 2 ст. 78¹ ГК України із зазначенням ознаки заінтересованості особи у вчиненні господарського зобов'язання.

Наглядова рада комунального унітарного підприємства протягом 10 робочих днів з дня отримання інформації, передбаченої ч. 4 ст. 78¹ ГК України, приймає одне з таких рішень:

1) про надання згоди на вчинення відповідного господарського зобов'язання;

2) про відмову у вчиненні відповідного господарського зобов'язання;

3) про передачу питання на розгляд органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство.

Наглядова рада або орган, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, з метою проведення

оцінки господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, на відповідність його умов звичайним ринковим умовам може залучити суб'єкта оціночної діяльності.

Якщо заінтересована у вчиненні господарського зобов'язання особа є членом наглядової ради комунального унітарного підприємства, вона не має права голосу під час прийняття рішення про надання згоди на вчинення такого господарського зобов'язання.

Якщо заінтересована у вчиненні господарського зобов'язання особа є особою, зазначеною в абз. 3 ч. 2 ст. 78¹ ГК України, вирішення конфлікту інтересів відбувається в порядку, передбаченому законодавством про запобігання корупції.

Рішення про надання згоди на вчинення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, приймається більшістю голосів членів наглядової ради, які не є заінтересованими у вчиненні такого господарського зобов'язання.

Рішення про надання згоди на вчинення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, виноситься на розгляд органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, якщо:

- 1) на підприємстві не утворена наглядова рада;
- 2) наглядова рада ухвалила рішення про передачу питання на розгляд органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, із зазначенням мотивів такого рішення;
- 3) більшість членів наглядової ради є заінтересованими у вчиненні господарського зобов'язання;
- 4) балансова вартість майна або послуг чи сума коштів, що підлягають наданню, відчуженню, отриманню або передачі відповідно до господарського зобов'язання, передбаченого ч. 3 ст. 78¹ ГК України, перевищує 10 відсотків вартості активів, за даними останньої річної фінансової звітності підприємства;
- 5) предметом договору є нерухоме або інше майно, якщо режим його оренди або відчуження регулюється спеціальним законодавством.

Якщо наглядова рада або орган, до сфери управління якого належить підприємство комунальної власності, не прийняли жодного рішення протягом 10 робочих днів із дня отримання інфор-

мації, передбаченої ч. 4 ст. 78¹ ГК України, господарське зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, вважається схваленим.

У разі якщо з метою проведення оцінки господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, на відповідність його умов звичайним ринковим умовам залучається суб'єкт оціночної діяльності, строк прийняття рішення наглядовою радою або органом, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, збільшується на період, необхідний для здійснення оцінки, але не більш як на 30 календарних днів, які обчислюються з дня отримання інформації, передбаченої ч. 4 ст. 78¹ ГК України.

Господарське зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, вчинене з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє права й обов'язки його сторін лише у разі подальшого схвалення такого господарського зобов'язання у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення. У разі неотримання подальшого схвалення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, таке зобов'язання визнається судом недійсним за позовом комунального унітарного підприємства або органу, до сфери управління якого належить підприємство комунальної власності. Подальше схвалення господарського зобов'язання, щодо вчинення якого є заінтересованість, в порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє права й обов'язки комунального унітарного підприємства з дня вчинення такого господарського зобов'язання.

Відповідальність за шкоду, заподіяну комунальному унітарному підприємству господарським зобов'язанням, щодо вчинення якого є заінтересованість, вчиненим з порушенням вимог цієї статті, несе особа, заінтересована у вчиненні комунальним унітарним підприємством такого господарського зобов'язання. Керівник (виконавчий орган) комунального унітарного підприємства або особа, спеціально уповноважена керівником (виконавчим органом) або установчими документами комунального унітарного підприємства,

у разі порушення ними вимог, передбачених ст. 78¹ ГК України, підлягають адміністративній, дисциплінарній відповідальності за неналежне виконання своїх посадових обов'язків, а також мають відшкодувати шкоду, заподіяну їхніми діями комунальному унітарному підприємству.

Припинення комунального підприємства, як зазначає І. В. Труш, є таким самим закономірним та органічним процесом, як і його створення. За умов ринкової економіки замість ліквідованих з'являються нові підприємства, які здатні більш ефективно займатися господарською діяльністю й отримувати сталі прибутки¹⁶³.

Ліквідація є другим шляхом припинення підприємства, що передбачений ч. 1 ст. 59 ГК України, ч. 1 ст. 104 ЦК України, Законом України від 15.05.2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Комунальне підприємство припиняється шляхом ліквідації:

1) у добровільному порядку – на підставі рішення ради (рад, якщо власниками підприємства є декілька рад) (невиконання підприємством покладених на нього завдань, передбачених програмами соціально-економічного розвитку цієї адміністративної території; систематична збитковість; зміна правового режиму майна; перепрофілювання підприємства; великий дефіцит місцевого бюджету, який не дає змоги утримувати некомерційні комунальні унітарні підприємства; знищення майна, на базі якого було утворено комунальне унітарне підприємство; досягнення мети, відповідно до якої створювалося комунальне унітарне підприємство; закінчення строку, на який було створено комунальне унітарне підприємство тощо);

2) у примусовому порядку – на підставі рішення суду.

На підставі аналізу чинного законодавства, яке забезпечує регулювання припинення суб'єкта господарювання шляхом ліквідації, І. В. Труш виокремлює такі *основні етапи ліквідації*

¹⁶³ Труш І. В. Основні етапи припинення комунального підприємства шляхом ліквідації в добровільному порядку. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d...>

комунального унітарного підприємства: І. Прийняття рішення про припинення підприємства шляхом його ліквідації та подання державному реєстратору документів для внесення запису до єдиного державного реєстру про рішення щодо ліквідації підприємства. ІІ. Розрахунки з кредиторами і дебіторами та складання ліквідаційного балансу. ІІІ. Державна реєстрація припинення підприємства¹⁶⁴.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Дайте визначення державного комерційного підприємства.
2. Дайте визначення казенного підприємства.
3. Що таке комунальне комерційне підприємство?
4. Визначте особливості створення комунального некомерційного підприємства.
5. Охарактеризуйте порядок утворення державного унітарного підприємства.
6. Розкрийте процедуру ліквідації державного комерційного підприємства.
7. Охарактеризуйте головні відмінності правового режиму майна, закріпленого на праві господарського відання, оперативного управління та довірчій власності.
8. Який порядок створення спільних комунальних підприємств?
9. Охарактеризуйте порядок відчуження нерухомого майна, повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту, що належать державному комерційному підприємству.
10. Визначте порядок ліквідації комунальних некомерційних підприємств.
11. У травні 2018 р. державне підприємство «У» на підставі договору підряду виконало роботи для ТзОВ «О» вартістю

¹⁶⁴ Труш І. В. Основні етапи припинення комунального підприємства шляхом ліквідації в добровільному порядку. URL: <http://yurradnik.com.ua/d...>

3000000 грн, про що підписано Акт виконаних робіт. Строк оплати робіт встановлений до 1 січня наступного року.

10 січня 2019 р. державне підприємство звернулося до господарського суду з позовом про стягнення всієї суми заборгованості та 3-х процентів річних. Під час судового розгляду з'ясувалося, що у серпні 2018 р. господарським судом порушено провадження у справі про банкрутство ТзОВ, про що 10 вересня розміщено відповідне оголошення в ЗМІ.

Які правові наслідки порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство?

До яких кредиторів (конкурсних або поточних) належить державне підприємство?

Які перспективи вирішення цієї ситуації?

Глава 4

ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА

§ 4.1. Поняття і види господарських товариств

У наявній системі юридичних осіб важливе місце посідають господарські товариства. Господарські товариства, будучи юридичними особами приватного права, є видом підприємницьких товариств, оскільки створюються із метою одержання прибутку від підприємницької діяльності та подальшого його розподілу між учасниками. Правовий статус господарських товариств визначається відповідними нормами ЦК України¹⁶⁵, ГК України¹⁶⁶, а також законами України «Про господарські товариства»¹⁶⁷, «Про акціонерні товариства»¹⁶⁸, «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»¹⁶⁹. Зазначені нормативно-правові акти визначають поняття, види, порядок створення й особливості діяльності

¹⁶⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁶⁶ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁶⁷ Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1577-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁶⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁶⁹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення 19.02.2019).

господарських товариств, права й обов'язки їх засновників (учасників) тощо.

Відповідно до ст. 113 ЦК України, ст. 1 Закону України «Про господарські товариства», *господарським товариством* є юридична особа, статутний капітал якої поділено на частки між учасниками.

Із ст. 79 ГК України вбачається, що *господарськими товариствами* визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна й участі у підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Організаційно-правовими формами господарських товариств є:

- 1) повні товариства;
- 2) командитні товариства;
- 3) ТОВ;
- 4) ТДВ;
- 5) акціонерні товариства.

Традиційним для вітчизняної правової доктрини є поділ господарських товариств на об'єднання осіб та об'єднання капіталів. До об'єднань осіб належать повні й командитні товариства, до об'єднання капіталів – акціонерні, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю¹⁷⁰.

Вибір конкретної форми господарського товариства залежить від цілей і намірів засновників, а також у низці випадків передбачений законодавством. Наприклад, фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або ТОВ (ч. 1 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»¹⁷¹), інвестиційний корпоративний фонд – у формі акціонерного товариства (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про інститути

¹⁷⁰ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. С. 62.

¹⁷¹ Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення 19.02.2019).

спільного інвестування»¹⁷²). У формі акціонерного товариства, відповідно до положення ст. 336 ГК України, створюються і функціонують банки. У формі ТДВ здійснюють свою діяльність довірчі товариства (ч. 1 ст. 1 Декрету КМУ «Про довірчі товариства»¹⁷³).

Характерними ознаками господарських товариств, зокрема, є:

- господарське товариство створюється на підставі відповідного волевиявлення одного чи кількох засновників – фізичних та/або юридичних осіб і вчинення відповідних дій, необхідних для державної реєстрації товариства;

- наявність відокремленого майна товариства, яке ділиться на частки між учасниками, розмір яких визначається установчими документами;

- діючи в інтересах своїх учасників, господарське товариство має основну мету – одержання прибутку;

- корпоративний характер управління учасниками товариства або за допомогою органів управління;

- наявність в учасників господарських товариств корпоративних прав.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про господарські товариства», засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України.

Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками й учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

Господарське товариство, крім повного і командитного товариств, може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником.

¹⁷² Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁷³ Про довірчі товариства: Декрет Кабінету Міністрів України від 17.03.1993 № 23-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23-93> (дата звернення 19.02.2019).

Як бачимо, в чинному законодавстві України, поряд із «учасником» вживається поняття «засновник» юридичної особи.

Термін «учасник» є родовим для всіх осіб, які мають корпоративні права в господарських товариствах. Водночас поняття «засновник» вживається стосовно осіб, які створили господарське товариство. Так, фізична особа може бути засновником господарського товариства з досягненням 14-річного віку, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи (п. 3 ч. 1 ст. 32 ЦК України).

Після державної реєстрації господарського товариства всі засновники та особи, які надалі долучаться до участі в цих товариствах, йменуються учасниками. Вживання паралельно обох термінів є недоречним¹⁷⁴.

Згідно з ч. 1 ст. 87 ЦК України, для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений іншого порядку їх затвердження.

Установчі документи господарських товариств у випадках, передбачених чинним законодавством, погоджуються з Антимонопольним комітетом України.

Установчими документами, на підставі яких не лише створюються, а й діють господарські товариства, є *статут* і *засновницький договір*. Відповідно, господарські товариства поділяються на договірні та статутні. До договірних товариств належать повні й командитні товариства. Засновницький договір, який є в основі створення повних і командитних товариств, визначає права не лише між особами, які його підписали, а також і між учасниками й створеним ними товариством.

До статутних товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Статут є найпоширенішим видом установчих документів. Незважаючи на це, питання правової природи статуту досі в юри-

¹⁷⁴ Корпоративні спори: комент. суд. практики / І. С. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2018. С. 60.

дичній літературі залишається дискусійними. Основні погляди з цього приводу зводяться до таких позицій, відповідно до яких статут розглядається як: договір або правовий феномен, заснований на договорі, або такий, що містить договір (елемент договору)¹⁷⁵; акт застосування права, оскільки в ньому відбувається реалізація норм права про юридичних осіб¹⁷⁶; підзаконний нормативний акт¹⁷⁷; локальний акт, який покликаний визначати правовий статус юридичної особи¹⁷⁸.

Досліджуючи правову сутність статуту, В. М. Кравчук наводить такі його ознаки, зокрема: він установлює індивідуальний правовий статус конкретної юридичної особи; його затверджують учасники і змінює вищий орган управління юридичної особи; він поширюється на всіх осіб, які перебувають у правовідносинах із юридичною особою; він може містити норми, не передбачені чинним законодавством; він не повинен суперечити нормам закону¹⁷⁹.

Відповідно до чинного законодавства, в установчих документах повинні зазначатися відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників й учасників, найменування, розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства і порядок прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, по яких необхідна кваліфікована більшість голосів, порядок підписання установчих документів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства, а також інші відомості, передбачені чинним законодавством України, відсутність яких є підставою для відмови у державній реєстрації господарського товариства.

¹⁷⁵ Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. 3-е изд., испр. СПб.: Изд-ние Бр. Башмаковых, 1907. Т. 1. С. 153–154.

¹⁷⁶ Степанов Д. И. Правовая природа устава юридического лица. *Хозяйство и право*. 2000. № 6. С. 45.

¹⁷⁷ Новицкий И. Б. Источники советского гражданского права. М.: Юрид. лит., 1959. С. 37.

¹⁷⁸ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 259.

¹⁷⁹ Кравчук В. М. Створення юридичних осіб. Ч. II. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2007. № 2. С. 74–83.

Найменування товариства – одне з обов’язкових положень статуту. Воно повинно містити відомості про його організаційно-правову форму (вид товариства), назву, а також інші відомості, передбачені законом. Найменування товариства не може вказувати на належність товариства до відповідних міністерств, відомств і громадських організацій. Місцезнаходження (розташування) товариства повинно бути в Україні.

Господарське товариство може створюватися та діяти на підставі *модельного статуту* в порядку, визначеному законом. Якщо господарське товариство створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується всіма засновниками, зазначаються відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

Постановою від 27 березня 2019 р. № 367 Кабінет Міністрів України затвердив модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю¹⁸⁰. У затвердженому урядом України модельному статуті містяться загальні положення про статус товариства з обмеженою відповідальністю, статутний капітал, прибутки товариства і порядок його використання, компетенцію органів, порядок внесення змін до статуту тощо.

Модельний статут – альтернатива звичайному статуту. Модельний статут має замінити індивідуальний статут. ТОВ, не маючи власного статуту, діятиме на підставі універсального статуту, затвердженого Постановою КМУ, тобто безпосередньо на підставі нормативно-правового акта¹⁸¹, яка, своєю чергою, потребує внесення змін із метою відповідно до прийнятого 2018 р.

¹⁸⁰ Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 № 367. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-deregulaciyi-gospodarskoyi-diyalnosti?fbclid=IwAR2HK8gRWDlyvY28xSIHxLs9nyquQgt9il1_5qUJl3d00VBUwMV2LrDCtw (дата звернення 27.03.2019).

¹⁸¹ Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: монографія. Х.: Право, 2016. С. 135.

Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Господарське товариство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації, яка проводиться у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб. Особливості реєстрації господарських товариств, які здійснюють банківську і страхову діяльність, а також професійну діяльність на ринку цінних паперів, визначаються ГК України й відповідними законами.

Лише після державної реєстрації господарське товариство може відкривати рахунки у банках, набувати майнових та особистих немайнових прав, укладати договори й інші правочини, виступати в суді та третейському суді від свого імені.

Правочини, укладені засновниками товариства до дня його реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством у порядку, визначеному законом та установчими документами.

Правочини, укладені засновниками до дня реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть правові наслідки лише для осіб, які уклали ці правочини.

Із моменту державної реєстрації товариства засновники, наділені цивільним законодавством комплексом необхідних правомочностей для вчинення юридичних дій під час створення товариства, стають його учасниками.

Правові засади статусу учасника господарського товариства передбачені у ст.ст. 116, 117 ЦК України, ст.ст. 10, 11 Закону України «Про господарські товариства». Правовий статус засновника товариства у чинному законодавстві не визначено.

Правовий статус учасників господарських товариств передбачає наділення їх відповідними правами та обов'язками.

Так, *учасники господарського товариства мають право* у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом:

1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом;

2) брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди);

3) вийти у встановленому порядку з товариства;

4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом;

5) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом.

Учасники господарського товариства зобов'язані:

1) додержуватися установчого документа товариства і виконувати рішення загальних зборів;

2) виконувати свої зобов'язання перед товариством, зокрема ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції) у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом;

3) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Перелік передбачених чинним законодавством прав та обов'язків не є вичерпним, а тому учасники господарського товариства можуть також мати інші права й обов'язки, встановлені установчим документом товариства і законом.

Беручи участь у цивільних правовідносинах, господарські товариства можуть придбавати частки у статутному капіталі, роблячи одне товариство залежним від іншого.

Згідно з ч. 1 ст. 118 ЦК України, *господарське товариство* (товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) *є залежним*, якщо іншому (головному) господарському товариству належать двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

Господарське товариство, яке придбало або іншим чином набуло двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства, зобов'язане оприлюднити цю інформацію в порядку, встановленому законом.

§ 4.2. Майно та майнові права в господарських товариствах

Необхідною передумовою участі юридичної особи у цивільному обороті є наявність відокремленого майна. Господарське товариство може володіти майном на різних правових підставах, зокрема на праві власності.

Основною особливістю, за якою товариства відрізняються від інших суб'єктів господарювання, є можливість добровільного об'єднання майна, а також зусиль засновників (учасників) для формування ними власності.

Відповідно до ст. 115 ЦК України, *господарське товариство є власником:*

- 1) майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу;
- 2) продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності;
- 3) одержаних доходів;
- 4) іншого майна, набутого на підставах, що не заборонені законом.

Насамперед господарське товариство є власником майна, переданого йому засновниками (учасниками) товариства як вклад до статутного капіталу (в ТОВ, ТДВ та акціонерному товаристві) чи складеного капіталу (в повному товаристві та командитному товаристві).

Відповідно до ч. 2 ст. 115 ЦК України, ч. 1 ст. 13 Закону України «Про господарські товариства», *вкладом* до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом.

Водночас уречевлений вираз вкладу або його інша характеристика, якщо ним є майнове право, нівелюється і набуває значення

лише їх грошовий еквівалент¹⁸². Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

Так, Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»¹⁸³ передбачає випадки обов'язкової оцінки майна, до яких належить визначення вартості внесків учасників і засновників господарського товариства, якщо до зазначеного товариства вноситься майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), а також у разі виходу (виключення) учасника або засновника зі складу такого товариства (п. 4 ч. 2 ст. 7).

Вклад як майно є в момент його внесення учасником, а потім він потрапляє до єдиного об'єкта, що йменується майном господарського товариства.

Вклад, оцінений у гривнях, становить *частку учасника* у статутному (складеному) капіталі.

Утім, категорія частки є проблемною, оскільки законодавство не визначає її правової природи, а між ученими з цього приводу тривають дискусії. З-поміж сучасних правознавців домінують такі підходи до правової природи частки: одні вчені розуміють частку як сукупність корпоративних прав (Н. Бутрин, С. С. Кравченко, С. Я. Рябовська) чи «узагальнене» право, яке складається, своєю чергою, з сукупності корпоративних прав (В. Васильєва, Р. С. Фатхудинов), інші розуміють частку як майнове право, яке, втім, не зводиться до сукупності корпоративних прав, є відмінним від них (С. А. Бобков, В. М. Кравчук), треті – як складний комплекс прав та обов'язків учасника (Д. В. Ломакін, С. Д. Могілевський, Л. А. Новоселова, С. Шевченко)¹⁸⁴.

¹⁸² Спасибо-Фатеева И. В., Шевченко Я. Н. Обсуждаем противоречия между Гражданским и Хозяйственным кодексами Украины. *Юридичний радник*. 2006. № 4. С. 97–101.

¹⁸³ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁸⁴ Смітюх А. В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 89.

Варто зауважити, що майно переходить у власність товариства безповоротно. При виході з товариства учаснику повертається лише грошовий еквівалент його частки в статутному (складеному) капіталі.

Визначальним для статутного (складеного) капіталу господарського товариства є його функції. Ними є стартова – для розпочинання діяльності створюваної юридичної особи; гарантійна, що відповідає за належний рівень відповідальності юридичної особи; функція визначення вкладів учасників для здійснення ними своїх корпоративних прав. Іноді вказують на те, що статутний капітал створює певний юридичний механізм контролю¹⁸⁵.

Зокрема, для виконання гарантійної функції встановлюється мінімальний розмір статутного капіталу, який не може бути меншим від розміру, визначеного законом. Так, мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства – 1250 мінімальних заробітних плат. Згідно з положеннями ст. 24 та ст. 52 Закону України «Про господарські товариства», розмір статутного капіталу обчислюється виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення господарського товариства.

Остаточню статутний капітал ТОВ та ТДВ має бути сформований протягом 6 місяців із моменту державної реєстрації господарського товариства, якщо не передбачено в статуті (ст. 16 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Крім того, учасника ТОВ не може бути звільнено від обов'язку внести вклад до статутного капіталу товариства, зокрема шляхом зарахування вимог до товариства.

Порядок формування і строки внесення вкладів учасників повного та командитного товариства визначаються в засновницькому договорі. ЦК України у ч. 3 ст. 145 передбачає, що сукупний розмір вкладів вкладників командитного товариства не повинен перевищувати 50% складеного капіталу командитного товариства. Складений капітал підлягає сплаті учасниками командитного това-

¹⁸⁵ Кравченко С. С. Право власності учасників товариств. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 209.

риства протягом першого року з дня державної реєстрації товариства (ч. 4 ст. 145 ЦК України).

За наслідками успішного виконання господарської діяльності статутний фонд може бути збільшений з ініціативи вищого органу товариства.

Законодавець встановлює певні обмеження щодо коштів, за рахунок яких може формуватися статутний (складений) капітал. Так, для цієї мети забороняється використовувати:

- бюджетні кошти, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом (ч. 1 ст. 86 ГК України);

- право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності (ч. 3 ст. 102-1 Земельного кодексу України (далі – ЗК України))¹⁸⁶;

- до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2020 р. право на земельну частку (пай) (п. 14 Розд. X ЗК України);

- майно боржника з дня винесення ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство, крім випадків, передбачених законом (ч. 3 ст. 212 ГК України);

- право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для сільськогосподарських потреб (ч. 3 ст. 407 ЦК України);

- право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності, крім випадків, передбачених законом (ст. 8-1 Закону України «Про оренду землі»¹⁸⁷);

- векселі (ст. 12 Закону України «Про обіг векселів в Україні»¹⁸⁸);

¹⁸⁶ Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁸⁷ Про оренду землі: Закон України від 16.10.1998 № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁸⁸ Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2374-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення 19.02.2019).

– особисті немайнові права інтелектуальної власності (ч. 4 ст. 423 ЦК України).

Окрім вкладів учасників, майно господарського товариства формується й з інших надходжень. Так, з положень ст. 115 ЦК України, ст. 140 ГК України вбачається, що джерелами формування майна господарських товариств є:

- доходи від реалізації продукції (робіт, послуг);
- доходи від цінних паперів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян;
- інші джерела, не заборонені законом.

Окрім володіння майном на праві власності, господарське товариство може набувати майно у користування на умовах оренди, позички. Господарське товариство може набувати речові права на чуже майно (право сервітуту, право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіції) відповідно до вимог глави 30 ЦК України.

Із метою акумулювання резервів, спрямованих на забезпечення покриття непередбачених витрат, зокрема боргів, у господарському товаристві створюється резервний (страховий) фонд, розмір якого визначається установчими документами. Проте в будь-якому разі вказаний фонд не може бути меншим 25 відсотків статутного (складеного) капіталу. Резервний (страховий) фонд формується з чистого прибутку господарського товариства. Відповідно до п. 2 ст. 14 Закону України «Про господарські товариства», розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 відсотків суми чистого прибутку товариства.

Ст. 19 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає створення резервного капіталу, який формується у розмірі не менше ніж 15 відсотків статутного капіталу товариства шляхом

відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. Резервний капітал створюється для покриття збитків акціонерного товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Однак законами можуть бути додатково передбачені також інші напрями використання резервного капіталу.

Положення ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» покладає на товариство, якщо інше не передбачається установчими документами, ризик випадкової загибелі або пошкодження майна, що є власністю товариства або передане йому в користування.

Учасники (засновники), передавши майно господарському товариству, набувають корпоративних прав взамін переданого майна.

Визначення «корпоративних прав» у ЦК України немає. Проте у ст. 167 ГК України **корпоративні права** визначаються як права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У цивільно-правовому розумінні корпоративним правом доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права, відповідно засновницьке право розуміється як право на створення юридичних осіб. Цей правовий зв'язок є визначальним і є стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення¹⁸⁹.

Особливість виникнення та здійснення корпоративних прав обумовлюється розміром частки учасника у статутному капіталі або кількістю належних йому акцій господарського товариства.

¹⁸⁹ Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер. С. 160.

Корпоративні права мають складну структуру, охоплюючи, зокрема, права майнового характеру.

Основною ознакою корпоративних прав є те, що їх здійснення спрямоване на задоволення майнових інтересів й отримання майнових благ учасниками корпоративних правовідносин. А тому реалізація саме майнових корпоративних прав для учасників зазначених правовідносин має першочергове значення.

Діапазон майнових прав учасників господарського товариства залежить насамперед від форми товариства. Водночас у чинному законодавстві (ст. 116 ЦК України, ст.ст. 88, 167 ГК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства») визначається перелік прав, виникнення або здійснення яких обумовлюється розміром частки учасника у статутному (складеному) капіталі товариства, і якими наділені учасники всіх організаційно-правових форм господарських товариств.

Оскільки прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду¹⁹⁰, одне з визначальних майнових прав учасників господарського товариства, що закріплено в законодавстві України, – *право на виплату частини прибутку (дивідендів) пропорційно до частки учасника у статутному (складеному) капіталі*.

Так, згідно з ч. 1 ст. 123 ЦК України, прибуток і збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників. Відповідно до ч. 2 ст. 137 ЦК України, вкладник командитного товариства має право одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом). Виплата дивідендів учасникам товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю здійснюється за рахунок чистого прибутку товариства особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток

¹⁹⁰ Калаур І. Р. Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення. Університетські наукові записки. 2011. № 1. С. 100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_1_18/

(ч. 1 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Згідно з положенням ч. 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства», дивіденди як частина чистого прибутку акціонерного товариства виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має відбуватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів, а умови виплати дивідендів (зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів) мають бути однакові для всіх власників акцій одного типу та класу.

Варто зауважити, що установчими документами або домовленістю між учасниками можуть передбачатися й інші варіанти розподілу прибутку, які є відмінними від законодавчо визначеного порядку, проте в будь-якому разі учасників заборонено позбавляти їх права на розподіл прибутку.

Учасники господарських товариств наділяються також *правом отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість*. Зазначене право слідує із загального правила, передбаченого ч. 12 ст. 111 ЦК України, згідно з яким майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (зокрема за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

У разі ліквідації господарського товариства його активи розподіляються між учасниками залежно від розміру їх часток у статутному (складеному) капіталі.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства», наявні у командитного товариства грошові кошти, включаючи і виручку від продажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці найманих працівників товариства і виконання обов'язків перед банками,

бюджетом, іншими кредиторами насамперед розподіляються між вкладниками для повернення їм їх вкладів, а потім між учасниками з повною відповідальністю у порядку і на умовах, передбачених Законом та засновницьким договором. У разі недостатності коштів товариства для повного повернення вкладникам їх вкладів наявні кошти розподіляються між вкладниками відповідно до їх долі у майні товариства.

Особливості розподілу майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами законодавцем передбачено у ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства». Так, у разі ліквідації платоспроможного акціонерного товариства вимоги його кредиторів і акціонерів здійснюється розподіл майна між акціонерами-власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій.

Аналіз положень ч. 2 ст. 116 ЦК України, ст.ст. 88, 167 ГК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» дає змогу зробити висновок, що учасники господарського товариства можуть також мати й інші права, встановлені установчим документом товариства і законом, на виникнення та здійснення яких впливає розмір їхньої частки в статутному (складеному) капіталі товариства. Значна частина таких прав – це *так звані переважні права*, зокрема:

- переважне право вкладника командитного товариства набувати відчужувану іншим учасником частку в складеному капіталі товариства відповідно до розміру його частки у складеному капіталі товариства (п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

- переважне право учасника товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства (чч. 1, 2 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

- переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх

власником, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них (чч. 2, 3 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»);

- переважне право акціонера-власника простих акцій придбавати розміщувані товариством прості акції пропорційно частці належних йому простих акцій у загальній кількості простих акцій (ч. 1 ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства»);

- переважне право акціонера-власника привілейованих акцій придбавати розміщувані товариством привілейовані акції цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу в загальній кількості привілейованих акцій цього класу (ч.1 ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства»);

- право учасника повного товариства на відшкодування витрат, понесених ним унаслідок повної сплати боргів товариства, пропорційно часткам інших учасників у складеному капіталі товариства (ч. 4 ст. 124 ЦК України);

- право учасника-боржника повного товариства на звернення стягнення за його боргами на частину майна повного товариства, що відповідає його частці у складеному капіталі товариства (п. 5 ч. 1 ст. 129, ч.1 ст. 131 ЦК України);

- право учасника повного товариства, який вийшов із товариства, якого виключено або який вибув з товариства, на виплату вартості частини майна товариства, пропорційної частці цього учасника у складеному капіталі товариства (ч. 1 ст. 130 ЦК України);

- право учасника, який вийшов із товариства з обмеженою чи товариства з додатковою відповідальністю, на одержання вартості його частки або передання майна пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника (ч. 10 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Як слушно зауважується в юридичній літературі, цивільним законодавством, поряд із правами учасників господарських товариств, виникнення та реалізація яких обумовлена розміром

частки у статутному (складеному) капіталі товариства, і які за своєю юридичною природою є корпоративними, регламентовано також такі права учасників господарського товариства, які можуть бути здійснені кожним учасником товариства незалежно від розміру його частки, і за своєю правовою природою не є корпоративними¹⁹¹. До останніх варто віднести, зокрема:

- право учасника повного товариства на передання своєї частки у складеному капіталі товариства чи її частини іншому учасникові товариства або третій особі (ст. 127 ЦК України);

- право вкладника командитного товариства передати свою частку (її частину) в складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство (п. 7 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

- право здійснювати відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку встановленому законом.

Так, згідно з ч. 1 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства», учасник ТОВ має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Положення ч. 1 ст. 69 Закону України «Про господарські товариства» передбачає можливість учасникові повного товариства передати свою частку (її частину) іншим учасникам цього товариства або третім особам. Варто зауважити, що учасники повного товариства здійснюють це право лише за згодою всіх учасників зазначеного господарського товариства. Порядок відчуження акцій акціонерного товариства залежить від типу зазначеного товариства. Так, акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»). Положення ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплює переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. Таке переважне право реалізовується відповідно до частин третьої – шостої зазначеної статті. Порядок

¹⁹¹ Цікало В. Види прав учасників господарських товариств. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 1. С. 50–54.

реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Окрім майнових прав, які визначені в законодавчому порядку, учасники господарських товариств можуть набувати прав, які передбачені установчими документами товариства. Це підтверджується відповідними правовими нормами. Так, відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону України «Про акціонерні товариства», у статуті акціонерного товариства визначається обсяг прав, які надаються акціонеру-власнику кожного класу привілейованих акцій.

Статутом акціонерного товариства може бути передбачено переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Статутом господарського товариства також може встановлюватися інший порядок реалізації окремих прав учасників, ніж той, що передбачений законодавцем (ч. 6 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

§ 4.3. Правова характеристика акціонерних товариств

Загальна характеристика акціонерних товариств. Одним із видів юридичних осіб, що створюється на договірній основі шляхом об'єднання майна з метою отримання прибутку (підприємницьке товариство), є господарське товариство. Акціонерне товариство є одним із видів господарського товариства.

Особливості створення, діяльності та припинення акціонерних товариств визначаються ЦК України, ГК України, законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» тощо.

Визначення поняття акціонерного товариства в законодавстві є подібними, проте за своїм змістом вужчими чи ширшими. Відповідно до ст. 80 ГК України, акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, окрім випадків, визначених законом. Спеціальний закон «Про акціонерні товариства» в ст. 3 зазначає, що акціонерне товариство – це господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права, за якими посвідчуються акціями. Визначення такого ж змісту міститься і в ст. 152 ЦК України.

На підставі аналізу визначень поняття «акціонерне товариство» можемо виокремити такі його характерні ознаки:

- є одним із видів господарського товариства;
- статутний капітал цього товариства поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості;
- корпоративні права акціонерного товариства посвідчуються акціями;
- акціонерне товариство несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства;
- акціонери товариства несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, окрім випадків, визначених законом.

Акціонерне товариство може бути створене шляхом заснування або злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств у акціонерне товариство.

Засновниками акціонерного товариства визнаються держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, а також фізичні та/або юридичні особи, що прийняли рішення про його заснування. Засновниками акціонерного товариства можуть бути одна, дві чи більше осіб.

У разі заснування акціонерного товариства однією особою рішення, які повинні прийматися зборами засновників, приймаються цією особою одноосібно і оформляються рішенням про намір заснувати товариство. Якщо єдиним засновником товариства є фізична особа, її підпис на рішенні про намір заснувати товариство підлягає нотаріальному засвідченню.

Товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено його статутом.

Акціонерне товариство як вид юридичної особи наділене засобами індивідуалізації, які відрізняють його від інших видів господарських товариств. Такими засобами індивідуалізації є найменування акціонерного товариства і його місцезнаходження.

Будь-яка юридична особа повинна мати своє найменування. Саме найменування містить інформацію про її організаційно-правову форму та назву. Повне найменування акціонерного товариства українською мовою повинне містити його організаційно-правову форму (акціонерне товариство). Тип акціонерного товариства не є обов'язковою складовою найменування акціонерного товариства. Про необхідність зазначення типу в своєму найменуванні акціонерне товариство визначає самостійно.

Товариство може мати скорочене найменування українською мовою, повне та скорочене найменування іноземною мовою (мовами). Словосполучення «акціонерне товариство» та похідні від нього у своєму найменуванні можуть використовувати лише юридичні особи, які зареєстрували в установленому порядку випуск власних акцій та функціонують з урахуванням особливостей, визначених законами, та юридичні особи – корпоративні інвестиційні фонди, які створені та функціонують відповідно до законодавства, що регулює діяльність у сфері спільного інвестування.

Місцезнаходженням є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю та здійснення управління й обліку.

Акціонерні товариства, відповідно до законодавства, поділяються на два типи: приватні акціонерні товариства і публічні акціонерні товариства. Зміна типу акціонерного товариства не є його перетворенням. Публічне акціонерне товариство – акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну

пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі в частині включення до біржового реєстру. На відміну від публічного акціонерного товариства, приватне акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення акцій.

Товариство вважається створеним і набуває прав юридичної особи з дати його державної реєстрації в установленому законодавством порядку.

Створення акціонерного товариства здійснюється за такими етапами:

1) прийняття зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;

2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку;

3) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

5) укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій;

6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;

7) оплата засновниками повної вартості акцій;

8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також прийняття інших рішень, передбачених законом;

9) реєстрація товариства в органах державної реєстрації;

10) подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

11) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

12) отримання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, є підставою для прийняття Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку звертається до суду із позовом про ліквідацію акціонерного товариства.

Для створення акціонерного товариства засновники повинні провести закрите (приватне) розміщення його акцій, установчі збори та здійснити державну реєстрацію акціонерного товариства.

Засновницький договір не є установчим документом товариства й діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій.

Засновницький договір укладається в письмовій формі. Якщо товариство створюється за участю фізичних осіб, їх підписи на засновницькому договорі підлягають нотаріальному засвідченню.

У разі заснування товариства однією особою засновницький договір не укладається.

У разі заснування акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Установчі збори акціонерного товариства мають бути проведені протягом трьох місяців із дати повної оплати акцій засновниками.

Кількість голосів засновника на установчих зборах акціонерного товариства визначається кількістю акцій товариства, які підлягають придбанню цим засновником.

На установчих зборах акціонерного товариства вирішуються питання про:

- 1) заснування товариства;
- 2) затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій товариства;

- 3) затвердження статуту товариства;
- 4) утворення органів товариства;
- 5) уповноваження представника (представників) на здійснення подальшої діяльності щодо утворення товариства;
- 6) обрання членів наглядової ради, голови колегіального виконавчого органу товариства (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу товариства), членів ревізійної комісії (ревізора);
- 7) затвердження результатів розміщення акцій;
- 8) обрання лічильної комісії;
- 9) вчинення інших дій, необхідних для створення товариства.

Рішення про заснування товариства, затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій товариства, та затвердження статуту товариства вважаються прийнятими, якщо за них проголосували всі засновники акціонерного товариства. Рішення з інших питань приймаються простою більшістю голосів засновників, якщо інше не передбачено засновницьким договором.

У разі заснування акціонерного товариства однією особою рішення приймаються цією особою одноосібно і оформляються рішенням про заснування товариства, підпис на якому підлягає нотаріальному засвідченню.

Установчим документом акціонерного товариства є статут. Статут акціонерного товариства повинен містити відомості про:

- 1) повне та скорочене найменування товариства українською мовою;
- 2) тип товариства;
- 3) розмір статутного капіталу;
- 4) розмір резервного капіталу в разі його формування;
- 5) номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, зокрема кількість кожного класу привілейованих акцій у разі розміщення привілейованих акцій;
- 6) розмір дивідендів за привілейованими акціями кожного класу в разі їх розміщення товариством;
- 7) умови і порядок конвертації привілейованих акцій певного класу в прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу в разі розміщення привілейованих акцій;

8) права акціонерів – власників привілейованих акцій кожного класу в разі розміщення привілейованих акцій;

9) наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права;

10) порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів;

11) порядок скликання та проведення загальних зборів;

12) компетенцію загальних зборів;

13) спосіб повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів та про зміни у порядку денному загальних зборів;

14) склад органів товариства і їх компетенцію, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції;

15) порядок внесення змін до статуту;

16) порядок припинення товариства.

Статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству. Проте ним не може бути передбачено надання засновникам товариства додаткових прав чи повноважень.

Незатвердження установчими зборами статуту акціонерного товариства вважається відмовою засновників від створення цього товариства та є підставою для повернення засновникам внесків, зроблених ними в рахунок оплати акцій. Повернення внесків здійснюється протягом 20 робочих днів з дати проведення установчих зборів, на яких не було прийнято рішення про затвердження статуту акціонерного товариства.

Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний (складений) капітал акціонерного товариства, який не може бути менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства.

Розмір статутного капіталу може бути змінений. Порядок збільшення чи зменшення статутного капіталу акціонерного товариства встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Статутний капітал товариства збільшується шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення

додаткових акцій наявної номінальної вартості. Акціонерне товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про збільшення статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності викуплених товариством акцій не допускається.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства здійснюється шляхом:

- зменшення номінальної вартості акцій;
- анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства.

Порядок зменшення статутного капіталу акціонерного товариства встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу акціонерного товариства виконавчий орган протягом 30 днів має письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення. Зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства.

В акціонерному товаристві у випадку, передбаченому статутом, може бути створено спеціальний фонд для виплати дивідендів за привілейованими акціями, порядок формування та використання якого встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Управління акціонерним товариством здійснюється через його органи. Такими органами є загальні збори учасників акціонерного товариства і виконавчий орган акціонерного товариства. У випадках, визначених законом, з метою здійснення контролю за діяльністю виконавчого органу та захисту прав акціонерів у акціонерному товаристві також може бути створена і наглядова рада акціонерного товариства.

Загальні збори є вищим органом акціонерного товариства. Загальні збори можуть бути річними та позачерговими. Зазвичай майже всі загальні збори є позачерговими. Річні загальні збори проводяться щорічно не пізніше 30 квітня наступного за звітним року. Питання, які включаються до порядку денного річних загальних зборів публічного чи приватного акціонерного товариства, визначаються законом.

Загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності акціонерного товариства, крім тих, що віднесені до виключної компетенції наглядової ради законом або статутом.

Статутом приватного акціонерного товариства (крім товариств, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій належать державі, а також акціонерних товариств, 50 і більше відсотків акцій яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків) може передбачатися, що загальні збори можуть вирішувати будь-які питання, зокрема ті, що належать до виключної компетенції наглядової ради. Якщо кількість акціонерів приватного акціонерного товариства перевищує 100, рішення про включення до статуту такого приватного акціонерного товариства відповідного положення має бути прийнято більш як 95 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості.

Наглядова рада має право включити до порядку денного загальних зборів будь-яке питання, що віднесено до її виключної компетенції законом або статутом, для його вирішення загальними зборами.

До виключної компетенції загальних зборів належить:

- визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;
- внесення змін до статуту товариства;
- прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
- прийняття рішення про зміну типу товариства;
- прийняття рішення про розміщення акцій;
- прийняття рішення про розміщення цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції;
- прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;

- прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
- прийняття рішення про дроблення або консолідацію акцій;
- затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;
- затвердження положення про винагороду членів наглядової ради акціонерного товариства, вимоги до якого встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, крім вимог до положення про винагороду членів наглядової ради акціонерного товариства – банку, які встановлюються Національним банком України;
- затвердження звіту про винагороду членів наглядової ради акціонерного товариства, вимоги до якого встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, крім вимог до звіту про винагороду членів наглядової ради акціонерного товариства – банку, які встановлюються Національним банком України;
- затвердження річного звіту товариства;
- розгляд звіту наглядової ради та затвердження заходів за результатами його розгляду;
- розгляд звіту виконавчого органу та затвердження заходів за результатами його розгляду, крім випадку віднесення статутom товариства питання про призначення та звільнення голови та членів виконавчого органу до виключної компетенції наглядової ради;
- розгляд висновків зовнішнього аудиту та затвердження заходів за результатами його розгляду;
- розподіл прибутку і збитків товариства з урахуванням вимог, передбачених законом;
- прийняття рішення про викуп товариством розміщених ним акцій, окрім випадків обов'язкового викупу акцій;
- прийняття рішення про невикористання переважного права акціонерами на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;
- затвердження розміру річних дивідендів з урахуванням вимог, передбачених законом;

- прийняття рішень із питань порядку проведення загальних зборів;

- обрання членів наглядової ради, затвердження умов цивільно-правових договорів, трудових договорів (контрактів), що укладатимуться з ними, встановлення розміру їх винагороди, обрання особи, яка уповноважується на підписання договорів (контрактів) з членами наглядової ради;

- прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради, за винятком випадків, установлених цим Законом;

- обрання членів ревізійної комісії (ревізора), прийняття рішення про дострокове припинення їх повноважень;

- затвердження звіту та висновків ревізійної комісії (ревізора);

- обрання членів лічильної комісії, прийняття рішення про припинення їх повноважень;

- прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину або про попереднє надання згоди на вчинення такого правочину та про вчинення правочинів із заінтересованістю;

- прийняття рішення про виділ та припинення товариства, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу;

- прийняття рішення за наслідками розгляду звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора);

- затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства;

- обрання комісії з припинення акціонерного товариства;

- вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом товариства.

Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства.

У загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. На загальних зборах за запро-

шенням особи, яка скликає загальні збори, також можуть бути присутні представник незалежного аудитора (аудиторської фірми) товариства та посадові особи товариства незалежно від володіння ними акціями цього товариства, представник органу, який відповідно до статуту представляє права й інтереси трудового колективу. Обмеження права акціонера на участь у загальних зборах встановлюється законом.

Повідомлення про проведення загальних зборів акціонерного товариства і проєкт порядку денного надсилається кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, на дату, визначену наглядовою радою, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів – акціонерами, які цього вимагають. Встановлена дата не може передувати дню прийняття рішення про проведення загальних зборів і не може бути встановленою раніше, ніж за 60 днів до дати проведення загальних зборів.

Повідомлення про проведення загальних зборів та проєкт порядку денного надсилається акціонерам персонально особою, яка скликає загальні збори, у спосіб, передбачений наглядовою радою товариства, у строк не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення. Повідомлення розсилає особа, яка скликає загальні збори, або особа, яка веде облік прав власності на акції товариства у разі скликання загальних зборів акціонерами.

Акціонерне товариство додатково надсилає повідомлення про проведення загальних зборів та проєкт порядку денного фондовій біржі, на якій цінні папери товариства допущені до торгів, а також не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів розміщує інформацію на власному вебсайті.

Акціонерне товариство не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів акціонерного товариства розміщує повідомлення про проведення загальних зборів у загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку.

Загальні збори акціонерів проводяться на території України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства, крім

випадків, коли на день скликання загальних зборів 100 відсотками акцій товариства володіють іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації.

Кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів.

Пропозиції вносяться не пізніше ніж за 20 днів до дати проведення загальних зборів акціонерного товариства, а щодо кандидатів до складу органів товариства – не пізніше ніж за сім днів до дати проведення загальних зборів. Пропозиції щодо включення нових питань до проекту порядку денного повинні містити відповідні проекти рішень з цих питань.

Мотивоване рішення про відмову у включенні пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства надсилається наглядовою радою акціонеру протягом трьох днів із моменту його прийняття.

У разі внесення змін до проекту порядку денного загальних зборів акціонерне товариство не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів повідомляє акціонерів про такі зміни та направляє/вручає порядок денний, а також проекти рішень, що додаються на підставі пропозицій акціонерів.

Акціонер має право самостійно брати участь на загальних зборах або через представника. Представником акціонера на загальних зборах акціонерного товариства може бути фізична особа або уповноважена особа юридичної особи, а також уповноважена особа держави чи територіальної громади.

Акціонер має право призначити свого представника постійно або на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

Представництво здійснюється на підставі довіреності, виданої акціонером. Довіреність складається у письмовій формі й посвідчується нотаріусом або іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, а також може посвідчуватися депозитарною установою у встановленому Національною комісією з цінних

паперів та фондового ринку порядку. Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами.

Акціонер має право видати довіреність на право участі та голосування на загальних зборах декільком своїм представникам. Він також має право будь-коли відкликати чи замінити свого представника на загальних зборах акціонерного товариства.

Надання довіреності на право участі та голосування на загальних зборах не виключає право участі на цих загальних зборах акціонера, який видав довіреність, замість свого представника.

Порядок проведення загальних зборів акціонерного товариства встановлюється Законом України «Про акціонерні товариства», статутом товариства і рішенням загальних зборів.

Щоб загальні збори могли відбутися необхідний кворум. Наявність кворуму загальних зборів визначається реєстраційною комісією на момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах акціонерного товариства.

Загальні збори акціонерного товариства є правомочними за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками більш як 50 відсотків голосуючих акцій.

Одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах акціонерного товариства, крім проведення кумулятивного голосування.

Рішення загальних зборів акціонерного товариства з питання, винесеного на голосування, приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій, окрім випадків, установлених законом.

Статутом приватного товариства може встановлюватися більша кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішень з питань порядку денного, за винятком питань про: дострокове припинення повноважень посадових осіб органів товариства; звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству; звернення з позовом у разі недотримання вимог Закону під час вчинення значного правочину.

Рішення загальних зборів з питань внесення змін до статуту товариства; прийняття рішення про анулювання викуплених акцій; прийняття рішення про зміну типу товариства; прийняття рішення про розміщення акцій; прийняття рішення про розміщення цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції; прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства; прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства; прийняття рішення про виділ та припинення – приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій. Статутом акціонерного товариства можуть передбачатися інші питання, рішення щодо яких приймаються більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій.

Рішення загальних зборів акціонерного товариства вважається прийнятим з моменту складення протоколу про підсумки голосування.

Підсумки голосування оголошуються на загальних зборах, під час яких проводилося голосування. Після закриття загальних зборів підсумки голосування доводяться до відома акціонерів протягом 10 робочих днів у спосіб, визначений статутом акціонерного товариства.

Протоколи про підсумки голосування додаються до протоколу загальних зборів акціонерного товариства.

У разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців із дати його прийняття.

Акціонер може оскаржити рішення загальних зборів виключно після отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів від дати її направлення на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом.

Керівництво поточною діяльністю акціонерного товариства здійснює виконавчий орган акціонерного товариства. Таким органом є правління або ж інший орган, визначений статутом.

Виконавчий орган акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства. До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних із керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів і наглядової ради.

Виконавчий орган акціонерного товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені акціонерного товариства у межах, встановлених статутом акціонерного товариства і законом.

Виконавчий орган акціонерного товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор).

Членом виконавчого органу акціонерного товариства може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії цього товариства.

Діяльність, компетенція, права й обов'язки членів виконавчого органу акціонерного товариства визначаються Законом України «Про акціонерні товариства», іншими актами законодавства, статутом товариства та/або положенням про виконавчий орган товариства, а також контрактом, що укладається з кожним членом виконавчого органу. Від імені товариства контракт підписує голова наглядової ради чи особа, уповноважена на таке підписання наглядовою радою.

Наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом і законом, здійснює управління акціонерним товариством, а також контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

Порядок роботи членів наглядової ради та виплати їм винагороди визначається Законом України «Про акціонерні товариства», статутом акціонерного товариства, положенням про наглядову раду акціонерного товариства, а також цивільно-правовим чи трудовим договором (контрактом), що укладається з членом наглядової ради. Такий договір або контракт від імені товариства

підписується головою виконавчого органу чи іншою уповноваженою загальними зборами особою на умовах, затверджених рішенням загальних зборів. У разі укладення з членом наглядової ради товариства цивільно-правового договору такий договір може бути оплатним або безоплатним. Компетенція та діяльність наглядової ради визначається законом.

Правова природа акцій і дивідендів. Здійснюючи характеристику акціонерних товариств, окрему увагу ПОТРІБНО приділити питанням правового режиму акцій та дивідендів. Так, акції є одним із видів пайових цінних паперів, які засвідчують участь власника таких цінних паперів у статутному капіталі та/або активах емітента і надають йому право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів.

Правовий режим акцій регулює Закон України від 23 лютого 2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок». Він визначає поняття, види, типи та класи акцій, порядок придбання акцій, права власника акцій тощо (ст. 6). До правового режиму акцій також можуть бути застосовними й окремі норми ЦК України, ГК України, законів України «Про акціонерні товариства», «Про депозитарну систему України» та інших нормативно-правових актів.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Отже, виходячи з визначення поняття акції та враховуючи її правову природу як виду цінного папера, можемо виокремити такі її характеристики:

- акція посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства;
- акція є іменним цінним папером власника (акціонера);

- емітентом акцій є тільки акціонерне товариство;
- акція за загальним правилом є неподільною;
- акції існують виключно в бездокументарній формі;
- акція має номінальну вартість;
- акція посвідчує майнові та немайнові права його власника (акціонера).

Акція посвідчує корпоративні права акціонера акціонерного товариства. Виокремлюють дві підстави набуття корпоративних прав акціонерами: первинні та похідні. Первинними підставами набуття корпоративних прав акціонерів є отримання їх від акціонерного товариства, а саме: закрите (приватне) розміщення акцій між засновниками; придбання акцій нової емісії (додаткового випуску); придбання акцій у акціонерного товариства, наперед придбаних ним у акціонерів.

Для створення акціонерного товариства засновники повинні провести закрите (приватне) розміщення його акцій, установчі збори і здійснити державну реєстрацію акціонерного товариства. У разі заснування акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Створення акціонерного товариства здійснюється поетапно, кожен з яких зазвичай пов'язаний із випуском акцій, присвоєнням акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів, розміщенням акцій серед засновників товариства, оплатою засновниками повної вартості акцій, видачею засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції, тощо.

Дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, є підставою для прийняття Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства.

Відповідно до ч. 1 ст. 156 ЦК України, акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів акціонерів збільшити

статутний капітал шляхом збільшення номінальної вартості акцій або додаткового випуску акцій.

Додатковий випуск акцій допускається після повної сплати всіх раніше випущених акцій за вартістю не нижче номінальної.

Згідно з ч. 2 ст. 155 ЦК України, публічне розміщення акцій здійснюється після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Відповідно до ч. 4 ст. 15 Закону України «Про акціонерні товариства», збільшення статутного капіталу акціонерного товариства без залучення додаткових внесків здійснюється шляхом підвищення номінальної вартості акцій. Акціонерне товариство не має права приймати рішення про збільшення статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності викуплених товариством акцій не допускається.

У разі придбання акцій додаткового випуску приватного розміщення законом може бути встановлено переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством. Таке право передбачено у ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства».

Похідні підстави виникнення корпоративних прав у акціонерів є у випадках придбання акцій в інших акціонерів. До таких підстав набуття можемо віднести: придбання акцій у акціонера на підставі цивільно-правового договору; набуття акцій у порядку спадкування; набуття акцій у випадку реорганізації акціонерного товариства.

Виходячи з аналізу законів «Про цінні папери та фондовий ринок» та «Про акціонерні товариства», можемо виокремити два види прав, пов'язаних із акцією, а саме право на акцію (тобто право власності) та права з акції чи такі, що підтверджуються акцією (корпоративні права).

Акціонерне товариство розміщує тільки іменні акції. Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства», всі акції є іменними й існують виключно в бездокументарній формі, це, своєю чергою, означає, що момент виникнення права власності на акцію і прав, які нею підтверджуються (корпоративні права), збігаються.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», права на іменний цінний папір та права за іменним цінним папером переходять до іншої особи у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

Інформацію про власників іменних цінних паперів емітент одержує у формі реєстру власників іменних цінних паперів. Перехід прав на іменні цінні папери і реалізація прав за ними потребує обов'язкової ідентифікації власника депозитарною установою, що веде рахунок у цінних паперах (крім випадку, коли облік прав на цінні папери власника здійснюється на рахунку номінального утримувача в установленому законодавством порядку) такого власника.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про депозитарну систему України», депозитарною установою є юридична особа, що утворюється та функціонує у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю і яка в установленому порядку отримала ліцензію на провадження депозитарної діяльності депозитарної установи. Законодавством встановлені також спеціальні вимоги до депозитарної установи, зокрема щодо мінімального розміру регулятивного капіталу депозитарної установи, належного обладнання та відкриття рахунку в цінних паперах у Центральному депозитарії тощо. У випадку недотримання встановлених вимог наслідком може бути анулювання ліцензії.

Депозитарна установа має право надавати послуги емітенту цінних паперів лише на підставі договору про надання реєстру власників іменних цінних паперів. Окрім послуг, визначених договором, депозитарна установа має право надавати емітенту й додаткові послуги з реалізації прав за цінними паперами під час проведення загальних зборів (чергових або позачергових) акціонерного товариства, а саме:

- виконувати функції реєстраційної комісії або лічильної комісії;
- здійснювати для емітента підготовку та надання йому довідково-аналітичних матеріалів, що характеризують ринок цінних паперів;
- консультування з питань обліку та/або обігу цінних паперів;

- щодо управління його рахунком у Центральному депозитарії;

- інші послуги, не заборонені законодавством, щодо цінних паперів, випущених емітентом.

У разі існування акцій у документарній формі власникові акцій видається сертифікат акції (акцій), в якому зазначаються вид цінного папера, найменування акціонерного товариства, серія і номер сертифіката, міжнародний ідентифікаційний номер цінного папера, тип і клас акцій, номінальна вартість акції, кількість акцій, що належить власникові за таким сертифікатом, ім'я (найменування) власника, підпис керівника емітента або іншої уповноваженої особи. Однак потрібно зазначити, що Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку можуть встановлюватися додаткові реквізити сертифіката акції (акцій).

Номінальна вартість акції встановлюється у національній валюті, проте не може бути меншою, ніж одна копійка.

Акція як цінний папір посвідчує не лише майнові права його власника (акціонера), а й немайнові. До майнових прав належать такі: право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів; право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації тощо. Немайнові права акціонера передбачені Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України та Законом України «Про акціонерні товариства» і пов'язані зазвичай із питаннями створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Так, наприклад, до немайнових прав можемо віднести право на управління акціонерним товариством.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства» та Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів – простих і привілейованих.

Прості акції надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації та інші права, передбачені законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Прості акції надають

їх власникам однакові права і не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства. Надання будь-яких гарантій щодо отримання доходу (дивідендів) за простими акціями забороняється (ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Привілейовані акції надають їх власникам переважні, стосовно власників простих акцій, права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у виді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Акціонерне товариство розміщує привілейовані акції різних класів (з різним обсягом прав), якщо така можливість передбачена його статутом. У такому разі в проспекті або рішенні про емісію цінних паперів зазначається черговість отримання дивідендів і виплат з майна ліквідованого товариства для кожного класу привілейованих акцій, розміщених акціонерним товариством, яка встановлюється статутом товариства. Привілейовані акції певних класів можуть бути конвертовані у прості акції або у привілейовані акції інших класів, якщо це передбачено проспектом або рішенням про емісію цінних паперів.

Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Товариство не може встановлювати обмеження до кількості акцій або кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру.

Реєстрацію випуску акцій здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку. Обіг акцій дозволяється після реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій.

Акції акціонерного товариства можуть купуватися та продаватися на фондовій біржі. Правочини щодо акцій вчиняються в письмовій формі.

Особливості емісії, обігу, обліку та викупу акцій корпоративних інвестиційних фондів визначаються законодавством.

Право на участь у розподілі прибутку акціонерного товариства є одним із видів майнових прав акціонерів акціонерного товариства. Право акціонера – власника акцій на отримання дивідендів передбачене законами України «Про акціонерні товариства» (ст. 25), «Про господарські товариства» (ст. 10), «Про цінні папери та фондовий ринок» (ст. 6). Цими нормативно-правовими актами також передбачено правовий режим дивідендів і порядок їх отримання.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства», дивіденд – частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

У літературі є різні підходи до визначення дивідендів. В одних випадках дивіденд розглядають як майнове право акціонера, а саме право майнової вимоги до акціонерного товариства. В інших дивіденд – це частина чистого прибутку акціонерного товариства, яка підлягає розподілу між акціонерами – власниками акцій пропорційно вартості належних їм акцій.

Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів. Виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має відбуватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів, а умови виплати дивідендів (зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів) мають бути однакові для всіх власників акцій одного типу і класу.

Виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку в обсязі, встановленому рішенням загальних зборів акціонерного товариства, у строк, що не перевищує шести місяців після закінчення звітного року. Проте загальні збори можуть прийняти рішення щодо виплати дивідендів і в менший строк. У такому випадку виплата дивідендів здійснюватиметься у строк визначений загальними зборами.

У разі невиклати дивідендів у визначений строк акціонер має право звернутися до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку згідно з переліком, установленим Кабінетом Міністрів України.

У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства.

Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

Для кожної виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок і строк їх виплати.

Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, не може передувати даті прийняття рішення про виплату дивідендів.

Товариство повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок і строк їх виплати.

Протягом 10 днів після прийняття рішення про виплату дивідендів публічне товариство повідомляє про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів фондову біржу (біржі), у біржовому реєстрі якої (яких) перебуває таке товариство.

У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку.

У разі реєстрації акцій на ім'я номінального утримувача товариство в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, самостійно виплачує дивіденди власникам акцій або перераховує їх номінальному утримувачу, який забезпечує їх виплату власникам акцій, на підставі договору з відповідним номінальним утримувачем.

У судовій практиці склався підхід, згідно з яким право на одержання дивідендів може бути реалізовано з моменту прийняття рішення загальними зборами акціонерного товариства про затвердження звіту за рік та виплату дивідендів.

Рішення про виплату дивідендів оформляється протоколом загальних зборів зазвичай повинно містити відомості про:

- 1) розмір дивідендів, що припадає на відповідну частку (акцію, пай);
- 2) дату початку та закінчення виплати дивідендів;
- 3) спосіб виплати дивідендів;
- 4) порядок виплати дивідендів.

Водночас законом встановлено випадки, коли акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів або здійснювати їх виплату.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів і здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

Акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- товариство має зобов'язання про викуп акцій на вимогу акціонерів;
- поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів і здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями у разі, якщо звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку. Товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

§ 4.4. Особливості створення публічних та приватних акціонерних товариств

Акціонерні товариства залежно від кількості акціонерів і порядку розміщення акцій поділяються на два типи: приватні акціонерні товариства і публічні акціонерні товариства. Тип акціонерного товариства зазначається у статуті акціонерного товариства.

Акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі в частині включення до біржового реєстру, – це публічне акціонерне товариство. Приватне акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення акцій. Створення, діяльність і припинення діяльності акціонерних товариств різних типів здійснюється з дотриманням усіх вимог і етапів створення акціонерного товариства, за винятком випадків, установлених законом.

На підставі аналізу спеціального законодавства і виходячи із правової природи приватного та публічного акціонерних товариств можемо виокремити подібні та відмінні ознаки, якими вони наділяються, зокрема:

- кількісний склад акціонерів і приватного акціонерного товариства, і публічного акціонерного товариства законодавством не обмежується;

- публічне акціонерне товариство здійснює публічну пропозицію власних акцій; приватне акціонерне товариство здійснює лише приватне розміщення акцій – якщо приватне акціонерне товариство має намір здійснити публічну пропозицію власних акцій, загальні збори такого товариства разом із прийняттям рішення про здійснення публічної пропозиції власних акцій повинні прийняти рішення про зміну типу товариства з приватного на публічне. Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням;

- статутом акціонерного товариства може бути передбачено переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником

до відчуження третій особі (якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб). Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства;

- на відміну від публічного акціонерного товариства статутом приватного акціонерного товариства може встановлюватися більша кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішень із питань порядку денного (за винятком дострокового припинення повноважень посадових осіб органів товариства; звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству; звернення з позовом у разі недотримання вимог закону під час вчинення значного правочину);

- акції і приватного, і публічного акціонерного товариства можуть купуватися та продаватися на фондовій біржі, однак публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру допуску акцій до торгів на фондовій біржі та залишатися допущеним хоча б на одній фондовій біржі в Україні;

- на відміну від приватного акціонерного товариства, яке у разі внесення змін до проєкту порядку денного загальних зборів не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів повідомляє акціонерів про такі зміни та направляє/вручає порядок денний, а також проєкти рішень, що додаються на підставі пропозицій акціонерів, публічне акціонерне товариство також надсилає повідомлення з проєктом порядку денного разом із проєктом рішень щодо кожного з питань, включених до проєкту порядку денного загальних зборів фондовій біржі, на якій цінні папери товариства допущені до торгів, а також не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів розміщує на власному вебсайті відповідну інформацію про зміни у проєкті порядку денного загальних зборів;

- за загальним правилом протоколи про підсумки голосування приватного акціонерного товариства додаються до протоколу загальних зборів акціонерного товариства. Протоколи про підсумки голосування публічного акціонерного товариства протягом 10 днів із дати закриття загальних зборів розміщуються на вебсайті такого товариства;

- порядок виплати винагороди членам наглядової ради встановлюється для публічного акціонерного товариства і банку –

положенням про винагороду членів наглядової ради, а для приватного акціонерного товариства – статутом такого товариства або положенням про наглядову раду, або положенням про винагороду членів наглядової ради;

- звіт наглядової ради публічного акціонерного товариства, на відміну від приватного акціонерного товариства, є окремою складовою річного звіту товариства і підлягає оприлюдненню відповідно до вимог законодавства, передбачених для порядку та строків оприлюднення річного звіту товариства;

- для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності приватного акціонерного товариства загальні збори можуть обирати ревізійну комісію (ревізора), а в публічному акціонерному товаристві така перевірка здійснюється на вимогу акціонерів незалежним аудитором (аудиторською фірмою);

- приватне акціонерне товариство дає акціонерам інформацію про діяльність товариства, у порядку, встановленому законом і статутом, а публічне акціонерне товариство зобов'язане мати власну вебсторінку в мережі інтернет, на якій розміщується інформація, що відповідно до законодавства підлягає оприлюдненню.

Особливості створення, діяльності та припинення акціонерних товариств різних типів, що провадять діяльність на ринках фінансових послуг, а також державних акціонерних товариств визначаються спеціальним законодавством. Особливості створення акціонерних товариств у процесі приватизації та корпоратизації, їх правового статусу та діяльності у період до виконання плану приватизації (розміщення акцій) визначаються законодавством про приватизацію та корпоратизацію.

§ 4.5. Особливості припинення акціонерних товариств

Акціонерне товариство як вид господарського товариства з моменту його створення у своїй діяльності необмежене часовими рамками. Тому припиняти свою діяльність може різними способами і на будь-якому етапі провадження такої діяльності.

Припинення діяльності акціонерного товариства – це припинення його існування як виду господарського товариства та як суб'єкта права. З припиненням акціонерного товариства припиняється і його правоздатність.

Класично виокремлюють два способи припинення діяльності будь-якої юридичної особи, а саме: передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам і ліквідація. Кожен із зазначених способів мають свої особливості, проте основна відмінність полягає у тому, що під час реорганізації відбувається правонаступництво майна, прав і зобов'язань юридичної особи (акціонерного товариства), а під час ліквідації – повне припинення діяльності такого товариства, як юридичної особи.

Підстави та порядок припинення акціонерного товариства передбачені Розділом XVI Закону України «Про акціонерні товариства», а саме ст.ст. 79–89. До порядку припинення акціонерних товариств застосовуватимуться також норми ЦК України, ГК України й інших нормативно-правових актів.

Відповідно до ст. 79 Закону України «Про акціонерні товариства», акціонерне товариство припиняється в результаті передання всього свого майна, прав і обов'язків іншим підприємницьким товариствам – правонаступникам (шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації. Необхідно також зауважити, що таке припинення діяльності акціонерного товариства може бути добровільним або ж примусовим.

Добровільне припинення акціонерного товариства здійснюється за рішенням загальних зборів. Порядок такого припинення та вимоги, яких необхідно дотримуватися під час такого припинення, передбачені Законом України «Про акціонерні товариства», ЦК України й іншими актами законодавства.

Одним із видів припинення акціонерного товариства є реорганізація. Реорганізація як вид припинення акціонерного товариства характеризується низкою ознак, зокрема: в процесі реорганізації відбувається універсальне правонаступництво; відсутність правового зв'язку і зобов'язальних відносин між акціонерним товариством, яке припиняє свою діяльність і правонаступником; зміна форми чи виду юридичної особи правонаступника, а також зміна учасників та належних корпоративних прав тощо.

Реорганізація акціонерного товариства може відбуватися лише в одній із чотирьох форм, а саме шляхом: злиття, приєднання, поділу, перетворення. Одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення акціонерне товариство не може.

Унаслідок реорганізації правонаступниками можуть бути лише акціонерні товариства (за винятком припинення шляхом перетворення). Під час реорганізації до правонаступників переходять і цивільні права й обов'язки акціонерного товариства, яке припиняє свою діяльність, і його майно та майнові права. Проте необхідно зауважити, що сукупність майна, майнових прав, прав та обов'язків визначатиметься на момент припинення діяльності акціонерного товариства. Немайнові права акціонерного товариства та права чи обов'язки пов'язані з податковими, трудовими, адміністративними чи іншими відносинами (крім цивільних) припиняються.

Переважно злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення акціонерного товариства здійснюються за рішенням загальних зборів. Проте, у випадках, передбачених законом, таке припинення може здійснюватися за рішенням суду або відповідних органів влади.

Припинення акціонерного товариства у спосіб злиття, поділу, виділу чи перетворення здійснюється з дотриманням визначених правил.

По-перше, акціонерне товариство, яке прийняло рішення про припинення у спосіб передання майна, прав і обов'язків правонаступнику зобов'язане негайно у письмовій формі повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію та вносить відомості до єдиного державного реєстру відомості про те, що воно перебуває у процесі припинення.

По-друге, уповноважити наглядову раду кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, розробити умови договору про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення) та звернутися до загальних зборів для подальшого вирішення питання про припинення (злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення), а також про затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), передавального акта (у разі злиття, приєднання та перетворення) або розподільного балансу (в разі поділу та виділу).

Договір про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення), що розробляє наглядова рада кожного акціонерного товариства, повинні містити такі умови:

- повне найменування й реквізити кожного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні;
- порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам;
- відомості про права, які надаватимуться підприємницьким товариством- правонаступником власникам інших, окрім акцій, цінних паперів товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, та/або перелік заходів, які пропонується вжити стосовно таких цінних паперів;
- інформацію про запропонованих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві – правонаступнику після завершення злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення, та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації;
- порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні.

Також на наглядову раду покладаються обов'язок щодо підготовки для акціонерів пояснення до умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення). Таке пояснення повинне містити економічне обґрунтування доцільності злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення й обґрунтування порядку обчислення коефіцієнта конвертації акцій та інших цінних паперів акціонерного товариства

Наглядова рада зобов'язана надіслати акціонерам товариства, що бере участь у злитті (приєднанні), поділі (виділі, перетворенні), матеріали для проведення загальних зборів, на яких виносяться питання про затвердження умов договору про злиття (приєднання), плану поділу (виділу, перетворення), передавального акта. До цих матеріалів повинні включатися: проєкт договору про злиття (приєднання), плану поділу (виділу, перетворення); пояснення до умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення); у разі злиття (приєднання) – річну фінансову звітність інших товариств, що беруть участь у злитті (приєднанні), за три останні роки.

За поданням наглядової ради загальні збори кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, вирішують питання про припинення (злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення), а також про затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), передавального акта (у разі злиття, приєднання та перетворення) або розподільного балансу (в разі поділу та виділу).

Істотні умови договору про злиття (приєднання), затверджені загальними зборами кожного із зазначених товариств, повинні бути ідентичними.

Протягом 30 днів із дати прийняття загальними зборами рішення про припинення акціонерного товариства шляхом поділу, перетворення, а також про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання – з дати прийняття відповідного рішення загальними зборами останнього з акціонерних товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство зобов'язане письмово повідомити про це кредиторів товариства і розмістити повідомлення про ухвалені рішення в загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку. Товариство зобов'язане також повідомити про прийняття такого рішення кожному фондову біржу, на якій акції такого товариства допущено до торгів.

Злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами.

Якщо розподільний баланс або передавальний акт не дає можливості визначити, до кого з правонаступників перейшло зобов'язання або чи залишилося за ним зобов'язаним товариство, з якого був здійснений виділ, правонаступники та товариство, з якого був здійснений виділ, несуть солідарну відповідальність за таким зобов'язанням.

Злиття, поділ або перетворення акціонерного товариства вважається завершеним із дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення акціонерного товариства та про реєстрацію підприємницького товариства- правонаступника (товариств- правонаступників).

Кожна форма припинення діяльності акціонерного товариства у спосіб реорганізації має свої особливі характеристики. Тому доцільно розглянути та проаналізувати кожен із них.

Злиттям акціонерних товариств визнається виникнення нового акціонерного товариства- правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше акціонерних товариств одночасно з їх припиненням.

Процедура злиття акціонерних товариств здійснюється за таким порядком:

- прийняття загальними зборами кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, рішення про припинення товариства шляхом злиття, про створення комісії з припинення товариства, а також про обрання персонального складу комісії з припинення;
- задоволення вимог кредиторів, заявлених до кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті;
- реалізація акціонерами кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, права вимоги обов'язкового викупу належних їм акцій товариства;
- складення комісією з припинення кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, передавального акта;
- прийняття наглядовою радою кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, рішення про затвердження проекту статуту акціонерного товариства, створюваного в результаті злиття акціонерних товариств, про затвердження проекту договору про злиття акціонерних товариств, про затвердження пояснень до умов договору про злиття, про схвалення передавального акта, підготовленого комісією з припинення товариства, а також про затвердження умов конвертації акцій товариства, що припиняється, в акції товариства, створюваного в результаті злиття акціонерних товариств;
- прийняття загальними зборами кожного товариства, що бере участь у злитті, рішення про затвердження передавального акта, про затвердження договору про злиття акціонерних товариств, про затвердження статуту акціонерного товариства, а також про обрання уповноважених осіб акціонерного товариства на здійснення подальших дій щодо припинення акціонерного товариства шляхом злиття;

- подання уповноваженими особами акціонерних товариств, що беруть участь у злитті, заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

- реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

- присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

- укладення з депозитарієм договору про обслуговування емісії акцій;

- обмін акцій товариства, створюваного в результаті злиття, на акції товариств, що припиняються;

- затвердження результатів розміщення (обміну) акцій уповноваженими органами акціонерних товариств, що беруть участь у злитті;

- державна реєстрація акціонерного товариства, створюваного в результаті злиття, в органах державної реєстрації;

- подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення (обміну) акцій;

- реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення (обміну) акцій створюваного в результаті злиття товариства та скасування Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку реєстрації випуску акцій товариств, що припинилися;

- державна реєстрація припинення акціонерних товариств, що припинилися шляхом злиття;

- отримання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій товариства, створюваного в результаті злиття.

Цей порядок застосовуватиметься і щодо таких видів припинення акціонерного товариства, як приєднання, поділ, виділ або перетворення.

Акціонерне товариство може брати участь у злитті лише з іншим акціонерним товариством. Утворення органів акціонерного товариства – правонаступника проводиться на спільних загальних зборах акціонерів товариства, що беруть участь у злитті.

Не підлягають конвертації акції товариств, що припиняються внаслідок злиття, які викуплено товариством-емітентом або влас-

ником яких є товариство, що бере участь у злитті разом із товариством-емітентом. Такі акції підлягають анулюванню в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Під час злиття товариств усі права й обов'язки кожного з них переходять до товариства- правонаступника відповідно до передавального акта.

Приєднанням акціонерного товариства визнається припинення акціонерного товариства (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому акціонерному товариству- правонаступнику.

Спільні загальні збори акціонерів товариств, що беруть участь у приєднанні, ухвалюють рішення про внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, та у разі потреби з інших питань.

Якщо акціонерному товариству, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 відсотків голосуючих акцій товариства, що приєднується, і приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товариства, до якого здійснюється приєднання, рішення про приєднання, затвердження передавального акта та умов договору про приєднання може прийматися його наглядовою радою.

Не підлягають конвертації акції товариства:

- що приєднується, які були викуплені цим товариством або власником яких є товариство, до якого здійснюється приєднання, або власником яких є інше товариство, що приєднується;
- до якого здійснюється приєднання, власником яких було товариство, що приєднується.

Такі акції підлягають анулюванню в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Приєднання акціонерного товариства до іншого акціонерного товариства вважається завершеним із дати внесення запису до Єдиного державного реєстру про припинення такого акціонерного товариства.

Поділом акціонерного товариства визнається припинення акціонерного товариства з передачею всього його майна, прав та

обов'язків двом чи більше новим акціонерним товариствам – правонаступникам згідно з розподільним балансом.

Розміщення акцій товариств- правонаступників повинно здійснюватися із збереженням співвідношення, що було між акціонерами у статутному капіталі акціонерного товариства, що припинилося шляхом поділу. Кожен акціонер товариства, що припинилося, отримує акції кожного з товариств- правонаступників. Не підлягають конвертації акції товариства, що припиняється шляхом поділу, викуплені цим товариством. Такі акції підлягають анулюванню в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Товариство- правонаступник несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями акціонерного товариства, діяльність якого припиняється шляхом поділу, що виникли до поділу та перейшли до іншого акціонерного товариства- правонаступника. Якщо акціонерних товариств- правонаступників, які несуть субсидіарну відповідальність, два чи більше, вони несуть таку відповідальність солідарно.

Виділом акціонерного товариства визнається створення одного чи кількох акціонерних товариств із передачею йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків акціонерного товариства, з якого здійснюється виділ, без припинення такого акціонерного товариства. З акціонерного товариства може виділитися лише акціонерне товариство.

Розміщення акцій товариства, що виділилося, здійснюється із збереженням співвідношення, що було між акціонерами в статутному капіталі товариства, з якого здійснено виділ. Акції товариства, з якого здійснюється виділ, викуплені товариством, не можуть передаватися до складу активів товариства- правонаступника та не підлягають конвертації. Такі акції підлягають анулюванню в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Акціонерне товариство, з якого здійснюється виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які перейшли до товариства, що виділилося, згідно з розподільним балансом. Товариство, що виділилося, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які виникли у товариства, з якого здійснюється

виділ, перед виділом, але не перейшли до товариства, що виділилося. Якщо товариств, що виділилися, два чи більше, вони солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями разом із товариством, з якого здійснено виділ.

Виділ акціонерного товариства вважається завершеним з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про створення акціонерного товариства, що виділилося.

Перетворенням акціонерного товариства визнається зміна організаційно-правової форми акціонерного товариства з його припиненням та передачею всього майна, прав і обов'язків підприємницькому товариству – правонаступнику згідно з передавальним актом. Акціонерне товариство може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив.

У разі перетворення акціонерного товариства всі його акціонери (їх правонаступники), акції яких не були викуплені, стають засновниками (учасниками) підприємницького товариства-правонаступника.

Перетворення акціонерного товариства на інше господарське товариство (крім товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю) або виробничий кооператив після прийняття відповідного рішення загальних зборів може бути здійснене за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства-правонаступника. Така згода підтверджується шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства-правонаступника.

Розподіл часток (паїв) підприємницького товариства-правонаступника відбувається із збереженням співвідношення кількості акцій, що було між акціонерами у статутному капіталі акціонерного товариства, що перетворилося. Не підлягають обміну акції товариства, що перетворюється, викуплені цим товариством, які на дату прийняття рішення про припинення товариства шляхом перетворення не продані та/або не анульовані відповідно до цього Закону. Такі акції підлягають анулюванню в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Ліквідація акціонерного товариства – це повне припинення його діяльності. Виокремлюють два види ліквідації: добровільна та примусова.

Добровільна ліквідація акціонерного товариства здійснюється за рішенням загальних зборів та приймаються більшістю не менш як у $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

Рішення про добровільну ліквідацію може бути прийнято в будь-коли і з будь-яких мотивів. Так, наприклад, рішення про ліквідацію може бути прийнято через закінчення строку, на який товариство створювалося, або після досягнення мети, з якою воно створювалося, чи в інших випадках, визначених актами законодавства, з урахуванням особливостей, встановлених спеціальним законом.

Настання обставин, які в установчих документах (статуті) акціонерного товариства передбачені, як підстави для ліквідації, самі собою не призводять до ліквідації цього товариства.

Рішення про ліквідацію акціонерного товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку ліквідації, а також порядку розподілу між акціонерами майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, вирішують загальні збори акціонерного товариства, якщо інше не передбачено законом.

Із моменту обрання ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження наглядової ради та виконавчого органу акціонерного товариства. Ліквідаційний баланс, складений ліквідаційною комісією, підлягає затвердженню загальними зборами.

Якщо на момент ухвалення рішення про ліквідацію акціонерне товариство не має зобов'язань перед кредиторами, його майно розподіляється між акціонерами відповідно до черговості, а саме:

- **у першу чергу** задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою;

- **у другу чергу** – вимоги працівників, пов'язані зі трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

- **у третю чергу** – вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

- **у четверту чергу** – всі інші вимоги кредиторів;

- **у п'яту чергу** – виплати нарахованих, але не виплачених дивідендів за привілейованими акціями;
- **у шосту чергу** – виплати за привілейованими акціями, які підлягають викупу;
- **у сьому чергу** – виплати ліквідаційної вартості привілейованих акцій;
- **у восьму чергу** – виплати за простими акціями, які підлягають викупу;
- **у дев'яту чергу** – розподіл майна між акціонерами-власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій.

Вимоги кожної черги задовольняються після повного задоволення вимог кредиторів (акціонерів) попередньої черги.

У разі розміщення товариством кількох класів привілейованих акцій черговість розподілу майна між акціонерами-власниками кожного класу привілейованих акцій визначається статутом товариства.

У разі недостатності майна товариства, що ліквідується, для розподілу між усіма кредиторами (акціонерами) відповідної черги майно розподіляється між ними пропорційно сумах вимог (кількості належних їм акцій) кожного кредитора (акціонера) цієї черги.

Ліквідація акціонерного товариства вважається завершеною, а товариство таким, що припинилося, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення товариства в результаті його ліквідації.

Примусова ліквідація акціонерного товариства здійснюється за рішенням суду з підстав, передбачених законом. До таких підстав можемо віднести: визнання судом недійсною державної реєстрації акціонерного товариства через допущені при його створенні порушення, які не можна усунути; оголошення банкрутом; провадження діяльності, що суперечить статуту, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного фонду товариства вимогам закону тощо.

Усі справи про припинення діяльності юридичної особи розглядаються судом у позовному провадженні. Вимога про примусову ліквідацію може бути пред'явлена органом, що здійснює державну реєстрацію товариства або ж учасником такого товариства.

ва. Порядок ліквідації акціонерного товариства з підстав оголошення банкрутом регулюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Припинення акціонерного товариства і у спосіб передання всього свого майна, прав і обов'язків іншим особам правонаступникам, і у спосіб ліквідації матиме правовим наслідком: припинення її цивільної правоздатності та дієздатності; припинення особистих немайнових прав такого товариства; припинення його майнових зобов'язань; неможливість бути позивачем чи відповідачем у суді тощо.

§ 4.6. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: порядок створення, діяльності, управління та припинення

У сучасному цивільному обороті беруть участь різні види юридичних осіб, які наділені статусом, визначеним законодавством, володіють цивільними правами й обов'язками. Проте останнім часом простежується тенденція до активного використання для досягнення цілей лише окремих форм юридичних осіб, а використання інших – здійснюється у менших масштабах. Так, основною організаційно-правовою формою функціонування юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності є зазвичай акціонерні товариства ТОВ.

Правові засади правового статусу товариства з обмеженою відповідальністю, його створення та діяльності регламентується ГК України, Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», прийняття якого ознаменувало якісно новий етап розвитку правового регулювання статусу ТОВ відповідно до європейських стандартів.

Згідно з ч. 3 ст. 80 ГК України, **ТОВ** є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.

Товариство не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників. Водночас учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах своїх вкладів, які повністю сплатили. Якщо ж учасники товариства не повністю внесли вклади, то у такому разі вони несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Кількість учасників товариства законодавством не обмежується.

Із метою врегулювання відносин між учасниками товариства з питань, які виникають чи можуть виникнути під час реалізації такими учасниками прав та обов'язків укладається *корпоративний договір*. Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку в статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає.

Досліджуючи сутність корпоративного договору, в доктрині цивільного права зауважується на недоречності використання у цьому контексті терміна «корпоративний». Так, Ю. М. Юркевич стверджує, що мовлячи про доцільність чи навпаки необґрунтованість вжиття терміна «корпоративний договір», потрібно відштовхуватись насамперед від поняття і правової природи корпоративних прав, які визначені у ст. 167 ГК України. На підставі цього договору сторони не можуть врегулювати корпоративні відносини; вони лише визначають особливості майнових та/чи немайнових відносин, які є чи можуть бути між ними у зв'язку із реалізацією права власності на частки (їх частини) у статутному капіталі товариств. Вдалішим, на думку науковця, видається вживання у цьому випадку поняття «договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств»¹⁹².

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», корпоративний

¹⁹² Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. С. 285.

договір є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Зазначений договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним. Корпоративний договір є нікчемним і в тому випадку, якщо ним встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства.

Зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо інше не встановлено законом або договором. Корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо або опосередковано належить державі або територіальній громаді, оприлюднюється протягом 10 днів із моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення.

На виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників як сторін корпоративного договору, предметом яких є права на частку в статутному капіталі або повноваження учасників, може видаватись безвідклична *довіреність*, яка підлягає нотаріальному посвідченню. Така довіреність є дійсною до виконання мети, для якої її було видано, і може бути скасована лише за згодою її представника або у випадках, які прямо передбачені цією довіреністю.

Безвідклична довіреність припиняється у разі припинення зобов'язання, для виконання або забезпечення виконання якого вона видана.

У разі порушення прав та інтересів довірителя представник на вимогу довірителя має припинити користуватися безвідкличною довіреністю та відмовитися від неї. У разі виникнення спору безвідклична довіреність може бути скасована судом.

Безвідклична довіреність, згідно з ч. 5 ст. 8 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», видається без права передоручення. Вказане положення має диспозитивний характер, а тому в довіреності може передбачатися інше.

Створення товариства відбувається за рішенням його засновників. ТОВ може бути засновано і однією, і декількома особами. Якщо товариство створюється кількома особами, такі особи у разі необхідності визначення взаємин між ними стосовно створення товариства можуть укласти *договір про створення товариства* в письмовій формі.

Договір про створення товариства може встановлювати порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку в статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови.

Пленум Верховного Суду України у п. 15 Постанови від 24.10.2008 № 13 «Про практику розгляду корпоративних спорів» зауважив, що договір про створення ТОВ, ТДВ не регулює відносини між учасниками товариства під час здійснення його діяльності. Зазначений договір припиняє свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання¹⁹³.

Єдиним установчим документом ТОВ, на підставі якого воно діє, є *статут*.

Статут юридичної особи є актом, який визначає правовий статус юридичної особи, оскільки він містить норми, обов'язкові для учасників товариства, його посадових осіб та інших працівників, а також визначає порядок затвердження та внесення змін до статуту¹⁹⁴. Це акт локальної нормотворчості, що регулює внутрішньокорпоративні відносини, відносини між учасниками господарських товариств та органами управління¹⁹⁵.

Перша редакція статуту товариства підписується всіма учасниками товариства, справжність підписів яких засвідчується нотаріально.

¹⁹³ Про практику розгляду корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁹⁴ Там само.

¹⁹⁵ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар до законодавства та судової практики. К.: Істина, 2005. 720 с.

Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», у статуті товариства назначаються відомості про:

1) повне та скорочене (за наявності) найменування товариства (так, згідно зі ст. 9 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» найменування товариства має містити назву товариства, а також організаційно-правову форму (товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю). Товариство може мати скорочене найменування українською мовою, повне і скорочене найменування іноземними мовами);

2) органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень;

3) порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Статут товариства може містити інші відомості, що не суперечать закону.

Фінансово-господарська діяльність юридичної особи розпочинається з формування статутного капіталу, порядок створення і розмір якого регламентуються відповідними положеннями Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Статутний капітал ТОВ складається із вкладів його учасників. Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках. Потрібно зауважити, що розмір частки учасника товариства у відсотках повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства.

Вкладами, за рахунок яких здійснюється формування статутного капіталу, можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом. Якщо учасники вирішили здійснити вклад у негрошовій формі, то він у будь-якому разі повинен мати грошову оцінку, що затверджується одноставним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. Під час створення товариства така оцінка визначається рішенням засновників про створення товариства.

Товариство не може надавати позику для оплати вкладу учасника або поруку за позиками, кредитами, наданими третьою особою для оплати його вкладу.

Положення ч. 4 ст. 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» зобов'язує учасників товариства внести свій вклад у повному розмірі протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Текстуальне викладення норми, яке вона має в Законі, дає змогу встановлювати у статуті строк і менший, і більший від шести місяців.

Водночас відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одноставним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства.

Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менше номінальної вартості його частки.

Якщо учасник прострочив внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства має надіслати йому письмове попередження про прострочення, яке має містити інформацію про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, наданий для погашення заборгованості. Додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, встановлюється виконавчим органом товариства чи статутом товариства, але не може перевищувати 30 днів.

Якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з таких рішень:

1) про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу;

2) про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства;

3) про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками;

4) про ліквідацію товариства.

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає можливість збільшення та зменшення статутного капіталу товариства.

Збільшення статутного капіталу товариства допускається лише після внесення всіма учасниками товариства своїх вкладів у повному обсязі. Збільшення статутного капіталу товариства, яке володіє часткою у власному статутному капіталі, не допускається.

Збільшення статутного капіталу можливе двома способами, а саме за рахунок:

- 1) нерозподіленого прибутку товариства;
- 2) додаткових вкладів.

У разі збільшення статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку товариства без залучення додаткових вкладів склад учасників товариства та співвідношення розмірів їхніх часток у статутному капіталі не змінюються (ч. 2 ст. 17 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів може здійснюватися за рахунок:

- 1) додаткових вкладів учасників;
- 2) вкладів третіх осіб.

Так, кожний учасник має переважне право зробити додатковий вклад у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його частки у статутному капіталі. Треті особи та учасники товариства можуть зробити додаткові вклади після реалізації кожним учасником свого переважного права або відмови від реалізації такого права в межах різниці між сумою збільшення статутного капіталу та сумою внесених учасниками додаткових вкладів, лише якщо це передбачено рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів.

У рішенні загальних зборів учасників товариства про залучення додаткових вкладів визначаються загальна сума збільшення статутного капіталу товариства, коефіцієнт відношення суми збільшення до розміру частки кожного учасника у статутному капіталі та запланований розмір статутного капіталу.

Додаткові вклади можуть вноситися і у грошовій, і у негрошовій формі. У випадку внесення вкладів у негрошовій формі рішенням загальних зборів учасників визначаються учасники това-

риства та/або треті особи, які вносять майно, та його грошова оцінка. Варто зауважити, що Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не містить вимог до того, як саме має бути здійснено таку грошову оцінку: чи суб'єктом оціночної діяльності відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність, чи учасниками товариства самостійно, враховуючи власні критерії визначення вартості такого майна.

Строки внесення додаткових вкладів встановлюються рішенням загальних зборів учасників, проте такі строки не повинні бути більшими ніж один рік з дня прийняття рішення про залучення додаткових вкладів.

Треті особи й учасники товариства можуть вносити додаткові вклади протягом шести місяців після спливу строку для внесення додаткових вкладів учасниками, які мають намір реалізувати своє переважне право, якщо рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів не встановлено менший строк.

З учасником товариства та/або третьою особою може бути укладено договір про внесення додаткового вкладу, за яким такий учасник та/або третя особа зобов'язується зробити додатковий вклад у грошовій чи негрошовій формі, а товариство – збільшити розмір його частки у статутному капіталі чи прийняти до товариства з відповідною часткою у статутному капіталі.

Протягом місяця з дати спливу строку для внесення додаткових вкладів, загальні збори учасників товариства приймають рішення про:

- 1) затвердження результатів внесення додаткових вкладів учасниками товариства та/або третіми особами;
- 2) затвердження розмірів часток учасників товариства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених ними додаткових вкладів;
- 3) затвердження збільшеного розміру статутного капіталу товариства.

Якщо додаткові вклади не внесені учасником товариства та/або третьою особою, з яким (якою) укладено договір про внесення додаткового вкладу, в повному обсязі та своєчасно, такий договір вважається розірваним, якщо рішенням загальних зборів

учасників не затверджено розмір частки такого учасника та/або третьої особи виходячи з фактично внесеного ним додаткового вкладу.

Товариство, відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», має право *зменшити свій статутний капітал*.

Якщо при збільшенні статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів номінальна вартість частки учасника товариства може бути збільшена на суму, що дорівнює або менша за вартість додаткового вкладу такого учасника, то у разі зменшення номінальної вартості часток усіх учасників товариства співвідношення номінальної вартості їхніх часток повинно зберігатися незмінним.

Рішення про зменшення статутного капіталу приймається загальними зборами товариства.

Після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства його виконавчий орган протягом 10 днів має письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення.

Кредитори протягом 30 днів після отримання зазначеного повідомлення, вправі звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення протягом 30 днів одного з таких заходів за вибором товариства:

1) забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договору забезпечення;

2) дострокове припинення або виконання зобов'язань перед кредитором;

3) укладення іншого договору з кредитором.

У разі невиконання товариством зазначеної вимоги у встановлений строк кредитори мають право вимагати в судовому порядку дострокового припинення або виконання зобов'язань товариством.

Якщо кредитор не звернувся до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо виконання зобов'язань перед ним.

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» наводить відкритий перелік прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю, визначаючи умови

та механізми їх реалізації. Так, учасники ТОВ наділені такими правами, зокрема:

1. *Переважає право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі (ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).*

2. *Право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам (ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).*

Варто зауважити, що момент, з якого третя особа, яка придбає частку в статутному капіталі товариства, стає його учасником неоднозначно врегульований в українському законодавстві.

З огляду на це Пленум ВГСУ в своїй Постанові від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин» роз'яснив, що право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін. Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ.

Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ або ТДВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ або ТДВ. Водночас згідно з положеннями ст. 89 ЦК України відомості про зміни у складі учасників ТОВ або ТДВ підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру. Правові наслідки наявності або відсутності відповідних відомостей у Єдиному державному реєстрі визначено ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Якщо товариство після прийняття рішення про внесення змін до установчих документів (зміна складу учасників) не повідомило орган, що здійснив реєстрацію, для внесення необхідних змін до

Єдиного державного реєстру, новий учасник має право звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства вчинити дії щодо державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства¹⁹⁶.

Отже, ВГСУ розрізняє два моменти: набуття права власності на частку та набуття корпоративних прав. Останні набуваються з моменту вступу до господарського товариства, а не з моменту державної реєстрації змін до його установчих документів.

Водночас, як справедливо зазначається в юридичній літературі, наведена позиція ВГСУ є суперечливою зокрема через наступні підстави. Так, по-перше, так «розривається» право власності на частку в статутному капіталі та права, що надаються цією часткою (корпоративні права). По-друге, не зрозуміло, що означає «вступ» до товариства і чи набуває особа, яка придбала частку в статутному капіталі, «право на вступ». Як наслідок, чи може така особа впливати на її прийняття до товариства, якщо вона не набула корпоративних прав і як у цьому разі така особа може захистити своє право? Крім того, варто звернутися до Глави VIII «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», де серед документів, які подаються для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ або ТДВ, зазначається заява про вступ до товариства, але немає рішення загальних зборів про прийняття особи, яка набула частку в статутному капіталі товариства, до складу учасників¹⁹⁷. Водночас варто зауважити, що ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» серед повноважень загальних зборів не передбачає вирішення питання про прийняття учасників у това-

¹⁹⁶ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин: Постанова Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення 19.02.2019).

¹⁹⁷ Корпоративні спори: комент. суд. практики / І. С. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2018. С. 212–216.

риство. Зважаючи на положення п. 3 ст. 11 вказаного Закону, відомості про порядок вступу до товариства повинні зазначатися у статуті товариства.

Як зауважує І. В. Спасибо-Фатєєва, із зазначеного випливає, що заява особи, яка набула права власності на частку в статутному капіталі про вступ до товариства за своєю природою є одностороннім правочином, який породжує в неї набуття корпоративних прав. Від товариства вимагається внесення змін до Єдиного державного реєстру. З цього приводу, стверджує науковець, заява про вступ до товариства є зайвим юридичним фактом, оскільки особа, яка придбала частку в статутному (складеному) капіталі, виразила свою волю на те, щоб стати учасником товариства. Адже метою набуття нею цієї частки було набуття й корпоративних прав, що нею надаються. Інакше виходить, що покупець частки двічі реалізує свою волю на те, щоб набути корпоративних прав, і ставши власником, набуває ще одне право – на вступ до господарського товариства, яке здійснюється самостійно, незалежно від волі господарського товариства, до якого він вступає¹⁹⁸.

3. Право вийти з товариства будь-коли без згоди інших учасників, якщо його частка у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Право на вихід із ТОВ є правом його учасника. Вихід є одностороннім правочином, унаслідок якого, по-перше, припиняються корпоративні права й обов'язки між учасником і товариством; по-друге, зазвичай виникають зобов'язальні правовідносини стосовно здійснення розрахунків із таким учасником¹⁹⁹.

Процедура виходу учасника з товариства залежить від розміру його частки. Учасник може реалізувати своє право на вихід незалежно від згоди на це інших учасників у тому разі, якщо частка такого учасника становить менше 50 відсотків.

¹⁹⁸ Корпоративні спори: комент. суд. практики / І. С. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2018. С. 218.

¹⁹⁹ Уразова Г. О. Право учасника на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. Х., 2015. Вип. 129. С. 131.

Відповідно до ч. 5. ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», учасник вважається таким, що вийшов із товариства, з дня державної реєстрації його виходу.

4. Право вийти з товариства за згодою інших учасників, якщо його частка у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків (ч. 2 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Рішення про надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято упродовж місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом.

Якщо для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, він може вийти з товариства протягом місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не визначений такою згодою.

Незалежно від процедури виходу учасника та розміру його частки він вважається, що вийшов із товариства з дня державної реєстрації його виходу.

5. Право на виплату вартості частки у разі виходу учасника з товариства (чч. 7–10 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Реалізація учасником права на вихід із товариства тягне правові наслідки у виді припинення корпоративних прав і набуття нею прав вимоги до товариства стосовно проведення з нею розрахунків.

Так, не пізніше 30 днів із дня, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, воно зобов'язане повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок і копії документів, необхідних для розрахунку. Вартість частки учасника визначається станом на день, що передував дню подання учасником відповідної заяви у порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Товариство зобов'язане протягом року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки. Статутом товариства,

що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати.

Вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника.

У судовій практиці підтримується підхід, згідно з яким зобов'язання з виплати частини майна товариства учаснику, який вийшов, є грошовим. Тому в разі прострочення цього зобов'язання настають наслідки, передбачені ст. 625 ЦК України. Зокрема, учасник, який вийшов, має право вимагати від товариства сплати суму боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за час прострочення, а також трьох процентів річних. Ця позиція висловлена і у постанові Пленуму ВГСУ від 25.02.2019 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин (п. 4.21), і в рішеннях ВС у конкретних справах²⁰⁰.

За погодженням учасника товариства, який вийшов, та товариства зобов'язання зі сплати грошових коштів може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна.

Товариство виплачує учаснику, який вийшов з товариства, вартість, його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника.

Окрім виплати частки майна (передання майна в натурі) учаснику, який вибув, відповідно до ч. 2 ст. 54 Закону України «Про господарські товариства», виплачується належна йому частка прибутку, одержаного товариством у цьому році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

6. *Право на виплату дивідендів (ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).*

Учасники товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства у визначеному законом порядку.

Виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку товариства особам, які були учасниками товариства на день

²⁰⁰ Корпоративні спори: комент. суд. практики / І. С. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2018. С. 236.

прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток.

Товариство виплачує дивіденди грошовими коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства.

Дивіденди можуть виплачуватися за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом.

Виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців із дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників. Лише зі спливом цього строку виникає право на примусове стягнення дивідендів у судовому порядку.

За загальним правилом право на отримання дивідендів залежить від рішення загальних зборів. Так, якщо збори приймають рішення про виплату дивідендів, то учасники отримують право вимагати сплати їм дивідендів у встановлений строк. Якщо загальними зборами не приймалося рішення про виплату дивідендів, вимагати їх виплати немає підстав.

Посадові особи товариства, винні у введенні в оману учасників товариства стосовно його фінансового стану, зокрема шляхом подання (включення) недостовірної інформації до документів товариства, що призвело до здійснення неправомірних виплат, несуть разом із учасниками солідарну відповідальність за зобов'язанням щодо повернення виплат товариству.

Чинне законодавство встановлює обмеження щодо виплати дивідендів у певних випадках. Зокрема, згідно з ст. 27 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ТОВ не має права приймати рішення про виплату дивідендів або виплачувати дивіденди, якщо:

- 1) товариство не здійснило розрахунків із учасниками товариства у зв'язку із припиненням їх участі у товаристві або з правонаступниками учасників товариства відповідно до вказаного Закону;

- 2) майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або буде недостатньо внаслідок прийняття рішення про виплату дивідендів чи здійснення виплати.

Статутом товариства можуть додатково передбачатися інші умови, за яких загальні збори учасників не можуть приймати рішення про виплату дивідендів чи за яких дивіденди не можуть виплачуватися.

Товариство не має права виплачувати дивіденди учаснику, який повністю або частково не вніс свій вклад.

7. *Право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників (ч. 2 ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).*

8. *Інші права, передбачені чинним законодавством України.*

Управління товариством здійснюється його органами. Органами товариства є загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган.

Вищим органом товариства є *загальні збори учасників*, які можуть вирішувати будь-які питання діяльності товариства.

Положенням ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» до компетенції загальних зборів учасників віднесено:

- 1) визначення основних напрямів діяльності товариства;
- 2) внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту;
- 3) зміна розміру статутного капіталу товариства;
- 4) затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника;
- 5) перерозподіл часток між учасниками товариства у випадках, передбачених цим Законом;
- 6) обрання та припинення повноважень наглядової ради товариства або окремих членів наглядової ради, встановлення розміру винагороди членам наглядової ради товариства;
- 7) обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу (всіх чи окремо одного або декількох з них), встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства;
- 8) визначення форм контролю та нагляду за діяльністю виконавчого органу товариства;

9) створення інших органів товариства, визначення порядку їх діяльності;

10) прийняття рішення про придбання товариством частки (частини частки) учасника;

11) затвердження результатів діяльності товариства за рік або інший період;

12) розподіл чистого прибутку товариства, прийняття рішення про виплату дивідендів;

13) прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства, порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу товариства;

14) прийняття інших рішень, віднесених вказаним Законом до компетенції загальних зборів учасників.

Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом.

Законом передбачена можливість учасника товариства взяти участь у загальних зборах учасників шляхом надання свого волевиявлення щодо голосування з питань порядку денного у письмовій формі (заочне голосування). Справжність підпису учасника товариства на такому документі засвідчується нотаріально.

Порядок скликання та проведення загальних зборів учасників, прийняття ними рішень з питань порядку денного регламентується Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а також статутом товариства.

Управління поточною діяльністю товариства здійснює *виконавчий орган товариства*.

Виконавчий орган товариства підзвітний загальним зборам учасників і наглядовій раді товариства (у разі утворення) та організовує виконання їхніх рішень.

Виконавчий орган товариства є одноосібним. Назвою одноосібного виконавчого органу є «директор», якщо статутом не передбачена інша назва.

Статутом може бути встановлено, що виконавчий орган товариства є колегіальним, та визначено його кількісний склад.

Назвою колегіального виконавчого органу є «дирекція», а його голови – «генеральний директор», якщо статутом не передбачені інші назви.

Рішення колегіального виконавчого органу приймаються більшістю голосів усіх його членів. Статут товариства може містити перелік питань, прийняття рішення щодо яких вимагатиме більшої кількості голосів.

Одноосібний виконавчий орган товариства або голова колегіального виконавчого органу товариства може діяти від імені товариства без довіреності. Статут товариства може передбачати можливість кожного або окремих членів колегіального виконавчого органу діяти від імені товариства без довіреності або можливість усіх чи окремих членів виконавчого органу вчиняти дії від імені товариства без довіреності виключно разом. Якщо член виконавчого органу на час своєї відсутності призначив тимчасового виконувача обов'язків, такий член виконавчого органу несе солідарну відповідальність перед товариством разом із призначеною ним особою.

Член колегіального виконавчого органу товариства не може передати свій голос іншим членам цього виконавчого органу товариства.

Договір, що укладається з членом виконавчого органу товариства, від імені товариства підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами учасників.

Повноваження одноосібного виконавчого органу чи голови колегіального виконавчого органу можуть бути припинені або він може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень лише шляхом обрання нового одноосібного виконавчого органу чи голови колегіального виконавчого органу або тимчасових виконувачів їхніх обов'язків. У разі припинення повноважень одноосібного виконавчого органу або члена колегіального виконавчого органу договір із цією особою вважається припиненим. Статутом товариства може бути передбачено вимогу про обрання нових членів чи тимчасових виконувачів обов'язків для всіх членів колегіального виконавчого органу.

Статутом товариства може бути передбачено утворення *наглядової ради*, яка в межах компетенції, визначеної статутом

товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства.

У багатьох іноземних державах наглядова рада є невід’ємним елементом корпоративного управління та є вагомим елементом захисту корпоративних прав учасників, даючи змогу оперативно реагувати на порушення²⁰¹.

Закон не визначає вимоги до наглядової ради товариства, зокрема щодо її кількісного складу, строку повноважень, межі компетенції. Проте дає змогу наділити таку наглядову раду будь-якими повноваженнями, крім виключної компетенції загальних зборів.

Зокрема, до компетенції наглядової ради може бути віднесено обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу товариства (всіх чи окремо одного або декількох із них), зупинення та припинення їхніх повноважень, встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства.

Порядок діяльності наглядової ради, її компетенція, кількість членів і порядок їх обрання, зокрема незалежних членів наглядової ради, розмір винагороди членів наглядової ради, а також порядок обрання та припинення їхніх повноважень визначаються статутом товариства.

Із кожним членом наглядової ради укладається цивільно-правовий договір або трудовий контракт. Цивільно-правовий договір може бути оплатним чи безоплатним. Договір, що укладається з членом наглядової ради від імені товариства, підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами учасників.

За рішенням загальних зборів учасників повноваження членів наглядової ради можуть бути будь-коли та з будь-яких підстав припинені або члени наглядової ради можуть бути тимчасово відсторонені від виконання своїх повноважень. У разі припинення повноважень члена наглядової ради за рішенням загальних зборів учасників відповідний договір із цією особою вважається автоматично припиненим.

²⁰¹ Чайковська А. В. Наглядова рада як ефективний орган контролю та регулювання в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 125.

Члени наглядової ради товариства і члени виконавчого органу товариства повинні діяти добросовісно та розумно в інтересах товариства. Вони несуть відповідальність перед товариством за збитки, заподіяні товариству їхніми винними діями або бездіяльністю.

Відповідальність членів виконавчого органу товариства чи членів наглядової ради товариства перед товариством відповідно є солідарною.

Член наглядової ради товариства, член виконавчого органу товариства звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкоду заподіяно не з його вини.

Ст. 47 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено один із способів створення товариства, а саме шляхом *виділу*, тобто із переданням йому згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків товариства, з якого здійснюється виділ, без припинення останнього.

Підставами припинення товариства є:

1) передання всього свого майна, всіх прав і обов'язків іншим господарським товариствам- правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення;

2) ліквідація.

Добровільне припинення товариства здійснюється за рішенням загальних зборів учасників.

Товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам- правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи- правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб- правонаступників та інші умови припинення.

У розрізі дослідження окремих організаційно-правових форм господарських товариств доречно згадати факт наявності в законодавстві України також *товариств з додатковою відповідальністю*, до якого застосовуються положення про ТОВ. Вказана організаційно-правова форма не отримала популярності на практиці,

залишаючись, так би мовити, більш теоретичною моделлю, набуває ознак так званих «відумерлих» організаційно-правових форм²⁰².

Характерною особливістю ТДВ, відповідно до ч. 1 ст. 56 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», є наявність солідарної додаткової (субсидіарної) відповідальності учасників за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом ТДВ і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним із них вкладу.

§ 4.7. Особливості створення, діяльності та припинення повних і командитних товариств

Особливим видом господарських товариств, які передбачені чинним законодавством, є повні та командитні товариства, які вважаються однією з найбільш дискусійних організаційно-правових форм провадження підприємницької діяльності.

Нині питання створення, організації діяльності повного та командитного товариства регламентується відповідними положеннями ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства», іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ч. 1 ст. 119 ЦК України, **повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім його майном, що їм належить.**

На відміну від інших видів господарських товариств, повні товариства, зрештою, як і командитні, не отримали популярності. Це спричинено насамперед відсутністю рівноваги між

²⁰² Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 232.

необмеженою відповідальністю учасників за боргами товариства і перевагами господарювання у цій організаційно-правовій формі. Як наслідок, повні товариства створюються зазвичай лише тоді, коли цього вимагає припис законодавця для здійснення певних видів діяльності.

Окрім того, недостатнє використання організаційно-правової форми повного товариства, як видається, пов'язане і з недосконалістю правового регулювання зазначених видів господарських товариств. А це, своєю чергою, сприяє підвищенню наукового інтересу до дослідження правового статусу повного та командитного товариства, особливостей їх діяльності тощо.

Безперечним є те, що всі здійснені науковцями напрацювання у досліджуваній сфері повинні стати підґрунтям не лише для подальших наукових розвідок, а й основою для позитивних змін у законодавчій регламентації функціонування зазначених товариств, яка повинна містити продумані, скоординовані норми, з урахуванням практичних потреб і з використанням зарубіжного досвіду правового регулювання окремих організаційно-правових форм господарських товариств.

Повне та командитне товариство, як окремі різновиди господарських товариств, є юридичною особою. Водночас у вітчизняній правовій доктрині сформовано низку позицій стосовно доцільності надання чи ненадання повним і командитним товариствам статусу юридичної особи.

Прихильником відмови від правової регламентації організаційно-правових форм повного та командитного товариства як таких, що останні в умовах сучасної ринкової економіки не мають самостійного практичного значення і фактично не використовуються, є К. О. Кочергіна. Однак, як стверджує науковець, специфічні їх елементи можуть бути використані в категорії похідних організаційно-правових форм, наприклад, суб'єктів статусу ринку фінансових послуг²⁰³. На відсутності необхідності надавати повним

²⁰³ Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм господарських товариств: інтереси, функції, правові засоби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2005. С. 7.

і командитним товариством статусу юридичної особи наголошує професор В. М. Коссак²⁰⁴.

Протилежну позицію висловлює Я. С. Синявська. На думку науковиці, отримання повним товариством статусу юридичної особи фактично розширює можливості учасників товариства у правовідносинах з іншими підприємствами та організаціями (відкриття рахунків у банку, пільгові системи оподаткування тощо)²⁰⁵.

У зазначеній науковій дискусії компромісну позицію займає Ю. М. Юркевич. Науковець допускає можливість створення повних товариств і зі статусом юридичної особи, і без цього статусу, але з можливістю наділення таких товариств ключовими ознаками правосуб'єктності на підставі договору²⁰⁶.

Повне і командитне товариство як юридичні особи характеризуються певними особливостями. Насамперед такі товариства не відповідають основному призначенню інституту юридичної особи – обмеженню підприємницького ризику учасників. Окрім того, для повних і командитних товариств характерною є відсутність органів товариства, оскільки управління справами товариства здійснюється учасниками в порядку, визначеному засновницьким договором товариства. Це свідчить про деяке нівелювання такої ознаки юридичної особи, як організаційна єдність, складовими якої є чітка внутрішня структура організації, наявність ієрархії, підпорядкованості органів управління, що становить таку структуру.

²⁰⁴ Коссак В. М. До питання про статус повних та командитних товариств в умовах гармонізації законодавства України з правом ЄС. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 30 вересня – 1 жовтня 2016 року) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 125.

²⁰⁵ Синявська Я. С. Майнова відповідальність учасників повного товариства за його зобов'язаннями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Міжнародний гуманітарний ун-т. Одеса. 2010. С. 13.

²⁰⁶ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 285.

Водночас незважаючи на відсутність органів управління в товаристві, спільне волевиявлення його учасників не є автономним стосовно юридичної особи. Воно трансформується у волевиявлення останньої. Саме такий механізм є традиційним для інституту юридичної особи. Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, в організаційній єдності відображається ознака наділення юридичної особи самостійною волею шляхом належної її організації та управління²⁰⁷.

У юридичній літературі ці обставини дали підставу розглядати конструкцію повного та командитного товариства як «відносної» або «усіченої» юридичної особи (як такої, що володіє тільки деякими властивостями юридичної особи)²⁰⁸.

Створення та функціонування юридичної особи неможливе без установчих документів. Для того, щоб повне товариство вважалося створеним та, відповідно, стало самостійним суб'єктом правовідносин, є необхідним укладення засновницького договору між учасниками повного товариства, що є їхнім єдиним установчим документом і підписується всіма учасниками товариства.

Засновницький договір не потрібно ототожнювати з договором про створення товариства, як це є, наприклад, у разі створення ТОВ, хоча у правовій літературі наведені поняття змішуються і вживаються як синоніми. Розмежовуючи вказані категорії, Ю. М. Жорнокуй зазначає, що договір про створення (заснування) корпорації закріплює тільки зобов'язальні відносини між засновниками у процесі її створення, а засновницький договір – корпоративні відносини між учасниками окремих організаційно-правових форм корпорацій²⁰⁹.

²⁰⁷ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 218.

²⁰⁸ Грудницька С. М., Шеремет О. С. Правове регулювання організації і діяльності підприємств та їх об'єднань у формі повних товариств: монографія. Чернігівський державний інститут економіки і управління МОН України. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2007. С. 28.

²⁰⁹ Жорнокуй Ю. М. Про співвідношення понять «засновницький договір» і «договір про створення (заснування) корпорацій». *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Х.: Право, 2017. С. 25.

На думку В. С. Петренка, засновницький договір виконує функцію регламентації зобов'язальних відносин, що виникають між засновниками з моменту його укладення до моменту державної реєстрації створюваного суб'єкта господарювання – юридичної особи. Після державної реєстрації юридичної особи функції засновницького договору полягають у регламентації корпоративних правовідносин, а також закріпленні правового статусу господарської організації²¹⁰.

У засновницькому договорі товариства визначаються:

- зобов'язання учасників створити товариство;
- порядок їх спільної діяльності стосовно його створення;
- умови передання товариству майна учасників;
- розмір і склад складеного капіталу товариства;
- розмір і порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі;
- розмір, склад та строки внесення ними вкладів.

Виходячи з цивілістичного розуміння договору як домовленості двох або більше сторін, спрямованої на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків, можна стверджувати, що кількість учасників повного товариства не може бути менше двох. Обмеження мінімальної кількості учасників повного товариства до двох осіб встановлено ч. 2 ст. 114 ЦК України.

Як зазначає О. М. Гнатів, засновницький договір залежно від кількості сторін може бути дво- або багатостороннім, а, оскільки для цього договірного типу передбачена письмова форма, то він належить до консенсуальних договорів²¹¹.

Конкретної вимоги до максимальної кількості учасників повних товариств ЦК України і Закон України «Про господарські товариства» не містять. Водночас, як свідчить практика, повне товариство, на відміну від інших господарських товариств, харак-

²¹⁰ Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України; Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2006. 211 с.

²¹¹ Гнатів О.М. правова природа засновницького договору. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 26-27 січня 2012 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2012 . С. 179.

теризується невеликою кількістю учасників (не більше чотирьох осіб), що зумовлено високим ступенем ризику, обмеженням підприємницької діяльності поза межами товариства тощо.

Учасниками повного товариства можуть бути лише особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК України).

У ч. 2 ст. 119 ЦК України закріплено законодавчу заборону учасників повних товариств бути засновниками (учасниками) інших повних товариств. Очевидним є те, що законодавець виходив з того, що участь особи в декількох повних товариствах може спричинити неможливість несення нею відповідальності за зобов'язаннями кожного товариства в повному обсязі.

Із метою уникнення конфлікту між інтересами повного товариства, з одного боку, та інтересами його учасників, з іншого, ч. 3 ст. 119 ЦК України забороняє учасникам повних товариств вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, що становлять предмет діяльності повного товариства. Проте вчинення таких правочинів є можливим за наявності згоди інших учасників. Такі правочини, вчинені без згоди інших учасників, мають визнаватися недійсними на підставі ч. 1 ст. 215 та ч. 1 ст. 203 ЦК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 90 ЦК України, юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування. Комерційне найменування є одним із основних засобів ідентифікації суб'єктів господарювання та результатів їх підприємницької діяльності. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство».

Для здійснення господарської діяльності суб'єкти повинні володіти певним майном, без якого неможливі процеси виробництва матеріальних благ, надання послуг тощо. Формування майна повного товариства розпочинається внесками його учасників. Водночас варто зауважити, що під час створення повного товариства немає такої загальної передумови, характерної для деяких видів юридичних осіб, як формування мінімального розміру

складеного капіталу. В правовій доктрині справедливо зазначено про відсутність потреби встановлення мінімального розміру складеного капіталу для повного товариства, оскільки ці товариства за своєю природою є об'єднанням осіб, а не капіталів, а необмежена і солідарна відповідальність учасників товариства за його боргами є достатнім забезпеченням діяльності підприємств²¹².

Ст. 125 ЦК України наводить перелік обставин, наслідком яких є зміни у складі учасників повного товариства. Ними є:

- 1) вихід учасника повного товариства з його складу з власної ініціативи;
- 2) виключення із складу учасників;
- 3) вибуття із складу учасників з причин, що не залежать від учасника.

Учасники повного товариства наділяються низкою прав та обов'язків, які є характерними для учасників усіх господарських товариств незалежно від їх організаційно-правової форми, однак із урахуванням особливостей правового статусу, діяльності повних товариств. Так, *учасники повного товариства* мають, зокрема, такі **права**, які здійснюються у порядку, встановленому засновницьким договором товариства і законом:

1. *Право брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, установлених законом.*

Порядок управління повним товариством регулюється ст. 121 ЦК України, ст. 68 Закону України «Про господарські товариства».

Відповідно до ст. 68 Закону України «Про господарські товариства», ведення справ повного товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників.

Кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам (ч. 1 ст. 122 ЦК України). В останньому випад-

²¹² Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 298.

ку обсяг повноважень учасників визначається дорученням, яке повинно бути підписано рештою учасників товариства. Так, з огляду на зазначені законодавчі положення доходимо висновку, що обсяг прав і обов'язків уповноваженого учасника на ведення справ повного товариства включаються в текст засновницького договору та підтверджується додатково довіреністю.

Якщо в засновницькому договорі визначаються декілька учасників, які наділяються повноваженнями на ведення справ товариства, то передбачається, що кожен із них може діяти від імені товариства самостійно. В засновницькому договорі може бути зазначено, що такі учасники мають право вчиняти відповідні дії лише спільно.

У разі доручення ведення справ товариства одному чи декільком учасникам повного товариства, всі інші учасники усуваються від ведення справ до припинення повноваження учасника на ведення справ повного товариства.

Учасники, яким було доручено ведення справ повного товариства, зобов'язані надавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, що виконуються від імені та в інтересах товариства.

Повноваження учасника на ведення справ товариства припиняються повністю або частково з припиненням товариства, у зв'язку з відмовою учасника від доручення чи скасуванням доручення на вимогу хоча б одного з решти учасників.

Учасник повного товариства, що діяв у спільних інтересах, але не мав на це повноважень, має право у разі, якщо його дії не були схвалені іншими учасниками, вимагати від товариства відшкодування здійснених ним витрат, якщо він доведе, що у зв'язку з його діями товариство зберегло чи набуло майно, яке за вартістю перевищує ці витрати.

Згідно з положенням ч. 3 ст. 122 ЦК України, у випадку виникнення спору між учасниками повного товариства повноваження на ведення справ товариства, надані одному чи кільком учасникам, можуть бути припинені судом на вимогу одного чи кількох інших учасників товариства за наявності для цього достатніх підстав, зокрема внаслідок грубого порушення учасником, уповноваженим на ведення справ товариства, своїх обов'язків чи виявлення його

нездатності до розумного ведення справ. На підставі рішення суду до засновницького договору товариства вносяться необхідні зміни.

Варто зауважити, що законодавець під час формулювання зазначеної норми використовує оцінювальні поняття («грубе порушення обов'язків», «нездатність до розумного ведення справ»), а відтак визначення достатності підстави для припинення повноважень учасника віднесено до компетенції суду.

2. Право брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди).

Відповідно до ч. 1 ст. 123 ЦК України, прибуток і збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі. Зазначене правило має диспозитивний характер, тобто воно застосовується, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників.

Прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. З балансового прибутку товариства сплачуються проценти по кредитах банків та по облігаціях, а також вносяться передбачені законодавством України податки й інші платежі до бюджету. Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків та сплати дивідендів, залишається у повному розпорядженні товариства, яке відповідно до установчих документів визначає напрями його використання (ст. 15 Закону України «Про господарські товариства»).

3. Право вийти у встановленому порядку з товариства.

На підставі аналізу положення ст. 126 ЦК України, а також ст. 71 Закону України «Про господарські товариства» доходимо висновку, що повне товариство може створюватися і на певний строк, і на невизначений строк. Якщо товариство створено на невизначений строк, учасник повного товариства може будь-коли вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за 3 місяці до фактичного виходу із товариства. Справжність підпису на заяві про вихід із товариства підлягає нотаріальному засвідченню.

Достроковий вихід учасника з повного товариства, що засноване на певний строк, допускається лише з поважних причин та за умови, що попередження про це надійшло не пізніше як за 6 місяців.

Зважаючи на відсутність законодавчого тлумачення причин, які вважатимуться поважними для дострокового припинення участі в повному товаристві, в установчих документах під час створення товариства, яке діятиме упродовж певного періоду, доцільним є закріплення приблизного їх переліку.

Згідно з положенням ч. 2 ст. 126 ЦК України відмова від права вийти з повного товариства є нікчемною.

4. Право передати свою частку в складеному капіталі чи її частину іншому учасникові товариства або третій особі за згодою інших його учасників. У разі передання частки (її частини) новому учасникові до нього переходять повністю чи у відповідній частині права, що належали учасникові, який передав частку (її частину). Особа, якій передано частку (її частину), відповідає за зобов'язаннями товариства відповідно до ч. 2 ст. 124 ЦК України.

У разі передання учасником товариства всієї частки іншій особі участь цього учасника в повному товаристві припиняється і для нього настають наслідки, передбачені ч. 3 ст. 124 ЦК України.

5. Право учасника, що вийшов, якого виключено або який вибув із повного товариства з підстав, встановлених у ст.ст. 126, 128 і 129 ЦК України, на виплату вартості частини майна товариства, пропорційної частці цього учасника у складеному капіталі товариства, якщо інше не встановлено засновницьким договором.

Як зазначалося, особливості реалізації права учасника на вихід із повного товариства регламентовані ст. 126 ЦК України.

Виключення зі складу учасників повного товариства може відбуватися за наявності однієї з підстав, передбачених ч. 1 ст. 128 ЦК України:

а) систематичне невиконання чи виконання неналежно учасником обов'язків, покладених на нього товариством;

б) перешкоджання своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства.

Порядок виключення зі складу повного товариства встановлюється засновницьким договором. Водночас, оскільки законодавець під час формулювання зазначених підстав виключення учасника зі складу повного товариства використовує оціночні категорії, то в установчих документах також варто визначити, що вважатиметься систематичним невиконанням чи неналежним виконанням

обов'язків, а також хоча б приблизно окреслити, які дії (бездіяльність) вважатимуться такими, що перешкоджають досягненню цілей товариства.

Учасник, який вважає, що рішення про виключення його зі складу товариства є неправомірним, має право оскаржити це рішення до суду.

Законодавець у ч. 1 ст. 129 ЦК України закріплює вичерпний перелік підстав, за наявності яких повне товариство може прийняти рішення про визнання учасника повного товариства таким, що вибув із його складу, а саме:

- 1) смерті учасника або оголошення його померлим – за відсутності спадкоємців;
- 2) ліквідації юридичної особи – учасника товариства, зокрема у зв'язку з визнанням її банкрутом;
- 3) визнання учасника недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім;
- 4) призначення за рішенням суду примусової реорганізації юридичної особи – учасника товариства, зокрема у зв'язку з її неплатоспроможністю;
- 5) звернення стягнення на частину майна повного товариства, що відповідає частці учасника у складеному капіталі товариства.

Варто зазначити, що звернення стягнення на частку учасника у складеному капіталі повного товариства за його зобов'язаннями допускається тільки у разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів. У разі недостатності майна учасника повного товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна повного товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі товариства. Частина майна повного товариства, пропорційна частці учасника-боржника у складеному капіталі, виділяється у грошовій формі чи в натурі відповідно до балансу, складеного на момент вибуття такого учасника з товариства.

У разі вибуття учасника з повного товариства з вказаних підстав товариство може продовжити свою діяльність, якщо інше не встановлено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються.

Варто розглянути й положення ч. 2 ст. 129 ЦК України, згідно з яким рішення про визнання учасника повного товариства таким, що вибув із його складу, може бути оскаржене заінтересованими особами до суду.

6. *Право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть відповідальність перед учасником, який сплатив повністю борги повного товариства, пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства (ч. 4 ст. 124 ЦК України).*

7. *Право одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом (п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК України).* Кожний учасник повного товариства, незалежно від того, чи уповноважений він вести справи товариства, має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ товариства. Відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною (ч. 3 ст. 121 ЦК України).

Учасники повного товариства мають низку **обов'язків**, які передбачені ст. 177 ЦК України:

1) додержувати засновницького договору товариства та виконувати рішення, прийняті учасниками;

2) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом;

3) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Зазначений перелік обов'язків не має вичерпного характеру, а тому учасники повного товариства можуть також мати інші обов'язки, встановлені засновницьким договором і законом.

Беручи до уваги положення ст. 104 ЦК України, зазначимо, що повне товариство припиняється у результаті передання всього майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або в результаті ліквідації.

Повне товариство ліквідується:

– за рішенням її учасників, зокрема у зв'язку із закінченням строку, на який створено юридичну особу, досягненням мети, для

якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, установлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади;

- у разі, якщо в товаристві залишається один учасник. У такому разі цей учасник має право протягом шести місяців із моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому ЦК України.

Ліквідація повного товариства також можлива за обставин, передбачених ст.ст. 126, 128, 129 ЦК України лише у випадку, якщо інше не передбачено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються.

Під час ліквідації права й обов’язки повного товариства припиняються, а майно товариства, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між його учасниками.

Положенням ст. 74 Закону України «Про господарські товариства» передбачено правові наслідки відсутності майна в повного товариства при його ліквідації для сплати боргів у повному обсязі. В такому разі учасники товариства несуть солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення. Учасник товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли вони після чи до його вступу до товариства.

Учасник, який сплатить повністю борги товариства, вправі звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до решти учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїй частці у майні товариства.

Особливе місце серед господарських товариств посідають командитні товариства, які, як було згадано, також не отримали достатнього поширення.

Командитним товариством є товариство, в якому разом із учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку

діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України).

Командитне товариство (*commandant* – фр., командувати, розпоряджатися, панувати; *commendere* – лат., доручати) інакше в дореволюційний час і в перші роки радянської влади в літературі називали «товариством на вірі»²¹³. Батьківщиною товариств на вірі (командитних товариств) вважається середньовічна Італія; у XII ст. був звичай спільної участі в підприємстві від свого імені (*tractator*), тоді як роль іншого обмежувалася внесенням грошового внеску або товару (*commendator*). У романських країнах ця форма співпраці отримала назву *commenda*, його також було прийнято в Німеччині. Саме *commenda* – прототип сучасної коммандити і негласного товариства²¹⁴.

Зважаючи на наявність у складі командитного товариства двох видів учасників (повних учасників та вкладників), у правовій доктрині зазначене товариство часто іменують *товариством змішаного типу*.

Перевагою командитного товариства є те, що повні учасники без додаткового ризику набувають можливості збільшити свій початковий капітал за рахунок внесків вкладників товариства, виключаючи, тим самим, необхідність залучення цього капіталу ззовні (шляхом укладання договорів позики, отримання кредиту тощо). З іншого боку, у вкладників виникає можливість отримання прибутку від підприємницької діяльності товариства на доволі вигідних умовах: без участі в управлінні його справами і з ризиком втрати тільки свого внеску в товариство. Водночас, на відміну від

²¹³ Симонян Ю. Ю. Аналіз правового становища командитних товариств за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса, 2007. Вип. 33. С. 280.

²¹⁴ Москва Л., Ровный В. В. Товарищество на вере (коммандитное товарищество) в современном польском и российском праве. *Правоведение*. 2006. № 1. С. 81–116. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1223206> (дата звернення 24.04.2016).

акціонерних товариств і ТОВ, командитні товариства, так само як і повні, фактично не отримали поширення в Україні. Це відбувається у зв'язку з тим, що: встановлено необмежену відповідальність повних учасників командитного товариства; належно не урегульовані питання взаємин вкладників із товариством; на законодавчому рівні не враховано особливі умови заснування командитного товариства тощо. Тому підприємці зазвичай не обирають цю організаційно-правову форму, крім випадків, передбачених законодавством²¹⁵.

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство».

Особливе становище повних учасників позначається і в найменуванні товариства, яке не повинне відображати імена вкладників. Якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства.

Оскільки командитне товариство є видом господарських товариств, який поєднує низку ознак повного товариства, не випадково до командитного товариства, згідно з ч. 3 ст. 133 ЦК України, застосовуються положення про повне товариство, якщо інше не встановлено зазначеним кодифікованим актом, іншим законом.

Командитне товариство створюється і діє на підставі *засновницького договору*, який підписується всіма повними учасниками.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформляється в одноособову заяву, підписану повним учасником. Якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є *одноособова заява (меморандум)* (ч. 3 ст. 134 ЦК України).

Оскільки в зазначеному товаристві мають бути й вкладники, то виходить, що вони, будучи учасниками товариства, не є сторо-

²¹⁵ Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеса, 2010. С. 1–2.

нами договору. Власне, вкладник може вступити до командитного товариства шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів. Сукупний розмір вкладів вкладників не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу повного товариства.

Водночас, як зазначає Ю. М. Юркевич, беручи до уваги положення ч. 3 ст. 6 ЦК України, сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на свій розсуд. Зважаючи на це, як стверджує науковець, підписання засновницького договору вкладниками – не є порушенням чинного законодавства України та не може вважатися підставою для визнання правочину недійсним. Окрім того, керуючись принципами свободи договору, саме командитне товариство вправі укласти договір про взаємні права й обов'язки (наприклад, стосовно порядку внесення вкладу, строків виплати дивідендів тощо) з кожним вкладником окремо. Як наслідок, у досліджуваних випадках виникає подвійна договірна схема відносин: між повними учасниками – засновницький договір, між вкладниками і повними учасниками – окремі не поіменовані договори²¹⁶.

Аналіз положень ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства» дає змогу дійти висновку, що засновницький договір командитного товариства має містити відомості про:

- найменування командитного товариства;
- вид товариства;
- предмет і мету (цілі) діяльності товариства;
- склад засновників та учасників;
- розмір, порядок утворення, склад складеного капіталу товариства, який підлягає сплаті протягом першого року з дня державної реєстрації товариства;
- розмір і порядок зміни часток кожного з повних учасників у складеному капіталі;
- сукупний розмір вкладів вкладників, який не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу повного товариства, склад і порядок внесення ними вкладів;

²¹⁶ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 309.

- порядок розподілу прибутків і збитків;
- порядок внесення змін до установчих документів;
- умови його реорганізації та ліквідації.

Засновницький договір командитних товариств належить до синалагматичних договорів, де інтереси сторін повністю збігаються. Він водночас є й інвестиційним договором, в якому взаємоузгоджені інтереси двох груп сторін: учасників самих між собою і з товариством та вкладників тільки з товариством²¹⁷.

Характерною особливістю командитного товариства є наявність у його складі двох груп учасників (повних учасників та вкладників) з різним правовим статусом.

Правовий статус повних учасників командитного товариства та їх відповідальність за зобов'язаннями товариства встановлюються положеннями ЦК України про учасників повного товариства. Так, *повні учасники командитного товариства*:

- 1) мають право здійснювати управління діяльністю товариства;
- 2) несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном;
- 3) беруть майнову і персональну участь у товаристві.

Зважаючи на особливості правового статусу повного учасника командитного товариства, а також характер його відповідальності законодавець у ч. 2 ст. 135 ЦК України обмежує участь повного учасника більш як в одному командитному товаристві. Водночас повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства. Крім того, повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього товариства. Саме це забезпечує захист прав кредиторів товариства, оскільки у разі настання негативних наслідків діяльності повного та командитного товариства, участь однієї і тієї ж особи в зазначених господарських товариствах унеможливить відповідати такому учаснику всім своїм майном.

Вкладники, на відміну від повних учасників, відповідно до ч. 2 ст. 136 ЦК України, не мають права брати участь в управлінні

²¹⁷ Яковлев Ю. В. Командитні товариства як суб'єкти підприємницької діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Х., 2001. С. 9.

діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства.

На підставі аналізу положень ч. 2 ст. 136, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139 ЦК України, ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» можна зробити висновок про наявність у вкладника командитного товариства таких прав:

1. *Діяти від імені товариства в разі видачі йому довіреності та відповідно до неї.* Положенням ч. 1 ст. 138 ЦК України визначено правові наслідки вчинення вкладником командитного товариства правочину від імені та в інтересах товариства без відповідних повноважень. У разі схвалення дій вкладника командитним товариством він звільняється від відповідальності перед кредиторами за вчинений правочин. Якщо схвалення командитного товариства не буде отримано, вкладник відповідає перед третіми особами за вчиненим ним правочином усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернене стягнення.

2. *Одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом).*

3. *Переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень ст. 147 ЦК України.* Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства.

4. *Вимагати першочергового повернення вкладу в разі ліквідації товариства.*

5. *Ознайомлюватися з річними звітами і балансами товариства.*

6. *Після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом).*

7. *Передати свою частку (її частину) в складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.*

8. *Переважає право перед повними учасниками у разі ліквідації товариства на одержання вкладів у порядку та на умо-*

вах, встановлених ЦК України, іншим законом і засновницьким договором (меморандумом).

Відповідно до ч. 3 ст. 137 ЦК України, засновницьким договором (меморандумом) командитного товариства можуть бути передбачені також інші права вкладника.

Ч. 1 ст. 137 ЦК України закріплює лише один *обов'язок вкладника – зробити вклад до складеного капіталу, внесення якого посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві*. Вкладник командитного товариства, який не вніс передбаченого засновницьким договором (меморандумом) вкладу, несе відповідальність перед товариством у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом) (ч. 2 ст. 138 ЦК України).

У зв'язку з наявністю в командитному товаристві двох груп учасників з різним правовим статусом, правові відносини в командитному товаристві мають свою специфіку й корпоративний характер і складаються з внутрішніх та зовнішніх відносин, які виникають стосовно реалізації майнових і немайнових (організаційних) прав учасників командитного товариства, де визначальними є організаційні відносини щодо участі в товаристві. Регулювання внутрішніх відносин у повному і командитному товариствах (так само, як і в юридичних особах інших організаційно-правових форм) об'єктивно є незалежно від державної реєстрації товариств як юридичних осіб²¹⁸.

Командитне товариство в процесі своєї діяльності може бути припинене.

Командитне товариство ліквідується на підставах, загальних для всіх юридичних осіб, а також на підставах, передбачених положеннями ст. 132 ЦК України для повного товариства. Однак, на відміну від повного товариства, командитне товариство не зобов'язане ліквідуватись, якщо в ньому залишається хоча б один повний учасник за наявності хоча б одного вкладника.

Спеціальною підставою для припинення діяльності командитного товариства, передбаченою ч. 1 ст. 139 ЦК України,

²¹⁸ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 307.

є вибуття всіх вкладників. Це пов'язано з тим, що під час вибуття вкладників суб'єктний склад командитного товариства припиняє відповідати його формі.

У разі вибуття всіх вкладників учасники з повною відповідальністю мають право замість ліквідації товариства перетворити його у повне товариство. У цьому випадку вносяться необхідні зміни в установчий договір і державний реєстр.

У разі ліквідації командитного товариства вкладники мають переважне право перед повними учасниками на одержання вкладів у порядку та на умовах, встановлених ЦК України, іншим законом і засновницьким договором (меморандумом). Зазначене підтверджується відповідними положеннями чинного законодавства України. Так, згідно з ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства», наявні у командитного товариства грошові кошти, включаючи і виручку від продажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці найманих працівників товариства і виконання обов'язків перед банками, бюджетом, іншими кредиторами насамперед розподіляються між вкладниками для повернення їм їх вкладів, а потім між учасниками з повною відповідальністю у порядку і на умовах, передбачених цим Законом та засновницьким договором.

За недостатності коштів товариства для повного повернення вкладникам їхніх вкладів наявні кошти розподіляються між вкладниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі товариства.

Командитне товариство є таким, що припинилося, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про його припинення.

На відміну від інших видів господарських товариств, для повних і командитних товариств не вимагається створення спеціальних органів управління. В цивільному обороті діяльність повних і командитних товариств ототожнюється з діяльністю учасників.

Відповідальність учасників повного товариства і повних учасників командитного товариства регламентується чч. 1, 2 ст. 124, ч. 1 ст. 133, ч. 1 ст. 135 ЦК України.

Характеризуючи відповідальність учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства в юридичній літературі, зазначають, що вона виходить за межі корпоративних

відносин і має цивільно-правову природу, є необмеженою, солідарною та субсидіарною²¹⁹.

Солідарна повна відповідальність учасників є визначальною ознакою повного товариства. Враховуючи положення ч. 1 ст. 543 ЦК України, доходимо висновку, що у разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, кредитори вправі вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі і від усіх повних учасників, і від будь-кого з них окремо.

Відповідальність повних учасників вважається субсидіарною (додатковою), оскільки, насає лише у разі недостатності у товариства майна для задоволення вимог кредиторів. Безпосереднє звернення стягнення на майно повних учасників без стягнення звернення на майно товариства є неможливим.

Отже, теоретичні засади, втілені у ст. 96 ЦК України, відповідно до якої юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями, а її учасники, за загальним правилом, не відповідають за її зобов'язаннями, а юридична особа не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх учасників стосовно учасників повного товариства, а також повних учасників командитного товариства, не застосовується.

Тому доцільно погодитися з поглядом, що підтвердження майнового стану засновників набуває особливого значення для кредиторів повного товариства, оскільки відповідно до законодавства кредитори, претендуючи на повне покриття боргу товариства, можуть розраховувати не лише на майно товариства, а й на сукупність майна, що належить на праві власності його учасникам²²⁰.

²¹⁹ Соколовська Ю. В. Загальна характеристика правового регулювання відповідальності учасників повного та командитного товариств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2012. Вип. 29. С. 138.

²²⁰ Науково-практичний коментар господарського кодексу України / Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.; Юркевич Ю. М. Правовий статус учасників повних товариств та повних учасників командитних товариств за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. С. 120.

Г. Ф. Шершеневич зауважив, що відповідальність усім своїм майном за зобов'язаннями товариства як це відбувається в повних і командитних товариствах значно зміцнює кредит підприємства, але водночас загрожує такою небезпекою кожному учаснику, що подібні об'єднання стають можливими тільки між нечисленними членами, які добре знають один одного і повністю довіряють один одному.

Така ситуація, на думку науковця, певною мірою нівелює основне призначення юридичної особи, оскільки фактично стирає межу між особою організації, з одного боку, і фізичною особою – з іншого²²¹. Це є фактом на користь того, чому повні та командитні господарські товариства не отримали достатнього рівня поширення.

Положення ст. 124 ЦК України передбачає певні особливості відповідальності учасників повного товариства:

а) учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство (ч. 2 ст. 124 ЦК України);

б) учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років із дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, в якому він вибув із товариства (ч. 3 ст. 124 ЦК України). Зазначена норма є певною гарантією для забезпечення реальної відповідальності особи за борги товариства.

Як доречно зазначає Я. С. Синявська, відповідальність учасників повного товариства (як і повних учасників командитного товариства) безпосередньо перед кредиторами товариства є надзвичайно важливим інструментом захисту майнових інтересів кредиторів, який дає змогу компенсувати ризики, що виникають через використання правової форми господарського товариства у цивільному обороті²²².

²²¹ Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права: вступ. ст. Е. А. Сухова. М.: Спарк, 1994. С. 112.

²²² Синявська Я. С. Щодо відповідальності учасників повного товариства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 45. С. 343.

Однак, як свідчить практика, притягнення повних учасників товариства до додаткової субсидіарної відповідальності не завжди можливо, оскільки:

1) не контролюється фінансовий стан учасників командитного товариства, наявність у них ліквідного майна і на момент створення товариства, і надалі; тому до моменту притягання до відповідальності в учасника просто може не бути майна для сплати боргів товариства;

2) є можливість заховання особистого майна за наявності загрози притягання до додаткової відповідальності шляхом здійснення операцій із розпорядження майном, передачі майна на зберігання іншим особам, реорганізації або ліквідації юридичної особи – учасника командитного товариства²²³.

Водночас законодавство передбачає певні гарантії для учасника товариства, який повністю сплатив борги товариства. Так, ч. 4 ст. 124 ЦК України дає змогу такому учаснику звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Дайте визначення ТОВ.
2. Що таке ТДВ?
3. Що таке акція?
4. Дайте визначення акціонерного товариства.
5. Охарактеризуйте поняття командитного товариства.
6. Що таке повне товариство?
7. Охарактеризуйте правові відмінності приватних акціонерних товариств і публічних акціонерних товариств.
8. Визначте порядок створення публічного акціонерного товариства.

²²³ Симонян Ю. Ю. Аналіз правового становища командитних товариств за законодавством України. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 33. С. 282.

9. Що таке корпоративний договір?

10. Визначте особливості реорганізації акціонерних товариств.

11. ФОП «Л» вирішив вийти з повного товариства у зв'язку із наміром припинити свою діяльність як фізичної особи-підприємця і звернувся з відповідною заявою. Інші учасники відмовили у задоволенні заяви через такі причини:

- ФОП «Л» не сплатив внесок повністю;
- ФОП «Л» не повернув позику, яку товариство йому видало на придбання автомобіля, а тому мусить спершу передати товариству автомобіль;
- ФОП «Л» як ініціатор створення товариства не має морального права виходити з нього;
- це повне товариство засноване на певний строк, а ФОП «Л» не навів достатніх аргументів того, що його вихід обумовлений поважними причинами.

Дайте правовий аналіз ситуації.

Глава 5

ПІДПРИЄМСТВА КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ

§ 5.1. Поняття підприємства колективної власності та його види

Аналіз розвитку сучасної економіки потребує й вивчення процесу вдосконалення відносин власності. Нині вся світова спільнота використовує різні типи власності. Власність історично постійно модернізується та видозмінюється і це зумовлює бажані результати. Джон Мітчел стверджував, що величезними силами для вдосконалення людства слугує віра, тверезість, освіта та кооперація.

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона реалізує відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб²²⁴.

Так, ст. 41 Конституції України гарантовано кожному право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону²²⁵.

²²⁴ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 04.01.2019).

²²⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 04.01.2019).

В Україні чітко визначено такі рівноправні форми власності, як приватна, комунальна і державна.

Право приватної власності – це право фізичних і юридичних осіб бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які згідно з законом не можуть перебувати в їхній власності. Оскільки держава має право визначати об'єкти, що не можуть перебувати у приватній власності, або на таку власність потрібно дозволу, то Постановою ВР України від 17 червня 1992 «Про право власності на окремі види майна»²²⁶ передбачено перелік майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав на території України.

Право державної власності – це все майно і грошові кошти, які належать державі Україна, управління якими від імені й в інтересах держави Україна здійснюють органи державної влади, а у певних випадках, передбачених законом, – інші суб'єкти.

Право комунальної власності – майно і грошові кошти, що належать територіальній громаді, управління якими здійснюється утвореними органами місцевого самоврядування та територіальною громадою. Часткове вирішення питань комунальної власності реалізовано у ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування», в якій закріплено організаційно-правові, матеріальні та фінансові основи місцевого самоврядування. Зокрема, в ч. 3 цієї статті, по суті, визначено, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад²²⁷.

Варто зазначити, що 1 січня 2019 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удоско-

²²⁶ Про право власності на окремі види майна: Постанова ВР України від 17 червня 1992 № 2471-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12> (дата звернення 04.01.2019).

²²⁷ Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

налення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10.07.2018 р.²²⁸. Основною характеризуючою ознакою цього виду власності визнають її груповий характер. На першому місці є спільний інтерес учасників і спільне здійснення діяльності й управління майном. Наступною ознакою, яка визнається завдяки особливому суб'єкту – декілька осіб-власників, що здійснюють суворий контроль за порядком використання спільного майна. Третьою ознакою є те, що це об'єднання здійснюється лише фізичними особами і громадськими організаціями унаслідок об'єднання їхнього майна на засадах членства чи викупу державного майна. Четверта характеризуюча ознака – це добровільне виявлення такого виду об'єднання. П'ята ознака – реалізація всіх прав відбувається на основі прийнятого статуту, що поєднує у собі і право власника майна, і одночасне використання принципу здійснення управління майном трудовим колективом. Останньою ознакою є контролююча діяльність осіб-власників спільного майна, яка здебільшого виконує непряму функцію і часто призводить до недоцільного розпорядження майном, що є в їхній власності. Сукупно всі ці ознаки може мати підприємство колективної власності.

Суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин. Усі учасники є рівними перед законом²²⁹.

За характеристикою діяльності суб'єктів колективної власності визначали об'єкти колективної власності. Так, об'єктами права колективної власності у літературі визнавали: власність колективу орендарів – це вироблена продукція, одержані доходи й інше

²²⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 № 2498. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> (дата звернення 04.01.2019).

²²⁹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 04.01.2019).

майно, придбане на підставах, не заборонених законом; власність колективного підприємства – це форма власності, яка виникає тоді, коли все майно державного підприємства, вироблена продукція, одержані доходи переходять у власність трудового колективу; власність кооперативу – це будівлі, споруди, грошові й інші майнові внески його членів; виготовлена ними продукція; доходи, одержані від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу; власність акціонерного товариства – це майно, придбане за рахунок продажу акцій, одержане в результаті його господарської діяльності; власність громадських організацій. Вони можуть мати у власності будинки, споруди, грошові кошти й інше майно, необхідне виключно для забезпечення виконання статутних функцій; власність релігійних організацій: культові споруди, предмети релігійної обрядовості, благодійного, культурно-просвітницького і виробничого призначення, житлові будинки, грошові кошти²³⁰.

Окремим об'єктом господарське законодавство виділяє землю, оскільки право володіння, користування та розпорядження є обмежене в діях і стосовно кола осіб-власників.

Ні в Конституції України, ні в інших нормативно-правових актах чітко не визначено колективного виду права власності.

С. М. Кваша, Н. В. Лавринович, В. В. Лавринович стверджують, що право колективної власності не існує, а є лише право приватної загальної власності²³¹. Своєю чергою, В. Мамутов, Л. Савельєв²³², В. Семчик²³³ та О. Вінник²³⁴ навпаки заперечують і вважають, що право колективної власності повинно бути передбачене в законодавстві.

²³⁰ Гайворонська В. М., Жушман В. П., Погорецька Н. В. Господарське право України: підручник. Х.: Право, 2005. 384 с.

²³¹ Кваша С. М., Лавринович В. В., Лавринович Н. В. Основи підприємництва: навч. посібник. К.: Ун-т України, 2004. 452 с.

²³² Мамутов В. Нужна ли и легитимна ли коллективная собственность? *Підприємництво, господарство і право*. 2003. С. 3–5.

²³³ Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві: монографія / за ред. В. І. Семчика. К.: Ін-т дежави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 216 с.

²³⁴ Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. К.: Атіка, 2004. 624 с.

Такий самий погляд відстоює і О. В. Павленко та пропонує прийняти закон про ці підприємства, чітко регламентувати статус, правовий режим майна і компетенцію ПКВ (далі – підприємства колективної власності), включаючи їх взаємини із засновниками, трудовим колективом та іншими учасниками господарської діяльності²³⁵.

Справді, в разі законодавчого закріплення такого виду підприємства, як ПКВ, спростилося би роздержавлення державних підприємств, створилась можливість обирати власникам чи засновникам форму власності підприємств, автоматично відбулося б роз'яснення поняття підприємства колективної власності як юридичної особи.

М. Г. Ісаков у дисертації дослідив співвідношення понять «юридична особа» і «підприємство» і зробив висновок, що, з одного боку, категорія юридичної особи охоплює підприємство як одну з її організаційно-правових форм, а з іншого – підприємству як суб'єкту господарювання, крім прав юридичної особи, належать ще й інші права й обов'язки, які виходять за межі прав, притаманних юридичним особам. Юридична особа – насамперед суб'єкт цивільного обороту та використання інституту юридичної особи створює юридичні умови для участі суб'єкта у відносинах обігу, але не орієнтує на виробничу діяльність. Автором підкреслюється, що поняття підприємства як суб'єкта господарювання не можна зводити до поняття юридичної особи. Юридична особа – це суб'єкт лише приватно-правових відносин, що формуються по горизонталі, підприємство ж як суб'єкт права бере участь у відносинах і по горизонталі, і по вертикалі, тобто і в приватно-правових, і в публічно-правових відносинах²³⁶.

²³⁵ Павленко О. В. Правове забезпечення підприємств колективної (асоційованої) власності. ФП, 2017. URL: file:///C:/Users/IDservice/Desktop/%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A/FP_index.htm_2017_2_15.pdf

²³⁶ Ісаков М. Г. Правовий статус підприємства як суб'єкта господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Донецьк, 2006. 20 с. URL: https://www.google.com/search?rlz=1C1AVFA_enUA837&ei=nO5qXMWWKqPRrgTgq4SADQ&q=+%D0%86%D1%81%D0%B0%D

Нині можливість створення нових колективних підприємств не передбачає жодний чинний нормативно-правовий акт України, відтак не визначено правовий статус цієї юридичної особи. Аналіз правового статусу колективного підприємства виявляє суттєву цивільно-правову проблему українського законодавства – невизначеність видів власності²³⁷.

Згідно з п. 3.1.3 Державного класифікатора України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», колективне підприємство – це підприємство, що діє на основі колективної власності, а також підкреслено, що чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація нових підприємств з цією організаційно-правовою формою.

З іншого боку, відповідно до ч. 1 ст. 63 ГК України, залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти, зокрема, підприємство, яке діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності). У літературі до таких відносять: виробничі кооперативи, колективні сільськогосподарські підприємства, унітарні підприємства, створені виробничим кооперативом, унітарні підприємства, створені споживчим товариством, релігійною організацією, тощо²³⁸.

Підстави набуття і припинення права власності, захист права власності регулюються нормами ЦК України, які поширюються на всіх суб'єктів права власності. Для деяких суб'єктів установлені певні особливості права власності (для осіб, держави тощо). Відсутність у ЦК України категорії «форми власності», на думку автора, має реалізувати принцип рівності всіх учасників цивільних правовідносин, оскільки чітке закріплення інституту форм власності дозволило б встановлювати окремі підстави набуття чи припинення, способи захисту тощо для різних форм власності²³⁹.

²³⁷ Ігонін В. Г. Проблемні питання реорганізації колективних підприємств. *Наукові записки*. Т. 64. Юридичні науки. URL: file:///C:/Users/IDservice/Desktop/%D0%9F%D0%86%D0%94%...9A/Igonin_Problematic_Issues. pdf

²³⁸ Вінник О. М. Господарське право: навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. С. 102.

²³⁹ Гук А. Визначення форми права власності юридичних осіб. URL: file:///C:/Users/IDservice/Desktop/%D0%9F%D0%86%D0%94%...20vlasnosti%20.pdf

У колективній монографії «Публічна власність: проблеми теорії і практики» розкрито сутність організаційно-правових форм господарювання і зазначено, що господарська діяльність на основі публічної власності є невід’ємною складовою сучасної змішаної економіки. Її здійснення відбувається в організаційно-правових формах державних і комунальних підприємств, організаційно-правових формах інших суб’єктів господарювання, які провадять діяльність із використанням об’єктів публічної власності (державні холдингові компанії, публічні акціонерні товариства, кооперативні об’єднання, підприємства громадських організацій, релігійних організацій, благодійних організацій тощо), а також на засадах державно-приватного або іншого публічно-приватного партнерства²⁴⁰.

Попри відсутність чіткого розмежування такого виду власності, як колективна, все ж таки підтримуємо думку Р. В. Гавіловського, що є концепції розподілу видів власності, серед яких є й колективна власність²⁴¹. Окрім того, підтвердженням є існування поняття ПКВ у ст. 93 ГК України, в якій зазначено, що ПКВ визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника чи засновників²⁴².

Саме визначення дає розуміння того, що власником ПКВ є група осіб-співвласників, що відповідно діють як одна юридична особа з своїм статутом, на основі якого реалізують усю діяльність підприємства.

Так, О. Павленко слушно виокремив сукупність бажаних властивостей для ПКВ. Зокрема, автором запропоновано включити до таких властивостей правоволодіння, правовикористання, правоправління (рішення, ким і як може бути річ використана), право на дохід, право на безпеку, тобто імунітет від експропріації; безстро-

²⁴⁰ Публічна власність: проблеми теорії і практики: монографія / за заг. ред. В. А. Устименка. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернівці: Десна Поліграф, 2014. 308 с.

²⁴¹ Гавіловський Р. В. Колективна власність у контексті цивільного та господарського законодавства. *Теоретико-методологічні питання правової науки. Трипільська цивілізація*. 2012. № 8 (11). URL: <http://www.businesslaw.org.ua/wp-content/kv.pdf>

²⁴² Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 04.01.2019).

ковість, заборона використання речі шкідливим для інших способом. Щодо небажаних властивостей для цих підприємств, то до них ми відносимо, право на «капітальну цінність» речі, що припускає право на відчуження, споживання, зміну або знищення речі; право на передачу речі у спадок, заповіт; відповідальність у виді стягнення, тобто можливість відібрання речі на сплату боргу; залишковий характер, тобто очікування «природного» повернення переданих кому-небудь правомочностей після завершення терміну передачі або в разі втрати ними чинності з будь-якої іншої причини²⁴³.

Звісно варто було б додати добровільний вступ і вихід учасників з підприємства колективної власності на передбачених умовах статуту, здійснення особистого управління та контролю й можливість створення філіалів.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 ГК України, ПКВ – це виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом²⁴⁴.

Виробничий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку²⁴⁵.

Діяльність підприємств споживчої кооперації регламентована ст. 11 ГК України та Законом України «Про споживчу кооперацію».

Споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного й соціального стану. Вона здійснює торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціально-

²⁴³ Павленко О. В. Щодо ролі підприємств колективної власності в економіці країни. *Право UA*. 2016. № 3. С. 176–180.

²⁴⁴ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁴⁵ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

му й культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі.

Споживча кооперація реалізується на принципах добровільності членства, демократизму, соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва, вільного господарського функціонування на основі ринкових відносин²⁴⁶.

Підприємства громадських і релігійних організацій проводять свою діяльність на основі ГК та Закону України «Про громадські об'єднання». Це підприємство є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань²⁴⁷. Органи управління релігійними громадами й органи громадських організацій реалізують право власності цих об'єднань громадян. Уся їхня діяльність передбачена статутними документами. Відповідні об'єднання мають статус юридичної особи.

До інших підприємств, відповідно до ГК України, належить фермерське господарство, підприємство з іноземними інвестиціями й іноземне підприємство. Водночас іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави. Умови та порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК України та Законом України «Про режим іноземного інвестування в Україні»²⁴⁸. Безсумнівно, для нашої держави, передусім на нинішньому етапі розвитку, проблеми права власності є надзвичайно актуальними, фактично – доленосними²⁴⁹.

²⁴⁶ Про споживчу кооперацію: Закон України від 10 квітня 1992 № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12> (дата звернення 04.01.2019).

²⁴⁷ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁴⁸ Там само.

²⁴⁹ Публічна власність: проблеми теорії і практики: монографія / за заг. ред. В. А. Устименка. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернівці: Десна Поліграф, 2014. 308 с.

Найефективнішою організаційною формою господарювання могли б бути підприємства колективної асоційованої власності, створення якої нами пропонується. Такі підприємства можуть витримати конкуренцію, постійно вдосконалюючи виробництво, впроваджуючи нову техніку, забезпечуючи високу продуктивність праці, тощо²⁵⁰.

§ 5.2. Правове регулювання створення, діяльності та припинення кооперативів

Нині основною нормативно-правовою базою, що регулює питання правового статусу кооперативів, є Конституція України, ЦК України, ГК України, закони України «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» тощо.

Основними функціональними ознаками кооперації є:

- 1) добровільність об'єднання;
- 2) є юридичною особою з самостійним балансом і печаткою;
- 3) можливість реалізації особистих економічних інтересів;
- 4) відкритість та економічна незалежність;
- 5) рівність усіх членів;
- 6) розподіл прибутку і витрат.

Усі ці ознаки характерні для будь-якого виду підприємств.

Відповідно до закону, кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних,

²⁵⁰ Юлдашев О. Х., Павленко О. В. Зростання ролі асоційованої колективної власності як перспективна тенденція в розвитку публічного регулювання відносин власності. LEX PORTUS. 1 (3), 2017. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7792/Yuldashev%20Pavlenko%20LP1-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Кооператив є первинною ланкою системи кооперації і створюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення свого економічного стану²⁵¹.

В. В. Зіновчук навів власне узагальнене визначення кооперативу. Він стверджує, що «кооператив» є підприємством корпоративного типу, створеним шляхом добровільного об'єднання матеріальних внесків і зусиль сільськогосподарських товаровиробників власників (громадян і юридичних осіб), організації демократичного управління та поділу ризику й доходів відповідно до участі в господарській діяльності цього підприємства.

За формою організації, кооперація є категорією господарсько-правовою, оскільки відносини, які формуються в процесі утворення кооперативних організацій і здійснення ними статутної діяльності, мають переважно господарський характер і регулюються нормами господарського законодавства. Кооперативна діяльність передбачає використання майна кооперативної організації, завдяки чому реалізується право власності й інші майнові права. Вона здійснюється систематично і на професійній основі, водночас пов'язана з реалізацією не лише приватних інтересів окремих кооператорів, а й публічних інтересів окремих суспільних груп. Публічні інтереси виражаються насамперед у законодавчо закріпленому обов'язку кооперативних організацій піклуватися про інтереси громади. Нарешті, кооперативна діяльність пов'язана з організацією виробництва і наданням послуг, що має організаційно-виробничу ознаку і свідчить про її господарсько-правову природу²⁵².

Правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації виражені у меті, принципах і завданнях кооперації.

Мета кооперації полягає у задоволенні економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій на основі

²⁵¹ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁵² Ковержнев В. О. Загальнотеоретичні аспекти кооперації та кооперативного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3 (6). С. 76–90. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/08.pdf (дата звернення 04.01.2019).

поєднання їх особистих і колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю.

Кооперація ґрунтується на таких основних принципах:

- 1) добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації;
- 2) соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва;
- 3) рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- 4) вільного вибору напрямів і видів діяльності;
- 5) демократичного контролю за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- 6) безпосередньої участі членів кооперативної організації в її діяльності.

Основними завданнями кооперації є:

- 1) підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їх майнових інтересів і соціальних прав;
- 2) створення системи економічної та соціальної самопомоги населенню та суб'єктам господарювання;
- 3) залучення у виробництво товарів, робіт, послуг, додаткових трудових ресурсів, підвищення трудової та соціальної активності населення;
- 4) створення й розвиток інфраструктури, необхідної для провадження господарської та іншої діяльності кооперативів із метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах;
- 5) сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства²⁵³.

Класифікація кооперативів здійснюється за характером діяльності й поділяється на такі типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі.

Виробничий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або

²⁵³ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>. (дата звернення 04.01.2019).

іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам із метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам у обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Споживчий кооператив (споживче товариство) – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг із метою задоволення споживчих потреб його членів.

За напрямками діяльності кооперативи можуть бути:

- 1) сільськогосподарськими;
- 2) житлово-будівельними;
- 3) садово-городніми;
- 4) гаражними;
- 5) торговельно-закупівельними;
- 6) транспортними;
- 7) освітніми;
- 8) туристичними;
- 9) медичними²⁵⁴.

Порядок створення кооперативів передбачено ст. 6. Закону України «Про кооперацію». Створення кооперативу можливо лише на добровільній основі на основі рішення установчих зборів. Рішення установчих зборів оформляється протоколом, який підписують головуєчий і секретар зборів. У протоколі зазначаються особи, які брали участь в установчих зборах: для фізичної особи – прізвище, ім'я та по батькові, дані паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця (для осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, – дані документа, який його замінює); для юридичної особи – прізвище, ім'я та по батькові

²⁵⁴ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

уповноваженого представника юридичної особи, документ, що підтверджує його повноваження. Дані про фізичну особу засвідчуються її особистим підписом, а про юридичну особу – підписом її уповноваженого представника.

Засновниками кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також юридичні особи України та іноземних держав, які беруть участь у діяльності кооперативів через своїх представників.²⁵⁵

Кооператив створюється на основі статуту, що є його установчим документом. Під час створення кооперативу має бути складений та затверджений загальними зборами список членів та асоційованих членів кооперативу. Особливою умовою створення кооперативу є те, що чисельність членів не може бути меншою трьох осіб. Членами кооперативу можуть бути бажані фізичні особи 16-ти річного віку. Обов'язок кооперативу вести облік своїх членів та видати їм підтверджуючі документи членства, а саме посвідчення про членство. Підтвердженням бажання вступити у кооператив є написання і подача фізичною особою заяви та внесення, визначеної статутом суми, вступного внеску та пай. Порядок прийняття рішення про вступ у кооператив зазначено в статуті й приймається загальними зборами його членів.

Членами кооперативу мають право бути:

- 1) громадяни України;
- 2) іноземці;
- 3) особи без громадянства;
- 4) юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх посередників та дотримуються всіх вимог, передбачених законодавством до них (внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу).

Окремо варто зазначити основні права й обов'язки членів кооперативів, оскільки саме права й обов'язки виражають можливість реалізації членами кооперативу всіх своїх особистих економічних інтересів.

²⁵⁵ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

Так, до основних прав членів кооперативу потрібно віднести:

1) участь у господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати й бути обраним в органи управління;

2) користування послугами кооперативу;

3) одержання кооперативних виплат і виплат на паї;

4) одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і у строки, визначені його статутом;

5) право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

6) право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитам, пов'язаними з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

Основними обов'язками члена кооперативу є:

1) додержання статуту кооперативу;

2) виконання рішень органів управління кооперативу та органів контролю за діяльністю кооперативу;

3) виконання своїх зобов'язань перед кооперативом;

4) сплата визначених статутом кооперативу внесків²⁵⁶.

Цей перелік не є вичерпним, оскільки статутом можуть бути передбачені й інші додаткові права та обов'язки членів, беручи до уваги специфіку діяльності кооперативу.

У кооперативі допускається асоційоване членство для осіб, які визнають його статут і внесли пай (асоційованим членом кооперативу є фізична чи юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі)²⁵⁷. У разі ліквідації кооперативу асоційований член кооперативу має переважне право, над членами кооперативу, на одержання паю.

²⁵⁶ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁵⁷ Мілаш В. С. Господарське право: навч. посіб. для підгот. до іспитів. 5-те вид., змін. Х.: Право, 2018. 338 с.

Для досягнення мети діяльності кооперативу, згідно із статутом, кооператив використовує майно, грошові кошти членів кооперативу та формує пайовий, резервний, неподільний і спеціальний фонди.

Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (зокрема додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків і відрахувань від доходу кооперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу й інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності та використовується за рішенням органів управління кооперативу²⁵⁸.

Кожний член кооперативу формує свій пай за рахунок внесеного разового або частинами членського внеску і, відповідно, розмір паю члена кооперативу залежатиме від розміру внесеної частки до пайового фонду. Майнові внески оцінюються у грошовій формі. Право власності членів кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку успадковується.

При виході або виключенні з кооперативу фізична або юридична особа має право отримати свою частку в натурі, грошима, цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. (Земля кооперативу складається із земельних ділянок, наданих йому в оренду або придбаних ним у власність. Землі загального користування дачного кооперативу

²⁵⁸ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

безоплатно передаються йому у власність із земель державної або комунальної власності відповідно до закону).

Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, водночас строк одержання зазначеної частки не може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу.

Членство в кооперативі припиняється у разі:

- 1) добровільного виходу з нього;
- 2) припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу;
- 3) несплати внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу;
- 4) смерті члена кооперативу – фізичної особи;
- 5) ліквідації члена кооперативу – юридичної особи;
- 6) припинення діяльності кооперативу.

Виключення з членів кооперативу може бути оскаржене до суду²⁵⁹.

Відповідно до статуту кооператив самостійно визначає свої напрями господарської діяльності. При реалізації товарів чи наданні послуг самостійно встановлюють ціни і тарифи, крім тих, на які ціни та тарифи встановлені державою.

Дохід кооперативу формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат та витрат на оплату праці найманих працівників, і поділяється на:

- 1) сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів;
- 2) погашення кредитів;
- 3) покриття збитків;
- 4) проведення відрахувань до фондів кооперативу;
- 5) кооперативні виплати;
- 6) виплати на паї.

Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів кооперативу після відрахувань обов'язкових коштів

²⁵⁹ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

на формування і поповнення його фондів. Виплати можуть здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами, а також у формі збільшення паю та в інших формах, передбачених статутом кооперативу. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу. Кооперативні виплати та виплати на паї до оплати праці не належать²⁶⁰.

Вищим органом управління кооперативу є загальні збори членів кооперативу, до компетенції яких належить вирішення питань, визначених ст. 15 Закону України «Про кооперацію»²⁶¹.

Голова правління або голова кооперативу, в разі необхідності, але не рідше одного разу на рік, скликають чергові загальні збори членів кооперативу. За 10 днів до зборів члени кооперативу мають бути поінформовані про дату, місце і час проведення та порядок денний загальних зборів.

Позачергові загальні збори членів кооперативу скликаються на вимогу:

- 1) не менше третини його членів;
- 2) спостережної ради;
- 3) ревізійної комісії (ревізора);
- 4) органу управління кооперативного об'єднання, членом якого він є.

Позачергові загальні збори членів кооперативу повинні бути скликані протягом 20 днів з дня надходження такої вимоги. У разі незабезпечення правлінням (головою) кооперативу скликання позачергових загальних зборів вони можуть бути скликані особами, які вимагали їх скликання, протягом наступних 20 днів.

Загальні збори членів кооперативу правомочні вирішувати питання, якщо на них присутні більше половини його членів, а збори уповноважених – за наявності не менше двох третин уповноважених.

Кожний член кооперативу чи уповноважений кооперативу має один голос, і це право не може бути передано іншій особі.

²⁶⁰ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁶¹ Мілаш В. С. Господарське право: навч. посіб. для підгот. до іспитів. 5-те вид., змін. Х.: Право, 2018. 338 с.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу про прийняття, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або вихід з нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш 75 відсотків членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів (уповноважених) кооперативу, присутніх на його загальних зборах.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу приймаються відповідно до його статуту відкритим або таємним голосуванням²⁶².

Виконавчим органом кооперативу є правління, яке очолює голова, повноваження якого визначаються статутом кооперативу. Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи кооперативу.

У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, обирається лише голова кооперативу.

У кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб, може утворюватися спостережна рада кооперативу, яка здійснює контроль за дотриманням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу.

Спостережна рада кооперативу обирається із числа членів кооперативу на загальних зборах кооперативу в кількості 3–5 чоловік, які працюють у раді на громадських засадах та підзвітна загальним зборам членів кооперативу.

До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу.

Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Із метою фінансово-господарського контролю за діяльністю кооперативу обирається ревізійна комісія, яка підзвітна загальним

²⁶² Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

зборам членів кооперативу і обирається загальними зборами членами кооперативу з числа членів кооперативу. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Перевірка ревізійною комісією здійснюється з їх власної ініціативи або на вимогу 10 відсотків членів кооперативу. Після перевірки ревізійна комісія складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) кооперативу відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, визначеному законодавством і статутом кооперативу.

У разі реорганізації права й обов'язки кооперативу переходять до його правонаступників.

Кооператив ліквідується за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених та за рішенням суду.

Ліквідація кооперативу здійснюється комісією, призначеною органом, який прийняв рішення про його ліквідацію. Цим же органом визначається порядок діяльності ліквідаційної комісії. З дня призначення ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження з управління кооперативом.

Ліквідаційна комісія зобов'язана провести роботу, пов'язану із стягненням дебіторської заборгованості кооперативу і виявленням претензій кредиторів (з повідомленням останніх про ліквідацію кооперативу), встановити порядок і строки проведення ліквідації, а також строк для заявлення претензій кредиторами, який не може бути меншим ніж два місяці з дня публікації інформації про ліквідацію кооперативу.

Майно кооперативу, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є, розподіляється між членами кооперативу в порядку, визначеному статутом.

Майно неподільного фонду не підлягає поділу між його членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим)

кооперативній організації (кооперативним організаціям) або зараховується до доходу бюджету. Водночас у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна.

Кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Порядок покриття завданих кооперативом збитків визначається його статутом.

Члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу або законом. Кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх членів²⁶³.

§ 5.3. Виробничі кооперативи: поняття, види, особливості створення та припинення

Із прийняттям Конституції України населення нашої держави отримало нові можливості для об'єднань і співпраці з метою спільної виробничої чи іншої господарської діяльності. Такі об'єднання важливі не лише громадянам, а й державі.

Вагомим є те, що для того, аби сформулювати визначення цивільно-правового статусу виробничого кооперативу та виокремлення елементів останнього, потрібно проаналізувати поняття й ознаки цього виду юридичної особи²⁶⁴. Так, відповідно до ст. 163 ЦК України, виробничим кооперативом є об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь

²⁶³ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁶⁴ Піддубна В. Ф. Цивільно-правовий статус виробничого кооперативу. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 69–79. URL: file:///C:/Users/IDservice/Downloads/Piddubna_69_79.pdf

у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб²⁶⁵.

Згідно із ст. 95 ГК України, виробничим кооперативом є добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності²⁶⁶.

Виробничі кооперативи обстоюють Родчейльські принципи і цінності, які є сукупністю базових принципів кооперації. Вони вперше сформульовані товариством Родчейльських піонерів у місті Рочдейл (Англія) 1844 р. і є в основі роботи кооперативів досі²⁶⁷.

Систему принципів виробничого кооперативу наведено у ст. 96 Господарського кодексу України. Такими принципами є:

- 1) добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід із нього;
- 2) особиста трудова участь членів кооперативу в діяльності підприємства;
- 3) відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;
- 4) демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу під час прийняття рішень;
- 5) розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу;
- 6) контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом²⁶⁸.

²⁶⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁶⁶ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁶⁷ Виробничі кооперативи. Центр економічної демократії. URL: <http://economicdemocracy.org.ua/index.php/worker-coops> (дата звернення 04.01.2019).

²⁶⁸ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 04.01.2019).

З-поміж ознак, які визначають цивільно-правовий статус виробничого кооперативу, варто виокремити такі.

Першою ознакою виробничого кооперативу є те, що він є юридичною особою та діє на основі статуту, затвердженого власниками майна – засновниками. Виробничий кооператив набуває всіх властивостей юридичної особи з моменту його державної реєстрації.

Державна реєстрація кооперативу здійснюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»²⁶⁹. Сутність поняття юридичної особи міститься у ст. 80 ЦК України. Згідно з цією статтею, виробничий кооператив як юридична особа має окремі права й обов'язки стосовно ведення господарської чи підприємницької діяльності, від свого імені може набувати статусу позивача чи відповідача у суді.

Наступною характерною ознакою є те, що найменування виробничого кооперативу обов'язково має містити слова «виробничий кооператив», або «кооперативне підприємство». Це дає змогу виокремити виробничий кооператив від інших суб'єктів господарської діяльності. Повна назва має міститися в статуті кооперативу. Найменування установи має містити інформацію про характер її діяльності. Виробничий кооператив може також мати, крім повного найменування, також і скорочене найменування.

Третя ознака цього кооперативу виражається в об'єднанні членами свого майна з метою здійснення комерційної діяльності. Відповідно розподіл прибутку відбуватиметься згідно з визначеним відсотком стосовно внесеної членом кооперативу частки майна і його безпосередньої участі у виробничій діяльності. Доречною є думка І. В. Спасибо-Фатєєвої, що виробничий кооператив є підприємницьким товариством і незалежно від того, як називається прибуток (дохід, кооперативні виплати), їх члени мають право на

²⁶⁹ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 № 755-IV. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15/paran174> (дата звернення 04.01.2019).

отримання доходу (прибутку) та інших виплат, якщо це передбачено статутом кооперативу²⁷⁰.

Четверта ознака – добровільне об'єднання заради спільної мети. Вступ і вихід із виробничого кооперативу є добровільним волевиявленням. У разі вступу – члени кооперативу беруть взаємні зобов'язання щодо управління кооперативом, здійснення виробничої, господарської чи підприємницької діяльності на умовах, передбачених статутом.

Стосовно управління виробничим кооперативом, то тут важливим є те, що всі члени кооперативу виконують управлінську функцію, є рівні у правах, мають право одного голосу під час вирішення питань кооперативу.

Останньою ознакою виробничого кооперативу є об'єднання трудової діяльності членів кооперативу. В цьому виді кооперативу зосереджено участь членів не лише у внесенні майнового пайового внеску, а й обов'язковій особистій трудовій участі кожного члена кооперативу. Отже, кожен член виробничого кооперативу вступає у трудові відносини та включається до складу його трудового колективу.

Поділ виробничих кооперативів на види відбувається залежно від визначеної ними сфери діяльності з основною метою – отримання прибутку.

Підприємницька діяльність, мета створення та напрями виробничого кооперативу встановлюються кооперативом у межах, установлених українським законодавством. Самостійність їх діяльності виявляється у можливості здійснювати в різних галузях господарської діяльності виробництво товарів, продукції, виконання робіт, надання послуг, а саме: заготівлю, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, виробів виробничо-технічного призначення, виготовлення товарів народного споживання, збирання і переробку вторинної сировини і ділових відходів виробництва, ремонт і обслуговування техніки, виробничого, шляхового і житло-

²⁷⁰ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. Т. 3. Юридична особа. 736 с. (Серія «Коментарі та аналітика»).

вого будівництва, роздрібну торгівлю і громадське харчування, побутове обслуговування, організацію культурного дозвілля, медичної допомоги, надання правових, транспортно-експедиційних, науково-дослідних, проектних, конструкторських, впроваджувальних, спортивно-оздоровчих та інших послуг, а також діяти у сферах рибальства, рибництва і виробництва рибної продукції, заготівлі деревини, видобутку корисних копалин, інших природних ресурсів тощо²⁷¹.

Процедура створення та припинення діяльності виробничого кооперативу є передбаченою законодавством України. Так, засновниками (членами) виробничих кооперативів можуть бути громадяни, іноземці та особи без громадянства. Ст. 24 ЦК України тлумачить, що засновниками виробничого кооперативу можуть бути лише фізичні особи.

Виробничий кооператив є юридичною особою приватного права і створюється в нормативно-явочному порядку²⁷². Рішення про створення виробничого кооперативу приймається його загальними зборами. Рішення загальних зборів оформляється у формі протоколу, який підписують головуючий і секретар зборів. У протоколі вказується: час і місце засідання зборів; мета діяльності та кількість членів виробничого кооперативу; порядок створення і компетенція органів управління та контролю виробничим кооперативом; розпорядження майном і доходами виробничого кооперативу та порядок припинення діяльності.

На зборах також затверджується статут і призначаються органи управління кооперативом. Виробничий кооператив створюється добровільно без примусу. Для його створення потрібна мінімальна кількість членів – 3 особи та складається список усіх його членів. Усі питання виробничого кооперативу вирішуються за участі всіх його членів на основі самоврядування та гласності.

²⁷¹ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Академія правових наук України / за заг. ред. В. К. Мамутова. К., 2004. URL: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/08/%D0%90%...D0%98.pdf> (дата звернення 04.01.2019).

²⁷² Піддубна В. Ф. Цивільно-правовий статус виробничого кооперативу. Університетські записки. 2014. № 4 (52). С. 69–79. URL: file:///C:/Users/I Dservice/Downloads/Unzap_2014_4_11.pdf (дата звернення 04.01.2019).

До органів управління кооперативу належать правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія кооперативу. Порядок прийняття рішення про прийняття нового члена виробничого кооперативу та його затвердження визначається статутом кооперативу.

Виробничий кооператив як суб'єкт господарювання вважається створеним із моменту його державної реєстрації. З цього приводу варто погодитись із думкою В. І. Борисової, що створення юридичної особи приватного права є багатостадійним процесом, який охоплює і фактичні дії засновників (розробка установчих документів, створення статутного капіталу) і держави в особі певних органів (перевірка дій засновників тощо), і юридичних дій зазначених осіб. Державна реєстрація є останньою стадією, яка завершує процес створення юридичної особи, яка до цього існувала фактично, а з моменту державної реєстрації виникає юридично²⁷³.

Стосовно припинення діяльності виробничого кооперативу, то воно можливе у двох варіантах: у формі реорганізації та у формі ліквідації. Процедура припинення діяльності кооперативу регламентована ст.ст. 104–112 ЦК України та ст.ст. 59–61 ГК України.

Можливість виробничого кооперативу реорганізуватися тільки за рішенням загальних зборів членів кооперативу в підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом, є, по суті, перетворенням. Однак закон допускає можливість реорганізації виробничого кооперативу в усіх, передбачених ним формах. Зокрема, у ст. 28 Закону України «Про кооперацію» йдеться про можливість реорганізації виробничого кооперативу шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення та перетворення. Водночас ст. 106 ЦК України передбачає, що злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи у випадках, передбачених законом, може здійснюватися не лише за рішенням учасників або органу юридичної особи, а й за рішенням суду або відповідних органів державної влади. Законом також може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припи-

²⁷³ Борисова В. І. До проблеми створення юридичних осіб. *Вісник академії правових наук України*. Х.: Право, 2002. № 2 (29). С. 79–88.

нення юридичної особи шляхом злиття або приєднання²⁷⁴. Під час реорганізації виробничого кооперативу всі права, обов'язки та відповідальність переходять автоматично до його правонаступників.

Ліквідація кооперативу відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених, а також за рішенням суду. З цією метою створюється за результатами голосування загальних зборів або за судовим рішенням ліквідаційна комісія.

Так, учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію (ст. 105 ЦК України)²⁷⁵. Також обов'язком ліквідаційної комісії у разі заборгованості виробничого кооперативу є стягнення дебіторської заборгованості, поінформування кредиторів про рішення стосовно ліквідації кооперативу та встановлення терміну ліквідації та строку для з'явлення претензій кредиторами.

В Україні нині немає чіткої політики стосовно розвитку та вдосконалення діяльності виробничих кооперативів. Хоча сучасним законодавством урегульовано правовий статус виробничих кооперативів, проте і надалі є чимало проблемних і невирішених питань.

Слушною є думка Р. В. Мавліханової, що нормальному функціонуванню виробничої кооперації в Україні перешкоджають такі фактори: розмитість і суперечливість законодавства, безсистемність його побудови та відсутність наступництва нового законодавства про кооперацію; відсутність доволі чіткої та послідовної державної економічної політики; дорожнеча банківських кредитів; дефіцит власних обігових коштів; скасування податкових та інших пільг для кооперативів і новостворених суб'єктів підприємництва;

²⁷⁴ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Академія правових наук України / за заг. ред. В. К. Мамутова К., 2004. URL: <http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/08/%D0%90%...AF> (дата звернення 04.01.2019).

²⁷⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 04.01.2019).

розмитість і зміна принципів та мети створення й діяльності кооперативів²⁷⁶.

Оскільки виробничий кооператив може здійснювати не лише виробничу, а й будь-яку іншу підприємницьку діяльність, нині віднесення цього виду кооперативів до виробничих є лише умовною назвою. У законодавстві багатьох зарубіжних країн цей вид кооперативу визначається як підприємницький.

Із цього приводу варто налагодити чіткий взаємозв'язок між виробничими кооперативами та державою. Взаємини мають відповідати ст. 37 Закону України «Про кооперацію», за якою держава гарантує додержання прав і законних інтересів кооперативних організацій та їх членів, максимально сприяє розвитку і зміцненню їх господарської самостійності. Сприяє підготовці висококваліфікованих кадрів для системи кооперації, розвитку мережі кооперативної освіти, проведенню наукових досліджень із питань кооперації.

Кооперативні організації взаємодіють із органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування в питаннях виробництва продукції та надання послуг із метою зниження рівня безробіття, вирішення інших економічних і соціальних проблем.

Власність кооперативних організацій є недоторканною, перебуває під захистом держави й охороняється законом. Забороняється використання майна кооперативних організацій на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю.

Держава не відповідає за зобов'язаннями кооперативних організацій, а кооперативні організації не відповідають за зобов'язаннями держави.

Забороняється втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську та іншу діяльність кооперативних організацій, окрім випадків, прямо передбачених законом²⁷⁷.

²⁷⁶ Мавліханова Р. В. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Х., 2005. 19 с.

²⁷⁷ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

§ 5.4. Правовий режим майна виробничого кооперативу

Світова практика переконує, що, об'єднуючи власні ресурси у кооперативах, малі та середні виробники отримують можливість застосовувати новітні технології, сформувати свої маркетингові канали збуту продукції й зміцнити власні позиції на ринку, отримувати більшу додану вартість²⁷⁸.

Варто запозичити найліпший досвід європейських країн і відповідно скористатися ним для розвитку ефективної діяльності в Україні виробничих кооперативів. Забезпечити інформацією населення про їх право на створення таких кооперативів і реальні можливості досягнення матеріального збагачення й автоматично налагодження трудових відносин — працевлаштування.

Правила внутрішньогосподарської діяльності кооперативу — нормативний документ, що встановлює вимоги до провадження господарської та іншої діяльності кооперативу відповідно до законодавства та статуту кооперативу²⁷⁹.

У Правила доцільно включати ті положення, які регулюють взаємини між членами кооперативу та/чи між кооперативом і його членами, що можуть змінюватися, через це їх недоцільно включати до статуту кооперативу²⁸⁰.

Для забезпечення статутної діяльності виробничий кооператив, відповідно до статуту, створює пайовий, резервний, неподільний і спеціальний фонди.

²⁷⁸ Ерік Блайх. Кооперація дозволяє зробити малий і середній бізнес успішним. URL: [http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%](http://minagro.gov.ua/system/files/%D0% (дата звернення 04.01.2019).) (дата звернення 04.01.2019).

²⁷⁹ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 № 469/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення 04.01.2019).

²⁸⁰ Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/Науково-практичний%20коментар%20до%2> (дата звернення 04.01.2019).

Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок пайів (зокрема додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків і відрахувань від доходу кооперативу.

Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності й використовується за рішенням органів управління кооперативу²⁸¹.

Законом України «Про кооперацію» визначено, що пай – це майновий поворотний внесок члена (асоційованого члена) кооперативу в створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки²⁸².

Майно виробничого кооперативу є колективною власністю кооперативу. Перелік майна кооперативу міститься у ст. 100 ГК України, проте він не є вичерпним. Однак розпоряджатися майном, а саме лише своєю часткою, член виробничого кооперативу може лише після виходу з нього.

Цього ж погляду дотримується О. В. Гафурова, яка стверджує, що право власності на майно має кооператив як юридична

²⁸¹ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

²⁸² Там само.

особи, а його члени отримують право розпоряджатися частиною майна (пасм) тільки після припинення членства²⁸³.

Так, у власності виробничого кооперативу можуть бути будівлі, споруди, грошові та майнові внески його членів, виготовлена продукція, доходи, одержані від її реалізації та провадження іншої передбаченої статутом діяльності, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Кооператив як юридична особа має майно, відокремлене від майна членів кооперативу і будь-якої третьої особи, та має право від свого імені набувати майнових і немайнових прав і нести обов'язки. Кооператив як юридична особа самостійно розпоряджається належним йому на праві власності майном відповідно до законодавства і статуту²⁸⁴.

Ч. 2 ст. 165 ЦК України передбачено, що член виробничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше десяти відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, – протягом року із дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу²⁸⁵.

Усі майнові внески оцінюються в грошовому еквіваленті. Порядок внесення пайових внесків членами виробничого кооперативу встановлюється статутом кооперативу і законом. Розмір паю і загальна частка кожного члена виробничого кооперативу є персоніфікованими і визначаються на основі його внеску до пайового фонду. Грошовий фонд виробничого кооперативу накопичується за рахунок доходів від реалізації продукції, надання робіт і послуг, пайових та інших внесків членів та інших грошових надходжень.

Джерелами формування майна виробничого кооперативу є:

1) вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї;

²⁸³ Гафурова О. В. Майнові права й обов'язки членів сільськогосподарських виробничих кооперативів. *Проблеми законності*. Вип. 57. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2002. С. 71–76.

²⁸⁴ Науково-практичний коментар до Закону України «Про кооперативу». URL: <http://www.dorada.org.ua/files/komentari/proect%20zakony%20pro%20koop.pdf> (дата звернення 04.01.2019).

²⁸⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 04.01.2019).

- 2) майно, добровільно передане кооперативу його членами;
 - 3) кошти, що надходять від провадження господарської діяльності;
 - 4) кошти, що надходять від створених кооперативом підприємств, установ, організацій;
 - 5) грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, зокрема іноземних;
 - 6) інші надходження, не заборонені законодавством²⁸⁶.
- У разі ліквідації виробничого кооперативу і задоволення вимог кредиторів, усе його майно, що залишилося, розподіляється між його членами за статутними вимогами або відповідно до їхньої трудової діяльності.

§ 5.5. Членство у виробничому кооперативі

Відповідно до ч. 1 ст. 98 ГК України та ч. 2 ст. 10 Закону України «Про кооперацію», членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають статут кооперативу та дотримуються його вимог, беруть майнову та трудову участь у діяльності кооперативу або виявили бажання брати участь у його діяльності. Членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу.

Закон України «Про кооперацію» передбачає також асоційоване членство в кооперативі для осіб, які визнають його статут та внесли пай. Асоційований член кооперативу – це фізична чи

²⁸⁶ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 04.01.2019).

юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі. Порядок вступу до кооперативу й участь асоційованого члена в його господарській та іншій діяльності, права та обов'язки такого члена, розміри паїв та виплат на паї визначаються статутом кооперативу (ст. 14 Закону України «Про кооперацію»). При ліквідації кооперативу асоційований член кооперативу має переважне порівняно з членами кооперативу право на одержання паю. Варто зазначити, що питання асоційованого членства у виробничих кооперативах є дискусійним у науковій літературі. Позиція одних науковців полягає в тому, що для виробничого кооперативу фігура асоційованого члена є не тільки зайвою, а навіть шкідливою²⁸⁷, інші ж вважають, що «асоційоване членство дає можливість залучення від не членів кооперативу коштів без їх оподаткування. Якщо виробничий кооператив знайде таких осіб, які виявлять бажання вкладати кошти, а також мати переважне право на повернення паю у разі ліквідації кооперативу, і за це вони згодні відмовитися від права на управління, то це дасть змогу віднайти кооперативам додаткові кошти для свого розвитку»²⁸⁸ та «асоційоване членство дасть змогу використовувати якомога більше механізмів, здатне забезпечити ефективне функціонування виробничих кооперативів в умовах ринкового середовища»²⁸⁹.

Вступ до виробничого кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви громадянина. Член кооперативу робить вступний (грошовий чи інший майновий неповоротний внесок, який зобов'язана сплатити особа у разі вступу до кооперативної організації) та пайовий (майновий поворотний внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки) внески в порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу.

²⁸⁷ Мавліханова Р. В. Особливості статусу виробничого кооперативу. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2004. № 1. С. 278–290.

²⁸⁸ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. С. 136.

²⁸⁹ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія / А. В. Зеліско. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. С. 261.

Пай – це право на членство у виробничому кооперативі. Причому це немайнове право, пов'язане з майновими правами й обов'язками. Пай також є кількісним показником, що дає змогу визначити для кожного члена виробничого кооперативу, обсяг його участі в управлінні кооперативом, участі в розподілі його прибутку і видатків, компенсації при виході з нього. Пайовий капітал – це умовна величина (показник), що характеризує сукупну вартість пайових внесків членів, що вносяться на виконання договору про створення виробничого кооперативу.

Рішення правління (голови) кооперативу про прийняття у члени кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом виробничого кооперативу.

Кооператив зобов'язаний вести облік своїх членів та видати кожному з них відповідне посвідчення. Водночас громадянин, який є учасником (членом, засновником) виробничого кооперативу, може одночасно бути членом кооперативів інших типів, передбачених законом.

Необхідно розрізнити поняття «участь» і «членство» в виробничому кооперативі, які співвідносяться як загальне і часткове, де участь може існувати в таких формах: особиста трудова участь; майнова участь (різновидом якої є асоційоване членство), що виявляється у внесенні пайового та інших внесків; фінансова участь; участь в органах управління.

За своєю юридичною природою членські правовідносини, що виникають у виробничому кооперативі, мають комплексний характер, перебуваючи в сфері регулювання господарського і трудового права. З огляду на це в процесі правового регулювання праці членів виробничого кооперативу потрібно керуватися такими двома принципами: 1) «норми трудового законодавства застосовуються з метою регулювання праці членів виробничого кооперативу лише в разі, якщо інше не передбачено законами про кооперацію і статутом кооперативу»; 2) «норми, що містяться в законодавстві про кооперацію, а також у локальних актах виробничого кооперативу (зокрема в його статуті), не повинні погіршувати становище членів кооперативу порівняно з нормами законодавства про працю; порушення зазначеної вимоги тягне нікчемність відповідних норм

законодавства про кооперативи і (або) локальних актів виробничого кооперативу».

Законодавство про виробничі кооперативи потрібно формувати на принципі вільного (відкритого) членства, під яким розуміється його доступність, тобто відсутність штучних обмежень або будь-якої соціальної, політичної, расової або релігійної дискримінації для особи, яка виявила бажання вступити в кооператив.

Члени виробничого кооперативу наділені певними правами й обов'язками. Основними **правами** члена кооперативу, передбаченими в ч. 1 ст. 99 ГК України, є:

- участь у господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління;

- користування послугами кооперативу;
- одержання кооперативних виплат та виплат на паї (частки доходу);

- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом;

- одержання достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу.

Поряд із зазначеними у ГК України правами членів кооперативів у ст. 12 Закону України «Про кооперацію» йдеться ще про інші права членів виробничих кооперативів, зокрема: право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб; право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, до посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

Основними **обов'язками** члена кооперативу є дотримання статуту кооперативу, виконання рішень органів управління кооперативу та органів контролю за діяльністю кооперативу; ст. 12 Закону України «Про кооперацію» передбачено також такі обов'язки члена виробничого кооперативу, як виконання своїх зобов'язань перед кооперативом та сплата визначених його статутом внесків.

Законами, що регулюють діяльність окремих типів кооперативів або кооперативів за напрямками їх діяльності, та статутом виробничого кооперативу можуть бути передбачені додаткові права й обов'язки його членів.

У ч. 4 ст. 98 ГК України передбачено **підстави припинення членства** у виробничому кооперативі. Воно припиняється у разі:

1) добровільного виходу з кооперативу; у цьому разі члену кооперативу виплачується вартість паю або видається майно, пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу (ч. 1 ст. 166 ЦК України); проте вважаємо, що потрібно законодавчо відмовитися від закріплення права члена виробничого кооперативу на добровільний вихід з нього, оскільки це порушує інтереси кредиторів виробничого кооперативу;

2) припинення трудової участі в діяльності кооперативу; оскільки трудові відносини в виробничих кооперативах регулюються, крім Закону України «Про кооперацію», ще й законодавством про працю, то і припинення членства в кооперативах можливе з підстав, передбачених КЗпП України, з урахуванням особливостей, передбачених статутом кооперативу;

3) виключення з кооперативу у випадках і в порядку, визначених статутом; це можливо за рішенням загальних зборів у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього статутом кооперативу, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу і законом; ч. 6 ст. 98 ГК України передбачає можливість оскарження в судовому порядку виключення з виробничого кооперативу (звільнення члена кооперативу з кооперативного підприємства).

Майновим наслідком **виходу або виключення** члена виробничого кооперативу є виникнення у нього права на одержання паю та інших виплат, встановлених статутом кооперативу. Видача паю, виплата його вартості та інші виплати членові кооперативу, що виходить або виключений із нього, здійснюються у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом. Так, у ч. 3 ст. 21 Закону України «Про кооперацію» передбачено, що в разі виходу або виключення з кооперативу фізична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням)

цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, однак не може перевищувати двох років, що обчислюються, починаючи з 1 січня року, в якому член кооперативу вийшов або був виключений з нього;

4) незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу; цю підставу розглядають радше як випадок ненабуття, ніж припинення, особою такого членства, оскільки в цьому випадку громадянин, який виявив бажання і намір вступу до виробничого кооперативу взагалі не набуває статусу члена кооперативу²⁹⁰. Процедура вступу до кооперативу передбачає певну послідовність юридичних фактів, зокрема подання письмової заяви про вступ до кооперативу, внесення заявником вступного внеску і паю в порядку та розмірах, визначених його статутом, прийняття рішення правління чи голови кооперативу про прийняття до кооперативу і затвердження рішення загальними зборами членів кооперативу. Лише наявність повного юридичного складу викликає виникнення в особи статусу члена кооперативу, а отже, незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу, а так само несплата і діючими членами, і претендентами на членство в кооперативі внесків у порядку, визначеному його статутом, тягне припинення членства в кооперативному підприємстві. Водночас кооператив не має права відмовляти в прийомі за суб'єктивними причинами, встановлювати соціальні обмеження для вступників до кооперативу, зокрема за расовою, статевою, конфесійною, політичною ознаками;

5) смерті члена кооперативу. Спадкоємці померлого члена кооперативу за рішенням загальних зборів можуть бути прийняті у члени кооперативу, якщо інше не встановлено статутом кооперативу. В разі відмови прийняти спадкоємців у члени кооперативу кооператив виплачує спадкоємцям вартість паю померлого члена кооперативу в порядку, передбаченому для добровільного виходу.

²⁹⁰ Ямковий В. І., Батарєєва Т. О. Коментар до ст. 98 ГК України. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2651-98.html>

Перелік підстав припинення членства у виробничому кооперативі, наведений у ч. 4 ст. 98 ГК України, вичерпний. Водночас у ст. 13 Закону України «Про кооперацію» передбачено додатково такі підстави припинення членства у кооперативах у разі:

- несплати внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу;
- припинення діяльності кооперативу.

Припинення виробничого кооперативу може здійснюватися в загальних формах та в порядку, передбачених для припинення суб'єктів господарювання – юридичних осіб, а саме шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) з переданням усього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам або шляхом ліквідації – за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх правонаступників, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду. Особливості припинення діяльності виробничих кооперативів передбачені ст. 109 ГК України. У разі ліквідації виробничого кооперативу його члени мають право на передачу майна, що залишилося після задоволення вимог його кредиторів; воно розподіляється між членами кооперативу відповідно до їхньої трудової участі, якщо інший порядок не встановлений статутом кооперативу.

Окрім того, відповідно до ч. 3 ст. 166 ЦК України, членство у виробничому кооперативі може припинятися у зв'язку з повною передачею членом кооперативу свого паю іншому членові кооперативу.

Це прирівнюється до добровільного виходу із кооперативу. Така передача паю допускається, якщо інше не встановлено статутом кооперативу і законом. Тобто ця норма має диспозитивний характер. Водночас про припинення членства у виробничому кооперативі йдеться лише у випадку передачі паю повністю, а не його частини. У разі передання паю інші члени кооперативу користуються переважним правом його купівлі. Відчуження паю особі, яка не є членом виробничого кооперативу, допускається лише за згодою кооперативу. Порядок відчуження паю чи його частини іншому членові кооперативу або третій особі встановлюється статутом кооперативу і законом. За таких обставин член кооперативу,

який повністю передав свій пай, може добровільно вийти з кооперативу або його буде виключено з кооперативу на підставі відсутності його пайового внеску.

У разі, коли член кооперативу передав іншій особі лише частину свого паю, розмір його паю буде зменшений, але такий член кооперативу залишиться у кооперативі²⁹¹.

§ 5.6. Порядок управління виробничим кооперативом

Управління виробничим кооперативом здійснюється на основі певних принципів, таких, як: самоврядування, гласність, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу.

Принцип самоврядування полягає у праві членів виробничого кооперативу на вирішення всіх питань його внутрішньої діяльності власними силами і на власний розсуд, але в межах вимог діючих корпоративних і правових норм. Виробничий кооператив, відповідно до свого статуту, самостійно визначає основні напрями діяльності, здійснює її планування, самостійно розробляє програми і плани економічного та соціального розвитку, розглядає і затверджує їх на загальних зборах членів кооперативу. Водночас забороняється втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську й іншу діяльність кооперативів, окрім випадків, прямо передбачених законом.

Принцип гласності в діяльності кооперативу означає відкритість діяльності виробничого кооперативу для його членів та доступність інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу для загального ознайомлення і обговорення членами кооперативу.

Участь членів кооперативу у вирішенні питань діяльності кооперативу – це принцип управління виробничим кооперативом,

²⁹¹Коровяковська Н. С. Коментар ст. 166 ЦК України. URL: legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/527-166.html (дата звернення 04.01.2019).

який реалізується завдяки представництву членів кооперативу майже в усіх органах управління, крім виконавчого директора, який не може бути членом кооперативу.

Під органом управління виробничого кооперативу (як і будь-якої юридичної особи) розуміється той його структурний підрозділ, до компетенції якого входить одночасна реалізація функцій планування, організації та контролю над діяльністю кооперативу.

Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать також правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу.

Статутом виробничого кооперативу може бути передбачено створення спостережної ради кооперативу.

Загальні збори членів виробничого кооперативу

Загальні збори членів кооперативу можуть бути черговими та позачерговими.

Чергові загальні збори членів виробничого кооперативу скликаються правлінням або головою кооперативу в разі потреби, але не рідше одного разу на рік, після закінчення фінансового року. Про дату, місце, час проведення та порядок денний чергових загальних зборів члени виробничого кооперативу повинні бути повідомлені не пізніше ніж за 10 днів до визначеного строку їх проведення.

Позачергові загальні збори членів виробничого кооперативу можуть скликатися будь-коли за рішенням правління (голови) кооперативу чи з ініціативи не менш як третини членів кооперативу, якщо інше не передбачено статутом. Закон України «Про кооперацію» наділяє правом скликання позачергових зборів також спостережну раду, ревізійну комісію (ревізора) та орган управління кооперативного об'єднання, членом якого він є.

Позачергові загальні збори членів кооперативу повинні бути скликані протягом 20 днів з дня надходження відповідної вимоги. У разі незабезпечення правлінням (головою) кооперативу скликання позачергових загальних зборів вони можуть бути скликані особами, які вимагали їх скликання, протягом наступних 20 днів.

Закон України «Про кооперацію» додатково до передбаченої ГК України можливості безпосередньої участі членів виробничого

кооперативу у загальних зборах дозволяє їм скористатися своїм правом участі в зборах через спеціальних представників, так званих «уповноважених кооперативу». Так, у разі, коли з організаційних причин (через територіальне розміщення чи значну численність членів кооперативу) проведення загальних зборів членів виробничого кооперативу неможливе, статутом кооперативу може бути передбачено скликання зборів уповноважених кооперативу. Кількість членів виробничого кооперативу, які мають право делегувати уповноважених, та порядок делегування уповноважених для участі у зборах уповноважених визначаються статутом виробничого кооперативу.

Загальні збори наділені такими повноваженнями:

- вносять зміни до статуту кооперативу;
- обирають шляхом прямого таємного голосування голову кооперативу, членів правління кооперативу, членів ревізійної комісії (ревізора), членів спостережної ради кооперативу;
- затверджують напрями розвитку кооперативу;
- заслуховують звіти органів управління кооперативу про їх діяльність;
- визначають види і розміри фондів кооперативу, порядок їх формування та використання;
- затверджують правила внутрішнього розпорядку кооперативного підприємства, річний звіт і баланс кооперативу, порядок формування і розподілу доходу кооперативу, рішення правління (голови) кооперативу про прийняття нових членів;
- вирішують питання про входження кооперативного підприємства до об'єднань підприємств (кооперативів), участь кооперативу у заснуванні інших суб'єктів господарювання;
- приймають рішення про реорганізацію або ліквідацію кооперативу (ч. 1 ст. 102 ГК України).

Загальні збори мають право приймати будь-які інші рішення, пов'язані зі статутною діяльністю виробничого кооперативу.

Керуючись ст. 15 Закону України «Про кооперацію», до компетенції загальних зборів членів виробничого кооперативу також належить:

- визначення розмірів вступного і членського внесків та паїв;
- визначення розмірів оплати праці голови правління, голови ревізійної комісії (ревізора), а також кошторису на утримання

апарату органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу;

- прийняття рішень щодо володіння, користування та розпорядження майном;

- утворення спеціальних комісій із залученням як консультантів найманих працівників.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 102 ГК України та Закону України «Про кооперацію», визначається кворум загальних зборів членів виробничого кооперативу, які правомочні вирішувати питання порядку денного за умови, якщо на них присутні більше половини його членів, а збори уповноважених – за наявності не менше двох третин уповноважених.

Кожний член кооперативу чи уповноважений кооперативу має один голос. Водночас закон встановлює заборону передачі членом або уповноваженим виробничого кооперативу свого права голосу іншій особі.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) виробничого кооперативу про прийняття, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або вихід з нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 відсотків членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів (уповноважених) виробничого кооперативу, присутніх на його загальних зборах.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) виробничого кооперативу приймаються відповідно до його статуту відкритим або таємним голосуванням.

Правління виробничого кооперативу

Правління виробничого кооперативу створюється у кооперативі, до складу якого входить не менше десяти членів. Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління виробничого кооперативу – загальним зборам членів кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи кооперативу.

Правління кооперативу:

- розробляє і вносить на затвердження загальних зборів напрями розвитку кооперативу;

- скликає загальні збори членів кооперативу і контролює виконання прийнятих ними рішень;
- вносить на затвердження загальних зборів рішення про прийняття до кооперативу нових членів та припинення членства;
- забезпечує збереження майна кооперативу;
- організовує проведення незалежних аудиторських перевірок діяльності кооперативу;
- вирішує питання навчання членів кооперативу, співробітництва з вітчизняними та іноземними організаціями;
- делегує виконавчому директору кооперативу право на прийняття відповідних рішень з питань компетенції правління, якщо це передбачено статутом кооперативу;
- вирішує інші питання діяльності кооперативу (ч. 2 ст. 103 ГК України).

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про кооперацію», правління кооперативу, у тому числі виробничого, додатково може виконувати також такі функції:

- здійснює управління кооперативом у період між загальними зборами членів кооперативу, забезпечує виконання їх рішень;
- представляє кооператив у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами;
- укладає угоди між кооперативом та іншими особами;
- діє від імені кооперативу в межах, передбачених статутом кооперативу.

Виконавчий орган може бути наділений іншими повноваженнями, визначеними вищим органом управління кооперативу або його статутом.

Правління очолює голова кооперативу, який обирається загальними зборами членів виробничого кооперативу на строк, визначений статутом, але не більше ніж на п'ять років. Функції голови кооперативу і порядок його відкликання визначаються статутом кооперативу.

Члени правління, як і голова кооперативу, також обираються загальними зборами на строк, визначений статутом, але не більше ніж на п'ять років. Зі свого складу члени правління можуть обирати заступника голови та секретаря правління

відповідно до статуту кооперативу. Заступник голови кооперативу може за дорученням голови готувати і проводити засідання правління, а також виконує інші функції, а в разі відсутності голови – заміщує його. На секретаря правління покладається обов'язок ведення документації правління, її облік і зберігання.

Члени правління кооперативу працюють переважно на громадських засадах. Однак у статуті кооперативу може бути передбачено винагороду за роботу членів правління.

Періодичність проведення засідань правління кооперативу та порядок прийняття ним рішень визначаються статутом кооперативу. Рішення правління приймається більшістю голосів за наявності на засіданні не менше двох третин членів правління кооперативу (ч. 6 ст. 103 ГК України).

У разі, якщо до складу виробничого кооперативу входить менше десяти членів, обирається лише голова кооперативу, який разом із загальними зборами виконує функції та повноваження правління. Розмежування компетенції між головою і загальними зборами членів виробничого кооперативу здійснюється відповідно до статуту кооперативу.

Виконавчий директор виробничого кооперативу

Правління виробничого кооперативу може наймати виконавчого директора з метою оперативного управління діяльністю підприємства. Водночас виконавчий директор не може бути членом кооперативу.

Виконавчий директор виконує свої функції на умовах контракту, який укладає з ним правління кооперативу, формує виконавчу дирекцію та виконує функції, делеговані йому правлінням кооперативу.

У трудовому контракті з виконавчим директором визначається строк найму, права, обов'язки і відповідальність керівника, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін. Виконавчий директор кооперативу як керівник підприємства без доручення діє від імені кооперативного підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, вирішує питання діяльності підприємства в межах та по-

рядку, визначених установчими документами. Виконавчого директора може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом) відповідно до закону.

Виконавчий директор несе персональну відповідальність за виконання покладених на нього обов'язків, визначених контрактом та статутом кооперативу. Так, відповідно до умов контракту і трудового законодавства за невиконання чи неналежне виконання виконавчим директором покладених на нього контрактом обов'язків останній несе дисциплінарну та матеріальну (зокрема повну) відповідальність. На директора як на керівника та посадову (службову) особу кооперативного підприємства може бути також покладено на загальних підставах адміністративну та кримінальну відповідальність.

Підкреслимо, що у разі відсутності у виробничому кооперативі посади виконавчого директора, а саме в кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, роботою кооперативного підприємства керує голова кооперативу, який обирається як виконавчий орган кооперативу замість правління.

Спостережна рада виробничого кооперативу

Спостережна рада кооперативу як орган управління виробничого кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Спостережна рада виробничого кооперативу може утворюватися на кооперативному підприємстві, в якому кількість членів перевищує 50 осіб.

Спостережна рада кооперативу обирається із числа членів кооперативу на загальних зборах кооперативу в кількості 3–5 чоловік, які працюють у раді на громадських засадах. Спостережна рада кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу. До складу спостережної ради виробничого кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу.

Повноваження членів спостережної ради виробничого кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Порядок обрання спостережної ради та її голови, а також порядок діяльності та компетенція спостережної ради встанов-

люються статутом кооперативу. Питання, віднесені статутом виробничого кооперативу до виключної компетенції спостережної ради, не можуть бути передані на вирішення виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) виробничого кооперативу із метою контролю за фінансово-господарською діяльністю виробничого кооперативу обирається ревізійна комісія, а в кооперативі, до складу якого входить менше десяти членів, – ревізор.

Ревізійна комісія (ревізор) обирається загальними зборами з числа членів кооперативу шляхом прямого таємного голосування у порядку, встановленому статутом кооперативного підприємства. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління виробничого кооперативу чи його спостережної ради (ч. 2 ст. 106 ГК України).

Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менш як 10 відсотків членів виробничого кооперативу.

На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) кооперативного підприємства підзвітна загальним зборам членів кооперативу. Порядок і періодичність звітування ревізійної комісії визначаються статутом виробничого кооперативу.

У підсумку загальної характеристики виробничих кооперативів можемо констатувати, що нині відбуваються кардинальні зміни економічних відносин, формування ринкової економіки. Для проведення реформ, створення сприятливого інвестиційного клімату та розширення сфери суспільно корисної праці важливого значення набуває виробничий кооператив як організаційно-правова форма юридичних осіб.

Окрім того, економічна політика, спрямована на розвиток малого та середнього бізнесу, однією з форм якого є виробничий

кооператив, значною мірою повинна сприяти швидкому насиченню ринку товарами і послугами на основі дрібносерійного виробництва продукції, подолання монополізму, розширення конкуренції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортного потенціалу, широкого використання місцевих сировинних ресурсів і відходів виробництва. Крім того, підприємства малого та середнього бізнесу дають змогу створити нові можливості для працевлаштування населення і працівників, які вивільняються з неефективних підприємств.

§ 5.7. Правовий статус підприємств споживчої кооперації

Розвиток виробничої кооперації завжди відстає за своїми темпами й обсягами від розвитку кооперації споживчої, що спричинено більшим ступенем складності відносин, що виникають усередині виробничого кооперативу.

У ч. 1 ст. 111 ГК України визначено, що споживча кооперація в Україні – це система самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху.

Споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану (здійснення торговельної, заготівельної, виробничої та іншої діяльності, не забороненої чинним законодавством України, сприяння соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, участь у міжнародному кооперативному русі)²⁹².

Діяльність споживчої кооперації формується на принципах добровільності, членства, демократизму, соціальної справедливос-

²⁹² Ямковий В. І. Коментар ст. 111 ГК України. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2664-111.html> (дата звернення 04.01.2019).

ті, взаємодопомоги та співробітництва, вільного господарського функціонування на основі ринкових відносин.

Правові, економічні та соціальні основи споживчої кооперації закладено крім ГК України, Законом України «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 р. Цим Законом встановлено правовий статус організацій споживчої кооперації та закріплено їх незалежність і самостійність. Закон спрямований також на захист інтересів членів споживчої кооперації та сільського населення як споживачів і регулює відносини з органами державної виконавчої влади.

Первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової участі та взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів (ч. 2 ст. 111 ГК України). Кожний член споживчого товариства має свою частку в його майні.

У ст. 2 Закону України «Про кооперацію» визначено поняття споживчий кооператив (споживче товариство) як кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг із метою задоволення споживчих потреб його членів.

Структуру елементів організаційно-правової форми споживчого кооперативу визначають особливості, закріплені нормативно, до них належать: правовий режим майна; правовий режим управління споживчим кооперативом; правовий статус учасників (засновників); створення і припинення (реорганізації та ліквідації) кооперативу; склад і зміст установчих документів споживчого кооперативу; правовий режим його найменування; юридична відповідальність кооперативу, а також його учасників (засновників); правоздатність споживчого кооперативу.

Виокремлюють такі ознаки споживчих кооперативів: це членська юридична особа; створюється для задоволення матеріальних та інших потреб учасників шляхом об'єднання ними майнових внесків; задоволення потреб виключно своїх членів; члени това-

риства мають право власності на пай; субсидіарна відповідальність членів товариства в межах вартості паю; право на отримання прибутку в межах, установлених законом²⁹³.

Особливості споживчих товариств такі: 1) специфічна мета діяльності, спрямована на задоволення споживчих потреб членів товариства; 2) виникнення майнового зв'язку між членом товариства і товариством, який опосередковується паєм; 3) субсидіарна відповідальність членів товариства за зобов'язаннями товариства в межах вартості паю²⁹⁴.

Особливою характерною рисою правового режиму майна споживчого кооперативу потрібно визнати широке застосування принципу фондування його майна. В окремих видах споживчих кооперативів, відповідно до закону, створюються такі майнові фонди (перелік відкритий): пайовий, резервний (у сільськогосподарських споживчих кооперативах – це різновид неподільних фондів), неподільний (споживче товариство, сільськогосподарський споживчий кооператив), фонд фінансової взаємодопомоги, резервний фонд, страховий фонд (кредитний споживчий кооператив громадян), пайовий, резервний, інші цільові фонди (житловий накопичувальний кооператив). Усі зазначені кооперативні фонди можна класифікувати за такими підставами, як вид споживчого кооперативу, в якому вони створюються; призначення (режим) відповідного фонду; обов'язковість створення (обов'язкові та необов'язкові).

У межах правового статусу члена споживчого кооперативу потрібно виокремити дві групи прав й обов'язків: загальні, які належать учасникам усіх споживчих кооперативів (право на участь в управлінні тощо); спеціальні, якими володіє (несе) член тільки в кооперативі певного виду (житловому тощо). За специфікою другої групи прав і обов'язків можна проводити відмежування одного виду споживчого кооперативу від іншого.

²⁹³ Гражданское право: в 2 т. / отв. ред. Е. А. Суханов. Т. 1. М.: Бек, 1993. 382 с.

²⁹⁴ Зозуляк О. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. С. 299.

Членство у споживчому товаристві може бути індивідуальним і колективним.

Індивідуальними членами споживчого товариства можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку і виявили бажання брати участь у здійсненні цілей і завдань споживчого товариства. Членами учнівських споживчих товариств, що створюються при загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах, можуть бути особи, які досягли 14-річного віку.

Колективними членами споживчого товариства можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні та інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси.

Права та обов'язки членів кооперації, обсяг їх майнової відповідальності за зобов'язаннями споживчого товариства визначаються чч. 4-6 ст. 6 Закону України «Про споживчу кооперацію». Член споживчого товариства має **право**:

- брати участь у діяльності споживчого товариства, обирати і бути обраним до його органів управління і контролю, вносити пропозиції щодо поліпшення діяльності товариства та усунення недоліків у роботі його органів і посадових осіб;
- на перевагу у придбанні товарів і одержанні послуг у магазинах та інших підприємствах споживчої кооперації;
- одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх пайового внеску;
- бути прийнятим у першочерговому порядку на роботу в споживче товариство відповідно до освіти і професійної підготовки та одержувати направлення в учбові заклади, в тому числі на правах господарського стипендіата на договірних засадах.

Загальні збори (збори уповноважених) можуть встановлювати для членів споживчого товариства й інші переваги, а також пільгові умови користування послугами кооперативних підприємств та установ.

Член споживчого товариства **зобов'язаний** дотримувати статуту, виконувати свої обов'язки перед споживчим товариством, пов'язані з участю в його діяльності, та рішення загальних зборів, виборних органів управління і контролю.

Член споживчого товариства відповідає за зобов'язаннями споживчого товариства лише в межах внесеного ним обов'язкового пайового внеску, якщо інше не передбачено статутом.

З огляду на те, що визначення правового статусу споживчих кооперативів залежить від своєї діяльності, ознаки й елементи статусу можуть бути встановлені лише з урахуванням особливостей виду здійснюваної кооперативом діяльності.

Аналіз правової природи споживчого кооперативу дає змогу виокремити його з категорії некомерційних організацій, до яких він і належить відповідно до чинного законодавства, і визначити суміжний характер правового становища споживчого кооперативу, що поєднує в собі і риси некомерційних, і елементи правового статусу комерційних юридичних осіб.

Вищим органом управління споживчого товариства є загальні збори його членів, які приймають статут, визначають розміри вступного й обов'язкового пайового внеску, обирають керівні та контрольні органи товариства, а також вирішують інші питання, пов'язані з його діяльністю. Для оперативного вирішення питань, що належать до компетенції загальних зборів споживчих товариств (окрім питань прийняття статуту, ліквідації, реорганізації та виходу із спілки), можуть скликатися збори уповноважених.

Споживче товариство вважається створеним, визнається юридичною особою і може здійснювати господарську та іншу діяльність з дня його державної реєстрації, яка здійснюється на загальних підставах. Основним і єдиним установчим документом, що регулює діяльність споживчого товариства, є статут. У ньому визначається порядок вступу до товариства і виходу з нього, права й обов'язки членів товариства, його органи управління, контролю та їх компетенція, порядок утворення майна товариства і розподілу прибутку, умови реорганізації і ліквідації товариства та інші положення, що не суперечать законодавчим актам України.

Споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в спілки (місцеві спілки), інші форми об'єднання, передбачені законом, єдину спілку споживчих товариств України та мають право вільного виходу з них.

Відносини між споживчими товариствами та їх спілками формуються на договірних засадах. Товариства можуть делегувати

спілкам частину своїх повноважень та виконання окремих функцій. Спілки споживчих товариств, з огляду на делеговані їм права, можуть представляти і захищати інтереси споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях; подавати споживчим товариствам практичну допомогу в здійсненні господарської діяльності, впровадженні в практику досягнень науково-технічного прогресу, передового досвіду; проводити науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, підготовку та підвищення кваліфікації кадрів; вирішувати господарські спори між організаціями і підприємствами споживчої кооперації; вести власну господарську діяльність, спрямовану на створення необхідної виробничої та соціальної інфраструктури споживчої кооперації.

Спілка визнається юридичною особою і може здійснювати господарську та іншу не заборонену чинним законодавством діяльність з дня її державної реєстрації. Вона не відповідає за зобов'язаннями споживчих товариств і не має щодо них розпорядчих функцій. Вищим органом управління спілки є з'їзд (конференція), який приймає статут, обирає розпорядчі, виконавчі та контрольні органи, вирішує інші питання діяльності спілки. Взаємодія і підпорядкованість розпорядчих, виконавчих та контрольних органів спілки визначаються статутом.

Відповідно до п. 1 ст. 9 Закону України «Про споживчу кооперацію» та ч. 5 ст. 111 ГК України, власність споживчої кооперації складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності і є однією з форм колективної власності.

Відповідно до пп. 2, 3 ст. 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», власність споживчих товариств утворюється з внесків їх членів, прибутків, одержуваних від реалізації товарів, продукції, послуг, цінних паперів та іншої діяльності, не забороненої чинним законодавством. Засоби виробництва, вироблена продукція та інше майно, що є необхідним для здійснення статутних завдань, є власністю споживчої кооперації. Крім того, до майна споживчої кооперації можуть належати будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, машини, товари, кошти та інше майно.

Як визначено у п. 4 ст. 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», власність спілок споживчих товариств утворюється

з майна, переданого їх членами, коштів, одержаних від господарської діяльності підприємств і організацій спілки, реалізації цінних паперів та іншої діяльності.

Об'єкти права власності споживчої кооперації можуть перебувати у спільній власності споживчих товариств, спілок (об'єднань). Їх частка у власності визначається договором.

Суб'єктами права власності споживчої кооперації є члени споживчого товариства, трудові колективи кооперативних підприємств і організацій, а також юридичні особи, частка яких у власності визначається відповідними статутами (п. 6 ст. 9 Закону України «Про споживчу кооперацію»).

Здійснення права власності, тобто володіння, користування та розпорядження майном споживчої кооперації, покладено на її органи відповідно до установчих документів (статутів) споживчих товариств, їх спілок (об'єднань).

Принцип недоторканності власності кооперативних організацій, закріплений у положеннях ч. 4 ст. 37 Закону України «Про кооперацію», п. 1 ст. 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», згідно з якими власність кооперативних організацій перебуває під захистом держави, охороняється законом нарівні з іншими формами власності і передбачає, що відчуження власності може мати місце лише за умов і на підставах, визначених законом. Якщо внаслідок видання державним органом акта, що не відповідає його компетенції або вимогам чинного законодавства, порушуються права споживчих товариств та їх спілок, останні мають право звернутися до судових органів із заявою про визнання такого акта недійсним. Збитки, завдані споживчому товариству або спілці внаслідок виконання рішень державних органів, які порушили їх права, підлягають відшкодуванню в установленому порядку.

Надання споживчим товариствам права безпосереднього володіння, користування і розпорядження належним їм майном виключає втручання органів виконавчої влади у фінансово-господарську та іншу діяльність організацій споживчої кооперації, крім випадків, прямо передбачених законом (ч. 6 ст. 37 Закону України «Про кооперацію», п. 7 ст. 17 Закону України «Про споживчу кооперацію»).

Недоторканність власності споживчої кооперації є гарантією державного захисту від посягань на здійснення власником володіння, користування та розпорядження майном, заборони будь-яких порушень його права на своє майно, неприпустимості вчинення інших дій всупереч законним інтересам власника. Захист права власності як система передбачених цивільним, земельним, адміністративним, кримінальним та іншим законодавством заходів, що застосовуються у випадках порушення цього права і відновлення відносин власності, покладається на державу та утворювані нею відповідні державні органи і здійснюється насамперед у судовому порядку.

Відповідно до ч. 7 ст. 111 ГК України та ст. 11 Закону України «Про споживчу кооперацію», передбачено можливість реалізації споживчими товариствами та їх спілками (об'єднаннями), виходячи зі статутних вимог, своїх засновницьких прав, а саме: створювати (реорганізовувати, ліквідувати) для здійснення своїх статутних завдань будь-які підприємства, установи, організації, біржі, комерційні банки, фінансово-розрахункові центри, страхові товариства та інші об'єкти, діяльність яких не суперечить законам України; вступати як засновники або учасники до господарських товариств, спільних підприємств, асоціацій та інших об'єднань для розв'язання господарських і соціальних завдань; придбавати майно державних підприємств та підприємств, створених на інших формах власності, а також інше майно і майнові права; одержувати у встановленому порядку земельні ділянки у користування.

Підприємствами споживчої кооперації визнаються унітарні або корпоративні підприємства, утворені споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань). Підприємства споживчої кооперації формують товарні та матеріально-технічні ресурси за рахунок закупівель на договірних засадах у підприємств (виробників), в оптовій торгівлі, на біржах, аукціонах, шляхом заготівель сільськогосподарської продукції і сировини у громадян, фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств, виробництва товарів на власних підприємствах та з інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

§ 5.8. Підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій

Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян. Згідно зі ст. 1 Закону України від 22.03.2012 «Про громадські об'єднання», громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Ч. 3 ст. 112 ГК України обмежує коло засновників підприємств об'єднання громадян лише тими об'єднаннями громадян, що мають статус юридичної особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання», громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право:

- бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові та немайнові права відповідно до законодавства;
- здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації; та інші.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створені ним юридичні особи (товариства, підприємства) зобов'язані вести бухгалтерський облік, фінансову та статистичну звітність,

бути зареєстрованими в органах доходів і зборів та сплачувати до бюджету обов'язкові платежі відповідно до закону (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Підприємством об'єднання громадян, релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань (ст. 112 ГК України).

Із наведеного визначення випливає, що характерними рисами цього виду підприємств є: їх унітарність, тобто неподільність статутного фонду; заснування на власності об'єднання громадян або власності релігійної організації; здійснення господарської діяльності з метою виконання статутних завдань об'єднання громадян або релігійної організації.

Відповідно до ст. 18 Закону України від 23.04.1991 «Про свободу совісті та релігійні організації», релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності. У власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності, що знаходиться як на території, так і за межами України. Релігійні організації мають право власності на майно, придбане або створене ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також придбане на інших підставах, передбачених законом.

Право власності релігійних організацій реалізується їх органами управління відповідно до закону.

Згідно з Законом України від 23.04.1991 «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій, які утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями).

Відповідно до ст. 19 вказаного Закону та ч. 4 ст. 112 ГК України, релігійні організації в порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи.

Прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств громадських організацій. Суми їх прибутку, які використовуються в добродійних цілях, не оподатковуються.

І підприємства об'єднання громадян, і підприємства релігійної організації є статутними юридичними особами, тобто діють лише на основі статуту як єдиного й обов'язкового установчого документа, на підставі якого вони здійснюють свою діяльність. За відсутності спеціальних вказівок у законі до статуту підприємства об'єднання громадян та релігійної організації висуваються загальні вимоги до статуту суб'єкта господарювання, який повинен містити відомості про найменування, мету і предмет діяльності підприємства, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством. Статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації діє на основі статуту і є юридичною особою, здійснюючи свою діяльність на праві оперативного управління або господарського відання (ч. 5 ст. 112 ГК України).

Законами можуть бути встановлені обмеження по створенню і діяльності окремих видів підприємств об'єднання громадян або релігійної організації.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Наведіть класифікацію підприємств за різними критеріями згідно з ГК України.

2. Що таке виробничий кооператив?

3. Які вимоги до кількісного складу членів виробничого кооперативу?

4. Які вимоги до змісту установчих документів кооперативів?

5. Які особливості відповідальності членів кооперативів згідно з чинними нормативно-правовими актами?

6. Які права й обов'язки члена виробничого кооперативу?

7. Які підстави припинення членства у виробничому кооперативі?

8. Які органи управління кооперативом Ви знаєте?

9. Що таке споживча кооперація?

10. Які права має громадське об'єднання зі статусом юридичної особи?

11. Громадяни В. і Л. вирішили створити виробничий кооператив «Дністер». Однак їм було відмовлено в здійсненні державної реєстрації, оскільки з такою назвою на території відповідного району діє ТОВ. Чи правомірні дії державного реєстратора?

Глава 6

ОБ'ЄДНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

§ 6.1. Загальна характеристика об'єднань юридичних осіб та їх види

Можливість створення об'єднань зі статусом юридичних осіб передбачав Цивільний кодекс УРСР (далі – ЦК УРСР) 1963 р.²⁹⁵. Надалі Закон СРСР від 30.06.1987 № 7284-XI «Про державне підприємство (об'єднання)» закріпив правовий статус і види об'єднань²⁹⁶. З-поміж важливих законодавчих актів, що визначали засади створення та діяльності господарських об'єднань, варто назвати і прийнятий 27.03.1991 Закон «Про підприємства в Україні» (втратив чинність)²⁹⁷, який у ст. 3 вказував, що підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо інше не передбачено законодавством України. Підприємства, відповідно до цього Закону, могли об'єднуватися в асоціації; корпорації; консорціуми; концерни; інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

²⁹⁵ Цивільний кодекс Української РСР 1963 р. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/conv> (дата звернення 13.08.2016) (втратив чинність).

²⁹⁶ О государственном предприятии (объединении): Закон СССР від 30.06.1987 № 7284-XI. URL: <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data01/tex11996.htm> (нечинний).

²⁹⁷ Про підприємства в Україні: Закон УРСР від 27.03.1991 № 887-III. *Голос України*. 1991. № 86. (6 трав.) (втратив чинність).

Юридичні особи наділені правом об'єднувати свою діяльність і на засадах договору, зокрема про спільну діяльність, і на засадах створення нових суб'єктів, зокрема об'єднань підприємств відповідно до ГК України²⁹⁸.

Юридична дефініція поняття «об'єднання підприємств» закріплена у ст. 118 ГК України. Крім ГК України, вказане поняття вживають також у деяких підзаконних нормативно-правових актах (наприклад, у Наказі Міністерства фінансів України № 163 про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств»).

Як зазначалося у Концепції Проекту Закону України «Про господарські об'єднання», відносини, пов'язані з діяльністю об'єднань, регламентовані схематично, оскільки ГК України встановлює правові основи господарської діяльності (господарювання) та регулює широкий спектр господарських відносин²⁹⁹. На думку В. О. Джурина, терміном «господарське об'єднання» у ГК України та в інших законах, а також у теорії господарського права та в господарській практиці доцільно позначати будь-яке об'єднання суб'єктів господарювання, а не лише об'єднання підприємств, оскільки останнє є лише одним із видів об'єднань суб'єктів господарювання³⁰⁰.

На думку І. С. Шиткіної, незважаючи на те, що індивідуальні підприємці менш схильні до кооперування й інтеграції, їхній правовий статус не заперечує можливості їх участі в різних об'єднаннях, хоч об'єднуються вони зазвичай у формі простого товариства³⁰¹. Вважаємо, що подібна позиція є доволі спірною, адже, керуючись принципом свободи договору в цивільному законодавстві України, фізичні особи-підприємці вправі, якщо це

²⁹⁸ Юркевич Ю. Н. Некоторые вопросы правового регулирования объединений юридических лиц в Украине. *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 6. С. 237.

²⁹⁹ Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про господарські об'єднання»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.08.2008 № 1124-р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 63. (1 верес.). С. 56.

³⁰⁰ Джурина В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 29.

³⁰¹ Шиткина И. С. Предпринимательские объединения: учеб.-практ. пособие. М.: Юрист, 2001. С. 15.

не суперечить нормативно-правовим актам, укласти будь-які договори, зокрема про створення чи участь у об'єднаннях.

Окрім того, як впливає з чинної законодавчої дефініції понять «об'єднання підприємств» та запропонованої у проєкті «господарських об'єднань», їх створюють, зокрема, для вирішення спільних економічних і соціальних завдань, а основною метою діяльності фізичної особи-підприємця є все-таки одержання прибутку. Недоліком запропонованих проєктом вказаного Закону змін до ГК України є також дублювання схожих положень у ст.ст. 70 та 118.

Водночас варто погодитися з В. С. Щербиною, котрий зазначає, що з погляду правосуб'єктності об'єднання становить сукупність самостійних суб'єктів права, спільні майнові права й інтереси яких реалізує об'єднання.³⁰²

Що стосується чинного законодавства, необхідно наголосити, що об'єднання підприємств є юридичною особою. Крім того, треба розрізняти поняття «об'єднання підприємств» та «злиття підприємств», оскільки в першому випадку йдеться про самостійного суб'єкта господарювання, учасники якого зберігають статус юридичної особи, а в другому – про спосіб припинення юридичних осіб, у результаті якого утворюється новий суб'єкт господарювання³⁰³.

Порядок державної реєстрації об'єднання підприємств визначений Законом України від 15.05.2003 № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Крім того, чинний ГК України не містить конкретних вимог до змісту установчих документів господарських об'єднань. Однак, враховуючи, що державна реєстрація об'єднання підприємств здійснюється у порядку, визначеному для державної реєстрації юридичних осіб, в установчих документах господарських об'єднань доцільно також указувати відомості згідно з вимогами ст. 57 ГК України. Також окремими законодавчими актами встановлені вимоги до змісту установчих документів господарсь-

³⁰² Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 161, 165.

³⁰³ Юркевич Ю. М. Господарські об'єднання: поняття, види та організаційно-правові форми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. Вип. 2. С. 142.

ких об'єднань. Наприклад, такі вимоги до змісту установчого договору кооперативного об'єднання встановлені у ст.ст. 32–33 Закону України від 10.07.2003 № 1087-IV «Про кооперацію».

У ст. 120 ГК України визначено такі організаційно-правові форми об'єднань підприємств, як *асоціації, корпорації, консорціуми, концерни й інші об'єднання підприємств, передбачені законом*. Законом можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо), не передбачені у ГК України. Наприклад, відповідно до ст. 30 Закону України від 10.07.2003 № 1087-IV «Про кооперацію», кооперативне об'єднання – це спілка, ліга, асоціація, альянс та інші форми добровільного об'єднання кооперативів за видами діяльності чи територіальною ознакою з метою створення сприятливих умов для діяльності кооперативів, що входять до його складу, та їх членів³⁰⁴.

Продовжуючи загальнотеоретичну характеристику об'єднань юридичних осіб, доречно зазначити, що серед основних ознак господарських об'єднань у юридичній літературі виокремлюють, зокрема, такі: господарські організації корпоративного типу (В. А. Васильєва вважає, що до юридичних осіб корпоративного типу належать юридичні особи, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками³⁰⁵); належність до організацій, які управляють діяльністю їх учасників (зокрема координують їхню діяльність) і є вторинними структурами; вимоги до учасників об'єднання – наявність статусу юридичної особи; основна мета діяльності – координація діяльності учасників і об'єднання їхніх зусиль для вирішення спільних соціальних та економічних завдань; відсутність спрямованості (мети) на отримання прибутку; тяжіння до монополізму тощо³⁰⁶. Відтак, на думку О. П. Віхрова, об'єднання підприємств зазвичай поєднують у собі ознаки

³⁰⁴ Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. *Голос України*. 2003. № 160. (28 серп.).

³⁰⁵ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин. *Корпоративне право України: підручник* / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 96.

³⁰⁶ Вінник О. М. Господарське право: навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. С. 166–167.

і суб'єктів господарювання, і суб'єктів організаційно-господарських повноважень, які наділені господарською компетенцією щодо суб'єктів господарювання³⁰⁷.

Свою чергою, на нашу думку, виокремлення деяких із вказаних ознак господарських об'єднань є доволі спірним. Згідно з ч. 5 ст. 63 ГК України, корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб. Водночас розгляд спорів між учасниками об'єднань підприємств господарськими судами, зокрема, пов'язаних із виключенням (виходом) зі складу об'єднання³⁰⁸, не є беззаперечним доказом існування у них корпоративних відносин.

Також, на нашу думку, серед ознак господарських об'єднань варто визначити, що договором може бути передбачено можливість їх створення і з комерційною, і з некомерційною метою. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 123 ГК України, майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Тобто, враховуючи цілі створення об'єднання і склад його учасників (засновників) і відбувається вибір правового режиму майна (господарське відання чи оперативне управління), на якому воно закріплюється за таким об'єднанням.

Незважаючи на зазначене, І. В. Бейцун указує, що «об'єднання підприємств», за ГК України, є наступниками об'єднань планової економіки з адміністративними функціями регулювання та контролю діяльності учасників. Корпорація, консорціум, концерн, трест, синдикат, картель, пул, стратегічний альянс тощо є економічними категоріями, а не організаційно-правовими формами об'єднань юридичних осіб і не повинні обумовлювати специфіку в їх правовому регулюванні³⁰⁹.

³⁰⁷ Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. К.: Вид. дім «Слово», 2008. С. 111.

³⁰⁸ Постанова Вищого Господарського Суду України від 03 лютого 2010 р., судова справа № 14/50-08. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 22.02.2019).

³⁰⁹ Бейцун І. В. Об'єднання юридичних осіб в цивільному праві: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. С. 4–5.

Проте, на нашу думку, проблеми діяльності об'єднань юридичних осіб та їх організаційно-правових форм не можуть бути вирішені за відсутності узгодження норм ЦК і ГК України та вироблення єдиного підходу, який би максимально забезпечив адаптацію чинного законодавства України до права ЄС, що, зважаючи на існування нині великої кількості об'єднань підприємств, потребує істотних змін та доповнень і до ГК, і до ЦК України.

Порівнюючи господарські товариства та об'єднання підприємств за законодавством України, варто назвати основні їх відмінні ознаки:

по-перше, учасниками господарських товариств можуть бути і фізичні, і юридичні особи, тоді як учасниками об'єднань підприємств на цей час можуть бути виключно юридичні особи;

по-друге, господарське товариство (крім повного та командитного) може бути створене однією особою, що стає його єдиним учасником, а об'єднання підприємств можуть утворити щонайменше два учасники;

по-третє, учасники господарських товариств володіють корпоративними правами, тоді як учасники об'єднань підприємств не володіють корпоративними за своєю правовою природою правами. Як слушно зазначає В. І. Цікало, корпоративні права належать лише особам, частка яких визначена у статутному капіталі юридичної особи, та виникають тільки стосовно підприємницької юридичної особи³¹⁰, а права учасника господарського товариства, виникнення або здійснення яких не залежать від розміру частки у статутному капіталі товариства, за своєю правовою природою не є корпоративними³¹¹;

по-четверте, господарські товариства створюються з підприємницькою метою, тоді як об'єднання підприємств можуть бути створені також з некомерційною метою;

по-п'яте, господарські товариства діють на правовому режимі майна – права власності, а об'єднання підприємств на праві господарського відання або праві оперативного управління;

³¹⁰ Цікало В. І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація. *Право України*. 2010. № 11. С. 108.

³¹¹ Цікало В. І. Види прав учасників господарських товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 53.

по-шосте, учасники господарського товариства мають право вийти в установленому порядку з товариства (порядок такого виходу залежить від виду товариства, строку на який воно створено тощо).

Підприємство-учасник господарського об'єднання також має право добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання. Проте підприємство, яке входить до державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення; по-сьоме, господарські товариства створюються з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками.

На відміну від цього, основною метою об'єднань підприємств визначено координацію їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань; по-восьме, господарські товариства-об'єднання осіб (персональні об'єднання) діють на підставі засновницьких договорів, а об'єднання капіталів – на підставі статутів. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Існування великих організаційно-правових форм ведення бізнесу шляхом створення різних об'єднань, концернів, асоціацій, консорціумів тощо, зумовлено багатьма чинниками, серед яких важливість поєднання якомога більше стадій технологічного процесу, кооперування взаємопов'язаних виробництв, спрямованість на досягнення повноти циклу та збільшення обсягів виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг. Крім того, досі тривають дискусії не тільки щодо доцільності їх створення у порядку, визначеному ГК України, засад функціонування, а й із приводу спеціальних підстав їх припинення, зокрема, пов'язаних із виходом учасників з таких об'єднань.

Сучасні відносини не вписуються у схему традиційних, класичних уявлень цивільного права про існування повністю незалежних один від одного суб'єктів цивільних правовідносин, що

використовують конструкцію юридичної особи³¹². Водночас законодавство України, передбачаючи можливість створення об'єднань підприємств, суттєво відрізняється і від законодавства ЄС (адже, незалежно від організаційно-правових форм, наділяє їх статусом юридичної особи і діяльність зазвичай на підставі статуту), і від законодавства країн колишнього СРСР (наприклад, Росія, Білорусь тощо) (адже закріплює право їх створення і з комерційною (підприємницькою), і з некомерційною метою).

Скажімо, В. І. Борисова вказує, що в процесі концентрації виробництва спостерігається поява серед самостійних юридичних осіб відносин субординації, підпорядкування, тобто перетворення юридично самостійного суб'єкта права на економічно залежного суб'єкта³¹³. Здійснення ж підприємницької діяльності із застосуванням груп юридичних осіб є звичайною діловою практикою, поширеною в більшості країн світу. Відповідно під час регулювання правовідносин за участю товариств, що входять до групи, в Україні варто запроваджувати не тільки заходи, спрямовані на захист інтересів кредиторів і міноритарних учасників цих товариств, а й механізми, що полегшуватимуть діяльність груп³¹⁴.

Підсумовуючи, необхідно вказати, що залежно від порядку заснування, об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – це об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на

³¹² Саниахметова Н. А. Проблемы терминологического согласования легальных дефиниций в хозяйственном законодательстве Украины. *Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора*: сб. науч. трудов / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; под ред. В. К. Макутова. Донецк, 2005. С. 44.

³¹³ Борисова В. І. До проблеми афілійованих юридичних осіб. *Конституція України – основа модернізації держави та суспільства*: матеріали наук. конф. (21–22 черв. 2001 р.); упоряд. Ю. М. Грошовий, М. І. Панов. Х.: Право, 2001. С. 462.

³¹⁴ Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 2006. С. 431.

добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Такі об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – це об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

§ 6.2. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

ГК України визначає такі організаційно-правові форми об'єднань підприємств, як: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціація – це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.

Участь асоціацій і союзів у підприємницькій діяльності може бути і прямою – за безпосереднього здійснення підприємницької діяльності для досягнення цілей, відповідно до яких було створено об'єднання, і непрямою – завдяки виконанню певних процедур для координації підприємницької діяльності членів об'єднання³¹⁵.

³¹⁵ Ковальчук Г. А. Правовое положение объединений юридических лиц (ассоциаций и союзов) по законодательству Российской Федерации: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. М., 2011. С. 12.

Керуючись указаним, право на створення асоціацій як договірних форм об'єднань юридичних осіб не варто обмежувати жодними дискримінаційними нормами та надалі воно має регламентуватися з максимальною наближеністю до правил, що є в ЄС. Наприклад, згідно з законодавством Нідерландів, асоціація утворюється багатостороннім юридичним актом, у якому сторони, засновники створюють юридичну особу з наміром працювати разом відповідно до цілей та мети, що ними визначена. Асоціація може не розподіляти прибутків між її учасниками, а членство в асоціації повинно бути персональним, якщо інше не визначено статутом³¹⁶.

У вітчизняному законодавстві передбачено, що в статуті асоціації має бути зазначено, що вона є господарською організацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їхні інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Наприклад, згідно з п. 1.2 Статуту Асоціації українських банків, затвердженим II З'їздом Асоціації українських банків 15.10.1993 (Постанова від 08.06.1995 № 2) асоціація створена для сприяння розвитку банківської системи України, представництва інтересів своїх членів у органах державної влади та управління, захисту прав банків, забезпечення зв'язків з громадськістю, закордонними банками та їх об'єднаннями³¹⁷.

Варто зауважити, що асоціація як форма об'єднань юридичних осіб відома і праву окремих сусідніх країн. Відповідно до ч. 4 ст. 46 Цивільного кодексу Республіки Білорусь³¹⁸, допускається створення об'єднань комерційних організацій та (або) індивідуальних підприємців, а також об'єднань комерційних та (або) некомер-

³¹⁶ Companies and other legal persons under Netherlands Law and Netherlands Antilles Law. H.C.S. Warendorf and R.L. Thomas.Kluwer. Sept. 1989. Part 2. Sections, 26, 34.

³¹⁷ Статут Асоціації українських банків, затверджений II З'їздом Асоціації українських банків 15.10.1993 (Постанова від 08.06.1995 № 2). *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2368.0> (дата звернення 22.02.2019).

³¹⁸ Гражданский кодекс Республики Беларусь от 07.12.1998 г. *Кодексы Республики Беларусь*. URL: <http://гражданский-кодекс.бел/> (дата звернення 02.02.2019).

ційних організацій у формі асоціацій і союзів, об'єднань комерційних, некомерційних організацій та (або) індивідуальних підприємців у формі державних об'єднань.

Відтак треба констатувати, що є суттєві відмінності у правовому регулюванні асоціації як договірної форми об'єднань юридичних осіб не лише за законодавством України та держав ЄС, а й порівняно зі законодавством колишніх радянських країн (як приклад наведені норми цивільного законодавства Республіки Білорусь).

Власне, асоціації як форми об'єднань юридичних осіб, за чинним законодавством України, притаманні такі ознаки:

1) можуть створюватися у формі і комерційних, і некомерційних юридичних осіб;

2) учасниками асоціації, відповідно до законодавства України, можуть бути винятково підприємства, тобто юридичні особи;

3) асоціація в Україні визнана договірним об'єднанням;

4) ГК України передбачає, що підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями асоціації, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом асоціації;

5) підприємство-учасник асоціації може будь-коли вийти з його складу зі збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання;

6) асоціація може бути реорганізована в інше об'єднання тощо³¹⁹.

Господарське законодавство України передбачає можливість створення об'єднань підприємств також в організаційно-правовій формі корпорацій, що можуть засновуватися та діяти на основі установчого (засновницького) договору та/або статуту та наділяються статусом юридичної особи.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учас-

³¹⁹ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 181.

ників органам управління корпорації. Наприклад, згідно з р. 1 Статуту Корпорації, «Перша Українська Медіа Група» (далі – корпорація) корпорація є добровільним договірним об’єднанням Учасників Корпорації – юридичних осіб – видавців періодичної преси, створена на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об’єдналися; корпорація не має права здійснювати управління та контроль за діяльністю учасників, що входять до її складу, та виконувати функції по розпорядженню їх майном; корпорація може займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України, тощо³²⁰.

Стосовно поняття і суті корпорацій як правового явища, доцільно вказати, що процес історичного розвитку корпорацій можна умовно поділити на декілька етапів: поява перших форм спільної прибуткової діяльності (прототипів корпорацій) – торгових гільдій, гірських і морських товариств (до XV ст.).

Поява перших корпорацій – повних і командитних товариств, акціонерних компаній (XIV – перша половина XIX ст.); масова поява корпорацій і модифікація їхніх видів (друга половина XIX ст. – початок XX ст.); корпорації – найпоширеніша форма здійснення підприємницької діяльності, тенденція до монополізації корпорацій (початок XX ст. – 80-ті роки XX ст.); криза корпоративної форми здійснення підприємницької діяльності, поява численних квазікорпорацій (організацій, які зберігають лише деякі риси корпорацій), а також наднаціональних юридичних осіб (80-ті роки XX ст. – теперішній час)³²¹.

Корпорацією вважається така юридична особа, що заснована на засадах участі (членства), статутний капітал якої поділений на частки, що належать певним учасникам, які відповідно до них управляють цією юридичною особою. Ознака участі (член-

³²⁰ Статут Корпорації «Перша Українська Медіа Група» (затверджений Радою Директорів, жовтень 2009). *Перша Українська Медіа Група*. URL: <http://fumg.wordpress.com/about> (дата звернення 19.02.2019).

³²¹ Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007. С. 6.

ства) становить серцевину корпоративного ладу і є визначальною³²².

Економічний, соціальний та юридичний змісти в трактуванні поняття «корпорація» не є конкуруючими і взаємовиключними. Корпорація є базовим, атрибутивним для суспільства інститутом, що відповідає певному типу розвитку економічних відносин. Однак розгляд цих утворень як суб'єктів права можливий лише після формування ідеї суб'єкта конструкції правосуб'єктності. Водночас логіка права полягає в тому, що базовій економічній структурі суспільства може відповідати безліч форм нормативної фіксації ознак корпорації як суб'єкта права³²³.

У юридичній літературі на основі аналізу зарубіжного законодавства практики міжнародних інвестиційних договорів, де використовують поняття «корпорації», виокремлюють два підходи до визначення корпорації: широкий і вузький. У широкому сенсі слова корпорація розуміється як будь-яка форма об'єднання фізичних або юридичних осіб, заснована на однаковості цілей чи методів їх досягнення. У вузькому сенсі слова корпорація розуміється також як комерційна (має на меті одержання прибутку) організація, що має статус юридичної особи, де є юридично самостійне управління інвестиціями учасників, відповідальність яких обмежена розміром їхніх вкладів, та бере вільну участь у цивільному обороті³²⁴.

Регулювання корпоративних організацій об'єктивно має тенденцію до гармонізації та уніфікації. Прикладами гармонізації корпоративного регулювання можуть слугувати Модельний закон США про підприємницькі корпорації, законодавчі акти

³²² Кузнецова Н. С. Корпоративні правовідносини: поняття, сутність, правова природа. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., посвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника, 2012. С. 93.

³²³ Геращенко І. Н. Корпорации как субъекты публичного права: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. Саратов, 2011. С. 8.

³²⁴ Сутормин Н. А. Защита прав инвестора транснациональной корпорации: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. М., 2011. С. 9.

країн-членів ЄС, прийняті в цілях імплементації відповідних директив ЄС³²⁵.

Корпорації – ті підприємницькі товариства, учасники яких мають корпоративні права. Це ТОВ, ТДВ та акціонерні товариства. Відсутність поняття корпорації у цивільному законодавстві України призводить до введення таких неузгоджених між собою та суперечливих понять корпорацій, як це є у ст. 120 ГК України, що містить визначення корпорації як об'єднання підприємств. Це не збігається з поняттям корпоративного підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК України) та наданим у ч. 1 ст. 167 ГК України поняттям корпоративних прав, які можуть мати не тільки підприємства як члени корпорації за ст. 120 ГК України, а будь-які особи (фізичні та юридичні), а також держава, територіальні громади. Бувають і державні або національні корпорації, визначення яких також не містить ЦК України³²⁶.

Вважаємо за необхідне наголосити, що будь-яка участь у корпорації (як учасника, інвестора, представника менеджменту тощо) ґрунтується на договорі, який залежно від цілей укладення може набувати різних форм: засновницького (установчого), інвестиційного, про управління майном тощо.

Проте, беручи до уваги світовий досвід, не всі комплексні корпорації є унітарними інтегрованими підприємствами. Зростаюча кількість корпорацій є конгломератами окремих, непов'язаних між собою бізнес-проектами в різних галузях. У конгломераті кожен компонент функціонує зі значним рівнем оперативної автономії. Материнська компанія, однак, продовжує виконувати повний контроль із метою досягнення максимальної вигоди для групи загалом. Вирішальні заходи контролю полягають у схваленні бюджетів і розміщенні фінансових ресурсів. Окрім того, всі учасники групи можуть використовувати її інфраструктуру. Отже, навіть у випадку децентралізованих конгломератних груп, широка інтеграція

³²⁵ Диденко П. А. Правовое регулирование отношений корпоративного управления в США, ЕС и России: на примере предпринимательских корпораций, компаний и акционерных обществ: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. М., 2009. С. 9.

³²⁶ Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 76–77.

в межах групи може траплятися в неробочих галузях. Для унаочнення структури корпоративної групи може бути використано приклад Mobil Oil Corporation. Mobil Oil Corporation 1972 р. – це «всесвітнє нафтове підприємство» із 216 іноземними дочірніми компаніями, в яких Mobil Oil Corporation володіла більшістю частки і 197 додатковими дочірніми компаніями, в яких Mobil Oil Corporation володіла більше 5 і менше 50% капіталу³²⁷.

В окремих зарубіжних країнах на рівні спеціальних норм закріплений статус державних корпорацій. Економіко-правовий аналіз дає змогу виокремити такі типи публічних корпорацій, які класифікуються залежно від розподілу акцій і способу управління: холдинг, фінансово-промислова група, інтегрована бізнес-група³²⁸.

Водночас станом на сьогодні відповідно до чинного законодавства України корпорація та асоціація є юридичними особами-об'єднаннями підприємств та одночасно договірними їх формами.

Консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом.

Як приклад можна навести п. 2.5 Статуту Українського промислово-інвестиційного Консорціуму «Металургія»³²⁹, згідно з яким консорціум є власником майна, майнових та немайнових прав, грошових коштів, переданих йому Сторонами у власність, продукції, виробленої Консорціумом у результаті господарської

³²⁷ Phillip I. Blumberg. The Law of Corporate Groups. Procedural Problems in the Law of Parent and Subsidiary Corporations / Little, Brown and company. Second Printing. Boston and Toronto, 1983. С. 29, 36.

³²⁸ Попов О. И. Публичная корпорация в механизме государства: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. Казань, 2015. С. 14–15.

³²⁹ Статут Українського промислово-інвестиційного Консорціуму «Металургія». *Юридична Газета*. URL: <http://www.yur-gazeta.com/ru/sarticle/50> (дата звернення 03.02.2019).

діяльності, одержаних доходів від робіт і послуг, цінних паперів та іншого майна, набутого на підставах, не заборонених чинним законодавством.

Концерном, своєю чергою, визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Наприклад, згідно з п. 14 Статуту Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.09.1996 № 1039³³⁰, концерн може в установленому порядку: від свого імені укладати угоди, приймати і здійснювати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді, а також в арбітражному і третейському судах; брати участь у діяльності й створювати в Україні та на території іноземних держав підприємства з правами юридичної особи; розміщувати кошти і цінні папери, що перебувають в обігу; брати участь у діяльності інших асоціацій, концернів і холдингах; проводити операції на фондових біржах; створювати філіали і відкривати представництва на території України і за її межами відповідної і до законодавства.

Філіали і представництва Концерну не є юридичними особами і діють на основі затвердженого Концерном положення; придбавати продукцію (роботи, послуги, права) підприємств і організацій і в Україні, і за кордоном; залучати до співпраці підприємства і організації, українських та іноземних спеціалістів, самостійно встановлювати форми, системи, розміри оплати праці, а також утворювати спеціальні цільові фонди відповідно до законодавства за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, які входять до Концерну.

³³⁰ Статут Державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 04.09.1996 № 1039. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1039-96-%EF> (дата звернення 03.02.2019).

§ 6.3. Асоційовані підприємства, холдингові компанії та інші форми об'єднання інтересів підприємств

Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою (якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів) і вирішальною (якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій).

Потрібно зазначити, що згідно з ст. 118 ЦК України, господарське товариство (товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) є залежним, якщо іншому (головному) господарському товариству належать двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Господарське товариство, яке придбало або іншим чином набуло двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства, зобов'язане оприлюднити цю інформацію в порядку, встановленому законом.

Поняття холдингової компанії, крім норм ГК України, також міститься в Законі України від 15.03.2006 № 3528-IV «Про холдингові компанії в Україні».

Згідно з ст. 1 Закону України від 15.03.2006 № 3528-IV «Про холдингові компанії в Україні»:

– **холдингова компанія** – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств;

– **державна холдингова компанія** – холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі;

– **корпоративне підприємство** – господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія;

– **холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв)** – пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства.

Холдингові компанії можуть утворюватися:

а) органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному фонді холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв);

б) іншими суб'єктами на договірних засадах.

У випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проекти установчих документів холдингових компаній, які утворюються за умови отримання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України.

Статутний капітал холдингової компанії формується за рахунок вкладів засновників у формі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв), а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії. Частка у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії, не повинна перевищувати 20 відсотків статутного капіталу холдингової компанії. У разі якщо до порядку

денного загальних зборів акціонерів холдингової компанії включено питання про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств та/або ліквідацію холдингової компанії, такі загальні збори визнаються правомочними за умови реєстрації для участі у них акціонерів (їх представників), що мають відповідно до статуту холдингової компанії більш як 80 відсотків голосів. Прийняття рішення про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств або ліквідацію холдингової компанії належить до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії. Зазначені рішення приймаються більшістю у 3/4 голосів акціонерів (їх представників), які зареєструвалися для участі в загальних зборах, з урахуванням обмежень, встановлених вказаним Законом.

Протягом місяця із дня державної реєстрації холдингової компанії така компанія має оприлюднити інформацію про напрями своєї діяльності в офіційному друкованому виданні Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним і визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Водночас, за результатами засідання тематичної підгрупи № 3 «Організаційно-правові форми» Робочої групи «Модернізація правового регулювання умов ведення бізнесу в Україні» від 06.04.2016 р. (Протокол № 2), звернуто увагу, що наразі в Україні зареєстровано лише чотири холдингові компанії та висловлено позицію, що їх необхідно виключити як окрему організаційно-правову форму та поширити на них законодавство, що регулює діяльність акціонерних товариств.³³¹

Законом можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємств тощо), не передбачені у ГК України.

³³¹ Протокол № 2 засідання тематичної підгрупи № 3 «Організаційно-правові форми» Робочої групи «Модернізація правового регулювання умов ведення бізнесу в Україні» від 06.04.2016 / Сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/section/544> (дата звернення 02.02.2019).

Так, відповідно до ст. 30 Закону України від 10.07.2003 № 1087-IV «Про кооперацію»³³², **кооперативне об'єднання** – це спілка, ліга, асоціація, альянс та інші форми добровільного об'єднання кооперативів за видами діяльності чи територіальною ознакою з метою створення сприятливих умов для діяльності кооперативів, що входять до його складу, та їх членів.

Згідно з ст. 9 Закону України від 07.12.2000 № 2121-III «Про банки і банківську діяльність»³³³, банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: *банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група*.

Окрім того, у сучасному господарському, зокрема, міжнародному, обороті є й такі об'єднання, як:

- *синдикат*, що є формою монопольного об'єднання, за якого його учасники втрачають комерційну самостійність, однак зберігають юридичну і виробничу свободу діяльності;

- *трест* – форма об'єднання, за якої його учасники відмовляються від виробничої, комерційної, а інколи й юридичної самостійності. Водночас є єдиний центр управління;

- *картель* – форма об'єднання, за якої підприємства-учасники зберігають фінансову і виробничу самостійність;

- *пули* – об'єднання підприємств, у результаті діяльності яких прибутки надходять до спільних фондів;

- та інші³³⁴.

Варто зазначити актуалізацію останнім часом ведення діяльності об'єднань юридичних осіб у межах інших законодавчо передбачених правових механізмів, наприклад, створюваних технопарків, про що йтиметься у § 6.5 цієї глави.

У межах ЄС Європейською Комісією також розроблено окремі види наднаціональних організацій, серед яких – європейське товариство (далі – ЄТ).

³³² Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. *Голос України*. 2003. № 160. (28 серп.).

³³³ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *Голос України*. 2001. № 12. (23 січ.).

³³⁴ Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. Б. Бек, І. Я. Верес, А. А. Герц та ін.; за ред. В. М. Коссака. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 215.

До норм первинного законодавства ЄС у сфері права компаній відносять норми Договору про заснування Європейської Спільноти. До вторинного законодавства ЄС належать регламенти, директиви, рішення та акти так званого «м'якого права» ЄС³³⁵.

Діяльність транскордонних товариств, що об'єднують у собі юридичних осіб, в ЄС, зокрема, регулюється Регламентом про Статут Європейського товариства.³³⁶

Європейське товариство само собою має приймати форму товариства з акціонерним капіталом, яка, з огляду на фінансування та управління, є організаційно-правовою формою, що найбільш відповідає потребам товариства, яке провадить свою діяльність у масштабах Співтовариства. Для забезпечення оптимального розміру таких товариств, для них має бути встановлена мінімальна сума капіталу в такому розмірі, щоб, з одного боку, вони мали достатньо активів, та, з іншого – для малих і середніх підприємств створення ЄТ не викликало труднощів³³⁷.

Необхідно зауважити, що в офіційній назві регламенту та директиви йдеться про «Європейське товариство», тоді як в усіх проєктах – про «Європейське акціонерне товариство». Причина в тому, що в офіційній назві цих актів використано скорочення «SE» (від латинського *Societas Europaea*), що в перекладі означає «Європейське товариство». Тому слово «акціонерне» зникло з назви, хоча суть залишилася попередньою³³⁸.

Європейське товариство набуває статусу юридичної особи з моменту його реєстрації в одній із держав-членів. Це можливо лише за умови укладення угоди про участь робітників/працівників, яка створює таким способом систему участі, за винятком випадків, коли жодне з товариств-учасниць не використовує такої системи.

³³⁵ Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу / Міністерство юстиції України Державний департамент з питань адаптації законодавства. К.: Держ. департамент з питань адаптації законодавства, 2009. С. 4.

³³⁶ Регламент Ради (ЄС) від 8 жовтня 2001 № 2157/2001 про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ) / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення 03.02.2019).

³³⁷ Там само.

³³⁸ Дубовицкая Е. А. Европейское корпоративное право. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2008. С. 226.

Реєстрація, так само як і припинення діяльності, підлягає відповідно до права держави за місцем реєстрації ЄТ. Також необхідною є здійснення публікації про реєстрацію в Офіційному віснику європейських Спільнот³³⁹. Капітал ЄТ має визначатися у євро і становити не менше ста двадцяти тисяч євро.

Щодо створення ЄТ, Регламент Ради (ЄС) про Статут Європейського товариства³⁴⁰ визначив такі правила. Створити ЄТ шляхом злиття вправі товариства з акціонерним капіталом, що мають юридичне зареєстроване місцезнаходження та центральний орган управління на території ЄС, якщо принаймні двоє з них регулюються законодавством різних держав-членів. Таке злиття здійснюється згідно з процедурою шляхом придбання, відповідно до ст. 3 (1) Директиви 78/855/ЄЕС від 09.10.1978 про злиття акціонерних товариств, яка ґрунтується на ст. 54 (3) (g) Договору, або згідно з процедурою шляхом створення нового товариства, яка визначена в ст. 4 (1) вказаної Директиви. У разі застосування процедури злиття шляхом придбання, товариство- правонаступник приймає форму ЄТ одночасно із здійсненням злиття. Якщо ж злиття здійснюється шляхом створення нового товариства, то ЄТ вважається новоствореним суб'єктом.

Своєю чергою, ТОВ та акціонерні товариства із зареєстрованим місцезнаходженням та центральним органом управління на території ЄС наділені можливістю створити холдингове ЄТ за умови, що принаймні двоє з них: урегульовані законодавством різних держав-членів, або протягом щонайменше двох років володіють дочірнім товариством, діяльність якого регламентована нормами права іншої держави-члена, чи мають філію в іншій державі-члені. Водночас, як указують у літературі, цей спосіб створення ЄТ використовують дуже рідко. Прикладом є австрійський MATMAR SE – холдинг, який об'єднує компанії з Австрії, Польщі, Угорщини,

³³⁹ Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу / Міністерство юстиції України Державний департамент з питань адаптації законодавства. К.: Держ. департамент з питань адаптації законодавства, 2009. С. 61.

³⁴⁰ Регламент Ради (ЄС) від 8 жовтня 2001 № 2157/2001 про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ) / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення 03.02.2019).

Чехії і Словаччини, і здійснює діяльність у сфері виробництва та збуту харчових продуктів. Найпоширенішим на практиці способом створення ЄТ є заснування спільної дочірньої компанії у формі європейського акціонерного товариства. Саме таким способом у жовтні 2004 р. створене одне з перших ЄТ – зареєстроване в Нідерландах MPIT Structured Financial Services SE. Це товариство стало дочірнім підприємством компаній із Бельгії, Данії, Люксембургу і Нідерландів, що надають фінансові послуги³⁴¹. Загалом створенню ЄТ передують необхідність досягнення між його засновниками домовленості стосовно умов його створення. Цей договір визначає взаємні права й обов'язки не тільки на етапі створення ЄТ, а й у процесі діяльності.

§ 6.4. Майнові відносини учасників, особливості управління та припинення господарських об'єднань

Внесення майнових вступних, членських цільових чи інших внесків здійснюється на умовах і в порядку, передбачених установчими документами об'єднання підприємств. *Майно передається у господарське відання або в оперативне управління.* Водночас закон не забороняє господарським об'єднанням утворювати унітарні підприємства, філії, представництва, а також бути учасником (засновником) господарських товариств.

Об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання. Це положення ГК України зазвичай конкретизується в інших законодавчих актах, що забезпечують спеціально-правове регулювання окремих видів господарських об'єднань та їх установчих документах. Так, наприклад, згідно

³⁴¹ Дубовицкая Е. А. Европейское корпоративное право. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2008. С. 235–236.

з ч. 7 ст. 26 Закону України від 17.07.1997 № 469/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію»³⁴², об'єднання не відповідає за зобов'язаннями членів об'єднання, а члени об'єднання не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено статутом; відповідно до п. 11 Статуту Державного концерну спиртової та лікєро-горілочаної промисловості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.09.1996 № 1039, концерн не несе відповідальності за зобов'язаннями підприємств (об'єднань), що входять до його складу, а підприємства (об'єднання), що входять до складу концерну, не несуть відповідальності за зобов'язаннями концерну.

На майнові відносини в господарських об'єднаннях має значний вплив визначений законодавством статус їхніх учасників. Відповідно, особливістю об'єднання підприємств є те, що його учасники зберігають статус юридичної особи. ГК України визначає права підприємства-учасника господарського об'єднання, які зводяться до права: добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання; бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше; одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства; одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту. Крім того, права підприємства-учасника також закріплюються та конкретизуються в установчих документах відповідного об'єднання підприємств.

Потрібно також підкреслити, що згідно з Законом України від 11.01.2001 № 2210-III «Про захист економічної конкуренції», об'єднання підприємств визнається узгодженими діями. Порядок подання та розгляду заяв до органів Антимонопольного комітету України щодо надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, надання попередніх висновків

³⁴² Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР. *Голос України*. 1997. № 218. (13 серп.).

стосовно таких дій, а також надання висновків щодо відповідності узгоджених дій суб'єктів господарювання вимогам Закону України «Про захист економічної конкуренції» встановлюються Положенням про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання, затвердженим розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 № 26-р³⁴³. У зв'язку з наведеним рішенням про об'єднання підприємств узгоджується з Антимонопольним комітетом України. Одночасно, відповідно до Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання, затверджених Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 № 27-р³⁴⁴, не потребують дозволу Антимонопольного комітету України або його органів створення суб'єкта господарювання, об'єднання двома та більше суб'єктами господарювання, яке призводить чи може призвести до посилення координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створюють цей суб'єкт господарювання, або між ними та новостворюваним суб'єктом господарювання, або вступ до такого об'єднання, якщо засновники (учасники): 1) поєднані за рахунок відносин контролю завдяки перебуванню у власності, управлінні (користуванні) більш як 50 відсотків часток (акцій, паїв); 2) об'єднані в один концерн, створений на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств і дозвіл на створення якого, а також дозвіл на вступ до якого надано Антимонопольним комітетом України або його органами.

³⁴³ Про затвердження Положення про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 № 26-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0238-02/conv> (дата звернення 16.02.2019).

³⁴⁴ Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 № 27-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-02> (дата звернення 16.02.2019).

Господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання.

Вищий орган господарського об'єднання: затверджує статут господарського об'єднання і вносить зміни до нього; вирішує питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників і виключення учасників із його складу; утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору; вирішує фінансові й інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання.

Виконавчий орган може створюватися як одноособовий, так і колегіальний. Управління державним (комунальним) господарським об'єднанням здійснюють правління об'єднання і генеральний директор об'єднання.

Потрібно зауважити, що здійснення управління поточною діяльністю об'єднання підприємств може бути доручено адміністрації одного з підприємств (головного підприємства об'єднання) на умовах, передбачених установчими документами відповідного об'єднання. Незважаючи на те, що правова природа відносин учасників господарських об'єднань не є корпоративною, такий підхід, як видається, передбачатиме відсутність обов'язку укладати окремий трудовий договір, нараховувати та сплачувати заробітну плату керівнику об'єднання підприємств (станом на сьогодні правомірність застосування схожого підходу підтверджує судова практика стосовно саме корпоративних юридичних осіб з посиланням на корпоративну правову природу відносин, які виникають під час виконання засновником функцій директора³⁴⁵).

Потрібно також підкреслити, що відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом установленого терміну, але не менше трьох років, несе власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійс-

³⁴⁵ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі від 14.03.2019 № 857/1476/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 26.03.2019).

нює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Законом може бути передбачений інший порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням в оборонно-промисловому комплексі. Так, Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16.06.2011 № 3531³⁴⁶ визначає особливості та правові основи управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі. Згідно з ст. 2 вказаного Закону, до об'єктів управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі належать: 1) майно державних підприємств оборонно-промислового комплексу, в тому числі казенних підприємств, які входять до складу Державного концерну «Укроборонпром»; 2) майно, передане в установленому порядку Державному концерну «Укроборонпром»; 3) пакети акцій, що належать державі в статутних капіталах акціонерних товариств, що провадять діяльність в оборонно-промисловому комплексі, та передані в установленому порядку в управління Державного концерну «Укроборонпром».

Одночасно ГК України передбачає право підприємств-учасників об'єднання на вихід із його складу зі збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання. Це право реалізується у порядку, передбаченому установчими документами об'єднання у відповідності та на підставах, визначених ГК України.

Отже, що стосується виходу учасників із об'єднання, то таке право гарантоване законом, як і законом формально не заборонений одночасний вихід усіх учасників. У такому випадку актуальними будуть ті ж питання, які виникають у випадку ліквідації всіх учасників об'єднання юридичних осіб.

Не менш цікавою та неоднозначною може скластися ситуація, якщо в об'єднанні залишається один учасник, або якщо його кількість зменшується до кількості, нижчої, ніж встановлена законом (з комплексного аналізу Глави 12 ГК України випливає, що

³⁴⁶ Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі: Закон України від 16.06.2011 № 3531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17> (дата звернення 16.02.2019).

у будь-якому випадку кількість учасників господарських об'єднань не може бути меншою двох).

У юридичній літературі є дві позиції з приводу можливості створення компаній однією особою: негативна, прихильники якої вважають це відходом від принципів цивільного права (Є. В. Богданов³⁴⁷, А. І. Камінка³⁴⁸, В. А. Мусін³⁴⁹) і позитивна, відповідно до якої неоліком ГК України та інших законів про господарські об'єднання є відсутність у законодавстві можливості утворення статутного господарського об'єднання за рішенням однієї юридичної особи або фізичної особи – власника майна, на якому засновані підприємства і організації, що увійдуть до об'єднання (В. О. Джуринський³⁵⁰).

Як видається, у законодавстві доцільно передбачити, що учасник не вправі достроково припинити участь в господарському об'єднанні з підстав, визначених засновницьким договором. Підприємство, яке входить до державного або комунального господарського об'єднання, не повинне мати права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення. Зокрема, засновницьким договором право на такий вихід може бути обмежено, якщо за його результатами в об'єднанні залишиться менше двох учасників.

Не зовсім досконалим є і положення ч. 3 ст. 124 ГК України, згідно з яким, припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації. Власне, реорганізація за чинним законодавством України може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення та виділу. Відповідно така редакція ГК України породжує питання, чи можуть застосовуватися інші способи реорганізації, крім пере-

³⁴⁷ Богданов Е. В. Сущность и ответственность юридического лица. *Государство и право*. 1997. № 10. С. 97–101.

³⁴⁸ Каминка А. И. Очерки торгового права. СПб.: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1912. С. 319.

³⁴⁹ Мусин В. А. Одночленные корпорации в буржуазном праве. *Правоведение*. 1981. № 4. С. 48–49.

³⁵⁰ Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 83.

творення, до об'єднань підприємств. На нашу думку, редакція ч. 3 ст. 124 ГК України є виявом недосконалої законодавчої техніки і, з огляду на відсутність заборони, усі способи реорганізації, зрештою і виділ, можуть бути застосовані до об'єднань підприємств.

Свою чергою, ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств відбувається в порядку, встановленому ГК України щодо ліквідації підприємства. Дискусійними, однак, у юридичній літературі залишаються питання можливості припинення господарських об'єднань на підставі рішення суду та застосування до них процедури банкрутства. Зокрема, В. О. Джуринський небезпідставно вважає, що у випадках, якщо діяльність господарського об'єднання є підприємницькою, законодавство про банкрутство має застосовуватися щодо таких утворень і це положення доцільно було б закріпити в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»³⁵¹.

Досліджуючи зарубіжний досвід, потрібно вказати, що, наприклад, у Німеччині суб'єктами неспроможності можуть бути будь-які особи – фізичні й юридичні. У Франції суб'єкт неспроможності – комерсант, ремісник, юридична особа приватного права. У США можуть визнаватися неспроможними фізичні особи, корпорації, зокрема, муніципальні і товариства. В Англії суб'єктами неспроможності є фізичні особи. Що ж стосується компаній, то на них тільки поширюється процедура неспроможності; компанії не оголошуються неспроможними – щодо них у випадку встановлення факту неплатоспроможності здійснюється примусова ліквідація, а до уваги беруться лише зареєстровані компанії³⁵².

На нашу думку, під час вирішення питання про можливість припинення об'єднань підприємств на підставі рішення суду потрібно керуватися тим, що нині за такими суб'єктами закріпле-

³⁵¹ Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 99.

³⁵² Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2011. С. 518.

ний статус юридичних осіб. Так, норма, що юридична особа ліквідується за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи передбачена, зокрема, у ст. 110 ЦК України.

З іншого боку, в юридичній літературі акцентують, що господарські об'єднання підлягають ліквідації за наявності таких специфічних, характерних головно для господарських об'єднань, підстав, як: ліквідація всіх суб'єктів господарювання-учасників об'єднання або вихід їх із об'єднання (цю підставу застосовують й у випадках, якщо у складі об'єднання залишився лише один учасник); зменшення кількості учасників об'єднання до кількості, меншої ніж встановлено законом; скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання³⁵³.

Подібно у ст. 10 Закону України від 15 березня 2006 р. «Про холдингові компанії в Україні»³⁵⁴ визначено, що ліквідація холдингової компанії здійснюється згідно із законодавством, а також у разі: ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання; прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію.

Отже, варто зазначити, що, дійсно, можуть існувати підстави, які фактично унеможливають подальше функціонування і діяльність об'єднань юридичних осіб. З іншого боку, їх практична реалізація викликає певні сумніви.

По-перше, малоюмовірною видається одночасна ліквідація всіх учасників об'єднання, адже ліквідація – це складний, послідовний процес, який охоплює багато стадій і дій, наприклад: призна-

³⁵³ Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 98–99.

³⁵⁴ Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. *Голос України*. 2006. № 89. (18 трав.).

чення ліквідаційної комісії (ліквідатора), затвердження проміжного ліквідаційного балансу, розрахунки з кредиторами, затвердження ліквідаційного балансу, зрештою проведення податкової перевірки тощо.

По-друге, якщо будуть ліквідовані всі учасники, то хто прийматиме рішення про ліквідацію (якщо суд, то за чийм позовом), хто призначатиме і на кого покладатиметься виконання функцій ліквідаційної комісії тощо. Власне, окреслені питання, станом на сьогодні, чинним законодавством України належно не врегульовані.

§ 6.5. Особливості господарської діяльності юридичних осіб у формах індустриальних і технологічних парків

Першим цілеспрямовано створеним індустриальним парком вважають Траффорд Парк у Манчестері в Англії. Його засновано 1896 р. Ернстом Холі, який придбав перші 10 гектарів землі вздовж Манчестерського морського каналу. Зокрема, створено транспортну й інженерну інфраструктуру та розпочато продаж і здачу в оренду інженерно-підготованих ділянок промисловим компаніям. Власне, свій перший у Європі автомобільний завод Генрі Форд розмістив саме у Траффорд Парку 1910 р.³⁵⁵.

Індустриальний (промисловий) парк (далі – індустриальний парк) – визначена ініціатором створення індустриального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустриального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визна-

³⁵⁵ Створення індустриальних парків в Україні: проблеми, перспективи, законодавчі ініціативи. *Українська стратегія*. URL: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/49-sodzanie-ipp.html> (дата звернення 01.12.2018).

чених Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку³⁵⁶.

Нині індустріальні парки як комплекси, що поєднують складські, виробничі, офісні та соціально-побутові приміщення, доволі популярні та поширені в світі. У країнах Західної Європи є велика їх кількість: лише в Німеччині функціонує понад 200 технопарків, а в США – понад 400. Останніми десятиліттями технопарки й індустріальні парки активно розвивалися в країнах Азіатського регіону, Східної Європи і в Прибалтиці³⁵⁷.

Створення та функціонування індустріальних парків на території України здійснюються на таких засадах: вільного доступу до інформації про можливість використання земель для створення індустріальних парків; конкурентності у виборі керуючої компанії на землях державної та комунальної власності; гарантування прав на земельні ділянки у межах індустріального парку; державної підтримки створення індустріальних парків; державного стимулювання залучення інвестицій в індустріальні парки.

Право на створення індустріальних парків на землях державної і комунальної власності мають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які згідно з Конституцією України здійснюють право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділені повноваженнями розпорядження земельними ділянками, а також орендарі земельних ділянок, які згідно з законом відповідають вимогам до використання їх для індустріального парку. Відповідно, право на створення індустріальних парків на землях приватної власності мають власники чи орендарі земельних ділянок, які відповідають вимогам до використання їх для індустріального парку. Водночас на земельних ділянках, які передані в оренду, індустріальні парки можуть створюватися з ініціативи орендарів після внесення відповідних змін до договору оренди земельної ділянки та прийняття орендодавцем рішення про погодження концепції індустріального парку.

³⁵⁶ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018. *Голос України*. 2012. № 142. 4 серп.

³⁵⁷ Индустриальные парки: настоящее и будущее. URL: <https://sitmag.ru/article/10061-industrialnye-parki-nastoyashchee-i-budushchee> (дата звернення 01.12.2018).

Земельна ділянка, використання якої планується для створення та функціонування індустріального парку, може розташовуватися у межах або за межами населених пунктів і повинна відповідати таким вимогам: належати до земель промисловості; бути придатною для промислового використання з урахуванням умов та обмежень, установлених відповідною містобудівною документацією; площа земельної ділянки або сукупна площа суміжних земельних ділянок повинна становити не менше 15 гектарів і не більше 700 гектарів.

Використання земельних ділянок у межах індустріального парку на землях державної чи комунальної власності здійснюється з дотриманням таких умов: строк використання земельної ділянки у межах індустріального парку повинен бути не менше 30 років з дня прийняття рішення про створення індустріального парку; використання земельних ділянок у межах індустріальних парків повинно відповідати санітарно-епідеміологічним та екологічним вимогам. Ініціаторами створення індустріальних парків можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні або фізичні особи, які мають право на створення індустріальних парків на землях державної, комунальної чи приватної власності. Рішення про створення індустріального парку приймається ініціатором створення на основі затвердженої концепції індустріального парку. Необхідно підкреслити, що індустріальний парк створюється на строк не менше 30 років.

Ініціатор створення протягом трьох календарних днів із дня прийняття рішення про створення індустріального парку зобов'язаний подати до уповноваженого державного органу копію рішення про створення індустріального парку та концепцію індустріального парку. Інформація про створені індустріальні парки є публічною, доступ до неї забезпечує уповноважений державний орган шляхом її розміщення на своєму офіційному вебсайті.

Своєю чергою, рішення про створення індустріального парку є підставою для укладення договору про створення та функціонування індустріального парку між ініціатором створення та керуючою компанією індустріального парку.

Для надання державної підтримки, передбаченої законодавством, уповноважений державний орган створює, веде та розміщує на своєму офіційному вебсайті Реєстр індустріальних парків, до якого індустріальні парки включаються за заявою ініціаторів ство-

рення. Індустріальний парк може бути включений до Реєстру індустріальних парків за умови, що на час включення у його межах немає цілісного майнового комплексу, що дає змогу здійснювати виробництво продукції.

Для прийняття рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків ініціатор створення подає до уповноваженого державного органу такі документи: заява про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків; рішення ініціатора про створення індустріального парку; концепція індустріального парку; витяг з Державного земельного кадастру щодо земельної ділянки та правовстановлюючі документи на розташовані на ній об'єкти нерухомого майна; найменування керуючої компанії та учасників (за наявності).

Вибір керуючої компанії індустріального парку, створеного на землях державної чи комунальної власності, здійснює ініціатор створення такого парку на конкурентних засадах шляхом організації і проведення відкритого конкурсу. Якщо ж земельні ділянки, призначені для створення індустріального парку, перебувають у приватній власності, керуюча компанія визначається ініціатором створення самостійно. У випадку, якщо ініціатор створення є орендарем земельної ділянки, керуюча компанія такого парку визначається ним самостійно з повідомленням про це орендодавця не пізніше трьох робочих днів, якщо це не суперечить договору оренди такої земельної ділянки.

Суб'єкт господарювання набуває статусу учасника з моменту:

1) укладення з керуючою компанією договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

2) набуття права на земельну ділянку на підставах та в порядку, встановлених земельним законодавством України, та/або на інший об'єкт (частину об'єкта) нерухомого майна у межах індустріального парку.

У літературі зазначають, що за своєю правовою природою відносини учасників індустріальних парків є договірними, а за формою – спільним веденням господарської діяльності³⁵⁸.

³⁵⁸ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 331.

Технологічний парк (технопарк) – це юридична особа або група юридичних осіб (учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проєктів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції³⁵⁹.

Окремі автори вказують, що запровадження можливості створення, діяльності та припинення технопарків здійснюється виходячи з економічної доцільності. За своєю правовою природою відносини учасників технопарків також є приватно-правовими, а за формою – спільним веденням господарської діяльності на основі договору³⁶⁰.

Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. визначено правові й економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків: «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ); «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона» (м. Київ); «Інститут монокристалів» (м. Харків); «Вуглемаш» (м. Донецьк); «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ); «Київська політехніка» (м. Київ); «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ); «Укрінфотех» (м. Київ); «Агротехнопарк» (м. Київ); «Еко-Україна» (м. Донецьк); «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми); «Текстиль» (м. Херсон); «Ресурси Донбасу» (м. Донецьк); «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій» (УМБЦЕНТ) (м. Одеса); «Яворів» (Львівська область); «Машинобудівні технології» (м. Дніпро)³⁶¹.

³⁵⁹ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 № 991. *Голос України*. 1999. № 32. (21 верес.).

³⁶⁰ Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2017. С. 225.

³⁶¹ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 № 991. *Голос України*. 1999. № 32. (21 верес.).

Водночас законодавчо визначено, що спільне підприємство – це підприємство, створене для виконання проєктів технологічного парку, одним із засновників якого є технологічний парк або учасник технологічного парку, а іншими – резиденти чи нерезиденти, сумарний внесок яких до статутного фонду становить суму в національній валюті, еквівалентну не менше 50 000 доларів США.

Спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для технологічного парку строком на 15 років і діє під час виконання проєктів технологічного парку.

Проекти технологічних парків, реалізація яких здійснюється згідно з вимогами законодавства, розробляються відповідно до пріоритетних напрямів діяльності технологічних парків.

Держава сприяє інноваційній діяльності технопарків і надає державну фінансову підтримку. Для фінансової підтримки проєктів технологічних парків запроваджується бюджетна програма підтримки діяльності технологічних парків.

Для реалізації проєктів технологічних парків щорічно в Державному бюджеті України за бюджетною програмою підтримки діяльності технологічних парків визначаються кошти, що спрямовуються на: повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проєктів технологічних парків; повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проєктів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проєктів технологічних парків. Порядок надання фінансової підтримки технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам для реалізації проєктів технологічних парків встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Що таке об'єднання підприємств?
2. Назвіть організаційно-правові форми господарських об'єднань.
3. Наведіть класифікацію господарських об'єднань за різними критеріями.

4. Що таке асоціація?
5. Що таке корпорація?
6. Визначте поняття концерну.
7. Дайте визначення консорціуму.
8. Які особливості господарської діяльності юридичних осіб у межах індустріального парку?
9. Наведіть особливості управління об'єднаннями підприємств.
10. Назвіть ознаки асоційованих підприємств.
11. У провадженні Господарського суду перебувала справа за позовом комерційного банку до корпорації «І» про визнання протоколу № 11 рішення загальних зборів від 26.12.2017 р. недійсним. Позовні вимоги мотивовані тим, що корпорацією «І» під час винесення рішення від 26.12.2017 р. про припинення діяльності не були виконані належно вимоги законодавства й умови кредитних договорів, відповідно до яких відповідач взяв на себе зобов'язання протягом дії кредитних договорів без погодження з банком не здійснювати дій з реорганізації або заснування нових юридичних осіб. Як вбачається з матеріалів справи на загальних зборах були прийняті рішення: про припинення корпорації шляхом поділу на корпорацію, яка вестиме окремо торговельну діяльність і корпорацію, яка займатиметься послугами з вантажних перевезень; створити комісію з реорганізації корпорації; встановлено термін для проведення припинення корпорації – 6 місяців із дня призначення комісії; встановлено строк для прийняття вимог кредиторів. Судом відмовлено у задоволенні позовних вимог. Надайте правовий аналіз ситуації.

Глава 7

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

§ 7.1. Правовий статус фінансових установ як юридичних осіб

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III³⁶², фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг.

Найвідомішою фінансовою установою є банк, а у ч. 3 ст. 334 ГК України³⁶³ прямо зазначено, що банки є юридичними особами.

³⁶² Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

³⁶³ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Суб'єкт господарювання не має права у своїй назві використовувати слово «банк» без реєстрації цього суб'єкта як банку в Національному банку України. Тобто слово «банк» і похідні від нього дають змогу використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком України як банк і мають банківську ліцензію. Нещодавно у Львові було відкрито арт-готель під назвою «BANKHOTEL», який, проте, наразі не пройшов перевірки на предмет відповідності назви наведеним законодавчим положенням, наприклад, у судовому порядку. Враховуючи все-таки іншу сферу діяльності відповідної юридичної особи, таке питання може і не виникнути.

Банки в Україні бувають двох видів: універсальні та спеціалізовані. Спеціалізовані банки, своєю чергою, поділяються на ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові).

Банку, як і будь-якій іншій юридичній особі, притаманна ознака майнової самостійності, яка у цьому випадку серед іншого виявляється й у тому, що держава не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави. Це також означає, що Національний банк України не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку України.

Відповідно до ч. 1 ст. 336 ГК України³⁶⁴, банки створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Згідно з ч. 5 ст. 336 ГК України³⁶⁵, умови та порядок створення, державної реєстрації, ліцензування діяльності та реорганізації банків, вимоги щодо статуту, формування статутного та інших фондів, а також здійснення функцій банків встановлюються законом про банки і банківську діяльність. Законодавство про господарські товариства та про кооперацію поширюється на банки в частині, що не суперечить цьому Кодексу та вказаному закону.

³⁶⁴ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

³⁶⁵ Там само.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків»³⁶⁶ від 24.07.2009 р. № 1617-VI внесено зміни до ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність», якими взагалі прямо передбачено, що у разі реорганізації банку шляхом перетворення, до таких правовідносин не застосовуються норми законодавства щодо припинення юридичної особи.

Отже, можна ствердити, що під час вирішення відповідних питань спеціальними правовими нормами є власне норми банківського, а не цивільного законодавства.

До особливостей правового регулювання у банківському законодавстві можна віднести вимоги стосовно ділової репутації та задовільності фінансового стану засновників і акціонерів (пайовиків), які набувають істотної участі у банку; рішення про внесення змін до статуту банку набирає сили з моменту реєстрації таких змін Національним банком України; банки проходять окрему державну реєстрацію Національним банком України; для державної реєстрації банку подаються бізнес-план, що визначає види діяльності, які банк планує здійснювати на найближчий рік, та стратегію діяльності банку на найближчі три роки згідно із встановленими Національним банком України вимогами, інформацію про фінансовий стан учасників, які матимуть істотну участь у банку, а у разі коли засновником банку є юридична особа, надається інформація про членів ради директорів і осіб, які мають істотну участь у цій юридичній особі; рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається Національним банком України не пізніше тримісячного строку з моменту подання повного пакета документів; реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи; зокрема банківська ліцензія може бути видана лише за умови наявності щонайменше трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів)

³⁶⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків: Закон України від 24.07.2009 № 1617-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 2–3. Ст. 11.

банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

Під час внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, яка є фінансовою установою, крім загального переліку документів, що подаються згідно з Законом України від 15.05.2003 № 755-IV³⁶⁷ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», необхідним є подання витягу про її виключення з державного реєстру фінансових установ за формою, встановленою відповідним органом державного регулювання ринків фінансових послуг.

Останні правові норми демонструють нам особливості державної реєстрації створення та припинення такої юридичної особи, як банк порівняно з загальними вимогами державної реєстрації згідно з Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Відповідно до Закону України від 20 грудня 2001 № 2908-III «Про кредитні спілки»³⁶⁸, кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка є юридичною особою; набуває статусу юридичної особи з дати її державної реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»; кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку, як на території України, так і за її межами. Кредитна спілка може бути засновником (учасником) юридичної особи, що здійснює збір, оброблення, зберігання, захист та викори-

³⁶⁷ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.

³⁶⁸ Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 15. Ст. 101.

стання інформації про юридичну або фізичну особу щодо виконання нею кредитного правочину.

Наступним видом фінансової установи є страхові компанії, а саме страхування відповідно до ст. 4 Закону України від 12.07.2001 № 755-IV «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»³⁶⁹, є різновидом фінансових послуг. Страховики як фінансові установи, що мають право здійснювати страхову діяльність, створюються у формі акціонерних, повних, командитних товариств або ТДВ згідно із Законом України «Про господарські товариства», але з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох.

Як і у випадку з банками, здійснювати свою діяльність страхові компанії вправі тільки після одержання ліцензії, та лишень після цього юридична особа може використовувати слова «страховик», «страхова компанія», «страхова організація» у своїй назві. Ліцензування страхової діяльності здійснюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Страховиком відповідно до ст. 2 Закону України від 07.03.1996 № 85/96-ВР «Про страхування»³⁷⁰, є також зареєстровані Уповноваженим органом постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Страховиками-нерезидентами вважаються фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані.

У ст. 14 Закону України «Про страхування»³⁷¹ передбачено право суб'єктів господарювання створювати товариства взаємного страхування з метою страхового захисту своїх майнових інтересів. Таке товариство є юридичною особою, а його члени – учасниками такого товариства.

³⁶⁹ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

³⁷⁰ Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.

³⁷¹ Там само.

З-поміж особливостей правового регулювання страховика потрібно виокремити: закріплення підвищеного мінімального розміру статутного фонду страховика порівняно з іншими юридичними особами; необхідність сплати статутного фонду виключно в грошовій формі; для одержання ліцензії страховик повинен подати до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України довідку про фінансовий стан засновників страховика, підтверджену аудитором (аудиторською фірмою), якщо страховик створений у формі повного чи командитного товариства або ТДВ, економічне обґрунтування запланованої страхової (перестраховальної) діяльності; інформацію про учасників страховика, голову виконавчого органу та його заступників, зокрема, щодо наявності у них вищої освіти.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про страхування»³⁷², страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів. Об'єднання страховиків діють на підставі статутів і набувають прав юридичної особи після їх державної реєстрації, проте вони не можуть займатися страховою діяльністю, а тому не належать до фінансових установ.

Згідно з Положенням про порядок надання фінансових послуг ломбардами, затвердженого Розпорядженням Державного регулювання ринків фінансових послуг від 26.04.2005 № 3981³⁷³, ломбардом є фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду. В положенні передбачено, що ломбард повинен бути внесений до Державного реєстру фінансових установ; у разі необхідності, мати ліцензію на надання певних видів фінансових послуг; у повному найменуванні ломбарду має міститись слово «ломбард»; мати

³⁷² Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.

³⁷³ Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.04.2005 № 3981. *Офіційний вісник України*. 2005. № 21. Ст. 1146.

власний капітал у розмірі не менше ніж 500 тисяч гривень, а у разі наявності у ломбарду відокремлених підрозділів – не менше ніж 1 мільйон гривень.

У положенні не передбачено вимог до організаційно-правової форми здійснення ломбардних операцій. Згідно з п. 2.1.10, ломбард зобов'язаний формувати резервний фонд відповідно до ст. 14 Закону України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ «Про господарські товариства»³⁷⁴ та формувати через знецінення (зменшення корисності) активів відповідний резерв згідно з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності з урахуванням вимог Податкового кодексу України. Згідно з ст. 14 Закону України «Про господарські товариства»³⁷⁵, у товаристві створюється резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 відсотків статутного (складеного) капіталу, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Отже, ломбард провадить свою діяльність в одній із форм господарських товариств.

§ 7.2. Особливості статусу благодійних та інших неприбуткових організацій у сфері цивільного та господарського оборотів

Правовий статус благодійних організацій визначено у ст. 131 ГК України, Законі України від 16.09.1997 № 2908-ІІІ «Про благодійництво та благодійні організації»³⁷⁶.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»³⁷⁷, благодійною організацією є юридична особа приватного права, установчі документи якої

³⁷⁴ Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

³⁷⁵ Там само.

³⁷⁶ Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 № 2908-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

³⁷⁷ Там само.

визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності. Благодійні організації утворюються і діють за територіальним принципом і поділяються за своїм статусом на всеукраїнські, місцеві та міжнародні.

Благодійні організації можуть бути утворені у наступних організаційно-правових формах: благодійне товариство, благодійна установа, благодійний фонд. Конкретна організаційно-правова форма благодійних організацій визначається засновниками (засновником).

Згідно з ст. 12 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»³⁷⁸, засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права. Засновники благодійних організацій або уповноважені ними особи приймають рішення про утворення благодійних організацій, затверджують їх установчі документи та склад органів управління та приймають інші рішення, пов'язані з утворенням та державною реєстрацією благодійних організацій.

У ч. 1 ст. 3 Закону вказано, що цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах. У Законі прямо не передбачено підприємницьку чи непідприємницьку мету діяльності благодійної організації, а тому таким важливим є закріплення у ч. 5 ст. 131 Господарського кодексу України³⁷⁹ положення про те, що благодійна організація має право здійснювати неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на виконання її статутних цілей та завдань.

Отже, благодійна організація не має на меті отримання прибутку, а вступаючи у господарські правовідносини здійснює некомерційну господарську діяльність.

³⁷⁸ Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 № 2908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

³⁷⁹ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Установчим документом благодійного товариства і благодійного фонду є статут. Установчим документом благодійної установи є установчий акт. Благодійна установа вирізняється ще і тим, що засновник передає активи та/або доходи від таких активів для досягнення цілей благодійної діяльності.

Благодійні організації мають право власності на об'єкти цивільних прав, проте не можуть використовувати їх всупереч цілей благодійної діяльності. Зокрема, законодавством встановлено, що розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році. Отже, благодійна організація має спеціальну правоздатність і здійснює господарську діяльність, спрямовану на виконання її статутних цілей і завдань.

Органами управління благодійних товариств і благодійних фондів є виконавчий орган, наглядова рада, загальні збори учасників, останні з яких є вищим органом управління. Органами управління благодійних установ є виконавчий орган і наглядова рада, остання вищий орган управління. У благодійних товариствах та благодійних фондах, які мають не більше десяти учасників, наглядова рада може не створюватися. У разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами учасників.

Окрім благодійних організацій, до учасників цивільних і господарських відносин, які здійснюють некомерційну діяльність, належать так звані «неприбуткові організації».

Відповідно до пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI³⁸⁰, неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація (далі – неприбуткова організація), що одночасно відповідає таким вимогам:

- утворена і зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

³⁸⁰ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.

– установчі документи якої (або установчі документи організації вищого рівня, на підставі яких діє неприбуткова організація відповідно до закону) містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних із ними осіб. Для цілей цього абзацу не вважається розподілом отриманих доходів (прибутків) фінансування видатків, визначених пп. 133.4.2 п. 133.4 ст. 133 ПКУ;

– установчі документи якої (або установчі документи організації вищого рівня, на підставі яких діє неприбуткова організація відповідно до закону) передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення). Положення цього абзацу не поширюється на об'єднання та асоціації об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;

– внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Правові й організаційні засади створення, функціонування, реорганізації та ліквідації об'єднань власників жилих та нежилых приміщень багатоквартирного будинку, захисту їхніх прав та виконання обов'язків щодо спільного утримання багатоквартирного будинку визначено Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»³⁸¹.

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна. В одному багатоквартирному будинку може бути створено тільки одне об'єднання. Власники квартир та нежитлових приміщень у двох і більше багатоквартирних будинках, об'єднаних спільною прибудинковою територією, елементами

³⁸¹ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 № 2866. *Голос України*. 2002. № 2. (4 січ.).

благоустрою, обладнанням, інженерною інфраструктурою, можуть створити одне об'єднання.

Основна діяльність об'єднання полягає у здійсненні функцій, що забезпечують реалізацію прав співвласників на володіння та користування спільним майном співвласників, належне утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території, сприяння співвласникам в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами та виконання ними своїх зобов'язань, пов'язаних із діяльністю об'єднання. Господарче забезпечення діяльності об'єднання може здійснюватися власними силами об'єднання (шляхом самозабезпечення) або шляхом залучення на договірних засадах суб'єктів господарювання. Варто підкреслити, що об'єднання створюється як невід'ємницьке товариство для здійснення функцій, визначених законом.

Загалом, пп. 133.4.6 п. 133.4 ст. 133 ПКУ³⁸² до неприбуткових організацій відносить: бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому відповідно до закону здійснено прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом житлового будинку і такий житловий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом), дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства); об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Якщо діяльність юридичної особи відповідає вимогам зазначеного пункту, то вона теж може бути віднесена до неприбуткової організації.

³⁸² Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.

§ 7.3. Правове регулювання діяльності іноземних юридичних осіб в Україні

Відповідно до ч. 1 ст. 117 ГК України³⁸³, іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб. За змістом ст. 25 Закону України від 23.06.2005 № 2709-IV «Про міжнародне приватне право»³⁸⁴ для вітчизняного законодавства іноземними визнаються юридичні особи, які зареєстровані або іншим чином створені згідно з правом іноземної держави.

Відповідно до ч. 3 ст. 117 Господарського кодексу України³⁸⁵, діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Водночас у законодавстві є визначення поняття «іноземної юридичної особи». Під час розгляду цього питання ми віднесемо до останніх підприємство, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб і філії, представництва підприємств, утворених за законодавством інших держав.

Іноземне підприємство не є організаційно-правовою формою підприємств, а тому повинно бути створене та діяти в одній із форм господарських товариств.

Одразу потрібно зазначити, що іноземне підприємство відрізняється від підприємства з іноземними інвестиціями. Згідно з Законом України від 20.05.1993 № 55-93 «Про режим іноземного інвестування»³⁸⁶ до останнього відносимо підприємство (органі-

³⁸³ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

³⁸⁴ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

³⁸⁵ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

³⁸⁶ Про режим іноземного інвестування: Закон України від 20.05.1993 № 55-93. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 19. Ст. 80.

зацію) будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному капіталі якого, за його наявності, становить не менше 10 відсотків.

Насамперед відмінність полягає у тому, що до підприємств з іноземними інвестиціями відносяться ті, що мають у своєму статутному капіталі не менше 10%, але не більше 99,99% іноземного капіталу. У випадку, якщо іноземний капітал становить 100%, то така юридична особа є іноземною. Отже, одним або кількома учасниками іноземного підприємства є лише іноземні фізичні чи юридичні особи.

Водночас у ч. 4 ст. 117 ГК України³⁸⁷ зазначено, що умови й порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК України, законом про режим іноземного інвестування, іншими законами. Така законодавча норма призводить до висновку, що іноземне підприємство є різновидом підприємства з іноземною інвестицією. Якщо це так, то воно не може бути унітарним, адже як різновид підприємства з іноземною інвестицією, тобто господарського товариства, має корпоративний устрій. Отже, у законодавстві є певна неузгодженість.

Потрібно розуміти, що іноземне підприємство є суб'єктом господарювання України, порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються актами вітчизняного законодавства України, а зважаючи на те, що створюється іноземне товариство на основі майна, яке повністю належить іноземному інвестору, на нього поширюється законодавство України про інвестування.

Іноземна юридична особа провадить свою діяльність на території України переважно за допомогою філій чи представництв. Порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні визначається в однойменній інструкції, що затверджено Наказом від 18.01.1996 р.³⁸⁸. Іноземний суб'єкт господарської діяльності, що бажає відкрити представництво без наміру здійснення господарської діяльності на території України, подає до

³⁸⁷ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

³⁸⁸ Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні: Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18.01.1996 № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0034-96>

Міністерства економіки України заяву з проханням про реєстрацію представництва, що складається в довільній формі, в якій необхідно зазначити: найменування іноземного суб'єкта господарювання; країну походження іноземного суб'єкта господарювання; місцезнаходження іноземного суб'єкта господарювання; телефону, телефаксу; місто, в якому відкривається представництво, із зазначенням його майбутнього місцезнаходження (адреси); якщо будуть філії – указати, в яких містах; кількість іноземних громадян, які працюватимуть у представництві; дату заснування іноземного суб'єкта господарювання; організаційно-правову форму іноземного суб'єкта господарювання; кількість співробітників іноземного суб'єкта господарювання; найменування банку із зазначенням номера рахунку; сферу діяльності іноземного суб'єкта господарювання; мету відкриття та сферу діяльності представництва, інформацію про ділові зв'язки з українськими партнерами та перспективи розвитку співробітництва.

Представництво суб'єкта господарської діяльності не є юридичною особою і не здійснює самостійно господарської діяльності, у всіх випадках воно діє від імені й за дорученням іноземного суб'єкта господарської діяльності, зазначеного у свідоцтві про реєстрацію, і виконує свої функції згідно із законодавством України.

У разі здійснення представництвом господарської діяльності на території України таке представництво повинно стати на облік у податковому органі за своїм місцезнаходженням у порядку, установленому центральним податковим органом України, та набути статусу постійного представництва.

Щодо сфер діяльності іноземних юридичних осіб у законодавстві встановлені певні обмеження. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 12 Закону України від 21.12.1993 № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення»³⁸⁹ в Україні забороняється заснування телерадіоорганізацій іноземними юридичними і фізичними особами. В інших випадках для здійснення певного виду діяльності іноземній юридичній особі повинно бути надано окреме право. Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України від 16.05.1995 № 162/95-ВР «Про

³⁸⁹ Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 43.

виключну (морську) економічну зону»³⁹⁰, промисел рибних та інших живих ресурсів, а також дослідження, розвідка та інші операції, пов'язані з таким промислом у виключній (морській) економічній зоні України, здійснюються іноземними юридичними та фізичними особами лише на підставі міжнародних угод.

Із погляду міжнародних приватних відносин питання щодо підприємницької діяльності іноземних юридичних осіб належать до сфери відання національного законодавства держави перебування іноземної юридичної особи, яка визначає особливості правового режиму такої діяльності. Іноземним юридичним особам надається режим найбільшого сприяння, або національний режим, тобто тожність у правах та обов'язках з юридичними особами національного права. Стаття 29 Закону України від 23.06.2005 № 2709-IV «Про міжнародне приватне право»³⁹¹ має відповідну назву «Національний режим діяльності іноземних юридичних осіб в Україні».

Завдання, задачі та питання для самоконтролю

1. Дайте визначення банку.
2. Підготуйте пакет необхідних документів для заснування кредитної спілки.
3. Що таке благодійна організація?
4. Неприбуткова організація – це ...
5. Визначте поняття «фінансова установа».
6. Які особливості створення фінансових установ передбачені чинним законодавством України?
7. У яких організаційно-правових формах створюються банки?
8. Які особливості створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків передбачені чинним законодавством України?
9. Що таке іноземна юридична особа?

³⁹⁰ Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

³⁹¹ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

10. Здійснить правовий аналіз понять «іноземне підприємство» та «іноземна юридична особа».

11. Страхова компанія «А», що діяла у формі відкритого акціонерного товариства (ВАТ), 13.11.2018 на позачергових загальних зборах акціонерів прийняла рішення про перетворення у ТДВ. Проаналізуйте прийняте рішення на відповідність чинному законодавству України з урахуванням того, що: загальна кількість акціонерів у ВАТ становила 111; «голосуючими» акціями в кількості 72,72% володіли лише 1 акціонер; 99 акціонерів не повідомляли про зміну місця проживання і повідомлення про збори були направлені на застарілі адреси; 3 акціонери померли, а їх спадкоємці не прийняли спадщини у вигляді акцій, оскільки останні не були знерухомленими; в інформаційних даних про 12 акціонерів указана застаріла інформація (паспортні дані радянського зразка, відсутні ідентифікаційні номери (РНОКПП) тощо).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавство та судова практика

1. Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/1AEF5190D74B0A7CC2257D2D00434561> (дата звернення 17.02.2019).
2. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р. від 01.02.2014. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001700-14/conv> (дата звернення 17.02.2019).
3. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2012 р. *Вісник Верховного суду України*. 2013. № 4.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. (2 трав.).
5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. (11 лют.) (у редакції 2017 року).
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. (23 лип.).
7. Практика розгляду корпоративних спорів: Лист від 01.08.2007 // Узагальнення підготовлено суддею Верховного Суду України О. І. Потильчак та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України І. В. Бей-пун, кандидатом юридичних наук. *Ліга Закон* / Головний правовий портал України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS07830.html (дата звернення 17.02.2019).
8. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. (19 груд.).
9. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (в редакції Закону від 22.12.2011 № 4212-VI. *ВВР*. 2012. № 32–33. Ст. 413 (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради* від 04.08.92.1992. № 31.
10. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. (3 груд.).
11. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572. *Голос України*. 2012. № 70. (18 квіт.).
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755. *Голос України*. 2003. № 115. (24 черв.).
13. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 № 4. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16/conv/print1456903875939340> (дата звернення 17.02.2019).
14. Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1182. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 218. (23 листоп.).
15. Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018. *Голос України*. 2012. № 142. 4 серп.
16. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11.

17. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення 17.02.2019).

18. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Голос України*. 2014. № 138. (23 лип.).

19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. (3 жовт.).

Базова література

1. Вінник О. М. Господарське право: навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. 766 с.

2. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». К.: Юрінком Інтер, 2010. 312 с.

3. Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. Б. Бек, І. Я. Верес, А. А. Герц та ін.; за ред. В. М. Коссака. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 672 с.

4. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. К.: Істина, 2005. 720 с.

5. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Вид. 2-ге, змінене і доп. / Ю. Б. Бек, Й. Г. Богдан, М. М. Дякович та ін.; за ред. В. М. Коссака. К.: Істина, 2008. 992 с.

7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін.; за відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2005. Т. II. 1088 с.

8. Поляков В. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: ІнЮре, 2011. 560 с.

9. Право інтелектуальної власності: академічний курс: підручник для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К.: ІнЮре, 2007. 696 с.

10. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquiscommunitaire* Європейського Союзу / Міністерство юстиції України Державний департамент з питань адаптації законодавства. К.: Держ. департамент з питань адаптації законодавства, 2009. 82 с.

11. Цивільне право України: навч. посібник / Ю. В. Білоусов, В. А. Ветрес, С. Д. Грицько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 536 с.

12. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2005. 592 с.

13. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

Допоміжна література

1. Антонова А. Великобритания: новый закон о компаниях. Основные новеллы, практика применения. URL: <https://gsl.org/ru/press-center/press> (дата звернення 17.02.2019).

2. Бейцун І. В. Об'єднання юридичних осіб в цивільному праві: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 236 с.

3. Блажівська О. Є. Договір про спільну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. 210 с.

4. Гнатів О. Правова природа засновницького договору. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 січ. 2012 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2012. С. 179–180.
5. Грудницька С. М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Донецьк, 1997. 24 с.
6. Джури́нський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 222 с.
7. Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як регулятор відносин між учасниками товариства. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Х.: Право, 2017. С. 100–102.
8. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Індивідуалізація юридичних осіб та їх об'єднань у нотаріальній практиці. *Журнал «Адвокат»*. 2012. № 8 (143). С. 18–23.
9. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). С. 216–220.
10. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 2006. 526 с.
11. Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007. 500 с.
12. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2012. 232 с.
13. Кузнецова Н. С. Корпоративні правовідносини: поняття, сутність, правова природа. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., посвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Наук.-дослідного ін-ту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України. Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника, 2012. С. 91–93.
14. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2004. 475 с.
15. Майданик Р. А. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 78–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_10_15 (дата звернення 17.02.2019).
16. Оприско М. В. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2010. № 11. С. 35–39.
17. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 211 с.
18. Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 70–79.
19. Цікало В. І. Поняття договору про здійснення прав учасників господарського товариства. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Х.: Право, 2017. С. 205–207.
20. Шеремет О. С. Правове регулювання організацій і діяльності повних товариств: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 164 с.
21. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький: Цюпак, 2010. 224 с.
22. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 410 с.

Авторський колектив:

Юркевич Ю. М. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (передмова, §§ 1.1, 1.4, 3.1, 3.2, 3.3, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4);

Андрусів У. Б. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 2.1, 2.2);

Верба-Сидор О. Б. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§ 3.4);

Вовк М. З. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 1.2, 1.3, 1.5, 1.6);

Грабар Н. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 5.1, 5.2, 5.3, 5.4);

Дутко А. О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, заступник декана (§§ 5.5, 5.6, 5.7, 5.8);

Заяць О. С. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§ 6.5);

Майкут Х. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 2.3, 4.1, 4.2, 4.6, 4.7);

Михайлів М. О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 4.3, 4.4, 4.5);

Романів Х. Б. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (§§ 7.1, 7.2, 7.3)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ
СТВОРЕННЯ, ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ПРИПИНЕННЯ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Редагування *Г. А. Ялечко*

Макетування *Н. М. Лесь*

Друк *І. М. Хоминець*

Підписано до друку 16.07.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Віддруковано на різнографі. Умов. друк. арк. 23,95.
Наклад 100 прим. Зам. № 54-19.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
№ 2541 від 26 червня 2006 р.